

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ, ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
ΜΕ ΘΕΜΑ:

«ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΤΙΚΗΣ
“ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ” ΟΜΑΔΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΤΥΠΟ»

Επιβλέπουσα: ΙΩΑΝΝΑ ΤΣΙΓΚΑΝΟΥ

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής: ΕΦΗ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΣΤΡΙΝΑΚΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2005

Υπάρχει μία άβυσσος νοημάτων ανάμεσα
στους αναρχικούς και σε αυτό που η
συμβατική σκέψη θεωρεί ότι υποστηρίζουν.

Hoffman Robert (1970)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5-7
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ	
§ 1. Οι θεωρητικοί	8-11
§ 2. Ιστορική Αναδρομή	12-18
§ 3. Παλαιές και Σύγχρονες Τάσεις	19-22
§ 4. Ο αναρχισμός στην Ελλάδα	23-25
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	
§ 1. Μερτονική-Υποπολιτισμική θεώρηση της δράσης των αναρχικών	26-37
§ 2. Οι «πύλες» της επικοινωνίας και η επιλογή των ειδήσεων	38-42
§ 3. Κοινωνιο-ψυχολογική προσέγγιση εικόνων και κοινωνικών αναπαραστάσεων	43-45
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ-ΕΡΕΥΝΑ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	46-59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:	
ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΣΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΤΥΠΟ	
§ 1. Απογευματινή	60-70
§ 2. Βραδυνή	71-76
§ 3. Ελευθεροτυπία	77-85

§ 4. Τα Νέα	86-91
§ 5. Αυγή	92-98
§ 6. Ριζοσπάστης	99-105
§ 7. Εμβόλιμα Κείμενα	106-113

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗΣ ΟΜΑΔΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΜΕ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

§ 1. In situ έρευνα σε εκδηλώσεις	114-133
§ 2. Ανάλυση περιεχομένου συνθηματολογίας	134-140
§ 3. Θεωρητική ερμηνεία εμπειρικών δεδομένων	141-144

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	145-150
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	151-152
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	153-181
ΠΙΝΑΚΕΣ	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εντάσσεται στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Φύλο και Μειονότητες» που διοργανώνεται από το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Πρόκειται ουσιαστικά για τη μελέτη μίας περίπτωσης περιθωριοποίησης και αποκλεισμού ομάδων με συλλογική (αντι)κοινωνική δράση. Ο ερευνητικός στόχος είναι διττός. Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα επιχειρηθεί αφενός η κατάδειξη των κυρίαρχων εικόνων και αναπαραστάσεων του «εγκληματικού» προφίλ και της δράσης ομάδων αναρχικών, όπως αυτές προβάλλονται από τον τύπο της μεταπολιτευτικής περιόδου και εντεύθεν, μέσα από την ανάλυση περιεχομένου σε επιλεγμένο δείγμα δημοσιευμάτων, αφετέρου η παρουσίαση των διαφορετικών «δικαιολογιών» (κινήτρων, λόγων, αιτημάτων, κ.λπ.) που προωθούνται από τους ίδιους τους «δράστες» μέσα από την εξέταση της συνθηματολογίας τους και με την χρήση μεθόδων παρατήρησης των συναφών δραστηριοτήτων τους. Η μελέτη θα ολοκληρωθεί με μία απόπειρα σύζευξης των δύο στόχων, προκειμένου να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό οι προβαλλόμενες από τον τύπο εικόνες και αναπαραστάσεις ανταποκρίνονται στην «πραγματικότητα» που θα βιώσουμε μέσα από την άμεση επαφή μας με αυτές τις ομάδες.

Οι λόγοι που υπαγόρευσαν την επιλογή του εν λόγω θέματος είναι οι ακόλουθοι. Καταρχήν, ο αναρχικός χώρος αποτελεί «παρθένο έδαφος» για τον κοινωνικό ερευνητή αφού η αναζήτηση εξειδικευμένης βιβλιογραφίας πάνω σε φαινόμενα πολιτικού εξτρεμισμού γενικότερα, με εξαίρεση την τρομοκρατία, απέβη άκαρπη. Η απουσία προγενέστερων ερευνών¹ που υποδηλώνει την είσοδο μας σε έναν κοινωνιολογικά ανεξερεύνητο και μυστηριώδη χώρο, καθιστά το αντικείμενο της έρευνας μας μία ιδιαίτερη πρόκληση. Ένα ακόμα κίνητρο που μας ώθησε στην προτίμηση του συγκεκριμένου θέματος ήταν η διαίσθηση μας ότι η βία δεν θα μπορούσε να συνιστά την αρχή και το τέλος της δράσης του αναρχικού χώρου, με άλλα λόγια έναν αυτοσκοπό που θα παρεμπόδιζε την υιοθέτηση μη βίαιων πρακτικών από τα μέλη του. Αφετηρία του συλλογισμού μας αποτέλεσε η υπόθεση σύμφωνα με την οποία οι στερεοτυπικές απεικονίσεις των αναρχικών από τα ΜΜΕ λειτουργούν ως παραμορφωτικοί καθρέπτες που μας εμποδίζουν να δούμε τους κοινωνικούς δράστες του χώρου αυτού από εναλλακτικές οπτικές γωνίες. Προσεγγίζοντας τους αναρχικούς, αφουγκραζόμενοι τον λόγο τους που συνήθως αγνοείται από τα ΜΜΕ ή μετατρέπεται σε αντικείμενο σφοδρής κριτικής υπό το πρίσμα της πάλης μεταξύ «κοινής

¹ Η έρευνα της Ρ. Τσαγκαρουσιάνου (1995) με θέμα τον ρόλο του Τύπου στην αναπαραγωγή των αυταρχικών στοιχείων της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας επικεντρώθηκε στη μελέτη των αναπαραστάσεων από 8 αθηναϊκές εφημερίδες της δράσης που ανέπτυξαν διάφορες πολιτικές-κοινωνικές μειονότητες (αυτόνομοι, αναρχικοί, εξωκοινοβουλευτικοί αριστεροί) στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '80, χωρίς να προχωρά όμως σε διερεύνηση του μειονοτικού λόγου των «περιθωριακών» αυτών ομάδων.

λογικής» και «παραλογισμού», φιλοδοξούμε να συμβάλλουμε όσο αυτό είναι δυνατόν στην αποκατάσταση της διαταραγμένης ισορροπίας όσον αφορά στην δημόσια εικόνα τους.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο όρος «αναρχικοί» χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη όταν γίνεται αναφορά σε άτομα που αποδίδουν στον εαυτό τους την συγκεκριμένη ιδεολογική ταυτότητα, που αυτοπροσδιορίζονται με άλλα λόγια ως οπαδοί του αναρχισμού. Έτσι, η πολιτική τους υπόσταση θεωρείται δεδομένη και δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Η εργασία μας έχει δομηθεί πάνω σε πέντε θεματικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας ως φυσική συνέπεια της πολιτικής αναγνώρισης των αναρχικών (βλ. προηγούμενη παράγραφο) περιστρέφεται γύρω από την ιστορική πορεία του αναρχισμού και υποδιαιρείται σε τέσσερις επιμέρους ενότητες. Στην πρώτη ενότητα περιοριζόμαστε σε μία κατά το δυνατόν πιο περιεκτική παράθεση του έργου των κορυφαίων αναρχικών θεωρητικών ενώ στην δεύτερη ενότητα γίνεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή με ιδιαίτερη έμφαση σε γεγονότα-σταθμούς που σημάδεψαν την εξέλιξη του αναρχικού κινήματος σε παγκόσμια κλίμακα. Η τρίτη ενότητα έχει ως θέμα της την διαδρομή που ακολούθησε ο αναρχισμός στην χώρα μας από τον 19^ο αιώνα ως την σύγχρονη εποχή. Στην τέταρτη ενότητα περιγράφονται τόσο οι παλαιές, όσο και οι σύγχρονες διεθνείς τάσεις του αναρχισμού.

Ο δεύτερος άξονας που αποτελεί ουσιαστικά το θεωρητικό κομμάτι της παρούσας μελέτης περιλαμβάνει μία σειρά προβληματισμών καταρχήν γύρω από κοινωνιολογικές-εγκληματολογικές θεωρίες που εκτιμάται ότι έχουν την δυνατότητα να μας προσφέρουν το κατάλληλο πλαίσιο για την ερμηνεία των συγκεντρωθέντων από την επιτόπια έρευνα δεδομένων. Επόμενος σταθμός των θεωρητικών μας αναζητήσεων θα είναι τα ΜΜΕ και ειδικότερα ο ρόλος των «πυλωρών» καθώς και τα κριτήρια επιλογής των ειδήσεων. Βασιζόμενοι σε συγκλίνοντα ερευνητικά πορίσματα, θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε τις διαδικασίες μέσω των οποίων τα ΜΜΕ κατασκευάζουν, αντί να αντανakλούν, όπως διατείνονται, την πραγματικότητα. Η περιήγηση μας στο θεωρητικό στερέωμα θα λάβει τέλος στον χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, απ' όπου θα δανειστούμε ορισμούς και ερμηνείες εννοιών (εικόνες-αναπαραστάσεις) που άπτονται του αντικειμένου της εργασίας μας.

Ο τρίτος άξονας συνιστά ένα ακόμα βασικό παρακλάδι της εν λόγω μελέτης: τη μεθοδολογία που ακολουθήσαμε σε όλα τα στάδια της έρευνας (συλλογή-ανάλυση-ερμηνεία), με εκτενείς περιγραφές των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν, όπως η ανάλυση περιεχομένου για τα δημοσιεύματα του τύπου και την συνθηματολογία και η απλή παρατήρηση για τις δραστηριότητες των αναρχικών. Η στάθμιση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων κάθε εργαλείου υπήρξε επίσης ένα θέμα στο οποίο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση.

Ο τέταρτος άξονας αποτελεί βασικά τον κορμό της μελέτης μας, ο οποίος διακλαδίζεται προς δύο κατευθύνσεις. Έτσι, από τη μία πλευρά επιχειρούμε με την βοήθεια του μεθοδολογικού μας οπλοστασίου να ανασύρουμε από τα δημοσιεύματα και των έξι εφημερίδων του δείγματος μας τις εικόνες-αναπαραστάσεις που προβάλλονται σε σχέση με τους αναρχικούς ανά πέντε έτη με αφετηρία το 1975 και τελικό σταθμό το 2000. Κάθε εφημερίδα εξετάζεται μεμονωμένα με σκοπό τον εντοπισμό όχι μόνο των αναπαραστάσεων αλλά και των μεταβολών που αυτές υφίστανται στο πέρασμα του χρόνου. Το τελευταίο αυτό στοιχείο πιστεύουμε ότι θα ρίξει φως στον βαθμό εδραίωσης των προϋπαρχόντων αυτών νοητικών κατασκευών στην συλλογική μνήμη και κατ' επέκταση στην δυνατότητα μετατροπής τους σε βαθιά ριζωμένα στερεότυπα. Ιδιαίτερη μνεία θα γίνει επίσης στην κοινωνική αντίδραση (αστυνομία-πολιτικοί φορείς), όπως αυτή αποτυπώνεται στα εμβόλιμα κείμενα, που καταλαμβάνουν σημαντικό χώρο στα φύλλα των εφημερίδων. Η ανάλυση των κειμένων αυτών εκτιμούμε ότι θα συμβάλλει στην αποκάλυψη του βαθμού στον οποίο τα έντυπα ΜΜΕ αναπαράγουν τον κυρίαρχο λόγο που αναπτύσσεται σε σχέση με τους αναρχικούς. Αν και το θέμα δεν εμπίπτει άμεσα στο πεδίο της μελέτης μας, εντούτοις θεωρούμε ότι η προσέγγιση του θα συντελέσει σε μία πληρέστερη ανατομία των κοινωνικών αναπαραστάσεων που προβάλλουν οι εφημερίδες. Από την άλλη πλευρά, μέσω της *in situ* έρευνας σε τρεις εκδηλώσεις των αναρχικών και της ανάλυσης περιεχομένου της συνθηματολογίας τους, επιδιώκουμε να «ανακαλύψουμε» τον τρόπο σκέψης και δράσης των ατόμων αυτών, καθώς και το αξιακό σύστημα που διέπει τις ενέργειες τους. Η ανάγκη επίτευξης μίας επιστημονικά αρτιότερης ερμηνείας των εμπειρικών δεδομένων μας ώστε αυτή να μην πραγματοποιείται σε ένα επιστημονικό κενό, καθιστά απαραίτητη την διέλευσή μας από το κομβικό εκείνο σημείο όπου η θεωρία συναντά την έρευνα και που συμπίπτει με το σημείο τομής του θεωρητικού (δεύτερου) και ερευνητικού (τέταρτου) άξονα.

Στον πέμπτο και τελευταίο άξονα θα καταθέσουμε τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν από την αντιπαραβολή της κοινής συνισταμένης των προφίλ των αναρχικών όλων των εφημερίδων και των πορισμάτων της εμπειρικής μας έρευνας. Εδώ θα διαπιστωθεί αν τα δύο ερευνητικά σκέλη συγκλίνουν ή αποκλίνουν, διαπίστωση που θα συνοδευτεί από την απαρίθμηση και εμπεριστατωμένη περιγραφή των σημείων σύγκλισης ή απόκλισης.

Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά κάθε έναν από τους προαναφερόμενους άξονες.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ

A) ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ

Τρεις είναι οι κορυφαίοι θεωρητικοί του αναρχισμού: ο Γάλλος Pierre – Joseph Proudhon (1809-1865), ο Ρώσος Mikail Bakunin (1814-1876) και ο επίσης Ρώσος Peter Kropotkin (1842-1921). Στην συνέχεια θα αναφερθούμε στην προσωπική συμβολή καθ' ενός απ' αυτούς στην διατύπωση μίας θεωρίας περί αναρχίας αλλά και στην ανεξίτηλη σφραγίδα τους που σημάδεψε την παγκόσμια ιστορία του αναρχισμού.

(1) Pierre – Joseph Proudhon

Ο σοσιαλιστής Proudhon ήταν ο πρώτος που αποκάλεσε τον εαυτό του αναρχικό². Το 1840 κυκλοφόρησε το αμφιλεγόμενο βιβλίο του «Τι είναι Ιδιοκτησία;» (“What is Property?”), στο οποίο ο Proudhon περιγράφει τους τρεις ιστορικούς «πυλώνες» του αναρχισμού:

α) «Η Ιδιοκτησία είναι Κλοπή». Σε αυτή την φράση η σοσιαλιστική βάση του αναρχισμού βρίσκει την έκφρασή της.

β) Ατομική ελευθερία και αυτονομία. «Κατά την άσκηση των δικαιωμάτων σου να μην προσβάλλεις τα δικαιώματα του άλλου»³.

γ) Αμφισβήτηση του Κράτους. «Το Κράτος δίνει το παράδειγμα της συστηματικής λεηλασίας. Το Κράτος πρέπει να προσαχθεί ενώπιον της δικαιοσύνης αυτών των φοβερών ληστών, αυτού του φριχτού όχλου που το Κράτος δολοφονεί για λόγους επαγγελματικής αντιζηλίας»⁴.

Υπήρξε «φιλειρηνιστής αναρχικός»⁵. Πίστευε δηλαδή ότι στην κοινωνία θα μπορούσαν να δημιουργηθούν οι οργανώσεις εκείνες που τελικά θα την αντικαθιστούσαν, χωρίς την χρήση βίας. Επίσης θεωρούσε ότι το δικαίωμα των εργατών να ελέγχουν τα μέσα παραγωγής αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ελευθερίας τους. Σε συνεργασία με τους Βρετανούς συνδικαλιστές και σοσιαλιστές ο Proudhon ίδρυσε την Α΄ Διεθνή Ένωση Εργαζομένων. Οι οπαδοί του δεν αυτοαποκλήθηκαν ποτέ αναρχικοί.

(2) Mikail Bakunin

«Το πάθος για καταστροφή είναι ένα επίσης δημιουργικό πάθος» κατά τον Bakunin, σύμφωνα με τον οποίο η αναρχία καθίσταται εφικτή μόνο μέσω μίας βίαιης επανάστασης που θα εξουδετερώσει όλους τους υπάρχοντες θεσμούς.

² Crabtree B. (1992) “*The History of Anarchism*”

³ Proudhon P.J. (2002) “*What is Property?*”

⁴ ibid

⁵ Crabtree B., op.cit.

Απαρνήθηκε την αριστοκρατική του καταγωγή και βασιζόμενος στην διδασκαλία του Proudhon διατύπωσε ένα νέο δόγμα, γνωστό ως κολεκτιβισμό. Υποστήριξε ότι το δικαίωμα στην ιδιοκτησία δεν έχει πρακτική αξία και ότι τα μέσα παραγωγής θα πρέπει να αποτελούν συλλογική ιδιοκτησία⁶.

Στο περιφρονημένο από όλους τους σοσιαλιστές λούμπεν προλεταριάτο, ο Bakunin εντόπισε όλη τη δύναμη της μελλοντικής Κοινωνικής Επανάστασης. Οι λαϊκές μάζες είναι ικανές να πετύχουν στόχους που φαίνονται αδύνατοι διότι μόνον αυτές «δεν είναι διαβρωμένες από το ένστικτο της ιδιοκτησίας». Μέσα από την χειραφέτηση και την απεμπόληση κάθε πατριωτικού συναισθήματος, θα μπορέσουν οι εργαζόμενοι να καταργήσουν κάθε είδους εξουσία και να οργανώσουν την ζωή τους ελεύθερα σύμφωνα με τις δικές τους ανάγκες, από κάτω προς τα πάνω⁷.

Ο Bakunin άσκησε επίσης δριμεία κριτική στο πολίτευμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας χαρακτηρίζοντας το ως «φάρσα ψευτοσυνταγματισμού» αφού στα πλαίσια ενός τέτοιου καθεστώτος ο κατ' ευφημισμόν κυρίαρχος λαός υποτάσσεται στη μειοψηφία των διανοουμένων που τον κυβερνά και τον εκμεταλλεύεται.

Το Κράτος στα έργα του Bakunin εμφανίζεται ως «εκ φύσεως εγκληματικό, αισχρό, μια κατάρα για τους σύγχρονους ανθρώπους» γι αυτό τον λόγο η κατάργησή του προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη.

Στο στόχαστρο της φιλοσοφίας του Bakunin εκτός από το Κράτος βρέθηκε και η Εκκλησία. «Εάν υπήρχε θεός, θα έπρεπε να τον καταργήσουμε» είχε πει, αμφισβητώντας κάθε δομή που ασκεί εξουσία πάνω στον άνθρωπο. Γι αυτόν η Θρησκεία και το Κράτος είναι οι μεγαλύτεροι εχθροί του ανθρώπου.

Μία σημαντική καινοτομία που εισήγαγε ήταν η σύνδεση της αναρχικής σκέψης με τον συνδικαλισμό⁸. Απότοκος αυτού του «παντρέματος» ήταν ο αναρχοσυνδικαλισμός, δηλαδή η σύσταση ελεύθερων ενώσεων εργατών χωρίς τη μεσολάβηση οιασδήποτε κρατικής δομής. Όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, το σύστημα αυτό βρήκε εφαρμογή την δεκαετία '30 κατά την διάρκεια του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου.

Σημαντικός σταθμός στην εξέλιξη της σκέψης του Bakunin υπήρξε η ιστορική πλέον σύγκρουσή του με τον Karl Marx. Ο τελευταίος σε αντίθεση με τον Bakunin έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στην πολιτική και όχι στην κοινωνική δύναμη των εργαζόμενων μαζών, υποστηρίζοντας την εγκαθίδρυση μίας «δικτατορίας του προλεταριάτου». Ο Bakunin ως συνεπής αμφισβητίας παντός είδους εξουσίας ακόμα και αυτής που προέρχεται από την αντιστροφή καθιερωμένων ρόλων, προέβλεψε ότι η δημιουργία ενός συγκεντρωτικού μαρξιστικού κράτους θα οδηγούσε στην εμφάνιση μίας «κόκκινης γραφειοκρατίας». Ένα

⁶ Crabtree B., op.cit.

⁷ Μπακούνιν Μ. (1979) *“Κρατισμός και Αναρχία”*

⁸ Stinson G. (2003) *“A Brief History of the Philosophy of Anarchism”*

τέτοιο κράτος θα ήταν, κατά την γνώμη του, εξίσου επιβλαβές, αν όχι περισσότερο επιβλαβές από ένα καπιταλιστικό⁹. Η πλάστιγγα της ιστορίας φέρεται να κλίνει υπέρ των δικών του απόψεων.

Το 1873 ίδρυσε μαζί με τους Κολεκτιβιστές την Β' Διεθνή.

(3) Peter Kropotkin

Το 1876 ο Ρώσος Πρίγκιπας Kropotkin αποποιήθηκε το αξίωμα του και διαδέχθηκε τον Μ. Bakunin, προσθέτοντας έναν ακόμη θεμέλιο λίθο στην θεωρητική βάση του αναρχισμού. Στην «Κατάκτηση του Ψωμιού» (1892) περιέγραψε σε αδρές γραμμές το όραμα του για μία Ομοσπονδία Ελεύθερων Κομμουνιστικών Ομάδων¹⁰.

Το 1902 κυκλοφορεί το έργο του «Αμοιβαία Βοήθεια: ένας Συντελεστής Εξέλιξης» με το οποίο ο Kropotkin δίνει πνοή σε ένα νέο είδους αναρχισμού: τον αναρχοκομμουνισμό. Σύμφωνα με αυτή την θεωρία, όχι μόνο τα μέσα παραγωγής αλλά και τα προϊόντα θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο συλλογικής ιδιοκτησίας.

Η προσέγγιση του αναρχισμού από τον Kropotkin θεωρείται πιο επιστημονική¹¹. Επηρεάστηκε από βιολογικές έρευνες, οι οποίες αφορούσαν στις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα ζώα, με αποτέλεσμα να προχωρήσει σε παραλληλισμούς με τις ανθρώπινες σχέσεις. «Τα ζώα που ζουν σε κοινωνίες μπορούν να διακρίνουν το καλό από το κακό, όπως κάνει και ο άνθρωπος. Επιπρόσθετα, οι έννοιες του καλού και του κακού που έχουν σχηματίσει είναι ίδιες με εκείνες του ανθρώπου». Στην «Αναρχική Ηθική» ο Kropotkin κάνει εκτενή αναφορά στις παρατηρήσεις του Forel για τα μυρμήγκια. Έτσι, όταν ένα χορτάτο μυρμήγκι συναντήσει μυρμήγκια που είναι νηστικά αποτελεί καθήκον του να αποβάλλει μέρος της τροφής του για να χορτάσουν οι πεινασμένοι φίλοι του. Ένα μυρμήγκι που συμπεριφέρεται με ιδιοτέλεια θα έχει πιο σκληρή μεταχείριση από τους εχθρούς της μυρμηγκοφωλιάς. Και καταλήγει: «Αυτό που θεωρείται καλό από τα μυρμήγκια, τους Χριστιανούς ή τους άθεους ηθικολόγους είναι τελικά αυτό που χρησιμεύει στην συντήρηση του είδους. Και ότι θεωρείται κακό είναι αυτό που βλάπτει την συντήρηση του είδους.....Η ιδέα του καλού και του κακού δεν έχει καμία σχέση με την θρησκεία ή με μία μυστικιστική συνείδηση. Είναι μία φυσική ανάγκη διαφόρων ειδών ζώων»¹².

Ο Kropotkin υποστηρίζει ότι το αίσθημα της αλληλεγγύης έγινε στο πέρασμα εκατομμυρίων ετών συνήθεια, η οποία μεταβιβάστηκε μέσω της κληρονομικότητας σε όλες τις μορφές ζωής, από τις πιο απλές, όπως οι μικροσκοπικοί οργανισμοί, μέχρι τις πιο σύνθετες, όπως είναι ο άνθρωπος.

⁹ Stinson G., op.cit.

¹⁰ Crabtree B., op.cit.

¹¹ Stinson G., op.cit

¹² Kropotkin Peter, "Anarchist Morality" in www.libcom.org (Libertarian Community and Organising Resource for Britain)

Η αρχή την οποία πρεσβεύει είναι να συμπεριφερόμαστε στους άλλους, όπως θέλουμε οι άλλοι να συμπεριφέρονται σ' εμάς. Η αρχή αυτή, για τον Kropotkin, δεν είναι τίποτε άλλο από την αρχή της ισότητας, την θεμελιώδη αυτή αρχή του αναρχισμού.

Στο ερώτημα τι σημαίνει να είναι κάποιος αναρχικός, ο Kropotkin δίνει την εξής απάντηση: «Δεν κηρύσσουμε πόλεμο μόνο στην αφηρημένη τριάδα του νόμου, της θρησκείας και της εξουσίας. Με το να γίνουμε αναρχικοί κηρύσσουμε τον πόλεμο σε όλο αυτό το κύμα της εξαπάτησης, της πανουργίας, της εκμετάλλευσης, της φαυλότητας, της ανηθικότητας – με μία λέξη της ανισότητας – που έχει πλημμυρίσει τις καρδιές όλων μας.....Οι υποτελείς, οι εξαπατημένοι, όλοι όσοι είναι αντικείμενα εκμετάλλευσης, οι πόρνες τραυματίζουν πάνω απ' όλα την αίσθηση της ισότητας που έχουμε».

Όσον αφορά τέλος στην κατηγορία περί ουτοπισμού εξαιτίας του δυσυπόστατου χαρακτήρα της ανθρώπινης φύσης, ο Kropotkin εμμένει στις απόψεις του. «Δεν φοβόμαστε να πούμε: 'Κάνε ότι θες' διότι είμαστε πεπεισμένοι ότι η συντριπτική πλειοψηφία της ανθρωπότητας σε συνάρτηση με τον βαθμό αφύπνισής της και απελευθέρωσής της από τα δεσμά, θα συμπεριφέρεται και θα δρα πάντα προς μία κατεύθυνση που θα είναι χρήσιμη στην κοινωνία». Ως απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση των προαναφερθέντων, ο Kropotkin θέτει την εξάλειψη των μεγάλων πηγών της ηθικής διαφθοράς – του Καπιταλισμού, της Θρησκείας, της Δικαιοσύνης και του Κράτους.

Β) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η άκρη του νήματος της πλούσιας όσο και περίπλοκης ιστορίας του αναρχισμού εντοπίζεται στην αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα στην διδασκαλία των Στωικών και των Κυνικών. Παρά την αρχαιοελληνική της ετυμολογία, η λέξη αν-αρχία [στερητικό αν- + άρχω (= ασκώ εξουσία)] μαρτυρείται από τον 19^ο αιώνα¹³. Οι προαναφερθέντες φιλόσοφοι δεν διατύπωσαν σε καμία περίπτωση μία θεωρία περί αναρχίας. Στην σκέψη τους, όμως, μπορεί να διακρίνει κανείς ψήγματα μίας αναρχικής θεώρησης του κόσμου, η οποία βρισκόταν ακόμη σε πολύ εμβρυακή μορφή.

Οι «Καπουτσίνοι της Αρχαιότητας»¹⁴, όπως αποκλήθηκαν οι Κυνικοί, κηρύσσονταν εναντίον του πολιτισμού, τον οποίο θεωρούσαν μία αφύσικη συμβατικότητα και πηγή νέων αναγκών και πόνου. Βασικά στοιχεία της φιλοσοφίας τους ήταν η πολεμική εναντίον όλων των μορφών της κοινωνικής ζωής (οικογένεια, κράτος, κ.λπ.), η τάση προς ένα είδους ζωόδους και προκλητικού βίου, η περιφρόνηση κάθε κοινωνικής συνήθειας, η απουσία αιδούς και η απόλυτη ελευθερία του λόγου. Έχει υποστηριχθεί ότι οι ιδέες των Κυνικών ήταν απόρροια της γενικής κρίσης των παραδοσιακών αξιών, του πολιτισμού και της πολιτικής ζωής που εκδηλώθηκε στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο.

Επόμενος σταθμός στην ιστορία του αναρχισμού ήταν η Αγγλία του 17^{ου} αιώνα. Εκεί ο αναρχικός ακτιβισμός ήταν σε πλήρη εξέλιξη.¹⁵ Ένας Άγγλος ονόματι Gerrard Winstanley κατέστρωσε τα πρώτα σχέδια για μία Αναρχική Κοινοπολιτεία. Σε ένα φυλλάδιο του που κυκλοφόρησε το 1649 με τίτλο: «Η αλήθεια σηκώνει το κεφάλι της μέσα από σκάνδαλα» έγραφε ότι η εξουσία διαφθείρει, η ιδιοκτησία είναι ασυμβίβαστη με την ελευθερία και ότι οι άνθρωποι μπορούν να είναι ελεύθεροι και ευτυχισμένοι μόνο σε μία κοινωνία χωρίς κρατικές παρεμβάσεις, όπου η εργασία και τα προϊόντα της θα μοιράζονται¹⁶. Ο Winstanley οδήγησε ομάδα οπαδών του σε μια βουνοπλαγιά, όπου ίδρυσαν το πρώτο αναρχικό χωριό. Όμως, το πείραμα συνάντησε την έντονη αντίδραση της τοπικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα να διακοπεί.

Ο 19^{ος} αιώνας σηματοδότησε την γέννηση του αναρχισμού ως συνόλου συστηματοποιημένων πλέον θεωριών και πρακτικών. Οι αντι-κρατικές ιδέες που εκφράζονταν σποραδικά μέχρι τότε έδωσαν την θέση τους σε ένα νέο φιλοσοφικό σύστημα. Η αυγή του νέου αυτού συστήματος χαρακτηρίζεται από την παραγωγή τεράστιου σε μέγεθος και σημασία θεωρητικού έργου. Τα βιβλία των Proudhon, Bakunin και Kropotkin

¹³ Μπαμπινιώτης Γ. (1998)

¹⁴ Εγκυκλοπαίδεια Δομή (τόμος 9)

¹⁵ Nettlau M., op.cit., σελ. 21

¹⁶ Crabtree B, op.cit.

αποτελέσαν τα θεμέλια του θεωρητικού οικοδομήματος του αναρχισμού αλλά και την πυξίδα για την δημιουργία μίας νέας κοινωνίας πάνω στα ερείπια της παλιάς.

Η άνθιση του αναρχισμού στην Ευρώπη αλλά και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού σηματοδεύτηκε από τραγικά γεγονότα που συνέβαλαν στην ταύτισή του με το χάος και την βία και οδήγησαν στην παρανόηση ή ακόμα και την διαστρέβλωση του βασικού κορμού της φιλοσοφίας του.

Στην συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να ακολουθήσουμε τα ίχνη του αναρχισμού, όπως αυτά αποτυπώθηκαν σε διάφορα σημεία του πλανήτη.

(1) ΡΩΣΙΑ

Παρά το γεγονός ότι δύο από τους σημαντικότερους θεωρητικούς του αναρχισμού, ο Μ. Bakunin και ο Ρ. Kropotkin, ήταν ρωσικής καταγωγής, το κίνημα των αναρχικών στην Ρωσία δεν υπήρξε ιδιαίτερα ισχυρό.

Εξαίρεση αποτελεί ένας αγρότης, ο Ν. Makhno, ο οποίος κατόρθωσε να δημιουργήσει έναν επαναστατικό στρατό και με εξάισιες τεχνικές ανταρτοπόλεμου να θέσει υπό τον προσωρινό έλεγχο των επαναστατών ένα μεγάλο τμήμα της Ουκρανίας. Μέχρι το 1919 πολλές περιοχές της Ουκρανίας είχαν απελευθερωθεί από την Ρωσική κυριαρχία ενώ στην θέση των παλιών εξουσιαστικών δομών αναδύονταν ελεύθερες αναρχικές συνελεύσεις. Ο αναρχισμός εμφανίζεται στον χάρτη για πρώτη φορά στην ιστορία¹⁷.

Το 1920 ο Leon Trotsky, αρχηγός του Κόκκινου Στρατού έξω από τη Μόσχα, και ενώ μαινόταν ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Κόκκινου και Λευκού Στρατού, ζήτησε από τον Makhno να μετακινήσει τα στρατεύματά του στο Πολωνικό μέτωπο. Ο Makhno διαβλέποντας τον κίνδυνο που ελλόχευε από μία στρατιωτική αποδυνάμωση των απελευθερωμένων ζωνών αρνήθηκε να υπακούσει και ο Trotsky απείλησε να καθαρίσει την Ρωσία απ' τον αναρχισμό «με σιδερένια σκούπα». Η αναγκαστική συμμαχία μεταξύ Μπολσεβίκων και Αναρχικών διαλύθηκε έτσι οριστικά. Το μοιραίο χτύπημα στο κίνημα κατάφερε ο Κόκκινος Στρατός το 1920, όταν κατέστρεψε τις στρατιωτικές του εγκαταστάσεις και αποδεκάτισε το έμψυχο δυναμικό του¹⁸.

(2) ΓΑΛΛΙΑ

Η Γαλλία δεν ήταν μόνο η πατρίδα του Proudhon αλλά και μία χώρα στην οποία συνυπήρξαν δύο από τις κυριότερες μορφές της αναρχικής παράδοσης: ο αναρχοσυνδικαλισμός και ο άκρατος ατομικισμός. Ο πρώτος μετατράπηκε σε μαζικό κίνημα

¹⁷ Stinson G., op.cit.

¹⁸ ibid

ενώ ο δεύτερος οδήγησε αφενός σε έναν φαύλο κύκλο βίας και αίματος με πρωταγωνιστές αναρχικούς - υπέρμαχους της βίας και φανατικούς υποστηρικτές της έμπρακτης προπαγάνδας (propaganda by deed) - αφετέρου σε μία καλλιτεχνική έκρηξη, καθώς πολλοί Γάλλοι ποιητές και ζωγράφοι υπέκυψαν στην επιρροή του αναρχισμού λόγω των ατομικιστικών του ιδεών, με αποτέλεσμα η δημιουργικότητα τους να φθάσει στο αποκορύφωμα της με την εμφάνιση δύο νέων καλλιτεχνικών ρευμάτων: του Συμβολισμού και του Μετα-Ιμπρεσιονισμού¹⁹.

(3) ΙΤΑΛΙΑ

Σημαντική φυσιογνωμία του Ιταλικού Αναρχισμού αναδείχθηκε ο E. Malatesta. Στο έργο του “Towards Anarchism” διατυπώνει την άποψη ότι ο αναρχισμός δεν μπορεί να επιτευχθεί άμεσα, διότι προϋποθέτει μία πολύ αργή και κοπιαστική πορεία. «Το θέμα», όμως, «δεν είναι αν θα πετύχουμε τον Αναρχισμό σήμερα, αύριο ή μέσα στους επόμενους δέκα αιώνες, αλλά το να προχωρούμε προς τον Αναρχισμό σήμερα, αύριο και πάντα». Σύμφωνα με τον Malatesta «κάθε χτύπημα στους θεσμούς της ιδιοκτησίας και του κράτους, κάθε εξύψωση της συνείδησης του ανθρώπου, κάθε ανατροπή των υφιστάμενων συνθηκών, κάθε ψέμα που αποκαλύπτεται, κάθε κομμάτι της ανθρώπινης δραστηριότητας που αποσπάται από τον έλεγχο των αρχών, κάθε ενδυνάμωση του πνεύματος της αλληλεγγύης και της πρωτοβουλίας είναι ένα βήμα προς τον Αναρχισμό»²⁰. Ένθερμος υποστηρικτής της βίας, την οποία θεωρεί αναγκαία για την αναχαίτιση της κρατικής βίας, ο Malatesta συνηγορεί υπέρ μίας αιματηρής επανάστασης που θα θέσει τέρμα στην επιβολή κανόνων και μοντέλων δράσης, αντίθετων προς τις φυσικές επιθυμίες του ανθρώπου.

Το στοιχείο της βίας κυριαρχεί στην Ιταλική αναρχική παράδοση, μία παράδοση πλούσια σε επεισόδια ακραίου ακτιβισμού. Ο τελευταίος προσέλαβε την μορφή ατομικών ενεργειών διαμαρτυρίας από «τρομοκράτες», οι οποίοι αποπειράθηκαν ή κατάφεραν να δολοφονήσουν ηγετικές προσωπικότητες από τον χώρο της πολιτικής, με την ελπίδα ότι με αυτό τον τρόπο θα αποδείκνυναν πόσο ευάλωτη ήταν η εξουσία ενώ παράλληλα θα ενέπνεαν και άλλους μέσω της αυτό-θυσίας τους.

Η αλυσίδα δολοφονιών που ακολούθησε είχε τελικά αντίθετο από το αναμενόμενο αποτέλεσμα: συνέτεινε στην εδραίωση της εικόνας του αναρχικού ως ενός ανόητου καταστροφέα²¹.

(4) ΙΣΠΑΝΙΑ

Στην χώρα αυτή της Ιβηρικής Χερσονήσου σημειώθηκε ο απόλυτος θρίαμβος του αναρχισμού. Ήδη από το 1868, την χρονιά δηλαδή που ο Bakunin και οι οπαδοί του ίδρυσαν

¹⁹ Woodcock G., “Anarchism”

²⁰ Malatesta E. (1982) “Towards Anarchism”

²¹ Crabtree B., op.cit.

το πρώτο αναρχικό παράρτημα της Α΄ Διεθνούς στην Βαρκελώνη, ένα κίνημα αναπτυσσόταν με αργούς ρυθμούς. Μέσα από ένα εξαιρετικά γόνιμο έδαφος αναδύθηκε εκείνη την εποχή ένα οργανωμένο είδος εφαρμοσμένου αναρχισμού, γνωστού ως αναρχο-συνδικαλισμού²². Τον Οκτώβριο 1910 σε ένα ιστορικό συνέδριο που έλαβε χώρα στη Σεβίλλη, εκπρόσωποι των εργατικών συνδικάτων από όλη την Ισπανία αποφάσισαν να συστήσουν μία νέα οργάνωση, την περίφημη Confederación Nacional del Trabajo, πιο γνωστή ως CNT. Το 1924 η οργάνωση διαλύεται κατόπιν εντολής του δικτάτορα Primo de Rivera και περνά στην παρανομία με στόχο την ανατροπή του αυταρχικού καθεστώτος. Στο σκοτάδι κινείται και μία ακόμα οργάνωση, η Αναρχική Ιβηρική Ομοσπονδία (Iberian Anarchist Federation - FAI), την οποία συγκροτούν εκπρόσωποι των διασκορπισμένων αναρχικών ομάδων, θεωρητικοί του Ισπανικού Αναρχισμού αλλά και άτομα του υποκόσμου²³.

Το κίνημα αυτό ανδρώθηκε, φθάνοντας στο ζενίθ της ακμής του το 1936, έτος ορόσημο στην ιστορία της Ισπανίας που σηματοδοτεί την έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου. Κάτω από την κόκκινη-μαύρη σημαία (το κόκκινο συμβολίζει τον αγώνα των εργατών – το μαύρο τον αναρχισμό) οι αναρχο-συνδικαλιστές πολέμησαν με όλες τους τις δυνάμεις εναντίον των εθνικιστών του Franco. Παράλληλα, ο Εμφύλιος αποτέλεσε ιδανική ευκαιρία για την εφαρμογή των αναρχικών ιδεών σε μαζική κλίμακα. Η κατάληψη εργοστασίων και σιδηροδρομικών σταθμών από επιτροπές του CNT αλλά και η ίδρυση αυτόνομων ελευθεριακών χωριών, όπως αυτά που περιγράφονται στο έργο του Kropotkin «Η Κατάκτηση του Ψωμιού», αποτέλεσαν σημαντικό τμήμα της δράσης των αναρχικών εκείνη την περίοδο. Στο εσωτερικό των αυτόνομων αυτών κοινοτήτων, οι Αναρχικοί προέβησαν σε ριζικές μεταρρυθμίσεις. Η γη αποτέλεσε αντικείμενο διανομής ή κολλεκτιβοποίησης και η χρήση χρήματος μέσα στις κοινότητες καταργήθηκε²⁴ ενώ η διανομή των αγαθών γινόταν με βάση τις ανάγκες των κατοίκων. Έτσι, οι πολυμελείς οικογένειες δικαιούνταν περισσότερα αγαθά από τις ολιγομελείς. Πολλές από αυτές τις κοινότητες αποδείχθηκαν πιο ικανές και πιο παραγωγικές σε σχέση με εκείνες των οποίων η λειτουργία δεν βασιζόταν σε αναρχικές δομές²⁵.

Η ενίσχυση των στρατευμάτων του Franco από τον Hitler και τον Mussolini ανέτρεψε τις ισορροπίες και κατέστησε τον πόλεμο μία χαμένη υπόθεση για τους αναρχικούς. Οι τελευταίοι μπορεί να ηττήθηκαν, κατάφεραν, όμως, να εμπνεύσουν πολλούς και να αποδείξουν ότι η αναρχία δεν είναι ουτοπία αφού μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν.

²² Stinson G., op.cit

²³ Woodcock G., op.cit., σελ. 350-1, 358

²⁴ ibid

²⁵ Crabtree B., op.cit.

(5) Η.Π.Α.

Οι πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα αποτέλεσαν περίοδο μεγάλης κινητικότητας και δραστηριοποίησης στον χώρο του συνδικαλισμού και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού. Το 1900 ιδρύθηκε στις Η.Π.Α. ένα από τα πιο μαχητικά συνδικάτα εκείνης της εποχής, οι Wooblies, όπως είχε επικρατήσει να λέγονται οι Διεθνείς Εργάτες του Κόσμου. Τα μέλη του αριθμούσαν σε εκατοντάδες χιλιάδες και μεταξύ αυτών συγκαταλέγονταν και πολλοί αναρχικοί. Οι τελευταίοι αποκτούσαν παράλληλα αριθμητική υπεροχή αλλά και κακή φήμη. Αφορμή για την παγίωση ενός άρρηκτου δεσμού μεταξύ αναρχίας και βίας στην κοινή γνώμη και της συνακόλουθης κατακόρυφης αύξησης της αντιδημοτικότητας του αναρχισμού υπήρξε μία σειρά αιματηρών γεγονότων που έλαβαν χώρα σε διάφορες πολιτείες της Αμερικής²⁶. Ας τα δούμε, όμως, πιο αναλυτικά.

➤ Η Σφαγή του Haymarket

Στις 4 Μαΐου 1886 κατά την διάρκεια ενός συλλαλητηρίου στην περιοχή Haymarket του Σικάγου, όπου συμμετείχαν 2.500 άτομα, κατέφθασε η αστυνομία και επιχείρησε να διαλύσει το συγκεντρωμένο πλήθος. Ήταν εκείνη την στιγμή που ένας άγνωστος πέταξε μία βόμβα προς τους αστυνομικούς.

Τραγικός απολογισμός: νεκροί 7 αστυνομικοί και 4 διαδηλωτές ενώ οι τραυματίες ξεπέρασαν τους 200.

Η αστυνομία του Σικάγου προσήγαγε έναν μεγάλο αριθμό αναρχικών, ακόμα και άτομα που δεν βρίσκονταν στην περιοχή την συγκεκριμένη ημέρα. Τέσσερις από αυτούς καταδικάστηκαν σε θάνατο με ελλιπή στοιχεία και εκτελέστηκαν ενώ η συντριπτική πλειοψηφία αθωώθηκε²⁷.

➤ Δολοφονία Προέδρου Η.Π.Α. William McKinley

Ένα ακόμα ατυχές για τους αναρχικούς γεγονός που έφθειρε ακόμα περισσότερο την δημόσια εικόνα τους.

Ο McKinley δολοφονήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 1901 από τον Leon Czolgosz που αυτοανακηρύχτηκε σε αναρχικό.

➤ Δίκη Nicola Sacco και Bartolomeo Vanzetti

Οι δύο Ιταλοί Αναρχικοί κατηγορήθηκαν για την δολοφονία του ταμιά και του φρουρού κατά την διάρκεια μίας ληστείας σε τράπεζα της Μασαχουσέτης το 1920. Ο Δικαστής Webster Thayer ήταν, σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής²⁸, εμφανώς προκατειλημμένος κατά των κατηγορουμένων. Αναφέρθηκε ότι έξω από την αίθουσα του δικαστηρίου είχε πει: «Είδες τι έκανα τις προάλλες σ' αυτά τα αναρχικά καθάρματα;». Οι ένορκοι αποφάνθηκαν ότι οι κατηγορούμενοι ήταν ένοχοι. Αμέσως μετά την ανακοίνωση της ετυμηγορίας, ξέσπασε

²⁶ Woodcock G., op.cit.

²⁷ Crabtree B., op.cit & Woodcock G., op.cit., σελ. 437-438

²⁸ Stinson G., op.cit.

θύελλα αντιδράσεων ενώ στην συνέχεια βρέθηκαν νέα στοιχεία που οδηγούσαν στο συμπέρασμα ότι το οργανωμένο έγκλημα ήταν πίσω από την διπλή δολοφονία.

Το κλίμα αυτό προκάλεσε την παρέμβαση του Κυβερνήτη Fuller, ο οποίος συνέστησε ειδική επιτροπή για την επανεξέταση της υπόθεσης. Σύμφωνα με το πόρισμα της επιτροπής, ο Δικαστής Thayer ήταν ένοχος «για απρεπή συμπεριφορά αλλά η δικαιοσύνη μολαταύτα είχε αποδοθεί». Η είδηση ξεσήκωσε κύμα διεθνούς κατακραυγής. Οι διαμαρτυρίες αυτές προέρχονταν όχι μόνο από κύκλους Αναρχικών αλλά και από πολλούς ακροαριστερούς.

Στις 23 Αυγούστου 1927 οι Sacco και Vanzetti εκτελέστηκαν στην ηλεκτρική καρέκλα²⁹.

Στον χώρο του Αμερικάνικου Αναρχισμού ανέπτυξαν έντονη δράση πολλές εξέχουσες προσωπικότητες που αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης. Αυτή που ξεχώρισε περισσότερο ήταν η λιθουανικής καταγωγής Emma Goldman, συγγραφέας και ακτιβίστρια, η οποία προσέφερε μία δυνατή φωνή στον αναρχισμό του 20^{ου} αιώνα μέσω του περιοδικού της «Μητέρα Γη» (Mother Earth).

Η Goldman υπήρξε επίσης ριζοσπάστρια φεμινίστρια. Οι σύγχρονες φεμινίστριες απορρίπτουν τις απόψεις της, διότι τις θεωρούν πολύ ακραίες. Η Goldman δεν έγινε δεκτή στους κόλπους του φεμινισμού ιδιαίτερα εξαιτίας του γεγονότος ότι ήταν κατά της χορήγησης του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες, άποψη που βασιζόταν στην ισχυρή αναρχική της πεποίθηση ότι το κράτος και κατά συνέπεια και η ψήφος αναιρούν το ίδιο αποτέλεσμα που καλούνται να πετύχουν.

Το 1919 απελάθηκε στην Σοβιετική Ρωσία λόγω της δημόσια εκφρασμένης αντίθεσης της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Και εκεί δραστηριοποιήθηκε, αποκαλύπτοντας την τυραννία και τις φρικαλεότητες του Σοβιετικού καθεστώτος³⁰.

Στην συνέχεια, η Goldman κατέφυγε στην Ευρώπη. Εκεί εργάστηκε με πάθος στο πλευρό των Ισπανών Αναρχικών, συνδράμοντας τους στον αγώνα τους ενάντια στους Εθνικιστές. Δεν επέστρεψε ποτέ στις Η.Π.Α. Πέθανε στον Καναδά το 1940.

-//-

Η περίοδος από το 1939 έως το 1968 ήταν μία περίοδος στασιμότητας για το κίνημα των αναρχικών. Ήταν τα λεγόμενα «βουβά χρόνια» αφού φαίνεται ότι ο Ψυχρός Πόλεμος είχε καταπνίξει την φωνή του κινήματος. Παρ' όλα αυτά οι αναρχικές ιδέες δεν έσβησαν ποτέ. Σποραδικές κινήσεις στις οποίες μετείχαν κυρίως φοιτητές λάμβαναν χώρα κατά αραιά διαστήματα την δεκαετία '60 και στις αρχές της δεκαετίας '70 στις Η.Π.Α. με πάγιο αίτημα την άρση των ιμπεριαλιστικών τάσεων του παρεμβατικού κράτους (interventionist state) και την εγκαθίδρυση νέων μορφών αποκεντρωμένης πολιτικής³¹. Ήταν η εποχή που ένα

²⁹ Woodcock G., op.cit., σελ. 441

³⁰ Stinson G. op.cit.

³¹ Lowndes E. Joseph (2002) "Unstable Antistatism: The Left, the Right and the Outlaw Josey Wales", σελ. 237

μείγμα αναρχισμού και μποέμικης νοοτροπίας υιοθετήθηκε από τα κινήματα διαμαρτυρίας εκείνης της περιόδου³².

Ο χρόνος θα αποδείκνυε ότι ο αναρχισμός δεν είχε πεθάνει. Το 1999 στο Seattle των Η.Π.Α. συνεδρίαζε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (World Trade Organization). Οργανωμένοι αναρχικοί απ' όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη συγκεντρώθηκαν εκεί για να διαμαρτυρηθούν. Ανασύροντας κλασικές αναρχικές αναλύσεις του καπιταλισμού και του ιμπεριαλισμού, οι διαδηλωτές επιδόθηκαν σε βιαιότητες, με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν μεγάλες ταραχές με πολλούς τραυματισμούς και υλικές ζημιές.

Μετά τα επεισόδια στο Seattle ένα νέο είδος αναρχισμού έκανε την εμφάνισή του: η οικο-αναρχία (βλ. επόμενη ενότητα). Πρόκειται για μία επαναστατική οικολογία, η οποία προωθείται από αντι-καπιταλιστές με οικολογικό προσανατολισμό.

Ο Αναρχισμός γνωρίζει ένα είδος αναγέννησης στον 21^ο αιώνα. Νέες ομοσπονδίες αναρχικών, όπως η Βορειοανατολική Ομοσπονδία των Αναρχο-Κομμουνιστών (Northeastern Federation of Anarcho-Communists), η οποία προέκυψε από την συνένωση ομάδων αναρχικών από τις Βορειοανατολικές Πολιτείες της Αμερικής και τον Καναδά, αρχίζουν να αναπτύσσονται³³.

Επιπλέον, ο Αναρχισμός έχει και σήμερα να επιδείξει διακεκριμένες φυσιογνωμίες, όπως είναι ο Καθηγητής Γλωσσολογίας N. Chomsky. Ο πολυγραφότατος, ριζοσπαστικός αυτός συγγραφέας έγινε γνωστός για την δράση του κατά του πολέμου του Βιετνάμ. Στα έργα του ο Chomsky ασκεί την κλασική αναρχική κριτική στο Κράτος ως μηχανισμό διαφθοράς και τυραννίας και ειδικεύεται σε μία κριτική αντιμετώπιση της Αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Εντούτοις, οι αναρχοσυνδικαλιστικές θέσεις του παραμένουν ως επί το πλείστον παραγνωρισμένες³⁴.

Στην δίνη της ιστορίας, ο Αναρχισμός κατόρθωσε να αντισταθεί στην φθορά του χρόνου και να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση του πολιτικο-κοινωνικού τοπίου σε διεθνές επίπεδο. Η επιρροή του εκτείνεται πέρα από τα πεδία μαχών της Ισπανίας και της Ρωσίας, σε πολλές γενιές ανθρώπων, που καλύπτουν όλο σχεδόν το ηλικιακό φάσμα.

Σύμφωνα με τον Crabtree (1992), ο Αναρχισμός θεωρείται λανθασμένα ως βίαιος και καταστροφικός. Ακόμα και οι μη «φιλειρηνιστές» αναρχικοί που προβάλλουν την αναγκαιότητα μίας σύντομης και βίαιης επανάστασης, οραματίζονται μία ειρηνική και αρμονική κοινωνική συνύπαρξη, βασισμένης στην φυσική αρχή της συνεργασίας και όχι στην τεχνητή αρχή του καταναγκασμού και της καταπίεσης.

³² Brake M. (1985) "Comparative Youth Culture", σελ. 106

³³ ibid

³⁴ Heider U. (1994) "Anarchism: Left, Right and Green", σελ. 37

Γ) ΠΑΛΑΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ

Έχει ήδη καταστεί σαφές ότι ο αναρχισμός σε καμία περίπτωση δεν αποτέλεσε ένα κλειστό και συμπαγές θεωρητικό σύστημα, όπως αναμφίβολα η μονολιθικότητα και η απόλυτη σύμπλευση απόψεων δεν υπήρξαν ποτέ χαρακτηριστικά του. Ξετυλίγοντας το κουβάρι της ιστορικής του πορείας, διαπιστώνουμε ότι ο αναρχισμός συνιστά ένα σύνθετο κράμα διαφορετικών και συχνά αντιφατικών επιμέρους τάσεων, οι οποίες αν και ορισμένες φορές οδήγησαν όχι μόνο σε εσωτερικές τριβές αλλά και σε επιθέσεις των οπαδών της μίας τάσης εναντίον αυτών της «αντίπαλης»³⁵, εμπλούτισαν το ιδεολογικό του «οπλοστάσιο» με νέες ιδέες που τον καθιστούν πάντα επίκαιρο σε ένα κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που συνεχώς εξελίσσεται. Ουσιαστικά η πληθώρα των τάσεων που αναπτύχθηκαν στους κόλπους του αναρχισμού έγκειται κυρίως, όπως θα δούμε παρακάτω, στον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο οραματίζονται την ιδανική κοινωνία.

Σύμφωνα με την Ulrike Heider (1994)³⁶, ο αναρχισμός ως άλλος Ιανός έχει δύο πρόσωπα: ένα κοινωνικό και ένα ατομικιστικό. Το κοινωνικό του πρόσωπο είναι στραμμένο σε μία δημοκρατική σοσιαλιστική κοινωνία χωρίς κράτος, με κύρια χαρακτηριστικά την συλλογική αυτοδιαχείριση (collective self-administration) και την αμοιβαία βοήθεια (mutual aid). Το ατομικιστικό του πρόσωπο προσβλέπει σε μία ελεύθερη αγορά, επιστεγασμένη με απεριόριστη ατομική ελευθερία.

Το κοινωνικό πρόσωπο του αναρχισμού σε αδρές γραμμές αντανακλάται στον κολλεκτιβισμό, τον αναρχοσυνδικαλισμό και τον κομμουνιστικό αναρχισμό ενώ η ιδεολογική πλατφόρμα στην οποία βασίζεται αποτελεί ένα συνδυασμό μπακουνισμού και κροποτκισμού. Όραμα των κολλεκτιβιστών του 19^{ου} αιώνα αποτελούσε μία Κολλεκτιβιστική Αντικρατική Κοινωνία, από την οποία το κράτος θα υποχωρούσε σταδιακά δίνοντας την θέση του σε μία παγκόσμια ένωση αγροτικών και βιομηχανικών συνεταιρισμών³⁷, όπου τα μέσα παραγωγής θα είχαν κοινωνικοποιηθεί και ο κάθε εργαζόμενος θα δικαιούταν ολόκληρο το προϊόν της εργασίας του από την στιγμή που δεν θα υπήρχε ο καπιταλιστής για να του αφαιρέσει το κέρδος³⁸. Η μετάβαση σε αυτό τον τύπο κοινωνίας δεν θα πραγματοποιείτο όμως μέσω της ανάληψης επαναστατικής δράσης που θα οδηγούσε στην δικτατορία του προλεταριάτου αλλά μέσω άμεσων συλλογικών πρακτικών.

Ιδανική κατάσταση για τον αναρχοσυνδικαλισμό συνιστά μια κοινωνία της οποίας ο συνεκτικός ιστός συντίθεται από ένα δίκτυο ενώσεων που οργανώνονται από την βάση και αντιπροσωπεύονται από δημοκρατικά εκλεγμένα συμβούλια ενώ στην κορυφή του ιδεατού

³⁵ βλ. Nettlau M., σελ. 174, όπου γίνεται αναφορά στην οξεία αντιπαράθεση μεταξύ Ισπανών Αναρχοκομμουνιστών και Κολλεκτιβιστών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

³⁶ Γερμανίδα συγγραφέας και πρώην καθηγήτρια πολιτικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο J.W. Goethe της Φρανκφούρτης

³⁷ Nettlau M., op.cit., σελ. 135

³⁸ ibid, σελ. 165

αυτού συστήματος βρίσκεται ένα οικονομικό συμβούλιο που έχει αντικαταστήσει το κράτος³⁹. Ο διεθνιστικός χαρακτήρας του Αναρχοσυνδικαλισμού εδράζεται στην αρχή της εργατικής αλληλεγγύης, η οποία έχει αναδειχθεί σε μία από τις βασικότερες αρχές της υπό εξέταση τάσης. Σύμφωνα με αυτή την αρχή όλοι οι εργάτες ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, εθνικότητας, κ.λπ. έχουν έναν κοινό εχθρό, τα αφεντικά. Συνεπώς και ο αγώνας τους θα πρέπει να είναι κοινός και να διαπνέεται από ένα αίσθημα αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας που θα ξεπερνά τα εθνικά σύνορα μέσω της συνεργασίας των επαναστατικών ενώσεων διαφόρων χωρών. Ο Αναρχοσυνδικαλισμός, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, έφθασε στο απόγειο της ακμής του κατά την διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης και αναβίωσε στο τέλος της δεκαετίας '60, όταν επανανακαλύφθηκε από διάφορα αντιεξουσιαστικά κινήματα.

Ο Αναρχοκομμουνισμός αποτελεί συγκερασμό των θεωριών του κομμουνισμού και του αναρχισμού. Πρεσβεύει ότι η κατάρρευση του καπιταλισμού θα συμπαρασύρει στον αφανισμό όλες τις κρατικές δομές, συντελώντας στην επικράτηση ενός συστήματος αμεσολάβητων ανταλλαγών ανάμεσα σε κοινότητες, οι οποίες θα οργανώνονται και θα λειτουργούν με βασικό άξονα την αρχή της άμεσης δημοκρατίας⁴⁰.

Στον αντίποδα του κοινωνικο-επαναστατικού αναρχισμού βρίσκεται ο ατομικιστικός αναρχισμός που αντλεί τις ιδέες του κυρίως από το έργο του Max Stirner (1806-1856). Ο Γερμανός αυτός συγγραφέας θεωρείται ως ο θεμελιωτής του ατομικιστικού ρεύματος στον αναρχισμό διότι ο εκθειασμός του ατομικού εγωισμού και της απόλυτης ατομικής ελευθερίας την οποία ταύτιζε με την ατομική ιδιοκτησία, είναι διάχυτος στο έργο του "The Ego and its Own". Για τον Stirner η ανθρώπινη φύση είναι αθεράπευτα ανταγωνιστική, συνεπώς αναπόφευκτα θα εμπλακεί σε έναν «πόλεμο όλων εναντίον όλων», όπου ο μόνος νόμος που θα ισχύει, θα είναι αυτός της ζούγκλας. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και ο ατομικιστικός αναρχισμός όπως και ο κοινωνικός δεν αποτελεί μία μονολιθική θεωρητική κατασκευή με πρακτικές προεκτάσεις. Εκτός από το έργο του Stirner, μεγάλη επιρροή στο ρεύμα αυτό άσκησε και ο Benjamin Tucker (1854-1939), ο οποίος σε αντίθεση με τον πρώτο προώθησε την ιδέα της αρμονικής συνύπαρξης των ανθρώπων μέσω της πολύπλευρης συνεργασίας τους. Ένα από τα κοινά στοιχεία των δύο αυτών προσεγγίσεων που τις φέρνει αντιμέτωπες με την προηγούμενη τάση είναι η πεποίθηση ότι η κατάργηση του κράτους αποτελεί μία αναγκαιότητα, όχι διότι θα επιφέρει την εξάλειψη της ατομικής ιδιοκτησίας, όπως πίστευαν οι οπαδοί της κοινωνικο-επαναστατικής προσέγγισης, αλλά γιατί θα σημάνει την απελευθέρωση της από τον έλεγχο ενός καταπιεστικού μηχανισμού. Η ιδανική κοινωνία για τους αναρχοκαπιταλιστές είναι ουσιαστικά η κοινωνία του πρώιμου καπιταλισμού, όπου τα κρατικά μονοπώλια και το φορολογικό σύστημα θα είναι ανύπαρκτα και η ατομική

³⁹ Heider U., op.cit., σελ. 2

⁴⁰ βλ. Nettleau M., op.cit., κεφ. XII

ιδιοκτησία θα προβάλλει ως υπέρτατη αξία, η οποία θα ακμάζει απρόσκοπτα σε συνθήκες laissez faire. Ο αντικρατισμός των δύο τάσεων έχει τις ρίζες του λοιπόν σε δύο διαμετρικά αντίθετες αντιλήψεις ως προς τον τελικό του σκοπό. Ο Αναρχοκαπιταλισμός που γνώρισε μεγάλη άνθηση στις Η.Π.Α. στα τέλη του 19^{ου} αιώνα καθώς και στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, εντάχθηκε στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα μέσω του κόμματος των Φιλελευθέρων, η αριστερή πτέρυγα του οποίου αποτελείται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό της από υποστηρικτές της συγκεκριμένης εκδοχής του αναρχισμού⁴¹.

Σε αυτό το σημείο θα κάνουμε μία σύντομη αναφορά σε δύο πιο σύγχρονες μορφές αναρχισμού: τον Οικολογικό Αναρχισμό (Eco-Anarchism) και τον Τεχνολογικό Αναρχισμό (Technological Anarchism).

Κύριος εκπρόσωπος της πρώτης τάσης είναι ο Murray Bookchin ο οποίος θεωρεί ως κύρια αιτία όλων των κοινωνικών προβλημάτων τον συγκεντρωτισμό. Στο βιβλίο του «Οικολογία και Επαναστατική Σκέψη» (1964), ο άνθρωπος εμφανίζεται ως παράσιτο που απειλεί να καταστρέψει αυτόν που τον φιλοξενεί – το φυσικό περιβάλλον – και τελικά τον εαυτό του. Κατά τον Bookchin έχει διαταραχθεί η ισορροπία τόσο του φυσικού όσο και του κοινωνικού κόσμου, διότι φύση και κοινωνία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Ο μόνος τρόπος για να αποκατασταθεί η ισορροπία είναι η αποκεντρωμένη και οικολογική χρήση της τεχνολογίας η οποία θα οδηγήσει σταδιακά στην κατάργηση της εργασίας. Η ουτοπία του Bookchin είναι αταξική και τα μέλη της έχοντας υιοθετήσει έναν μποέμικο τρόπο ζωής, απορρίπτουν την εργασία και τα καταναλωτικά αγαθά, επιλέγοντας να ζήσουν σε κοινωνικούς σχηματισμούς που θυμίζουν τις πόλεις της προκαπιταλιστικής εποχής. Η τάση αυτή έχει δεχθεί αυστηρή κριτική διότι αποσιωπώντας τον ρόλο παραγόντων όπως η φτώχεια, η κοινωνική αδικία, ο ρατσισμός, κ.λπ., στην δημιουργία προβληματικών καταστάσεων μέσω της υπερβολικής έμφασης στην έννοια του συγκεντρωτισμού, σηματοδότησε μια συντηρητική στροφή στο οικολογικό κίνημα⁴².

Η τεχνολογία της πληροφορίας αποτελεί το κλειδί για την ανατροπή της ιεραρχίας και των μονοπωλίων για τους αναρχικούς αυτού του ρεύματος. Ως χαρμόσυνη ένδειξη προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί σύμφωνα με τους τελευταίους η επέκταση του κινήματος των δωρεάν προγραμμάτων για υπολογιστές (free software movement). Τα προγράμματα αυτά δεν κατασκευάζονται από πολυεθνικές εταιρίες με ιεραρχικές δομές και κερδοσκοπικές βλέψεις αλλά από άτομα που συνεργάζονται εθελοντικά χωρίς να έχουν κανένα οικονομικό όφελος από αυτή την δραστηριότητα⁴³.

Φθάνοντας στο τέλος της παρουσίασης των βασικότερων επιμέρους θεωρητικών τάσεων και αποχρώσεων του αναρχισμού, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι παρά τον σεκταρισμό και τις

⁴¹ Nettlau M., op.cit., σελ. 45-58 & Heider U., op.cit., σελ. 99, 107-109

⁴² Heider U., op.cit., σελ. 69-74 & 91

⁴³ Moglen Eben (1999) “Anarchism Triumphant: Free Software and the Death of Copyright”

εσωτερικές συγκρούσεις που εκδηλώθηκαν λόγω της πολυσχιδούς ερμηνείας της αναρχίας ως τελικής κατάστασης, οι αναρχικοί όλων των τάσεων τηρούν μία κριτική στάση απέναντι στην εξουσία. Γι αυτούς η τελευταία είναι το κουτί της Πανδώρας, μία αστείρευτη πηγή δεινών που βασανίζουν εδώ και αιώνες την ανθρωπότητα.

Δ) Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιστορικές πηγές μαρτυρούν την δράση οργανωμένων αναρχικών ομάδων στην χώρα μας το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Η Αθήνα, τα Επτάνησα, η Πάτρα και ο Πύργος ήταν μερικές μόνο από τις εστίες ανάπτυξης ελευθεριακών ιδεών. Οι παράγοντες που συνέβαλαν στην διάδοση των τελευταίων εντοπίζονται κυρίως στις επαφές Ελλήνων διανοουμένων και μελών της αστικής τάξης με αναρχικές και σοσιαλιστικές οργανώσεις του εξωτερικού, στην δράση Ιταλών αναρχικών στην χώρα μας, στην φτώχεια και τις έντονες κοινωνικές αντιθέσεις που επικρατούσαν στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε διεθνή γεγονότα, όπως η Παρισινή Κομμούνια, που δεν άφησαν αδιάφορους τους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής εκείνης. Σημαντικό ρόλο επίσης φαίνεται να διαδραμάτισε η συγκρότηση της ιταλικής παροικίας στην Πάτρα από πολιτικούς πρόσφυγες, οι οποίοι προετοίμασαν το έδαφος για την διάδοση του αναρχισμού σε ευρύτερα τμήματα του ελληνικού πληθυσμού.

Το πρώτο αναρχικό δημοσίευμα κυκλοφόρησε τον Σεπτέμβριο 1861 στην ημερήσια εφημερίδα «ΦΩΣ» με τίτλο «ΑΝΑΡΧΙΑ, ΜΕΡΟΣ Α΄». Ελάχιστες ώρες μετά την διανομή της, η εφημερίδα κατασχέθηκε, με αποτέλεσμα το Β΄ μέρος να μην δημοσιευτεί ποτέ⁴⁴.

Σταθμό στην πορεία του αναρχισμού στην Ελλάδα αποτέλεσε η ίδρυση του «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ» το 1876 στην Πάτρα. Προϊόν ενοποίησης ομίλων συζητήσεων, ο Σύλλογος απαρτιζόταν κυρίως από διανοούμενους και σημαντικούς παράγοντες της τοπικής κοινωνίας (καθηγητές, εκδότες, δικηγόρους). Γύρω από αυτούς άρχισε να δημιουργείται σταδιακά ένας κύκλος φοιτητών και σπουδαστών. Στο πλαίσιο της δράσης τους, τα μέλη του Συλλόγου απέκτησαν στενές επαφές με Ιταλούς ομοϊδεάτες τους και με αντίστοιχες ευρωπαϊκές οργανώσεις ενώ αλληλογραφούσαν σε μόνιμη βάση με αναρχικά περιοδικά του εξωτερικού. Ένα χρόνο μετά την ίδρυση του Συλλόγου εκδίδουν την εφημερίδα «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ». Οι ενέργειες τους αυτές προσκρούουν, όμως, στην αντίδραση του οθωμανικού κράτους, το οποίο με την κατηγορία της συνωμοσίας εξαπέλυσε το πρώτο κύμα επιθέσεων εναντίον ριζοσπαστών, προβαίνοντας σε συλλήψεις και στην επιβολή πολύμηνων ποινών φυλάκισης στα μέλη του Συλλόγου⁴⁵.

Παράλληλα, αδελφές οργανώσεις που είχαν συγκροτηθεί στη Μεσσήνη, στο Αίγιο, στα Φιλιατρά, στην Κεφαλονιά και στην Αθήνα αποφασίζουν να ενοποιηθούν, προκειμένου να λειτουργήσουν ως παράρτημα της Α΄ Διεθνούς. Η προσπάθεια τους αυτή απέβη άκαρπη, γεγονός που οφείλεται όχι τόσο στον διωγμό του αναρχισμού από το επίσημο κράτος, όσο στην παρακμάζουσα κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει εκείνο το διάστημα η Α΄ Διεθνής⁴⁶.

⁴⁴ Αναρχικό Δελτίο Πληροφόρησης “No god, no master”

⁴⁵ Μοσκόφ Κ. (1985) “Ιστορία του Κινήματος της Εργατικής Τάξης”, σελ. 164

⁴⁶ Μοσκόφ Κ., op.cit.

Σε σημαντικές φυσιογνωμίες που επιχείρησαν να μπολιάσουν τους Έλληνες με τα ιδεώδη της αναρχίας, όπως η απόλυτη ελευθερία του ατόμου και η άμεση δημοκρατία, αναδείχθηκαν, μεταξύ άλλων, οι Εμμανουήλ Δαουδογλου - έμπορος από τη Σμύρνη και μέλος της Α΄ Διεθνούς, Μικέλης Άβλιχος – σατυρικός ποιητής, μαθητής του Μπακούνιν, Δημοσθένης Παπαθανασίου – δημοσιογράφος και διευθυντής της εφημερίδας το «ΜΕΛΛΟΝ» και οι Ιταλοί Amilcare Cipriani και Γκουστάβ Φλωράνς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η αντιμετώπιση που επεφύλαξε ο αστικός τύπος στις αναρχικές αυτές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, ο «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ» χαρακτηρίστηκε από την πιο έγκριτη εφημερίδα της Πάτρας, τον «Φορολογούμενο» ως «ανυπόστατη, παιδαριώδη, τυχοδιωκτική μέχρι και επικίνδυνη οργάνωση» και τα μέλη του ως «...αργυρώνητα όργανα ανθελληνικών σκοπών»⁴⁷.

Λίγο πριν το τέλος του 19^{ου} αιώνα, παρατηρούνται έντονες ζυμώσεις και στον Πύργο όπου λειτουργεί ήδη ένας αναρχικός όμιλος και κυκλοφορεί η εφημερίδα «Επί τα Πρόσω», όργανο αναρχοσοσιαλιστικής προπαγάνδας, η οποία αποκτά ένα αρκετά διευρυμένο αναγνωστικό κοινό⁴⁸.

Οι Έλληνες αναρχικοί, διανοούμενοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία και φορείς μιας μικροαστικής επαναστατικής ιδεολογίας δεν κατάφεραν να κινητοποιήσουν τη μάζα των εργατών και των αγροτών, η οποία παρέμενε προσκολλημένη σε ρεφορμιστικού χαρακτήρα αντιδράσεις, αδυνατώντας να ακολουθήσει τακτικές ολικής σύγκρουσης με το κράτος, παρά μόνο σε στιγμές έξαρσης της οικονομικής κρίσης⁴⁹. Ως εκ τούτου, οι αναρχικές οργανώσεις στην Ελλάδα δεν απέκτησαν ποτέ σταθερή λαϊκή βάση και έμειναν εγκλωβισμένες στα στενά πλαίσια του λεγόμενου μικροαστικού αναρχισμού.

Η απόπειρα εδραίωσης του αναρχισμού στην χώρα μας συνιστούσε κατά κύριο λόγο αγώνα «επικράτησης ιδεών»⁵⁰. Εντούτοις, δεν αποφεύχθηκαν πράξεις ατομικής τρομοκρατίας⁵¹, όπως οι δολοφονίες τραπεζιτών⁵², τοκογλύφων και σταφιδέμπορων⁵³, με αποκορύφωμα την επίθεση κατά του βασιλιά Γεωργίου Α΄ τον Φεβρουάριο του 1898⁵⁴, η οποία προκάλεσε νέο κύμα διώξεων κατά των αναρχικών στους οποίους είχε προσαφθεί πλέον από την κρατική εξουσία η ιδιότητα του τρομοκράτη.

⁴⁷ βλ. "No master, no god"

⁴⁸ Κορδάτος Γ. (1972) "Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος"

⁴⁹ Μοσκόφ Κ., op.cit., σελ. 165

⁵⁰ Νούτσος Π. (1995) "Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα", τόμος Α΄, σελ. 90-91

⁵¹ propaganda by deed (έμπρακτη προπαγάνδα), συνώνυμη του βίαιου αναρχισμού που πήρε την μορφή και τον χαρακτήρα της τρομοκρατικής δράσης και εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Παπαδάτος, 1987, σελ. 61)

⁵² Το πρώτο αναρχικό κρούσμα σημειώθηκε στις 3/11/1896, όταν ο αναρχικός Δ. Μάτσαλης μαχαίρωσε τον τραπεζίτη Δ. Φραγκόπουλο και τραυμάτισε το μεγαλέμπορο Α. Κόλια, βλ. σχετικά Μοσκόφ Κ., op.cit., σελ. 166 και Κορδάτος Γ., op.cit., σελ. 83

⁵³ Νούτσος Π., op.cit., σελ. 91

⁵⁴ Μοσκόφ Κ., op.cit

Μπροστά στο αδιέξοδο που είχε δημιουργηθεί, τα μέλη των αναρχικών ομάδων υιοθέτησαν μία τάση θρησκευτικού μυστικισμού, προσχωρώντας σε μία νέα οργάνωση με την ονομασία «Χριστοκρατικό Κόμμα»⁵⁵. Σύμφωνα με τον Κ. Παπασταύρου⁵⁶, η άνοδος του εργατικού κινήματος και όχι η βίαιη κρατική καταστολή ήταν η αιτία για την περιθωριοποίηση και την διάλυση των αναρχικών ομάδων.

Έντονα σημάδια συγκροτημένης αναρχικής δράσης στην Ελλάδα ξαναβρίσκουμε στα τέλη της δεκαετίας '70. Είναι η εποχή που οι αναρχοαυτόνομοι αποκτούν αριθμητική υπεροχή έναντι άλλων οργανώσεων του χώρου της αριστεράς, τροφοδοτούμενοι από τους φοιτητές του «ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ» (Οργάνωση Νεολαίας του ΚΚΕ ΕΣ.) και των μαοϊκών οργανώσεων που αποχώρησαν από αυτές λόγω της διεθνούς κρίσης του πολιτικού αυτού ρεύματος. *Η αυθόρμητη ριζοσπαστικοποίηση των φοιτητικών μαζών και η αδυναμία μιας αποτελεσματικής ιδεολογικής παρέμβασης της ΚΝΕ στην ελληνική νεολαία*⁵⁷ αποτέλεσαν δύο ακόμα ευνοϊκές συγκυρίες για την ανάπτυξη αυτού του χώρου.

Στα τέλη της δεκαετίας '80 λειτουργούν ήδη πολλά αυτοδιαχειριζόμενα στέκια ενώ πραγματοποιείται σειρά καταλήψεων. Στις αρχές της επόμενης δεκαετίας δημιουργείται η «ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΥΜΟΡΦΗ ΔΡΑΣΗ», η οποία όπως άλλωστε υποδηλώνει και ο τίτλος της απαρτίζεται από πολυάριθμες μικρότερες ομάδες.

Η σύνοδος κορυφής στην Χαλκιδική και η δίκη της 17N προκάλεσαν νέες διεργασίες στον αναρχικό χώρο. Η προαναφερόμενη ένωση αυτοπροσδιορίζεται τώρα και σαν ΜΠΛΑΚ ΜΠΛΟΚ και εκδίδει τη βδομαδιατική εφημερίδα «ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ». Η «ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΑΛΟΝΙΚΑ 2003», η οποία μετονομάστηκε σε «ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ» έχει διαχωρίσει την θέση της από το ΜΠΛΑΚ ΜΠΛΟΚ και χρησιμοποιεί λιγότερο συγκρουσιακές τακτικές, με στόχο την καταπολέμηση της κοινωνικής απομόνωσης των αναρχικών. Τέλος, η «ΣΥΣΠΕΙΡΩΣΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ» αποτελεί μία ακόμα ένωση που προσανατολίζεται κυρίως στην καταγγελία των αντιτρομοκρατικών νόμων (ελληνικού και διεθνών) και στην έκφραση αλληλεγγύης προς τους «πολιτικούς κρατουμένους».

Τα τελευταία χρόνια οι αναρχικοί δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο, διοργανώνοντας πολιτικές, πολιτιστικές, κ.λπ. εκδηλώσεις, καθώς και συζητήσεις γύρω από τοπικά προβλήματα. Η δράση τους αυτή θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως προσπάθεια ανατροπής της αρνητικής εικόνας που υπάρχει γι αυτούς στον πληθυσμό, καθώς και ως αναζήτηση υποστήριξης από συγκεκριμένα τμήματα του κοινωνικού σώματος.

⁵⁵ Κορδάτος Γ., *op.cit.*, σελ. 92

⁵⁶ Παπασταύρου Κ. "Σύντομη αναφορά στο αναρχικό ρεύμα στην Ελλάδα", Ριζοσπάστης, 17/4/2005

⁵⁷ Παπασταύρου Κ., *op.cit.*

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Α) ΜΕΡΤΟΝΙΚΗ-ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ

Αντικείμενο αυτού το κεφαλαίου θα είναι η συνδυαστική μελέτη (αιτιοκρατική-φαινομενολογική) της δράσης των αναρχικών υπό το πρίσμα γνωστών λειτουργιστικών και υποπολιτισμικών προσεγγίσεων που θα αποτελέσουν την βάση για την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της εμπειρικής έρευνας που θα ακολουθήσει. Παράλληλα, όμως, θα επιχειρήσουμε να ελέγξουμε την ισχύ των θεωριών αυτών, υποβάλλοντας τις σε εμπειρικό έλεγχο, προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν πράγματι αυτές αντανακλώνται στα εμπειρικά μας δεδομένα (επιτόπια παρατήρηση- συνθηματολογία). Σκοπός της ανάλυσης μας θα είναι με άλλα λόγια η σύνθεση θεωρίας και έρευνας⁵⁸.

Η μερτονική θεωρία περί ανομίας προσφέρει το κατάλληλο ερμηνευτικό πλαίσιο για την μελέτη συμπεριφορών που ενέχουν το στοιχείο της αμφισβήτησης του κυρίαρχου συστήματος αξιών. Ο Merton θεωρεί ότι το κοινωνικό περιβάλλον είναι το αποτέλεσμα της σύνθεσης δύο δομών: της πολιτιστικής και της κοινωνικής. Η πρώτη ορίζεται ως το οργανωμένο σύνολο των κανονιστικών αξιών που ρυθμίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και είναι κοινές για τα μέλη μίας συγκεκριμένης κοινωνίας ή ομάδας. Η δεύτερη ως το οργανωμένο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων στις οποίες εμπλέκονται τα μέλη μίας κοινωνίας ή μίας ομάδας με διάφορους τρόπους. Αν και ο Merton υποστηρίζει ότι οι δύο δομές είναι αλληλένδετες, εντούτοις προχωρεί στον τεχνητό διαχωρισμό τους καθαρά για λόγους ανάλυσης. Βασικά στοιχεία των δομών αυτών είναι αφενός οι πολιτισμικά καθορισμένοι σκοποί που προβάλλονται ως νόμιμοι για όλους και οι οποίοι έχουν ιεραρχηθεί με βάση κάποια αξία και αφετέρου τα αποδεκτά μέσα για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Η ανομία αποτελεί ουσιαστικά «ρήξη μέσα στην πολιτιστική δομή και προκαλείται από μία έντονη διάσταση μεταξύ των πολιτιστικών σκοπών και των κοινωνικά καθορισμένων δυνατοτήτων των μελών μιας ομάδας να δράσουν σύμφωνα με αυτούς».⁵⁹ Η ανομία καθιστά απρόβλεπτη την κοινωνική συμπεριφορά και οδηγεί σε πολιτισμικό χάος.

Η αποσύνδεση των σκοπών από τα διατιθέμενα μέσα προκαλεί στρες στα άτομα, τα οποία προσπαθούν στην συνέχεια να προσαρμοστούν σε αυτή τη νέα δυσάρεστη κατάσταση. Η τυπολογία που διατύπωσε ο Merton περιλαμβάνει πέντε διαφορετικές μορφές προσαρμογής του ατόμου στην ανομία. Σε αυτό το σημείο θα κάνουμε μία σύντομη αναφορά στις τέσσερις

⁵⁸ Περισσότερα στοιχεία για την σύνδεση θεωρίας και εμπειρικής έρευνας στο: «Μνήμη II», Λαμπροπούλου Ε., σελ. 873-876

⁵⁹ Merton, 1968, σελ. 216

πρώτες μορφές ενώ στην πέμπτη θα δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα διότι σε αυτή εντοπίζονται στοιχεία που θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν την συμπεριφορά των υπό εξέταση ομάδων.

- (1) Συμμόρφωση (Conformity): το άτομο αποδέχεται τόσο τους σκοπούς όσο και τα μέσα. Αντιστοιχεί σε υψηλό βαθμό κοινωνικής ένταξης και σε αντίθεση με τους επόμενους τύπους προσαρμογής δεν αποτελεί ανομική συμπεριφορά.
- (2) Καινοτομία (Innovation): το άτομο αποδέχεται τους σκοπούς αλλά απορρίπτει τα μέσα. Αυτό που επιχειρείται στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι μία νέα ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο μέσω της χρήσης μη νόμιμων μέσων για την επίτευξη νόμιμων σκοπών.
- (3) Τυπολατρεία (Ritualism): το άτομο απορρίπτει τους σκοπούς αλλά αποδέχεται τα μέσα. Εδώ υπάγεται ο τύπος του γραφειοκράτη που δεν φιλοδοξεί να κατακτήσει υψηλούς στόχους αλλά επιδεικνύει μεγάλη προσήλωση στους εξωτερικούς τύπους λόγω επαγγελματικής ανασφάλειας.
- (4) Αναχωρητισμός (Retreatism): το άτομο απορρίπτει τόσο τους σκοπούς όσο και τα μέσα. Ο αναχωρητισμός φέρει τα χαρακτηριστικά της ηττοπάθειας και της παραίτησης από ένα άκρως ανταγωνιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο το άτομο αδυνατεί να επιβιώσει. Θεωρείται επίσης μορφή αποστασιοποίησης και απο-ένταξης⁶⁰.

Η πέμπτη μορφή προσαρμογής είναι η επανάσταση. Ο επαναστάτης του Merton έχει αποξενωθεί πλήρως από τους κυρίαρχους σκοπούς και τα μέσα προς την επίτευξή τους, διότι τους θεωρεί αυθαίρετους, αμφισβητώντας ως εκ τούτου τη νομιμότητά τους. Γι' αυτόν οι κοινωνικοί θεσμοί αποτελούν εμπόδιο στην πραγματοποίηση των δικών του «νόμιμων» επιδιώξεων, γι' αυτό τον λόγο επιχειρεί μέσω της οργανωμένης πολιτικής δράσης και της επίδειξης ανυπακοής προς την κυρίαρχη κοινωνική δομή να δημιουργήσει έναν δικό του μύθο⁶¹. Ο μύθος αυτός λειτουργεί προς δύο κατευθύνσεις: εντοπίζει την πηγή συναισθημάτων απογοήτευσης που διακατέχουν μεγάλη μερίδα του πληθυσμού και προτείνει μία εναλλακτική δομή στη θέση της παλαιάς. Η στάση του επαναστάτη έχει ως αποτέλεσμα την απο-ένταξη του από το κοινωνικό σύνολο, η οποία συνοδεύεται όμως από μία τάση ανα-ένταξης του σε μία πολύ διαφορετική από την προηγούμενη κοινωνική δομή, στο εσωτερικό της οποίας οι επιδιώξεις και τα μέσα θα έχουν προσδιοριστεί εκ νέου. Η επανάσταση συνεπάγεται, με άλλα λόγια, μία ολοκληρωτική αναδιάρθρωση του συστήματος αξιών που θα προκύψει όταν τα αρνητικά βιώματα των ανθρώπων οδηγήσουν στην πλήρη απόρριψη πολύτιμων έως τότε αξιών.

⁶⁰ Τσαούσης, 1983, σελ. 164

⁶¹ Merton, 1968

Για να καταστεί όμως η επανάσταση εφικτή θα πρέπει να αποτελέσει ενδημικό φαινόμενο σε ένα σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας, ειδάλλως θα παραμείνει εγκλωβισμένη στα στενά πλαίσια μικρών και στερούμενων εξουσίας ομάδων, οι οποίες θα μετασχηματιστούν εν συνεχεία σε εσωτερικά συσπειρωμένες αλλά κοινωνικά αποκλεισμένες υποκοουλτούρες.

Σε αυτό το σημείο θα επικεντρώσουμε την ανάλυση μας σε δύο σημαντικές έννοιες που μόνο ακροθιγώς εξετάζει ο Merton στην θεωρία του για την ανομία: τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις υποκοουλτούρες.

I. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

Παρά το νεφελώδες περιεχόμενο του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» που οδήγησε σε μία επιστημολογική σύγχυση γύρω από την ταυτότητα των αποκλεισμένων ατόμων-ομάδων⁶² και στην ευρύτατα διαδεδομένη καταχρηστική χρήση του, ομοφωνία έχει επιτευχθεί ανάμεσα στους ειδικούς σε δύο κεφαλαιώδους σημασίας ζητήματα. Το πρώτο συνιστά η παραδοχή ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα: το οικονομικό, το νομικό και το κοινωνικό⁶³.

Το δεύτερο η αποδοχή του διττού χαρακτήρα του ως μίας κατάστασης αλλά και ως μίας διαδικασίας. Και στα τρία επίπεδα που προαναφέραμε ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ταυτόσημος με τον αποκλεισμό από την συμμετοχή ή ακόμα καλύτερα με την παρεμπόδιση άσκησης ενός δικαιώματος συμμετοχής⁶⁴. Ως εκ τούτου, στο οικονομικό επίπεδο ο κοινωνικός αποκλεισμός συνίσταται στην παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο, στο νομικό επίπεδο στην παρεμπόδιση άσκησης ενός νομικά κατοχυρωμένου δικαιώματος και τέλος στο κοινωνικό επίπεδο στην ενεργοποίηση στερεοτύπων και την συνακόλουθη περιθωριοποίηση ατόμων-ομάδων. Τόσο στην στατική όσο και στην δυναμική τους μορφή τα επίπεδα αυτά είναι σαφώς διακριτά μεταξύ τους. Μολαταύτα, αν εξετάσουμε κάθε ένα επίπεδο σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα, θα διαπιστώσουμε ότι ένα πλέγμα πολύπλοκων αιτιακών διεργασιών υφίσταται ανάμεσα τους, το οποίο δημιουργεί με την σειρά του έναν φαύλο κύκλο σωρευτικής αιτιότητας⁶⁵. Για παράδειγμα, ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός (παρεμπόδιση άσκησης του νομικά κατοχυρωμένου δικαιώματος στην εκπαίδευση) έχει αποδειχθεί ότι ασκεί μία κλασική φτωχογόνο δράση⁶⁶ (παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο) ενώ παράλληλα οδηγεί στον στιγματισμό και την συνδεδεμένη με αυτόν κοινωνική περιθωριοποίηση των ατόμων που έχουν αποκλειστεί από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες. Παράλληλα η φτώχεια και η περιθωριοποίηση επιδρούν αρνητικά στην καταπολέμηση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων.

⁶² Τσίγκανου, 2002, σελ. 23

⁶³ Τσαούσης, 1998, σελ. 91-92

⁶⁴ *ibid*, σελ. 93

⁶⁵ Χρυσάκης, 1999, σελ. 85

⁶⁶ *ibid*

Εκτός, όμως, από τον ακούσιο κοινωνικό αποκλεισμό που περιγράψαμε πιο πάνω, δηλαδή τον αποκλεισμό που υφίσταται ένα άτομο ή μία ομάδα παρά τη θέλησή τους, υπάρχει και ένα είδος εκούσιου αποκλεισμού: η απομόνωση και ο αυτο-διαχωρισμός μίας ήδη περιθωριοποιημένης ομάδας από την ευρύτερη κοινωνία.

Ο Η. Becker [2000, (1963)] στο έργο του «Οι Περιθωριοποιημένοι» παρουσιάζει με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο την κουλτούρα της παρεκκλίνουσας ομάδας των μουσικών της τζαζ στην Αμερική της δεκαετίας '40. *Οι μουσικοί αυτοί εκδήλωναν εχθρότητα προς τα ακροατήρια τους, φοβούμενοι ότι η επαφή με τα συμβατικά μέλη της κοινωνίας θα είχε αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της δουλειάς τους, καθώς θα άνοιγε ο δρόμος για παρεμβάσεις του κοινού στο μουσικό τους έργο. Ο κόσμος μέσα από τις δικές τους διόπτρες ήταν χωρισμένος σε δύο κατηγορίες: τους μη-συμβατικούς και τους επανομαζόμενους περιθωριακούς «συμβατικούς». Στην πρώτη κατηγορία ανήκαν οι προικισμένοι με ένα μυστηριώδες χάρισμα καλλιτέχνες, οι οποίοι εξαιτίας αυτού του χαρίσματος θα έπρεπε να είναι απελευθερωμένοι από τον έλεγχο των περιθωριακών που δεν το κατείχαν. Το χάρισμα αποτελούσε γι αυτούς μία έμφυτη ιδιότητα, επομένως ένας περιθωριακός δεν θα μπορούσε να γίνει ποτέ μέλος της δικής τους ομάδας. Στην δεύτερη κατηγορία υπάγονταν όλοι όσοι βρίσκονταν στον αντίποδα της προηγούμενης κατηγορίας, δηλαδή άτομα προσηλωμένα σε υλικούς στόχους, δέσμια των συμβατικών κοινωνικών κανόνων. Ανάμεσα στις δύο κατηγορίες υπήρχαν απαραβίαστα στεγανά. Οι μουσικοί της τζαζ δεν αρκούσαν στην υπεράσπιση της διαφορετικότητάς τους, προστατεύοντας την κοινή τους ταυτότητα από ξένες «επιβουλές». Προχωρούσαν επίσης σε πανηγυρικές εκδηλώσεις του αυτο-διαχωρισμού τους μέσω της πιστής τήρησης διαφόρων τελετουργικών και εθιμοτυπικών διαδικασιών, ακόμα και μέσω της χρήσης μιας ιδιότυπης επαγγελματικής αργκό.*

Το στυλ περικλείει πληθώρα συμβολισμών, οι οποίοι αποτυπώνονται στην ενδυμασία, την συμπεριφορά και την ιδιαίτερη διάλεκτο, όπως θα δούμε παρακάτω, και ως συμβολικό σύστημα προσιδιάζει στις υποκουλτούρες. Πότε όμως μια ομάδα μπορεί να χαρακτηριστεί υποκουλτούρα και ποια θα είναι τότε η σχέση της με την κυρίαρχη κουλτούρα; Στα ερωτήματα αυτά θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε ευθύς αμέσως, περνώντας στον χώρο των υποπολιτισμικών θεωρήσεων.

II. Η ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Υποκουλτούρα είναι η κουλτούρα οποιασδήποτε ομαδοποίησης ή συλλογικότητας, η οποία, ενώ αποδέχεται την πολιτισμική πραγματικότητα του κοινωνικού συστήματος στο οποίο είναι ενταγμένη και υιοθετεί σημαντικά στοιχεία από το κυρίαρχο σύστημα αξιών, διαφοροποιείται σε ποικίλο βαθμό έντασης και έκτασης ως προς ορισμένες άλλες κοινωνικές αξίες, κοινωνικά

νοήματα και εθιμικούς τρόπους ζωής⁶⁷. Γέννημα των κοινωνικών αντιθέσεων που πολλές φορές βιώνονται από τα μέλη της ως προβλήματα ταξικής υφής⁶⁸, η υποκουλτούρα, παρά την πολιτισμική της διαφοροποίηση, δεν παύει να αποτελεί κομμάτι της κυρίαρχης κουλτούρας. Η τελευταία, στενά συνυφασμένη με την γκραμισιανή έννοια της ηγεμονίας, εδραιώνει την κυριαρχία της μέσω της πολιτικο-οικονομικής επικράτησης και της ηθικο-διανοητικής υπεροχής μίας κοινωνικής ομάδας έναντι των υπολοίπων⁶⁹. Ως εκ τούτου, τα ηγεμονικά πολιτισμικά πρότυπα δεν επιβάλλονται δια της βίας στο κοινωνικό σύνολο, διότι η δύναμη τους δεν έγκειται στον φυσικό καταναγκασμό αλλά στην κοινωνική συναίνεση που τα περιβάλλει. Σε ένα δεδομένο χώρο-χρόνο ένα σχήμα πρακτικών, διαθέσεων, ιδεών, νοημάτων και αξιών τείνει να ηγεμονεύσει απέναντι σε άλλα σχήματα πρακτικών, ιδεών, αξιών και διαθέσεων⁷⁰. Η πορεία προς την ηγεμονία δεν είναι όμως μια απρόσκοπτη πορεία. Τα πρότυπα που τείνουν να επικρατήσουν συναντούν την αντίσταση εναλλακτικών τύπων κουλτούρας, οι οποίοι προκαλούν ρήγματα στην φαινομενική ομοιομορφία ενός συμβολικού σύμπαντος (symbolic universe)⁷¹. Οι ηθικοί κανόνες, για παράδειγμα, έχουν αντικειμενικοποιηθεί (objectivated) σε τέτοιο βαθμό στις δυτικές κοινωνίες που φαντάζουν πλήρως αποδεσμευμένοι από το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής⁷². Η άκριτη υιοθέτηση τους οφείλεται στο γεγονός ότι τα μέλη μιας κοινωνίας τους αντιλαμβάνονται ως αιώνιες και απόλυτες διαστάσεις μιας αμετάβλητης κοινωνικής πραγματικότητας. Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά έρχεται να θολώσει την διαύγεια του συμβολικού σύμπαντος και να απειλήσει την κοινωνική ευταξία. Οι παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες συνιστούν το *αφύσικο ρήγμα*⁷³, μία ανωμαλία στο εσωτερικό του συμβολικού σύμπαντος, το οποίο απαρτίζεται από όλα τα κοινωνικά αντικειμενικοποιημένα και υποκειμενικά αληθινά νοήματα (socially objectivated and subjectively real meanings)⁷⁴.

Η κουλτούρα μιας ολόκληρης κοινωνίας δεν θα πρέπει, λοιπόν, σε καμία περίπτωση να εκληφθεί ως αδιαφοροποίητο ομογενοποιημένο όλο⁷⁵. Συντίθεται, όπως προαναφέραμε, από ανταγωνιστικά μεταξύ τους συστήματα δράσης και αξιών ενώ η επικράτηση ενός συστήματος έναντι των άλλων δεν αποτελεί εχέγγυο της μόνιμης κυριαρχίας του αφού η

⁶⁷ Ν. Τάτσης, 1991 στο «*Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι και Φανατικοί Οπαδοί*», Αστρονίκης Α., 1996

⁶⁸ Brake M. (1985) "*Comparative Youth Culture*", σελ. 11

⁶⁹ Δεμερτζής Ν. (1989) "*Κουλτούρα, Νεωτερικότητα, Πολιτική Κουλτούρα*", σελ. 222

⁷⁰ *ibid*, σελ. 224

⁷¹ Brake M., *ibid*, σελ. 17

⁷² Douglas J.D. (1972) *όπ. αναφ. στον Brake (1985)*, σελ. 16-17

⁷³ Hebdige D., 1988 (1981), σελ. 123

⁷⁴ Berger-Luckmann, σελ. 114. Το συμβολικό σύμπαν κατά τους Berger και Luckmann είναι ένα διευρυμένο πλαίσιο αναφοράς που περιλαμβάνει όλους τους τομείς της θεσμικής τάξης. Ακόμα και οι οριακές εμπειρίες ενός ατόμου (οριακές με την έννοια ότι δεν αποτελούν κομμάτι της καθημερινής κοινωνικής ζωής), όπως για παράδειγμα οι φαντασιώσεις και τα όνειρα, εμπερικλείονται στο συμβολικό σύμπαν. Με αυτό τον τρόπο, οι πιο απόμακρες περιοχές της πραγματικότητας ενσωματώνονται σε μία γεμάτη σημασία ολότητα που προσφέρει εξηγήσεις και δικαιολογίες σε σχέση με αυτές (ψυχολογική θεωρία, θεωρία της μετεμψύχωσης, κ.λπ).

⁷⁵ Δεμερτζής Ν., 1989, σελ. 224

ηγεμονική θέση του θα είναι πάντα επισφαλής. Όπως είχε πει χαρακτηριστικά ο Γκράμσι, η ηγεμονία είναι μία *κινούμενη ισορροπία* (moving equilibrium).⁷⁶

Ας επιστρέψουμε, όμως, στον ορισμό της υποκουλτούρας. Παρά την διάσταση τους με το κυρίαρχο σύστημα αξιών, τα μέλη της δεν οδηγούνται στην ολοκληρωτική απόρριψη του. Με βάση τις κοινωνικές τους εμπειρίες επιλέγουν ή/και επανεφευρίσκουν ή και επανερμηνεύουν αξίες που ήδη ενυπάρχουν στο ισχύον αξιακό σύστημα⁷⁷. Ως άλλες παραφυάδες του συστήματος αξιών της «πατρικής κουλτούρας»⁷⁸ που αποτελεί την κουλτούρα ταξικής καταγωγής, οι διυλισμένες από την υποκουλτούρα αξίες συνιστούν την πλατφόρμα πάνω στην οποία τα μέλη της θα επεξεργαστούν συλλογικές λύσεις σε κοινά βιωμένα αδιέξοδα. Πολλοί μελετητές της υποπολιτισμικής θεώρησης υποστηρίζουν ότι η γενεσιουργός αιτία της εμφάνισης των υποπολιτισμικών ομαδοποιήσεων δεν είναι άλλη από τις δομικές ανισότητες του συστήματος που βιώνονται ως ταξικές αντιθέσεις. Γι αυτό το λόγο, όχι μόνο η κοινωνική αλλά και η πολιτισμική ταξινόμηση των υποπολιτισμών ενέχει το στοιχείο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Κάποιοι άλλοι ερευνητές υπογραμμίζουν τη σπουδαιότητα όχι μόνο του ταξικού αλλά και του διαγενεακού παράγοντα ως συνθήκης ικανής να οδηγήσει στην εμφάνιση υποκουλτούρας⁷⁹. Η νέα γενιά της εργατικής τάξης, για παράδειγμα, αντιλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη τάξη απ' ότι η προηγούμενη γενιά.

Έτσι, με βάση το κοινωνικό κριτήριο (κοινωνική θέση υποκειμένου), οι νεανικές υποκουλτούρες διακρίνονται σε:

- (1) υποπολιτισμούς της νεολαίας της εργατικής τάξης
- (2) υποπολιτισμούς της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων

Με βάση το πολιτισμικό κριτήριο (νοήματα, αξίες, στόχοι δράσης του κοινωνικού υποκειμένου), η ταξινόμηση παίρνει την εξής μορφή:

- (1) υποπολιτισμοί της νεολαίας της εργατικής τάξης
 - α) επικρατούσα δημοφιλή νεανική κουλτούρα (mainstream pop culture)
 - β) παραδοσιακή νεανική παραβατικότητα (traditional working-class youth delinquency)
 - γ) παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης (working-class youth deviant subcultural styles)
 - δ) πολιτικά στρατευμένη νεολαία (politically militant youth)
- (2) υποπολιτισμοί της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων
 - α) κυρίαρχη νεανική κουλτούρα (dominant youth culture)
 - β) παραβατική νεολαία (middle-class youth delinquency)

⁷⁶ Hall S.-Jefferson T. "Resistance through Rituals", σελ. 40

⁷⁷ «Αστρινάκης Α. (1996) "Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι και Φανατικοί Οπαδοί", σελ. 27

⁷⁸ Wolfgang M.-Ferracuti F. (1996) "Η Υποκουλτούρα της Βίας", σελ. 187

⁷⁹ βλ. Brake M., op.cit., σελ. 21

γ) κοινωνικοί αμφισβητίες-μποέμικες υποκουλτούρες (cultural rebels – bohemian subcultures)

δ) πολιτικοποιημένη νεολαία (protest movements – politically militant youth)⁸⁰

Το συλλογικό υποκείμενο της μελέτης μας (αναρχικοί) θα μπορούσε να υπαχθεί είτε στην πολιτικά στρατευμένη νεολαία της εργατικής τάξης, είτε στην πολιτικοποιημένη νεολαία των μεσαίων στρωμάτων. Συνεπώς, το ενδιαφέρον μας στην συνέχεια θα εστιαστεί περισσότερο στους προαναφερθέντες τύπους υποκουλτούρας.

Οι λύσεις που προσφέρει μία υποκουλτούρα όταν έρχεται αντιμέτωπη με προβλήματα που πηγάζουν, όπως είδαμε, ως επί το πλείστον από την ταξική δομή της κοινωνίας, λειτουργούν καθαρά σε ένα φαντασιακό επίπεδο και ισοδυναμούν με ιδεολογικές απόπειρες «μαγικής» επίλυσης προβλημάτων που δεν θα μπορούσαν αλλιώς να επιλυθούν⁸¹.

Τα μέλη μιας υποκουλτούρας κατασκευάζουν ένα δικό τους συμβολικό σύστημα που αποτελεί το πλαίσιο αναφοράς τους και την πηγή από την οποία αντλούν την κοινή τους ταυτότητα. Το σύστημα αυτό ως πλέγμα αντιλήψεων, κοινωνικών σχέσεων, παραδόσεων και αντικειμένων συνθέτει «χάρτες νοημάτων» (*maps of meaning*) που καθιστούν την υποκουλτούρα εύληπτη στα μέλη της⁸². Η αίσθηση του «ανήκειν» ενισχύεται από την υιοθέτηση συγκεκριμένου στυλ, το οποίο ανάγεται σε δείκτη αφοσίωσης και δέσμευσης απέναντι στην ομάδα υπαγωγής.

Σύμφωνα με τον Brake (1985), τρία είναι τα στοιχεία που συνθέτουν το στυλ:

- (1) ΕΙΚΟΝΑ (Image) – η εμφάνιση που περιλαμβάνει την αμφίεση, την κόμμωση, καθώς και διάφορα αξεσουάρ, όπως κοσμήματα και χειροποίητα στολίδια
- (2) ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ (Demeanour) – έκφραση, βάδισμα, στάση. Με άλλα λόγια, τι φορούν οι κοινωνικοί δράστες και πως το φορούν.
- (3) ΑΡΓΚΟ (Argot) – ένα ιδιαίτερο λεξιλόγιο και ο τρόπος που αυτό εκφράζεται.

Ως αδιαμφισβήτητο σημάδι διάκρισης και ξεκάθαρης οριοθέτησης της υποκουλτούρας από το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα, το στυλ μπορεί επίσης να προσδώσει στην υποκουλτούρα έναν αταξικό χαρακτήρα⁸³, αφού μέσω των καταναλωτικών προτύπων που προβάλλονται από τα ΜΜΕ και την διαφήμιση δημιουργείται μία *μυθική ελίτ*⁸⁴, η οποία παρουσιάζεται ως παράδειγμα προς μίμηση στους νέους/νέες όλων των κοινωνικών τάξεων, οδηγώντας με αυτό τον τρόπο σε μία φαινομενική άρση των ταξικών διαφορών.

Η τεράστια συμβολική δύναμη του στυλ πηγάζει κυρίως από την απόλυτη ταύτιση του με τα άτομα που το έχουν υιοθετήσει. Κατά συνέπεια, εάν μία υποκουλτούρα χαρακτηριστεί

⁸⁰ Αστρινάκης Α. “Παρρεκκλίνοντες υποπολιτισμοί και στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης. Βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης τους”, Διδ. Διατριβή, 1990, σελ. 6-7

⁸¹ Brake M., op.cit., σελ. 22

⁸² Skelton Tracey, Valentine Gill (1998) “Cool Places – Geographies of Youth Cultures”, σελ. 13

⁸³ βλέπε σχετικά φαινόμενο «συνθετικής κουλτούρας», Αστρινάκης Α. (1990), op.cit., σελ. 6

⁸⁴ Brake M., op.cit., σελ.12

παραβατική, το συγκεκριμένο στυλ που διακρίνει τα μέλη της θα αποτελέσει σύμβολο της παραβατικότητας τους⁸⁵. Έτσι, διάφορα εκούσια «στίγματα», όπως τα μακριά μαλλιά στους άνδρες ή τα αδιάβροχα με τον γούνινο γιακά των Mods την δεκαετία του '60, αντιμετωπιζόνταν ως «διακριτικά παραβατικότητας» (badge of delinquency)⁸⁶ επισύροντας έντονη κοινωνική αποδοκιμασία.

Ο μαχητικός ριζοσπαστισμός (militant radicalism) συνδέθηκε με ένα ιδιαίτερο στυλ ντυσίματος και ένα νέο είδος μουσικής έκφρασης, γνωστό ως μουσική διαμαρτυρίας (protest music). Άλλωστε ανάμεσα στις πολιτικές υποκουλτούρες και τους κοινωνικούς αμφισβητίες, οι οποίοι χρησιμοποιούν την καλλιτεχνική δημιουργία ως μέσο άσκησης κοινωνικής κριτικής, υπάρχει μία συμβιωτική σχέση⁸⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύνδεση του αναρχισμού με το κίνημα punk-rock στα τέλη της δεκαετίας του '70. Το τελευταίο λειτούργησε ως μοχλός προώθησης αναρχικών ιδεών και συμβόλων που επανήλθαν στο προσκήνιο, κυρίως μετά την κυκλοφορία του πρώτου άλμπουμ των SEX PISTOLS "Anarchy in the UK". Το κράμα αυτό αναρχισμού και punk μουσικής οδήγησε στην εμφάνιση μίας νέας εκδοχής του συγκεκριμένου μουσικού ρεύματος που έγινε γνωστή ως anarchopunk. Ενώ, όμως, η πρώιμη punk σκηνή οικειοποιήθηκε αναρχικά σύμβολα με σκοπό να σοκάρει, μεταγενέστερα συγκροτήματα, όπως οι CRASS από την Αγγλία, υιοθέτησαν σημαντικά στοιχεία από την φιλοσοφία του αναρχισμού, εμμένοντας σε έναν φιλειρηνικό τρόπο δράσης. Ένα από αυτά τα στοιχεία ήταν και η αρχή της αυτοοργάνωσης, της οποίας προέκταση αποτέλεσε ένας βασικός κανόνας του ηθικού κώδικα των punks, το "DIY" = Do It Yourself (Καν'το μόνος σου). Το σλόγκαν "DIY not EMI" δεν ήταν παρά η πεμπτουσία της φιλοσοφίας τους, μιας φιλοσοφίας με έντονο αντι-καπιταλιστικό περιεχόμενο που καυτηριάζει την εμπορευματοποίηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Μάλιστα ορισμένοι μουσικοί του κινήματος επιχείρησαν να παρακάμψουν τις παραδοσιακές οδούς ηχογράφησης και διανομής, διαθέτοντας το έργο τους με αντάλλαγμα «μία κενή κασέτα και έναν φάκελο με την διεύθυνση του παραλήπτη»⁸⁸. Το anarchopunk κίνημα δέχτηκε τα πυρά της κριτικής κυρίως λόγω της υπερβολικής προσήλωσης του στο στυλ που ήταν συνώνυμο πλέον της αντισυμβατικής εμφάνισης (σκισμένα ρούχα, βάνιμο των μαλλιών σε αφύσικα χρώματα, μεταλλικές αλυσίδες, κ.λπ.) και στην συνακόλουθη υποβάθμιση ουσιαστικότερων παραγόντων, όπως η ενεργός πολιτική δράση.

Ολοκληρώνοντας σε αυτό το σημείο την αναφορά μας στο στυλ και στον τρόπο που αυτό συνδέεται με πολιτικές ιδεολογίες, θα προχωρήσουμε στην συνέχεια στην εξέταση των

⁸⁵ Cohen S., 1980 [1972] "Folk Devils and Moral Panics", σελ. 40

⁸⁶ Cohen S., op.cit, σελ. 41

⁸⁷ Brake M., op.cit., σελ. 105

⁸⁸ Περισσότερα στοιχεία για το κίνημα anarchopunk στο: "The Philosophy of Punk", Ο' Hara C., 1999

στόχων των πολιτικών υποπολιτισμών καθώς και της κοινωνικής αντίδρασης που οι τελευταίοι επισύρουν κατά διαστήματα.

Σύμφωνα με τον Parkin (1968)⁸⁹, ο ριζοσπαστισμός της εργατικής τάξης διοχετεύεται σε δραστηριότητες που στοχεύουν σε μεταρρυθμίσεις οικονομικής φύσεως, οι οποίες σε περίπτωση που πραγματοποιηθούν εξασφαλίζουν προνόμια μόνο στα μέλη της συγκεκριμένης τάξεως ενώ ο ριζοσπαστισμός των μεσαίων στρωμάτων έχει ως βασικό του στόχο κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, στις οποίες τα μέλη των στρωμάτων αυτών προσδίδουν ηθικό περιεχόμενο. Με άλλα λόγια, η πολιτικά στρατευμένη νεολαία της εργατικής τάξης θέτει εαυτόν στην υπηρεσία των συμφερόντων της τάξης από την οποία προέρχεται ενώ η αντίστοιχη νεολαία των μεσαίων στρωμάτων δραστηριοποιείται προς την κατεύθυνση της διεκδίκησης προνομίων όχι για τα μέλη της αλλά για διάφορες μη προνομιούχες ομάδες του πληθυσμού. Συνεπώς, οι ριζοσπάστες της εργατικής τάξης προσδοκούν υλικά οφέλη από την δράση τους, σε αντίθεση με τους ριζοσπάστες των μεσαίων στρωμάτων οι οποίοι αρκούνται στην ηθική ανταμοιβή που τους παρέχει η μετουσίωση των προσωπικών αξιών τους σε πράξη.

Ο μαχητικός ριζοσπαστισμός τόσο στην Ευρώπη όσο και στις Η.Π.Α. πήρε κυρίως την μορφή κινημάτων διαμαρτυρίας. Η Εκστρατεία για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό (Campaign for Nuclear Disarmament) στην Μεγάλη Βρετανία και το Κίνημα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Civil Rights Movement) στις Η.Π.Α. αποτέλεσαν πόλο έλξης για τους νέους των μεσαίων κυρίως στρωμάτων⁹⁰. Οι τελευταίοι, φοιτητές στην συντριπτική τους πλειοψηφία, ασκούν κριτική σε ένα πουριτανικό αλλά συνάμα υποκριτικό κοινωνικό σύστημα, το οποίο αφενός διακηρύσσει την δημοκρατία και την κοινωνική δικαιοσύνη και αφετέρου αδιαφορεί πλήρως για τα δικαιώματα των μη προνομιούχων ομάδων, συμβάλλοντας έτσι στην περιθωριοποίησή τους. Έχοντας συνειδητοποιήσει λοιπόν τις βαθιές αντιφάσεις των κοινωνικών θεσμών, οι νέοι αυτοί προέβαιναν σε δυναμικές κινητοποιήσεις, οι οποίες παρά τον ειρηνικό χαρακτήρα τους, τους οδήγησαν πολλές φορές σε σύγκρουση με την αστυνομία. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι νεανικές αυτές πολιτικές υποκουλτούρες επιχείρησαν μέσα από την δράση τους να επανερμηνεύσουν αξίες, όπως η ισότητα, η δικαιοσύνη, η δημοκρατία, οι οποίες ειδικά από την δική τους οπτική γωνία έμοιαζαν κενές περιεχομένου. Η προσπάθειά τους απέβλεπε λοιπόν στην αποκατάσταση του «πραγματικού» νοήματος των αξιών αυτών.

⁸⁹ Parkin P. (1968) "*Middle Class Radicalism*", οπ. αν. στο Brake M., οπ. cit. σελ. 105-106

⁹⁰ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1951 σύμφωνα με τα πορίσματα έρευνας που διενεργήθηκε στο CNT (Campaign for Nuclear Disarmament), το 41% των μελών του κινήματος ήταν κάτω των 21 ετών, βλ. ibid

Οι πολιτικές υποκοουλτούρες της εργατικής τάξης από την άλλη πλευρά εκδήλωναν μία τάση εμπλοκής σε παρεκκλίνουσες δραστηριότητες συνήθως βίαιου χαρακτήρα, όπως χουλιγκανισμός, βανδαλισμοί και κλοπές⁹¹.

Η υποκοουλτούρα όπως έχουμε προαναφέρει αποτελεί ένα ρήγμα σε μία φαινομενικά αδιασάλευτη τάξη πραγμάτων. Η παραβιασμένη τάξη μπορεί να επανέλθει στην αρχική της κατάσταση μέσω της αποδυνάμωσης της εστίας έντασης. Δύο είναι οι στρατηγικές που συντελούν στην αποδυνάμωση μιας υποκοουλτούρας: (α) η εμπορευματοποίηση του στυλ που έχει υιοθετήσει, η οποία οδηγεί αναπόφευκτα στον εκμηδενισμό της ανατρεπτικής δύναμης των συμβόλων της

(β) ο χαρακτηρισμός της ως παρεκκλίνουσας από τις κυρίαρχες ομάδες⁹²

Στην συνέχεια θα αναπτύξουμε την δεύτερη στρατηγική διότι πιστεύουμε ότι παρουσιάζει μεγαλύτερο εγκληματολογικό ενδιαφέρον. Οι υποκοουλτούρες πυροδοτούν κατά διαστήματα την έντονη αντίδραση των φορέων τόσο του τυπικού όσο και του άτυπου κοινωνικού ελέγχου. Έτσι, η εμφάνιση μιας υποκοουλτούρας συνοδεύεται ορισμένες φορές από ένα κύμα «ηθικού πανικού» που την στιγματίζει ως απειλή για το ισχύον σύστημα αξιών. Ο ηθικός πανικός που προκαλείται κυρίως από ισχυρές κοινωνικές ομάδες, οι οποίες πιστεύουν ότι μία δεδομένη υποκοουλτούρα θίγει βασικές τους αξίες και συμφέροντα⁹³, εντείνεται ακόμα περισσότερο από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης που μεταβάλλονται έτσι σε «αγωγούς» εξάπλωσης της ηθικής εκστρατείας που άρχισαν οι προαναφερόμενες ομάδες. Ένα από τα πρώτα κύματα ηθικού πανικού ξέσπασε την δεκαετία του '60 και είχε ως στόχο του τις νεανικές υποκοουλτούρες της εργατικής τάξης. Οι Mods και οι Rockers, θύματα της διαστρεβλωμένης από τον τύπο εικόνας τους κατά τον Cohen [1980 (1972)], αντιμετωπίζονταν πλέον ως «διαβολάνθρωποι» (folk devils) και ως εκ τούτου υπέστησαν τις συνέπειες της κοινωνικής αποδοκιμασίας. Ένα ακόμα κύμα ηθικού πανικού προκλήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '60 από την έντονη πολιτικοποίηση των νέων, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να μην θεωρούνται πια φορείς κοινωνικής αλλαγής αλλά μια ανατρεπτική μειονότητα με υπονομευτική δράση. Το κύμα αυτό σηματοδότησε μία στροφή της κουλτούρας ελέγχου (control culture) από τις άτυπες μορφές κοινωνικής αντίδρασης που κυριαρχούσαν έως τότε, όπως η έκφραση αγανάκτησης και οι ηθικές εκστρατείες, σε πιο επίσημες μορφές ελέγχου, όπως οι «εκκαθαριστικές επιχειρήσεις» της αστυνομίας και οι ποινικές διώξεις που ασκούσαν κυρίως εναντίον των πολιτικοποιημένων νέων. Μέσα σε αυτό το κλίμα αυστηρότητας γεννήθηκε η κοινωνία του Νόμου και της Τάξης ("Law 'N Order" society)⁹⁴. Βασικά χαρακτηριστικά της, η ένταση της αστυνόμευσης, η επιβολή

⁹¹ Brake M., op.cit., σελ. 115

⁹² Hebdige D., op.cit., σελ. 128-129

⁹³ Clarke J., Hall S., Jefferson T., Roberts B. 1996 [1975] "*Resistance through Rituals*", σελ. 72

⁹⁴ Clarke J., etc, op.cit., σελ. 73

αυστηρών ποινών ενώ δεν λείπουν και οι δημόσιες εκστρατείες στις οποίες πολιτικοί, αστυνομικοί διευθυντές, δικαστές, και δημοσιογράφοι συνάπτουν συμμαχία με τους «εργολάβους της ηθικής» σε έναν κοινό «αγώνα» κατά του εγκλήματος και της κοινωνίας της ανοχής (permissive society)⁹⁵.

-//-

Σε αυτό το σημείο, θα επιστρέψουμε στην μερτονική θεωρία περί ανομίας η οποία αποτέλεσε την αφετηρία των θεωρητικών μας αναζητήσεων. Στο πλαίσιο της δομικής ανάλυσης της αμερικανικής κουλτούρας, ο Merton διατυπώνει την άποψη ότι το χρήμα συνιστά αξία από μόνο του, η οποία είναι πέρα και πάνω από την ανταλλακτική του αξία ως μέσου για την απόκτηση ειδών κατανάλωσης και εξουσίας⁹⁶. Το χρήμα έχει γίνει σύμβολο κύρους. Ο επαναστάτης της θεωρίας του απορρίπτει όπως είδαμε τους σκοπούς - στην περίπτωση της αμερικανικής κουλτούρας την οικονομική επιτυχία και την στενά συνδεδεμένη με αυτήν ανοδική κοινωνική κινητικότητα - οι οποίοι διαπνέονται, όμως, από μία αξία (χρήμα). Κατά συνέπεια, απορρίπτει και την αξία που βρίσκεται πίσω από έναν σκοπό, όπως και τα μέσα για την επίτευξή του. Δεν σταματά, όμως, εκεί. Επιχειρεί να εισάγει νέους σκοπούς και κατ' επέκταση νέες αξίες, καθώς και νέα μέσα για την επίτευξή τους. Εντούτοις, το κίνητρο της επαναστατικότητας του δεν είναι ιδεολογικό αλλά ωφελμιστικό. Η απόρριψη των σκοπών εκ μέρους του δεν έγκειται για παράδειγμα στην αμφισβήτηση της σπουδαιότητας τους σε σχέση με άλλους σκοπούς αλλά στην ανομική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει ο ίδιος, με άλλα λόγια στην αδυναμία επίτευξης των σκοπών αυτών.

Ακολουθώντας το νήμα του συλλογισμού του Merton, φτάσαμε σε δύο έννοιες-κλειδιά για την παρούσα ανάλυση: τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις πολιτικές υποκουλτούρες. Η υποπολιτισμική προσέγγιση, θεωρητικός «απόγονος» της μερτονικής θεωρίας, θέτει σε αμφισβήτηση την τελευταία ως προς τον ωφελμιστικό χαρακτήρα των κινήτρων των «εξεγερμένων» νέων. Όπως είδαμε, ούτε οι ριζοσπαστικές υποκουλτούρες των μεσαίων στρωμάτων, ούτε οι πολιτικοποιημένες υποκουλτούρες της εργατικής τάξης αναπτύσσουν πολιτική δράση με γνώμονα την ιδιοτελή εξυπηρέτηση προσωπικών τους στόχων. Οι μεν αντλούν ηθική ικανοποίηση υλοποιώντας τις ιδέες τους είτε προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας είτε προς όφελος ορισμένων περιθωριοποιημένων μειονοτήτων ενώ οι δε επιδιώκουν την ικανοποίηση των υλικών συμφερόντων της τάξης στην οποία ανήκουν. Ερευνητικά πορίσματα από τον χώρο της Πολιτικής Ψυχολογίας, προσθέτουν μία νέα διάσταση στα κίνητρα των πολιτικών ακτιβιστών. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται μία νέα προσέγγιση σύμφωνα με την οποία τα δύο συστατικά στοιχεία του διχοτομικού σχήματος Ατομικό Συμφέρον – Αλτρουισμός, που απαντάται συχνά σε μελέτες για τον πολιτικό

⁹⁵ ibid

⁹⁶ Merton R., op.cit., σελ. 190

ακτιβισμό, δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενα αλλά επικαλύπτουν το ένα το άλλο και διαπλέκονται με πολύπλοκους τρόπους⁹⁷. Η διχοτόμηση αποδεικνύεται πλαστή και παραπλανητική εάν αναλογιστούμε τον πιθανό μη υλικό χαρακτήρα των ατομικών συμφερόντων. Η συναισθηματική πληρότητα, η αίσθηση ότι δίνουν νόημα στην ζωή τους, συμβάλλοντας παράλληλα στην διαμόρφωση της ιστορίας (making history) είναι μερικά μόνο από τα κίνητρα των πολιτικών ακτιβιστών, τα οποία στερούνται υλικού υπόβαθρου. Συνεπώς υπό το πρίσμα αυτής της προσέγγισης, τα όρια μεταξύ του μερτονικού ωφελιμισμού και του υποπολιτισμικού αλτρουισμού αποδεικνύονται ρευστά και δυσδιάκριτα.

Γεγονός αποτελεί πάντως ότι ενώ η θεωρία της ανομίας αποδέχεται την ολοκληρωτική απόρριψη του συστήματος αξιών της κυρίαρχης κουλτούρας και την εισαγωγή νέων αξιών είτε από μεμονωμένα άτομα, είτε από οργανωμένα σύνολα ατόμων, οι υποπολιτισμικές θεωρήσεις συγκλίνουν στην άποψη ότι οι υποκουλτούρες δεν κομίζουν καινοφανείς αξίες αλλά είτε επαναφέρουν στο προσκήνιο αξίες ξεχασμένες, είτε προσδίδουν σε κυρίαρχες αξίες νέα σημασία και περιεχόμενο.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας μας θα αποπειραθούμε να ελέγξουμε την εφαρμογή των θεωριών αυτών στα εμπειρικά μας δεδομένα (εκδηλώσεις-συνθήματα). Θα αναζητήσουμε σε αυτά τον τύπο του μερτονικού επαναστάτη και την πολιτικά στρατευμένη αλλά κοινωνικά αποκλεισμένη νεανική υποκουλτούρα. Θα ανιχνεύσουμε τέλος, τον λόγο των αναρχικών προκειμένου να εντοπίσουμε τα στοιχεία εκείνα που τον συνδέουν ή τον απομακρύνουν από τις εν λόγω θεωρίες.

Πριν προχωρήσουμε, όμως, στο ερευνητικό σκέλος της ανά χείρας μελέτης, κρίνουμε σκόπιμη την διερεύνηση δύο μείζονος εργαλειακής σημασίας στοιχείων για την ορθή κατανόηση και ερμηνεία των κοινωνικών αναπαραστάσεων των αναρχικών από τον αθηναϊκό τύπο: του ιδεολογικο-πολιτικού ρόλου των σύγχρονων ΜΜΕ και της ιδιαίτερης φύσης των αναπαραστάσεων, καθώς και των μηχανισμών γέννησης και αναπαραγωγής τους.

⁹⁷ Teske Nathan "Beyond Altruism: Identity-Construction as Moral Motive in Political Explanation", Political Psychology, Vol.18, 1997

Β) ΟΙ «ΠΥΛΕΣ» ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Μία πλημμυρίδα γεγονότων μικρής και μεγάλης κλίμακας που επηρεάζουν τις ζωές δισεκατομμυρίων ανθρώπων ανά την υφήλιο καταλήγει καθημερινά μπροστά στις «πύλες» των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Η παρουσίαση όλων αυτών των γεγονότων είναι πρακτικά αδύνατη, με αποτέλεσμα οι «πύλες» να ανοίγουν μόνο σε εκείνα που κρίνονται «άξια να αποτελέσουν ειδήσεις». Ποιοι είναι όμως αυτοί που αποφασίζουν για την δημοσίευση ή όχι ενός γεγονότος και με ποια κριτήρια γίνεται η επιλογή αυτή; Τα δύο αυτά ερωτήματα συνιστούν τον βασικό κορμό της ανάλυσης που θα ακολουθήσει.

Πίσω από τις «πύλες» των σύγχρονων ΜΜΕ ορθώνονται ισχυροί γραφειοκρατικοί οργανισμοί με σύνθετη δομή, κύρια χαρακτηριστικά της οποίας είναι οι απρόσωποι κανόνες, η ιεραρχία και ο αυστηρός καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ ανώτερης και κατώτερης βαθμίδας. Μία από τις βασικές αρμοδιότητες των ανώτερων στελεχών (στην περίπτωση των εφημερίδων, συντάκτες-αρχισυντάκτες) συνίσταται στην φύλαξη των «πυλών», δηλαδή στην επιλογή των «άξιων να δημοσιευθούν» (newsworthy) γεγονότων. Οι «πυλωροί» ασκούν επίσης έλεγχο στους υφισταμένους τους με τρόπο όμως έμμεσο και όχι απροκάλυπτα καταναγκαστικό⁹⁸. Ο έλεγχος αυτός πραγματοποιείται μέσω μιας διαδικασίας «κοινωνικοποίησης» στην οποία υποβάλλονται οι νεοσύλλεκτοι, προκειμένου να εσωτερικεύσουν τις αξίες, τους κανόνες και την «λογική» του οργανισμού⁹⁹, αποφεύγοντας με αυτό τον τρόπο επιζήμιες για τον τελευταίο αλλά και για τους ίδιους παρεκκλίσεις. Με άλλα λόγια, η συμμόρφωση των δημοσιογράφων προς την πολιτική και τους ιδεολογικο-οικονομικούς στόχους του μέσου στο οποίο εργάζονται καθίσταται εφικτή μέσω μίας σειράς εξωτερικών (από τον αρχισυντάκτη προς τους δημοσιογράφους, μεταξύ των ίδιων των δημοσιογράφων, κ.λπ.)¹⁰⁰ αλλά και εσωτερικών ελέγχων (αυτολογοκρισία ως αποτέλεσμα της «κοινωνικοποίησης»).

Ποιοι όμως είναι εκείνοι οι παράγοντες που καθορίζουν κάθε φορά αν θα ανοιγοκλείσουν οι «πύλες» των ΜΜΕ;

Στην σχετική βιβλιογραφία συναντάμε πολλές και συχνά αλληλοσυμπληρούμενες λίστες κριτηρίων. Εμείς θα προχωρήσουμε σε μία επιλεκτική παρουσίαση των κριτηρίων που θεωρούμε ότι άπτονται περισσότερο του θέματος της έρευνάς μας, τα οποία θα εντάξουμε σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: γραφειοκρατικά, πολιτισμικά, ιδεολογικά.

(1) ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΑ

ι. Συχνότητα – Περιοδικότητα

⁹⁸ Σεραφετινίδου Μελίνα (1991) “Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας”, σελ. 220

⁹⁹ *op.cit.*

¹⁰⁰ Λαμπροπούλου Ε. “Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας”, σελ. 101

Γεγονότα που η διάρκεια τους προσεγγίζει την συχνότητα έκδοσης του μέσου έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να γίνουν ειδήσεις¹⁰¹. Για παράδειγμα, μία εφημερίδα που κυκλοφορεί σε καθημερινή βάση θα συμπεριλάβει στην ύλη της ως επί το πλείστον περιστατικά που λαμβάνουν χώρα στο χρονικό διάστημα μίας ημέρας.

ii. *Σύνθεση*

Πάγια τάση των ΜΜΕ αποτελεί η κατάτμηση της πραγματικότητας σε επιμέρους τομείς (πολιτική, οικονομία, κοινωνία, κ.λπ.). Ανάμεσα στις αυθαίρετες αυτές κατηγορίες παρατηρείται μία ισορροπία, η οποία διατηρείται ακόμα και όταν η ροή των γεγονότων απειλεί να την ανατρέψει. Έτσι, η σχετική αφθονία ή η έλλειψη γεγονότων σε κάθε κατηγορία μπορεί να καθορίσει την επιλογή ενός στοιχείου ως «άξιου δημοσίευσης», με γνώμονα πάντα την τήρηση μιας σταθερής αναλογίας ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες ειδήσεων, η οποία περισσότερο επιβάλλεται στην πραγματικότητα παρά την αντικατοπτρίζει¹⁰².

(2) ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ

i. *Σπανιότητα – Παραδοξότητα*

Όσο πιο ασυνήθιστο και παράδοξο είναι ένα γεγονός, δηλαδή όσο πιο μεγάλη είναι η απόσταση που το χωρίζει από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που έχουν επικρατήσει σε σχέση με αυτό, τόσο αυξάνουν οι πιθανότητες δημοσίευσής του. Για παράδειγμα, ένα «αποτρόπαιο» έγκλημα θα προσελκύσει το ενδιαφέρον των ΜΜΕ διότι υπερβαίνει τα όρια των «συνηθισμένων» αποκλίσεων¹⁰³.

ii. *Αρνητικός Χαρακτήρας*

Τα αρνητικά γεγονότα περνούν συνήθως πιο εύκολα το «κατώφλι» της δημοσιότητας, καθώς ανταποκρίνονται όχι μόνο στις γραφειοκρατικής φύσεως ανάγκες ενός οργανισμού επικοινωνίας – ένα θετικό γεγονός είναι συνήθως προϊόν μιας μακράς διαδικασίας, σε αντίθεση με ένα αρνητικό γεγονός που λόγω της ραγδαίας ολοκλήρωσης του ικανοποιεί πλήρως το κριτήριο της περιοδικότητας (βλ. παραπάνω) – αλλά και σε κυρίαρχες προκατασκευασμένες εικόνες (dominant pre-images)¹⁰⁴ περί αρνητικών συμβάντων. Μέσα σε μία ατμόσφαιρα άγχους και ανασφάλειας, χαρακτηριστική των σύγχρονων κοινωνιών, τα τελευταία βρίσκονται σε αρμονία με τις περιρρέουσες αντιλήψεις και διαθέσεις.

iii. *Οι προτιμήσεις του κοινού*

¹⁰¹ Galtung J., Ruge M. [1988 (1973)] in Cohen Stanley, Young Jock “*The Manufacture of News. Social Problems, Deviance and the Mass Media*”, σελ. 53 & Λαμπροπούλου Ε. “*Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*”, σελ. 100

¹⁰² Cohen Stanley, Young Jock, op.cit., σελ. 22

¹⁰³ Κωνσταντινίδου Χ. (2001) “*Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό Τύπο*”, σελ. 21

¹⁰⁴ Cohen Stanley, Young Jock, op.cit., σελ. 58 & Fowler Roger (1991) “*Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*”, σελ. 16

Πολλές έρευνες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εικόνα που σχηματίζουν τα στελέχη των ΜΜΕ για το κοινό τους υπεισέρχεται στην διαδικασία επιλογής των ειδήσεων. Η εικόνα αυτή είναι εξαιρετικά αρνητική έως εχθρική, αφού το κοινό εκλαμβάνεται συνήθως ως μία ομοιογενής μάζα «μέσων» ανθρώπων με χαμηλό πολιτιστικό επίπεδο¹⁰⁵.

Η υποτίμηση των πνευματικών ικανοτήτων των αναγνωστών/τηλεθεατών έχει οδηγήσει σε δύο εκ διαμέτρου αντίθετες τάσεις. Η πρώτη, γνωστή και ως «πατερναλισμός», διέπεται από μία έντονα ελιτιστική νοοτροπία, καθώς οι δημοσιογράφοι στην προσπάθεια τους να «αναβαθμίσουν» τις προτιμήσεις του κοινού, θεωρούν ότι επιτελούν μία πνευματική αποστολή. Η δεύτερη τάση συνίσταται στην παραγωγή «αυτού που θέλει το κοινό», θυσιάζοντας έτσι στον βωμό του κέρδους την ποιότητα των πολιτιστικών αγαθών¹⁰⁶. Κοινό παρονομαστή και στις δύο τάσεις αποτελεί μία υπεραπλουστευμένη εικόνα του κοινού που μέχρι ένα σημείο βασίζεται στην πραγματικότητα, χωρίς όμως να συνιστά πιστή απεικόνιση της.

Γ) ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ

i. Συμφωνία – Αρμονία

Το κριτήριο αυτό θεμελιώνεται στην διαδικασία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης που θα εξετάσουμε εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα. Προκειμένου να κατανοήσουν τον σύνθετο κόσμο που τους περιβάλλει, οι άνθρωποι ενεργοποιούν γνωστικούς μηχανισμούς παραγωγής νοητικών κατηγοριών και σχημάτων (κοινωνικές αναπαραστάσεις – στερεότυπα), με βάση τα οποία ταξινομούν τα ερεθίσματα που τους βομβαρδίζουν καθημερινά, μειώνοντας με αυτό τον τρόπο την πολυπλοκότητα του περιβάλλοντος τους. Οι δημοσιογράφοι, φορείς και αυτοί αναπαραστάσεων και στερεοτύπων, αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα μέσα από προκατασκευασμένα σχήματα. Έχει παρατηρηθεί ότι γεγονότα που συμπλέουν με τα στερεότυπα ενός δημοσιογράφου, που μπορούν με άλλα λόγια να καταχωρηθούν με μεγάλη ευκολία σε κοινωνικά κατασκευασμένες νοητικές θυρίδες (mental pigeon-holes)¹⁰⁷ χωρίς την μεσολάβηση έντονων πνευματικών διεργασιών έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να γίνουν είδηση, σε σχέση με εκείνα που θέτουν υπό αμφισβήτηση αποκρυσταλλωμένες μορφές σκέψης. Η δύναμη των τελευταίων είναι τόσο μεγάλη, ώστε ακόμα και γεγονότα που δεν έχουν ανάλογο προηγούμενο παρουσιάζονται μέσα στο πλαίσιο προγενέστερων εικόνων και αναπαραστάσεων. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ειδήσεις δεν αποτελούν παρά μία μετάφραση της πραγματικότητας σε στερεότυπα¹⁰⁸.

ii. Κοινωνική Συναίνεση

¹⁰⁵ Σεραφετινίδου Μελίνα (1991), *op.cit.*, σελ. 254-255

¹⁰⁶ *ibid*, σελ. 258-263 & Cohen Stanley, Young Jock, *op.cit.*, σελ. 17

¹⁰⁷ Fowler Roger (1991), *op.cit.*, σελ. 17

¹⁰⁸ Cohen Stanley, Young Jock, *op.cit.*, σελ. 18 & Κουκουτσάκη Α. (2000) “Εγκληματικό Στερεότυπο και ΜΜΕ”, *Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, σελ. 445

Η κοινωνική συναίνεση ως «αποδοχή εκ μέρους της συντριπτικής πλειονηφίας των μελών μιας κοινωνίας της κατεστημένης κοινωνικής τάξης πραγμάτων»¹⁰⁹ προϋπάρχει των ΜΜΕ ενώ παράλληλα περιχαράκωνει τα όρια του κοινωνικού συστήματος, τα οποία οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί δεν υπερβαίνουν για δύο κυρίως λόγους: Ο πρώτος είναι στενά συνυφασμένος με τον κεφαλαιοκρατικό χαρακτήρα των ΜΜΕ, τα οποία στην προσπάθεια τους να «κερδίσουν» ένα πλατύ κοινό με απώτερο στόχο την μεγιστοποίηση των καπιταλιστικών τους κερδών, παράγουν «αποστειρωμένα», απαλλαγμένα από κάθε «αιρετικό» και «ριζοσπαστικό» στοιχείο μηνύματα¹¹⁰, πιστές ρεπλικές πλατιά διαδεδομένων αξιών και πεποιθήσεων.

Ο δεύτερος λόγος είναι απόρροια της εξάρτησης των ΜΜΕ από τις «πηγές» πληροφόρησης. Έτσι, η αναζήτηση πληροφοριών από αξιόπιστες και θεσμοποιημένες πηγές (πολιτικοί, αστυνομικοί διευθυντές, δικαστές, κ.α.) που βρίσκονται συνήθως στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας αποτελεί πάγια δημοσιογραφική πρακτική. Ο δημοσιογράφος προκειμένου να συνεχίσει να απολαμβάνει της εμπιστοσύνης τους, αυτοπεριορίζεται σε ένα κατεστημένο σχήμα λόγου, το οποίο αποφεύγει να αντιμετωπίσει με κριτικό πνεύμα, συντελώντας έτσι στην εδραίωση και αναπαραγωγή του. Σύμφωνα με τους συγγραφείς του βιβλίου “Resistance through Rituals”¹¹¹, ένας «μαγικός κύκλος» (magical circle) σχηματίζεται ανάμεσα στην κουλτούρα ελέγχου και τα ΜΜΕ. Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την παρέκκλιση, παρουσιάζουν τρεις εκδοχές αυτής της συμβιωτικής, όπως την ονομάζουν, σχέσης. Στην πιο απλή της μορφή, η τελευταία είναι μονόδρομης κατευθύνσεως, αφού η κουλτούρα ελέγχου ορίζει την παρέκκλιση και τα ΜΜΕ απλά αναπαράγουν τον επίσημο αυτό ορισμό. Στην δεύτερη μορφή της σχέσης τα μίντια αναλαμβάνουν πιο ενεργητικό ρόλο, παράγοντας και αυτά με την σειρά τους ορισμούς της παρέκκλισης που δεν αποτελούν όμως παρά απλές παραλλαγές του επίσημου ορισμού, καθώς αυτός προσαρμόζεται στην γλώσσα του κοινού τους. Η τρίτη μορφή σχέσης με την οποία κλείνει ο κύκλος είναι και η πιο περίπλοκη. Εδώ, η κουλτούρα ελέγχου αναπαράγει βασικά τις μεταφρασμένες στην γλώσσα του κοινού δηλώσεις, οι οποίες δεν παύουν στην ουσία να αποτελούν τις δικές της αρχικές κατασκευές – διαφέρουν στην μορφή, όχι όμως και στο περιεχόμενο – χρησιμοποιώντας τις ως μέσο για τη νομιμοποίηση των ενεργειών της αφού υποτίθεται ότι αποτελούν τη φωνή του λαού. Τα μίντια αναπαράγουν τις ανακυκλωμένες αυτές δηλώσεις ολοκληρώνοντας έτσι μία διαδικασία αμοιβαίας νομιμοποίησης.

Η παροχή βήματος στις «προσβάσιμες φωνές» (accessed voices) που δεν είναι άλλες από αυτές των κοινωνικών ελίτ και η αγνόηση των φωνών των μη προνομιούχων οδηγεί σε διαστρεβλωτικές εικόνες συμπεριφορών και δη της παραβατικότητας. Η τελευταία

¹⁰⁹ Σεραφετινίδου Μελίνα (1991), *op.cit.*, σελ. 240

¹¹⁰ *ibid*, σελ. 242

¹¹¹ Hall Stuart, Jefferson Tony 1996[1975], σελ. 75

παρουσιάζεται συνήθως άρρηκτα συνδεδεμένη με τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα ενώ μορφές παραβατικής συμπεριφοράς στις οποίες εμπλέκονται άτομα με υψηλότερο κοινωνικό status, όπως τα εγκλήματα του λευκού κολάρου, αποσιωπούνται¹¹² ή παρουσιάζονται σπανίως¹¹³.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι τα ΜΜΕ δεν αντικατοπτρίζουν αλλά κατασκευάζουν και αναπλάθουν την πραγματικότητα με έναν τρόπο που αναπαράγει παγιωμένα συστήματα αξιών και πεποιθήσεων¹¹⁴. Οι δύο βασικές αρχές που φαινομενικά διέπουν την λειτουργία τους (αντικειμενικότητα – αμεροληψία) υποχωρούν κάτω από το βάρος του καταλυτικού για την διαιώνιση του κατεστημένου ιδεολογικού τους ρόλου. Ο τελευταίος ενισχύεται ακόμα περισσότερο από την λειτουργία των ΜΜΕ ως μηχανισμών παραγωγής «των αναγκαίων ψευδαισθήσεων μας»¹¹⁵, δηλαδή του πλαισίου εκείνου των αντιλήψεων και προκαταλήψεων εντός του οποίου σχηματοποιείται η γνώση μας για την πραγματικότητα¹¹⁶. Το 1956 ο Mills¹¹⁷ υποστήριζε ότι: «οι περισσότερες από τις “εικόνες στο κεφάλι μας” προέρχονται από τα μίντια – σε σημείο που δεν πιστεύουμε αυτό που βλέπουμε μπροστά μας μέχρι να το διαβάσουμε στην εφημερίδα ή να το ακούσουμε στο ραδιόφωνο. Τα ΜΜΕ δεν μας παρέχουν απλώς πληροφορίες. Κατευθύνουν τις ίδιες τις εμπειρίες μας». 50 χρόνια μετά την δήλωση του Mills, τα ΜΜΕ εξακολουθούν να διαμορφώνουν τις εμπειρίες μας, ιδιαίτερα όσον αφορά σε περιθωριακές ομάδες, όπως οι αναρχικοί. Ο αρνητικός χαρακτήρας των πράξεων που τους αποδίδονται, το ρήγμα που προκαλούν στο οικοδόμημα της κοινωνικής συναίνεσης και το κενό που δημιουργείται από την απουσία μιας άμεσης επαφής με τις συγκεκριμένες ομάδες – ένα κενό που «καλύπτουν» τα ΜΜΕ συχνά μέσα από στερεότυπες και ελλειπτικές περιγραφές - πιστεύουμε ότι θέτουν τις βάσεις για την εδραίωση μιας μονοδιάστατης εικόνας¹¹⁸ με ιδιαίτερη έμφαση στο στοιχείο της βίας που αν και περιέχει έναν πυρήνα αλήθειας δεν αποδίδει σε καμία περίπτωση το σύνθετο φάσμα των χαρακτηριστικών και των αντιλήψεων που διακρίνει τους αναρχικούς.

¹¹² Simon D.R., Eitzen D.S. (1993) “*Elite Deviance*”, οπ. αν. στο Burns G. Roland, Orrick Lindsey (2002) “*Assessing Newspaper Coverage of Corporate Violence: The Dance Hall Fire in Goteborg, Sweden*”, σελ. 138

¹¹³ Λαμπροπούλου Ε., οπ. cit., σελ. 99

¹¹⁴ Κουκουτσάκη Α. (2000) “*Εγκληματικό Στερεότυπο και ΜΜΕ*”, *Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, σελ. 450

¹¹⁵ Chomsky N. (1991) “*Illusioni necessarie*” οπ. αναφ. στο D’ Elia Alberto (2001) “*The Deviance of the Foreign Immigrant in the Mass Media*” from “*Images of Crime*”, σελ. 163

¹¹⁶ *ibid*

¹¹⁷ Mills (1956), “*The Power Elite*”, σελ. 139

¹¹⁸ Η πρακτική της μονοδιάστατης παρουσίασης οδηγεί με την σειρά της στην δημιουργία εγκληματικών στερεοτύπων. Βλ. σχετικά Λαμπροπούλου Ε. (2001) “*Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*”, σελ. 40-41

Γ) ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Η παρούσα ενότητα θα αφιερωθεί σε μία συνοπτική εξέταση της φύσης των κοινωνικών εικόνων και αναπαραστάσεων, των λειτουργιών τους καθώς και του μηχανισμού που τις γεννά και τις αναπαράγει. Ο χώρος της Κοινωνικής Ψυχολογίας αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την άντληση πολύτιμου για την έρευνα μας υλικού.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις ορίζονται ως «προκατασκευασμένα διανοητικά σχήματα» που διέπουν αναπόφευκτα όλες τις μορφές της ανθρώπινης επικοινωνίας¹¹⁹. Οι εικόνες ως άμεσο παράγωγο των αισθήσεων μας αποτελούν συστατικό στοιχείο των αναπαραστάσεων. Οι τελευταίες δομούνται στην βάση της αντιστοιχίας εικόνων και σημασιών (σημαινόντων και σημαινομένων). Με άλλα λόγια, οι αναπαραστάσεις αποδίδουν σε μία εικόνα μία συγκεκριμένη σημασία και το αντίστροφο¹²⁰.

Κοινωνιοψυχολογικές έρευνες έχουν καταδείξει ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις επιτελούν πέντε βασικές λειτουργίες. Στην συνέχεια θα αναφερθούμε εν συντομία σε κάθε μία από αυτές.

Η αντικειμενικοποίηση αποτελεί μία διαδικασία κατά την οποία το αφηρημένο συγκεκριμενοποιείται μέσω της σχηματοποίησης του. Με αυτό τον τρόπο, σύνθετες και δυσνόητες έννοιες αποδίδονται με εικονικά σχήματα που αν και δεν παρεκκλίνουν νοηματικά από τις έννοιες από τις οποίες εκπηγάζουν, εντούτοις δεν παύουν να συνιστούν υπεραπλουστευμένες εκδοχές των τελευταίων. Αυτό σημαίνει ότι οι κατασκευασμένες εικόνες δεν οδηγούν σε ολοκληρωτική διαστρέβλωση των εννοιών στις οποίες αντιστοιχούν, προκαλούν όμως σημαντικές αλλοιώσεις στο περιεχόμενο τους διότι εξουδετερώνουν ή παραγκωνίζουν σημαντικά για την ερμηνεία των εννοιών αυτών στοιχεία.

Η επικέντρωση αποτελεί μία ακόμα λειτουργία των κοινωνικών αναπαραστάσεων, η οποία εδράζεται στον μηχανισμό που τις παράγει κατά τρόπο απρόσκοπτο και αναπόδραστο. Η επικέντρωση συνίσταται στην ένταξη ασυνήθιστων και «παράξενων» γεγονότων που βρίσκονται έξω από την σφαίρα των κοινών εμπειριών, με αποτέλεσμα να ξενίζουν και να προκαλούν φόβο, σε γνωστά πλαίσια αναφοράς, εντός των οποίων εξηγούνται και ερμηνεύονται. Μέσω αυτής της λειτουργίας λοιπόν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις «δαμάζουν το άγνωστο», μετατρέποντας το σε μία αναγνωρίσιμη και οικεία κατάσταση. Ακριβώς αυτός ο φόβος μπροστά στο άγνωστο αλλά και η πολυπλοκότητα του κόσμου που μας περιβάλλει αποτελούν τους βασικούς μοχλούς ενεργοποίησης ενός γνωστικού μηχανισμού που συνιστά τον ακρογωνιαίο λίθο των κοινωνικών αναπαραστάσεων και αποδίδεται με τον όρο κοινωνική κατηγοριοποίηση. Η τελευταία ορίζεται ως διαδικασία

¹¹⁹ Παπαστάμου Σ. (1989) *“Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας”*, σελ. 416

¹²⁰ Moscovici S. (1981) *“On social representations”*, *οπ. αν. στο Παπαστάμου Σ. (1989), op.cit., σελ. 418-419*

ταξινόμησης ανθρώπων, ομάδων ανθρώπων και κοινωνικών γεγονότων βάσει αξιολογικών ή μη υποδηλώσεων¹²¹. Δημιουργείται έτσι μία δεξαμενή αξιολογικά φορτισμένων ή αξιολογικά ουδέτερων αναπαραστάσεων, τις οποίες ανακαλούμε στη μνήμη κάθε φορά που βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία κοινωνική ομάδα ή ένα περιστατικό που δυσκολευόμαστε να κατανοήσουμε. Εκτός όμως από την εξοικείωση με το άγνωστο και την μείωση της πολυπλοκότητας του εξωτερικού περιβάλλοντος, η κατηγοριοποίηση συντελεί επίσης στην εξοικονόμηση πνευματικών δυνάμεων. Σύμφωνα με την θεωρία του «γνωστικού τσιγκούνη» (cognitive miser), οι άνθρωποι έχουν την τάση να εντάσσουν αυτόματα τις πληροφορίες που δέχονται από το περιβάλλον τους σε προκατασκευασμένες κατηγορίες¹²², αποφεύγοντας έτσι να εισέλθουν σε μία επίπονη και χρονοβόρο διαδικασία γνωστικής επεξεργασίας των εισερχόμενων στοιχείων που θα συνεπαγόταν κατανάλωση αποθεμάτων πνευματικής ενέργειας.

Μέσω της διαδικασίας κατηγοριοποίησης, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις μεταφέρονται στο πεδίο των διομαδικών σχέσεων και αποκτούν συλλογικό χαρακτήρα καθώς μετατρέπονται σε καθοριστικό αλλά και καθοριζόμενο παράγοντα ενός αέναου κύκλου κοινωνικών ανταλλαγών. Οι εναπομείνουσες λειτουργίες των αναπαραστάσεων που θα εξετάσουμε στην συνέχεια βασίζονται σε αυτό ακριβώς το δίκτυο των διομαδικών σχέσεων που αναπτύσσεται σε μία κοινωνία, οδηγώντας στην κατάτμηση της σε επιμέρους ενδο- και εξω-ομάδες.

Η επιλεκτικότητα δηλαδή η απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών στα μέλη μίας αντίπαλης ομάδας με τρόπο επιλεκτικό αποτελεί το κρηπίδωμα των δύο επόμενων λειτουργιών: της αιτιολόγησης και της πρόγνωσης.

Η αιτιολόγηση ως απόρροια ενός κοινωνιοψυχολογικού φαινομένου γνωστού ως διομαδική διαστρέβλωση ή ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία, ταυτίζεται ουσιαστικά με μία διαδικασία δικαιολόγησης των κοινωνικών διακρίσεων που υφίστανται συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Έτσι, η επιλεκτική υπερτίμηση των ενδο-ομαδικών επιδόσεων, δηλαδή των επιδόσεων της ομάδας υπαγωγής ενός κοινωνικού υποκειμένου, και η συνακόλουθη υποτίμηση των αντίστοιχων επιδόσεων των μελών της εξω-ομάδας, αιτιολογούν μία υπαρκτή συμπεριφορά απέναντι στα μέλη της τελευταίας, μέσω ισχυρισμών του τύπου: «τους υποτιμούμε γιατί είναι κατώτεροι».

Η δυναμική επέμβαση των κοινωνικών αναπαραστάσεων στις διομαδικές σχέσεις αντανακλάται με ιδιαίτερη ευκρίνεια στον προγνωστικό τους ρόλο που συνίσταται στον καθορισμό κατά τρόπο αποφασιστικό της έκβασης των σχέσεων που εγκαθιδρύονται μεταξύ

¹²¹ Παπαστάμου Σ. (επιμ.) (1990) “Διομαδικές Σχέσεις”, σελ. 276-277

¹²² Bodenhausen, G.V. & Macrae, C.N. (1996). “The self-regulation of intergroup perception: Mechanisms and consequences of stereotype suppression”, σελ. 229 - Bargh, J. (1999). “The Cognitive Monster. The case against the controllability of automatic stereotype effects”

των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Έτσι, προτού δύο ομάδες έρθουν σε επαφή μεταξύ τους στο πλαίσιο μίας διαδικασίας κοινωνικής αλληλεπίδρασης, οι αρνητικές αναπαραστάσεις που έχει ήδη σχηματίσει η μία για την άλλη θα δικαιώσουν μία εκατέρωθεν ανταγωνιστική συμπεριφορά, θα προετοιμάσουν και θα διευκολύνουν με άλλα λόγια την δράση που θα αναπτυχθεί απέναντι στα μέλη της εξω-ομάδας. Υπό αυτή την έννοια, η δύναμη των κοινωνικών αναπαραστάσεων έγκειται ουσιαστικά στην δυνατότητα τους να προδιαγράφουν τις ανθρώπινες σχέσεις.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι τρεις τελευταίες λειτουργίες αναφέρονται βασικά σε προικισμένες με έντονη αξιολογική διαφοροποίηση αναπαραστάσεις, οι οποίες σύμφωνα με μία σειρά πειραματικών ευρημάτων ενεργοποιούνται συνήθως σε συνθήκες κοινωνικής σύγκρουσης.

Πριν κλείσουμε αυτή την ενότητα, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν ευμετάβλητες και κυκλικές μορφές σκέψης¹²³ [η υφή των διομαδικών σχέσεων – συγκρουσιακή, συνεργατική – καθορίζει το περιεχόμενο των αναπαραστάσεων, οι οποίες καθορίζουν με την σειρά τους τις σχέσεις αυτές, κοκ], σε αντίθεση με τα στερεότυπα, τα οποία ως «υπεραπλουστευμένες» και ευρύτατα διαδεδομένες «νοητές εικόνεςκάποιας κατηγορίας ανθρώπων, θεσμών ή γεγονότων», εμφανίζονται ως περισσότερο εδραιωμένες και αμετάβλητες γνωστικές κατηγορίες που παραμένουν ακλόνητες ακόμα και κατά την εισροή αντίθετων προς αυτές πληροφοριών. Το φιλτράρισμα των κοινωνικών ερεθισμάτων και η συνακόλουθη απόρριψη ή εκ νέου ερμηνεία όσων από αυτά έρχονται σε σύγκρουση με προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα, καταδεικνύει την διαβρωτική και διαστρεβλωτική επίδραση που ασκούν τα τελευταία στην ανθρώπινη αντίληψη¹²⁴. Λόγω του συχνά έντονα αξιακού τους προσανατολισμού, η αναπαραγωγή και διαιώνιση των στερεοτύπων ισοδυναμεί βασικά με μία τάση διατήρησης του συστήματος αξιών ενός ατόμου¹²⁵.

¹²³ Παπαστάμου Σ. (1989), *op.cit.*, σελ. 419

¹²⁴ Kelly G. (1955) "A theory of personality", *οπ. αν. στο Παπαστάμου Σ. (1990), op.cit.*, σελ. 279

¹²⁵ Παπαστάμου Σ. (επιμ.) (1990), *op.cit.*, σελ. 127

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ-ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα που διενεργήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας αποτελείται από δύο σκέλη.

Στο πρώτο σκέλος, η σύνθεση του ερευνητικού μας υλικού περιλαμβάνει δημοσιεύματα τόσο του πρωινού όσο και του απογευματινού αθηναϊκού τύπου με θέμα τις δραστηριότητες ομάδων αναρχικών. Το χρονικό πλαίσιο στο οποίο κινούμαστε είναι το διάστημα 5-25 Νοεμβρίου των ετών 1975, 1980, 1985, 1990, 1995 και 2000. Ο λόγος που επιλέχθηκε το συγκεκριμένο διάστημα είναι ο τριήμερος εορτασμός της επετείου του Πολυτεχνείου, καθώς και ο απόηχος των επεισοδιακών καταστάσεων που ορισμένες φορές συνοδεύουν τον εορτασμό αυτό. Έχει παρατηρηθεί ότι το επίμαχο διάστημα η δράση των αναρχικών παρουσιάζει ιδιαίτερη έξαρση, με αποτέλεσμα οι προβολείς της δημοσιότητας να παραμένουν για πολλές μέρες στραμμένοι επάνω τους ενώ η σωρεία δημοσιευμάτων που παράγεται ως απόρροια αυτής της κατάστασης παρέχει στον κοινωνικό ερευνητή ένα πλούσιο, όχι μόνο σε αριθμό αλλά και σε νοήματα υλικό. Ως χρονική αφετηρία της έρευνάς μας επιλέξαμε το έτος 1975 ώστε να διαπιστώσουμε εάν οι αναρχικοί ως διακριτή κοινωνική και πολιτική κατηγορία ήταν ορατοί στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης. Στην συνέχεια αποφασίσαμε να εξετάσουμε το προαναφερόμενο διάστημα ανά πενταετία παραλείποντας τα ενδιάμεσα έτη. Οι λόγοι που υπαγόρευαν αυτή την απόφαση ήταν καταρχήν το γεγονός ότι το ογκώδες υλικό που θα συγκεντρωνόταν από την επέκταση της έρευνας ανά έτος θα αποτελούσε τροχοπέδη για μία εις βάθος επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων μας. Επιπρόσθετα, ο προσδιορισμός του δειγματοληπτικού διαστήματος στα πέντε έτη ($k=5$) και η επιλογή των επόμενων μονάδων (έτη) του δείγματος με βάση αυτό το διάστημα¹²⁶ συνέβαλαν στην δημιουργία μίας πληρέστερης εικόνας όσον αφορά στο αντικείμενο της έρευνας, διότι έτσι συμπεριλήφθηκαν γεγονότα-σταθμοί μείζονος σημασίας για τον χώρο των αναρχικών αλλά και για τον τρόπο που αυτός παρουσιάζεται από τα έντυπα ΜΜΕ (για παράδειγμα, 1980: δολοφονία Κουμή-Κανελλοπούλου, 1985: δολοφονία Μ. Καλτέζα, 1995: πολυπληθέστερη κατάληψη του Πολυτεχνείου στην μεταδικτατορική περίοδο).

¹²⁶ Παραβολή με μέθοδο συστηματικής δειγματοληψίας, βλ. Ν. Κυριαζή (2001) *“Η Κοινωνιολογική Έρευνα”*, σελ. 112-113

Η επιλογή δείγματος εφημερίδων (ημερήσια και κυριακάτικα φύλλα – τα τελευταία δεν ήταν πάντα διαθέσιμα) αποτέλεσε το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της ανακάλυψης των κοινωνικών αναπαραστάσεων που (ανα)παράγει η συγκεκριμένη κατηγορία των έντυπων ΜΜΕ για τις ομάδες των αναρχικών και βασίστηκε στα ακόλουθα ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια:

- (1) κομματική απόχρωση – παρά τις συνεχείς διακηρύξεις τους περί «αντικειμενικότητας» και «αμεροληψίας», οι εφημερίδες, όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα, υπηρετούν συγκεκριμένους ιδεολογικούς στόχους με περισσότερο ή λιγότερο έκδηλο κομματικό χαρακτήρα. Έτσι, συμπεριλάβαμε στο δείγμα μας εφημερίδες που καλύπτουν ένα μεγάλο κομμάτι του πολιτικού φάσματος στην χώρα μας, από τις πιο συντηρητικές έως τις πιο «προοδευτικές» τοποθετήσεις.
- (2) κυκλοφορία – επιλέξαμε εφημερίδες με μεγάλο τιράζ, διότι στην σφαίρα επιρροής τους εκτίθεται ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό, με αποτέλεσμα οι δέκτες και δυνητικοί θιασώτες των προβαλλόμενων κοινωνικών αναπαραστάσεων να είναι περισσότεροι στην συγκεκριμένη περίπτωση.
- (3) συνεχής έκδοση – η αδιάλειπτη κυκλοφορία τους καθ' όλη την διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Οι εφημερίδες που πληρούσαν την εξετασθείσα δέσμη κριτηρίων είναι οι εξής: «ΑΥΓΗ», «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ», «ΒΡΑΔΥΝΗ», «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», «ΤΑ ΝΕΑ» και «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ». Μόνο η «ΒΡΑΔΥΝΗ» αποκλίνει από το τελευταίο κριτήριο αφού η κυκλοφορία της είχε διακοπεί για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα¹²⁷, με συνέπεια την εμφάνιση ενός εμπειρικού κενού στα δεδομένα μας για τα έτη 1990 και 1995. Μολαταύτα δεν την εξαιρέσαμε από το δείγμα μας λόγω της ιδιαιτερότητας της να αποτελεί την μοναδική συντηρητική εφημερίδα που περιέχει δημοσιεύματα με αναφορές σε αναρχικούς το έτος 1975. Με αυτό τον τρόπο γίνεται δυνατή η σύγκριση μεταξύ εφημερίδων διαφορετικών πολιτικών αποχρώσεων κατά την χρονική αφετηρία της έρευνας μας που στην αντίθετη περίπτωση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αφού από την άλλη εφημερίδα του ίδιου χώρου («ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ») απουσιάζουν οιοσδήποτε αναφορές στην συγκεκριμένη ομάδα. Σχετικά με το πρόβλημα που ανακύπτει για τα έτη 1990 και 1995, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το κενό καλύπτει εν μέρει η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ».

Η γενική διαδικασία που ακολουθείται όσον αφορά στην επιλογή του υπό έρευνα υλικού προβλέπει δύο ακόμα στάδια μετά την ολοκλήρωση του προσδιορισμού των πηγών απ' όπου αντλούνται, όπως είδαμε, τα εμπειρικά δεδομένα που αποτελούν τον κορμό μιας δεδομένης έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, τα επόμενα στάδια συνίστανται στην τυχαία δειγματοληψία

¹²⁷ Στις 5/4/1989 διακόπτεται επ' αόριστον η έκδοση της «ΒΡΑΔΥΝΗΣ» ενώ η προσπάθεια επανέκδοσής της το επόμενο έτος δεν ευοδώθηκε. Βλ. σχετικά Ψυχογιός Δ. (1992) *“Το αβέβαιο μέλλον του Αθηναϊκού Τύπου”*, σελ. 14-15

κειμένων (δημοσιευμάτων) από τις επιλεγμένες πηγές (εφημερίδες) και στην τυχαία δειγματοληψία του οριστικού υλικού από τα επιλεγμένα κείμενα¹²⁸. Εμείς παρακάμψαμε και τα δύο αυτά στάδια συμπεριλαμβάνοντας στο τελικό μας δείγμα όλα τα δημοσιεύματα των επιλεγμένων εφημερίδων που άπτονταν του θέματος της έρευνας μας στην ολοκληρωμένη και όχι αποσπασματική τους μορφή.

Ο κύριος όγκος των δημοσιευμάτων που συνθέτουν το υλικό της παρούσας έρευνας φυλάσσεται σε μορφή μικροφίλμ στο αρχείο της Παλαιάς Βουλής, το οποίο έχει μεταφερθεί στο παλιό Καπνεργοστάσιο της οδού Λένορμαν. Εξαίρεση αποτελούν τα άρθρα των εφημερίδων «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» και «ΒΡΑΔΥΝΗ» του έτους 2000, τα οποία αναζητήσαμε στο αρχείο παλαιότερων εκδόσεων που τηρούν στα κεντρικά τους γραφεία, καθώς και τα άρθρα της «ΑΥΓΗΣ», των «ΝΕΩΝ» και του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» του ίδιου έτους, τα οποία εντοπίσαμε σε ηλεκτρονική μορφή στους δικτυακούς τόπους των αντίστοιχων εφημερίδων. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η εύρεση δημοσιευμάτων της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» για το έτος 2000 δεν κατέστη δυνατή διότι τα φύλλα του Νοεμβρίου δεν έχουν ακόμα φωτογραφηθεί και επιπλέον η πρόσβαση στον αντίστοιχο τόμο με το έντυπο υλικό δεν επιτρέπεται στο κοινό.

Όσον αφορά στο μεθοδολογικό μοτίβο της έρευνας μας, επιλέξαμε από την «εργαλειοθήκη» των κοινωνικών επιστημών την ανάλυση περιεχομένου, με βάση την οποία προχωρήσαμε στην συνέχεια στην κωδικοποίηση και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων από τον ημερήσιο τύπο. Ο συνδυασμός της ποσοτικής και ποιοτικής διάστασης της εν λόγω μεθόδου χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον, προκειμένου να υπερκερασθούν, όσο αυτό ήταν δυνατό, τα βασικά της μειονεκτήματα που συνίστανται κυρίως στην στείρα ποσοτικοποίηση των δεδομένων και κατ' επέκταση στον τεμαχισμό του γραπτού λόγου σε επιμέρους, απομονωμένες μεταξύ τους μονάδες, με αποτέλεσμα την συσκότιση του πραγματικού περιεχομένου ενός μηνύματος και την συνακόλουθη εξαγωγή λανθασμένων και διαστρεβλωτικών συμπερασμάτων. Με άλλα λόγια στόχος της έρευνας μας σε αυτό το στάδιο ήταν η μελέτη της εικόνας που προβάλλουν τα έντυπα ΜΜΕ για τους αναρχικούς στην χώρα μας μέσω της εφαρμογής του μεθοδολογικού σχήματος που περιγράψαμε πιο πάνω. Πιο αναλυτικά, σε μία πρώτη μεθοδολογική προσέγγιση του εμπειρικού μας υλικού «σπάσαμε» τα επιμέρους μηνύματα (άρθρα εφημερίδων) σε αναλυτικές κατηγορίες μέσω μιας διαδικασίας «μέτρησης συμβόλων» κατά την ορολογία του R. Merton. Η διαδικασία αυτή συνίσταται στην απλή μέτρηση της συχνότητας εμφάνισης συμβόλων-κλειδιών (λέξεων ή φράσεων) και στην ακόλουθη κατάταξη τους σε ομάδες με βάση την σημασία τους. Μοντέλο της έρευνας μας αποτέλεσε το ερωτηματολόγιο που συνέταξαν στο πλαίσιο σεμιναρίου του

¹²⁸ Holsti, O.R. (1969) *"Content Analysis for the Social Sciences and Humanities"*, οπ. αν. Ν. Κυριαζή (2001), οπ. cit., σελ. 298

Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου με τίτλο: «Το εγκληματικό στερεότυπο στον απογευματινό ημερήσιο αθηναϊκό Τύπο μαζικής κυκλοφορίας» οι κ.κ. Αφροδίτη Κουκουτσάκη και Χριστίνα Κωνσταντινίδου¹²⁹. Η ταξινόμηση των εμπειρικών μας δεδομένων στις τρεις μεγάλες θεματικές κατηγορίες που δανειστήκαμε από το προαναφερθέν ερωτηματολόγιο (Δράστης – Πράξη – Κοινωνική Αντίδραση) συνοδεύτηκε από την περαιτέρω διάσπαση του συγκεντρωθέντος υλικού σε υποκατηγορίες αυστηρά προσαρμοσμένες στην ιδιαίτερη λεξική σημασία των δεδομένων μας. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ανοίξουμε μία παρένθεση και να διευκρινίσουμε πως παρά το γεγονός ότι η Κοινωνική Αντίδραση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του πρώτου θεματικού άξονα (Δράστης) μέσω μίας σειράς ιδιοτήτων που αποκτούν οι αναρχικοί κατά την επαφή τους με τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, κρίνεται σκόπιμη η προσέγγιση της ως ιδιαίτερης κατηγορίας, διότι μέσα από ένα σύνολο εμβόλιμων κειμένων στα οποία αποκρυσταλλώνεται η επίσημη μορφή της (αστυνομία, πολιτικός κόσμος) αποκαλύπτονται οι μηχανισμοί εκείνοι που μεσολαβούν στην σκιαγράφηση του πορτρέτου της υπό εξέταση κοινωνικής ομάδας, προσδίδοντας μεγαλύτερο βάθος στην έρευνα μας.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των εννοιολογικών υποκατηγοριών, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι τελευταίες δεν προέκυψαν από την *a priori* επιβολή μίας θεωρίας στα δεδομένα της έρευνας μας. Αντιθέτως, αναδύθηκαν μέσα από αυτά, υποβαλλόμενες σε συνεχείς ελέγχους και αναθεωρήσεις, έως ότου κρίθηκαν επαρκείς για την πλήρη και συστηματική κάλυψη των διαστάσεων του φαινομένου που ενσωματώνουν. Κατά συνέπεια, οι υποκατηγορίες δεν αποτελούν προκατασκευασμένες «θυρίδες» ταξινόμησης δεδομένων αλλά προϊόν σταδιακής οικοδόμησης που συνίσταται στον εμπλουτισμό τους με νέες περιπτώσεις και στην διαρκή τροποποίηση τους, ώστε φτάνοντας σε ένα «σημείο κορεσμού» (όταν όλα τα εμπειρικά δεδομένα που έχουν ήδη υπαχθεί στις αντίστοιχες κατηγορίες απλώς επαναλαμβάνονται), να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της υπό εξέλιξη έρευνας. Πάνω σε αυτές τις εννοιολογικές υποκατηγορίες θα «χτιστεί» στην συνέχεια μία θεωρία, η οποία στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών είναι γνωστή ως «θεμελιωμένη θεωρία» (*grounded theory*)¹³⁰. Η ανάλυση περιεχομένου αναδεικνύεται έτσι σε τόπο συνάντησης θεωρίας και έρευνας¹³¹, όπου ένας παραγωγικός διάλογος ιδεών και εμπειρικών δεδομένων οδηγεί στην εμπειρική θεμελίωση της εγκληματολογικής και κατ' επέκταση της κοινωνιολογικής θεωρίας.

Η πρώτη μεγάλη θεματική κατηγορία του πρώτου σκέλους της έρευνας μας – ΔΡΑΣΤΗΣ – διαιρείται στις ακόλουθες υποκατηγορίες:

¹²⁹ Βαρβαρέσου Ξένια (2000), «Αναπαραστάσεις του Δράστη και του Θύματος και ΜΜΕ» στο *“Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα”*.

¹³⁰ Για περισσότερα στοιχεία γύρω από την θεμελιωμένη θεωρία βλ. Glaser B.G., Strauss A. (1967) *“The Discovery of Grounded Theory for Qualitative Research”*, σπ.αν. Ν. Κυριαζή (2001), *op.cit.*, σελ. 270-275

¹³¹ Bauer M.W., Gaskell G.(2000), *“Qualitative Researching with Text, Image and Sound”*, σελ. 138

- (1) ΕΜΦΑΝΙΣΗ: αναφορές στο παρουσιαστικό και γενικότερα στην εξωτερική εικόνα που παρουσιάζουν οι αναρχικοί (φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, αμφίεση, κόμμωση, κ.λπ.), καθώς και σύνδεση εμφάνισης με εγκληματική πράξη.
- (2) ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ: αναφορές σε φύλο, ηλικία, επάγγελμα, κοινωνική καταγωγή και οικογενειακή κατάσταση.
- (3) ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ: αναφορές στην ποιότητα του χαρακτήρα και της διαπαιδαγώγησης των αναρχικών (ήθος-ανατροφή), στην πνευματική τους ικανότητα να υποβάλλουν σε νοητική επεξεργασία τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος τους (νοημοσύνη) και στην ιδιαίτερη ψυχική τους διάθεση (συναίσθημα).
- (4) ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ: αναφορές σε πολιτική ταυτότητα αλλά και σε έννοιες με λανθάνον ιδεολογικοπολιτικό περιεχόμενο, ως επί το πλείστον δανείων από την ορολογία πολιτικών χώρων, όπως για παράδειγμα το εργατικό – συνδικαλιστικό κίνημα (διαδηλωτές, καταληψίες, κ.λπ.).
- (5) ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ: η θεωρητική αυτή κατασκευή του R. Garofalo που εμπλουτίστηκε από έναν εξίσου σημαντικό εκπρόσωπο της Ιταλικής Θετικής Σχολής, τον E. Ferri για να νοθευτεί στην συνέχεια από τους πολέμιους της προαναφερθείσας σχολής, επιβιώνει με σημαντικά αλλοιωμένο περιεχόμενο στον σύγχρονο τομέα της δικαστικής επιμέτρησης των ποινών. Παρά την πλατιά της έννοια, η οποία θεωρείται υπεύθυνη για την σχετικότητα και την απροσδιοριστία που την διακρίνει¹³², η επικινδυνότητα μπορεί να συμπυκνωθεί στον εξής επικρατέστερο ορισμό: είναι *η ψυχοβιολογική κατάσταση του ατόμου, που διαμορφώθηκε κάτω από την επήρεια ενδογενών και εξωγενών παραγόντων (κληρονομηθεισών ιδιοτήτων, κοινωνικών συνθηκών), η οποία καθιστά πιθανή την τέλεση από το άτομο νέων εγκλημάτων στο μέλλον*¹³³. Στην συγκεκριμένη έρευνα εξετάζονται οι βασικές παράμετροι της έννοιας της επικινδυνότητας, όπως αυτή προβάλλεται από το επιλεγμένο δείγμα εφημερίδων. Πιο αναλυτικά, λαμβάνουμε υπόψη τα κριτήρια που εισήγαγε ο Ferri για τον προσδιορισμό της επικινδυνότητας, δηλαδή την βαρύτητα της πράξης και τα ελατήρια της καθώς και πιο σύγχρονα μέτρα καθορισμού του μεγέθους και της εντάσεως της (βαθμός επικινδυνότητας), όπως ο σχεδιασμός της τελεσθείσας πράξης, η αναφορά σε προηγούμενη εγκληματική δράση και η πιθανότητα μελλοντικής τέλεσης άλλων εγκλημάτων.
- (6) ΕΠΙΣΗΜΗ-ΑΤΥΠΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ: όπως προαναφέραμε η κοινωνική αντίδραση συγκαταλέγεται στους τρεις βασικούς θεματικούς άξονες της παρούσας έρευνας. Μολαταύτα, την επιλέξαμε ως ιδιαίτερη υποκατηγορία στην ενότητα που

¹³² Delmas-Marty M. “Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής”, σελ. 36

¹³³ Αλεξιάδης Σ. (1996) “Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας”, σελ. 145-147

αφορά στον σχηματισμό του προφίλ των αναρχικών, διότι περικλείει χαρακτηρισμούς και ιδιότητες που φωτίζουν πτυχές των προβαλλόμενων από τον τύπο κοινωνικών αναπαραστάσεων για την υπό εξέταση ομάδα που δεν καλύπτονται από τις προαναφερθείσες υποκατηγορίες. Οι αποδιδόμενες ιδιότητες ομαδοποιούνται στην συνέχεια με κριτήριο την προσήκουσα ή μη στάση των φορέων του επίσημου και του άτυπου κοινωνικού ελέγχου απέναντι στους αναρχικούς. Η προσήκουσα στάση συνίσταται στο διαδοχικό φιλτράρισμα που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Έτσι, οι εμπλεκόμενοι στους μηχανισμούς αυτού του συστήματος ενδέχεται να διανύσουν όλες τις φάσεις του (αστυνομική, άσκηση ποινικής δίωξης, διαδικασία στο ακροατήριο) σε περίπτωση που δεν λειτουργήσουν τα φίλτρα συγκράτησης των υποθέσεων τους¹³⁴, με αποτέλεσμα σε κάθε φάση να αποκτούν και μία διαφορετική ιδιότητα (συλληφθέντες, κατηγορούμενοι, καταδικασθέντες-ελεύθεροι). Η μη προσήκουσα στάση διακρίνεται σε συμπεριφορές που εκπηγάζουν είτε από την αδιαφορία, είτε από τον «υπόπτο» ρόλο των διωκτικών αρχών (εδώ εντάσσεται το οξύμωρο σχήμα «γνωστοί-άγνωστοι») και σε συμπεριφορές που διέπονται από την χρήση βίας κυρίως από την πλευρά της αστυνομίας. Η άτυπη κοινωνική αντίδραση εμφανίζεται ως μη προσήκουσα σε μία μόνο εφημερίδα διότι επικροτεί τις ενέργειες των αναρχικών.

- (7) ΑΤΟΜΑ VS ΟΜΑΔΕΣ: οι διακυμάνσεις στην έμφαση που δίνουν οι εφημερίδες του δείγματος μας στην ατομική και συλλογική ευθύνη των δραστών παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Έτσι, πάγια τακτική ορισμένων εφημερίδων είναι η αντιμετώπιση των αναρχικών ως ενιαίου συνόλου χωρίς διακρίσεις μεταξύ των μελών του. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι εφημερίδες αυτές βλέπουν περισσότερο ομάδες παρά ξεχωριστές οντότητες που αναπτύσσουν αυτενεργό δράση στο κοινωνικό πεδίο.
- (8) ΕΜΕΙΣ-ΟΙ ΑΛΛΟΙ: το διαζευκτικό αυτό σχήμα προέρχεται από τον χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Η διαδικασία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, δηλαδή της ταξινόμησης γεγονότων, αντικειμένων ή ανθρώπων βάσει κατηγοριών με αξιολογικές υποδηλώσεις¹³⁵, οδηγεί στην εμφάνιση ενδο-ομάδων και εξω-ομάδων. Οι τελευταίες προσλαμβάνονται με αρνητικό τρόπο και γίνονται πολλές φορές αντικείμενο εχθρικής στερεοτυποποίησης.

Η επόμενη θεματική ενότητα της έρευνας μας (ΠΡΑΞΗ) εστιάζεται στα εξής βασικά σημεία:

¹³⁴ Δασκαλάκης Η. (1985) “Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης”, σελ. 108

¹³⁵ Tajfel H., Forgas J.P. “Κοινωνική κατηγοριοποίηση: γνώσεις, αξίες και ομάδες” στο Παπαστάμου Σ. (επιμ.) “Διομαδικές Σχέσεις”, σελ. 271-272 & 276

(1) ΕΙΔΟΣ ΠΡΑΞΗΣ: η ταξινόμηση των ενεργειών που αποδίδονται στους αναρχικούς βασίζεται σε δύο ζεύγη αντιθέτων – Παρεκκλίνουσες/Μη Παρεκκλίνουσες και Σχεδιασμένες/Αυθόρμητες.

Όσον αφορά στην πρώτη δυάδα, ως παρεκκλίνουσες εκλαμβάνονται οι δραστηριότητες εκείνες που παραβιάζουν κοινωνικούς κανόνες, οι οποίοι θεωρούνται τηρητέοι από τα μέλη μιας ορισμένης κοινωνικής ομάδας¹³⁶. Επομένως σε αυτή την κατηγορία υπάγονται όχι μόνο εγκληματικές ενέργειες¹³⁷, οι οποίες επισύρουν ποινές προβλεπόμενες από τον Ποινικό Κώδικα αλλά και ελαφρότερες παραβάσεις, όπως η καταπάτηση των κανόνων συμπεριφοράς που καθορίζουν τους καλούς τρόπους στην ανθρώπινη επικοινωνία, όπου εκεί δεν παρεμβαίνει ο νόμος αλλά η άτυπη κοινωνική αντίδραση.

Οι μη παρεκκλίνουσες δραστηριότητες ομαδοποιούνται ως εξής:

- i) δραστηριότητες με έντονα ενεργητικό και μαχητικό χαρακτήρα. Εδώ τονίζεται ο δυναμισμός και η αγωνιστική διάθεση των αναρχικών, οι οποίοι δεν κάμπτονται εύκολα παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν.
- ii) δραστηριότητες που βρίσκονται στον αντίποδα της προηγούμενης κατηγορίας διότι υποδηλώνουν παραίτηση, δηλαδή εγκατάλειψη κάθε διεκδίκησης και αγώνα που μπορεί να επιβάλλει η άνιση αναμέτρηση με τον κρατικό μηχανισμό καταστολής. Η κατηγορία αυτή αποτελεί ως εκ τούτου και δείκτη της αποτελεσματικότητας της αστυνομικής δράσης, όπως αυτή παρουσιάζεται σε κάθε εφημερίδα.
- iii) δραστηριότητες που ενέχουν το στοιχείο του συμβιβασμού. Πρόκειται ουσιαστικά για τις περιπτώσεις εκείνες που οι αναρχικοί αποδέχονται την λογική ενός συστήματος, το οποίο απέρριπταν, υποθετικά τουλάχιστον, πριν την εμπλοκή τους στα γρανάζια του, με αποτέλεσμα να ενεργούν σύμφωνα με τους όρους που αυτό θέτει και να κάνουν χρήση των ένδικων μέσων που αυτό ορίζει.

Η δεύτερη δυάδα βασίζεται στην αντιπαράθεση μεταξύ σχεδιασμού και αυθορμητισμού σε σχέση με τις προβαλλόμενες δραστηριότητες. Έτσι στα δημοσιεύματα του δείγματος μας συναντάμε αφενός ενέργειες που εμφανίζονται ως προγραμματισμένες, προμελετημένες, υποκινούμενες, πολλές φορές με έντονο το στοιχείο του δόλου και αφετέρου ενέργειες που παρουσιάζονται ως πηγαίες, παρορμητικές εκδηλώσεις χωρίς ίχνος προετοιμασίας και σχεδιασμού. Στην τελευταία

¹³⁶ Για τον ορισμό της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς βλ. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου Α. (1984) “Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας”, σελ. 33

¹³⁷ Το έγκλημα ως μορφή παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, βλ. *ibid*, σελ. 38-41

κατηγορία περιγράφονται συνήθως μέσω ρημάτων και άλλων εκφράσεων ανθρώπινες στιγμές χαλάρωσης από την καθημερινότητα των αναρχικών.

(2) ΑΙΤΙΑ-ΣΤΟΧΟΙ ΠΡΑΞΗΣ: απόπειρες ερμηνείας της πράξης μέσω του εντοπισμού των αιτίων (ψυχολογικών, κοινωνικών, πολιτικών) και των στόχων της.

(3) ΣΥΝΔΕΣΗ ΠΡΑΞΗΣ ΜΕ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥΣ: αν η πράξη άπτεται ευρύτερων προβληματικών τομέων, όπως η παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου.

(4) ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΘΥΜΑΤΩΝ: ποια είναι τα θύματα, πως χαρακτηρίζονται, πόση έμφαση δίνεται στην θυματοποίηση, αν καλλιεργείται μέσω αυτής κλίμα ηθικού πανικού.

(5) ΔΡΑΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ: επισήμανση υπερβολών και τραγικών τόνων κατά την παρουσίαση των ειδήσεων. Σκόπιμη κρίθηκε η διάσπαση αυτής της κατηγορίας σε δύο επιμέρους υποομάδες:

- i) Πολεμική ορολογία: για τις εφημερίδες που δημιουργούν στο κοινό τους την εντύπωση ότι ένας ακήρυχτος πόλεμος μαίνεται στο κέντρο της πρωτεύουσας μεταξύ αναρχικών και ελληνικής κοινωνίας.
- ii) Θεατρική ορολογία: που επιτείνει την δραματοποίηση συμβάντων ή καταστάσεων.

Η ποσοτικοποίηση των δεδομένων μας ολοκληρώθηκε με την δημιουργία λίστας συχνοτήτων (για τα έτη που υπάρχουν διαθέσιμες δηλώσεις-ανακοινώσεις) εμφάνισης των χαρακτηρισμών που αποδίδουν στους αναρχικούς οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου εν γένει και ειδικότερα οι αστυνομικές αρχές και οι πολιτικές οργανώσεις. Η αντιπαραβολή του εμβόλιμου αυτού υλικού με τα δεδομένα που έχουν συγκεντρωθεί από το υπόλοιπο σώμα των κειμένων, μας επιτρέπει να ελέγξουμε την υπόθεση σύμφωνα με την οποία οι εφημερίδες και γενικότερα τα ΜΜΕ αναπαράγουν τον κυρίαρχο λόγο. Αν και το θέμα βρίσκεται στις παρυφές του αντικειμένου της εργασίας μας, εντούτοις θεωρήσαμε χρήσιμη μία έστω σύντομη αναφορά σε αυτό, διότι προσφέρει μία άλλη οπτική γωνία για την μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων που προβάλλονται από τον Τύπο για τους αναρχικούς.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο σχεδιασμός της έρευνας μας δεν περιορίστηκε στην απλή καταμέτρηση συμβόλων-κλειδιών και την συνακόλουθη ομαδοποίηση τους με βάση την σημασία τους. Η μέθοδος αυτή, η οποία θεωρείται περισσότερο αντικειμενική λόγω της θετικιστικής της προέλευσης, δεν προσφέρεται για την εξέταση των όψεων ενός φαινομένου, που δεν μπορούν να καταστούν αντικείμενο εμπειρικής παρατήρησης¹³⁸. Προκειμένου να υπερβούμε αυτό το εμπόδιο, επιστρατεύσαμε ένα άλλο είδος ανάλυσης περιεχομένου, την

¹³⁸ Σεραφετινίδου Μ. (1991) “Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας”, σελ. 273

σημειολογική προσέγγιση. Μέσω της χρήσης αυτού του πιο πρόσφορου μεθοδολογικού εργαλείου, επιχειρήσαμε να ανακαλύψουμε το «κρυμμένο μήνυμα», τον λανθάνοντα λόγο πίσω από την δομή των κειμένων. Ο στόχος αυτός δεν θα ήταν εφικτός, εάν δεν λαμβάναμε υπόψη μας την συνολική σύνθεση του εκάστοτε μηνύματος, με άλλα λόγια θα μέναμε προσκολλημένοι σε μία επιδερμική ανάγνωση των κειμένων που θα μας αποκάλυπτε μόνο το έκδηλο περιεχόμενο τους, αν δεν κατανοούσαμε το κάθε κείμενο στο σύνολο του και δεν αναλύαμε την ειδική «γλώσσα» του¹³⁹. Κάθε μήνυμα που προβάλλεται από τα MME αποτελεί ένα σύστημα σημείων, ένα οργανωμένο σύνολο σημαινόντων (λέξεων) και σημαινόμενων (εννοιών) που συνδέονται με σχέσεις αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης. Η απομόνωση ενός σημείου από το σύνολο στο οποίο είναι ενσωματωμένο ενέχει τον κίνδυνο της αλλοίωσης του νοήματος του¹⁴⁰ διότι, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, το νόημα του ίδιου στοιχείου μπορεί να αλλάζει ριζικά¹⁴¹ από εφημερίδα σε εφημερίδα. Για παράδειγμα, η λέξη «αποφασισμένοι» στην «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» συνιστά υποδήλωση επικινδυνότητας (αποφασισμένοι για όλα) ενώ η ίδια λέξη στην «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» αποκτά θετικό περιεχόμενο (αποφασισμένοι να μείνουν μαζί ως το τέλος). Εκτός από την διασαφήνιση των όρων, η προσέγγιση αυτή προβλέπει επίσης την αποκρυπτογράφηση του κώδικα των μηνυμάτων, αφού έχει παρατηρηθεί ότι τα MME κωδικοποιούν την πραγματικότητα μέσω ενός δικού τους συστήματος κανόνων και πρακτικών¹⁴². Κατά συνέπεια, θα προσπαθήσουμε με την βοήθεια «κλειδιών», όπως η χρήση κεφαλαίων ή οι πηχυαίοι τίτλοι, να εντοπίσουμε το άρρητο περιεχόμενο των κειμένων, να προχωρήσουμε σε μία ανάγνωση ανάμεσα στις γραμμές.

Στο δεύτερο σκέλος της έρευνας μας βασικός στόχος είναι η «αποκωδικοποίηση» του επικοινωνιακού λόγου (γραπτού και προφορικού) των αναρχικών. Οι δύο υποενότητες που το συγκροτούν συνίστανται αφενός στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου μίας ευρείας γκάμας αναρχικών συνθημάτων και αφετέρου στην συμμετοχική παρατήρηση που λαμβάνει χώρα σε μία σειρά εκδηλώσεων τους.

Στην πρώτη περίπτωση, κύρια πηγή του υλικού μας (συνθηματολογίας) αποτέλεσε η ιστοσελίδα που αναζητήσαμε στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.geocities.com/orestiadalibera/synthimata. Ένα μικρό κομμάτι του συγκεντρωθέντος υλικού εντοπίστηκε επίσης σε κεντρικούς και πολυσύχναστους δρόμους της Αθήνας, σε εθνικές οδούς, σε εισόδους τραπεζών και σε αίθουσες του Παντείου Πανεπιστημίου. Η συντριπτική πλειοψηφία των συνθημάτων – μηνυμάτων αυτής της κατηγορίας ήταν γραμμένη

¹³⁹ Σεραφετινίδου Μ. (1991), *op.cit.*, σελ. 288-289

¹⁴⁰ Weber R.P. (1990) “*Basic Content Analysis*”, σελ. 43

¹⁴¹ *ibid*, σελ. 52

¹⁴² Σεραφετινίδου Μ. (1991), *op.cit.*, σελ. 284

με μαύρο σπρέι και κεφαλαία γράμματα ενώ όλα συνοδεύονταν από το σήμα της αναρχίας (το A μέσα σε κύκλο).

Σε αντίθεση με την διαδικασία ανάλυσης περιεχομένου που ακολουθήσαμε στο πρώτο μέρος της έρευνας, εδώ δεν προβαίνουμε στην μετατροπή του δευτερογενούς υλικού (ονομάζεται έτσι διότι προϋπάρχει του θέματος της έρευνας, δεν απορρέει από αυτό)¹⁴³ σε σύμπλεγμα ποσοτικών δεδομένων. Επιπρόσθετα, οι κατηγορίες με βάση τις οποίες ταξινομούνται τα συνθήματα είναι δύο ειδών: αυτές που ενυπάρχουν ήδη σε μία δεδομένη θεωρία (θεωρία της νεωτερικότητας του Giddens στην συγκεκριμένη περίπτωση) και επιβάλλονται στα δεδομένα μας και εκείνες που αναδύονται από το ίδιο το εμπειρικό μας υλικό. Η αυθαίρετη επιβολή ενός ταξινομικού σχήματος που δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο του υπό έρευνα υλικού κλονίζει σε περιορισμένο όμως βαθμό ένα από τα πιο ισχυρά πλεονεκτήματα που παρέχει στον κοινωνικό ερευνητή το μεθοδολογικό εργαλείο της ανάλυσης περιεχομένου: την δυνατότητα διακριτικής του παρέμβασης στα ερευνητικά δεδομένα (unobtrusiveness) και ως εκ τούτου στην παρεμπόδιση άσκησης ουσιαστικής επιρροής σε αυτά¹⁴⁴. Το συμπέρασμα που συνάγεται από τα παραπάνω είναι ότι η ανάλυση περιεχομένου από την μία πλευρά παρακάμπτει τον σκόπελο της φυσικής παρουσίας του ερευνητή και τους κινδύνους που αυτή συνεπάγεται για την αξιοπιστία της έρευνας, από την άλλη πλευρά δεν κατορθώνει να απαλείψει τελείως την παρέμβαση του, η οποία αποδεικνύεται αναπόφευκτη σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας (συλλογή, κατηγοριοποίηση, ανάλυση, ερμηνεία υλικού)¹⁴⁵ και βασίζεται, ακόμα και στην περίπτωση της «θεμελιωμένης θεωρίας», στην κατασκευή του νοήματος από τον ίδιο τον ερευνητή και την επιβολή αυτού πάνω σε δεδομένα ποιοτικής φύσεως. Συνεπώς, καμία μέθοδος κοινωνικής έρευνας, είτε ποσοτική, είτε ποιοτική δεν εξασφαλίζει την απόλυτη στεγανοποίηση του υπό μελέτη υλικού από τις ποικιλόμορφες παρεμβολές του ερευνητή, καθώς πάντοτε υπεισέρχονται τα υποκειμενικά του κριτήρια.

Η αναρχική συνθηματολογία ταξινομείται αρχικά σε τέσσερις θεματικές ενότητες (Βιομηχανισμός – Καπιταλισμός – Επιτήρηση – Στρατιωτική Εξουσία) που αντιστοιχούν στις ομώνυμες θεσμικές διαστάσεις της νεωτερικότητας κατά A. Giddens. Η διαπλοκή θεωρίας και ερευνητικών δεδομένων που επιχειρείται και σε αυτό το στάδιο στοχεύει στην κατανόηση του νοήματος που αποδίδουν τα υποκείμενα της έρευνας στις διάφορες πτυχές της πολυδιάστατης κοινωνικής πραγματικότητας την οποία βιώνουν. Στην συνέχεια το ενδιαφέρον μας μετατοπίζεται στην ανίχνευση του συστήματος αρχών και αξιών των αναρχικών, στην αποκάλυψη της ιδιαίτερης κοσμοθεωρίας τους. Γι αυτό τον σκοπό, υποβάλλουμε το υλικό μας σε ενδελεχή έλεγχο και απομονώνουμε τα συνθήματα εκείνα που

¹⁴³ Κυριαζή Ν. (2001), *op.cit.*, σελ. 301

¹⁴⁴ βλ. σχετικά Bauer M.W. & Gaskell G. (ed), *op.cit.*, σελ. 148

¹⁴⁵ *ibid*

θεωρούμε ως «οχήματα» μετάδοσης αναρχικών ιδεών και αξιών. Με βάση λοιπόν τις αξίες που ενσωματώνουν, τα επιλεγμένα συνθήματα διαιρούνται σε τρεις κατηγορίες, κάθε μία από τις οποίες αντιπροσωπεύει και μία βασική αξία (Αλληλεγγύη, Ελευθερία, Βία).

Στην δεύτερη υποενότητα, την ανάλυση περιεχομένου θα συμπληρώσει η εφαρμογή μίας από τις βασικές μεθόδους της επιτόπιας ποιοτικής έρευνας, η συμμετοχική παρατήρηση. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο αρχικός σχεδιασμός της έρευνας προέβλεπε την διενέργεια περιορισμένου αριθμού συνεντεύξεων βάθους, κατά την διάρκεια των οποίων τα προκαθορισμένα θέματα της συζήτησης θα ήταν ευέλικτα και μη δεσμευτικά, ώστε οι ερωτώμενοι να περιγράφουν ελεύθερα τις εμπειρίες τους και να εκφράζουν γενικώς τις απόψεις τους. Η δική μας παρέμβαση θα ήταν πολύ διακριτική και θα περιοριζόταν στην διατύπωση διευκρινιστικών ερωτήσεων ή στην εκμαίευση περισσότερων πληροφοριών¹⁴⁶.

Εντούτοις, ο χώρος των αναρχικών αν και ανοιχτός σε νέα μέλη είναι εξαιρετικά δυσπρόσιτος στον κοινωνικό ερευνητή. Τα προβλήματα που ανέκυψαν κατά την εξέλιξη της επιτόπιας έρευνας πολλά και δισεπίλυτα. Ανέδειξαν, όμως, την πραγματικά ανεκτίμητη αξία και συνεισφορά της *in situ* έρευνας, σε ένα κοινωνικό πεδίο όπου τα ποσοτικά εργαλεία έρευνας δεν θα είχαν καμία απολύτως εφαρμογή.

Καταρχήν, η προσπάθεια μου να επικοινωνήσω με άτομα-κλειδιά, δηλαδή με πρόσωπα των οποίων η γνώμη έχει βαρύνουσα σημασία για τα υπόλοιπα μέλη της υπό εξέταση κατηγορίας, απέβη άκαρπη. Σε έναν χώρο όπου το κύρος, η αυθεντία και η εκπροσώπηση αμφισβητούνται ως έννοιες, η απουσία τέτοιων ατόμων ίσως δεν θα έπρεπε να αποτελεί έκπληξη.

Μία ακόμα απόπειρα προσέγγισης των υποκειμένων της έρευνας μέσω φιλικών προσώπων, που είχαν επαφές με αναρχικούς, έπεσε στο κενό. Κανένα από τα άτομα αυτά, όπως μας ενημέρωσαν οι «μεσολαβητές», δεν δέχτηκε να μιλήσει. Αποτελεί προσωπική μας εικασία το ενδεχόμενο ο λόγος της άρνησής τους να έγκειται στις ομοιότητες ανάμεσα στην ορολογία της κοινωνικής και της δημοσιογραφικής έρευνας. Οι λέξεις «συνέντευξη», «παρατήρηση», ακόμα και η ίδια η λέξη «έρευνα» αποτελούν μέρος ενός κοινού λεξιλογίου που τους απωθεί. Η ταύτιση των ερευνητών με τους δημοσιογράφους συνιστά ίσως το πιο ανυπέρβλητο εμπόδιο που καθιστά τις ομάδες αυτές ακόμα πιο απρόσιτες και απροσπλάστες διότι ενισχύει την καχυποψία τους. Παρά τις διαβεβαιώσεις του κοινωνικού ερευνητή περί του αντιθέτου, ενδέχεται να διατηρήσουν την υποψία ότι ο λόγος τους θα υποστεί διαστρεβλώσεις ή ότι ο τελικός αποδέκτης του υλικού των συνεντεύξεων μπορεί να είναι κάποιο πρόσωπο που θα χρησιμοποιήσει το υλικό αυτό εις βάρος τους.

Η δυσπιστία λοιπόν των ομάδων αυτών σχετικά με τον ρόλο και τα κίνητρα του ερευνητή, υπαγόρευσε την αναγκαστική αλλαγή σχεδιασμού του ερευνητικού πλαισίου και την συνακόλουθη χρήση της συμμετοχικής παρατήρησης, ώστε να καλυφθεί, εν μέρει

¹⁴⁶ Κυριαζή Ν. (2001), *op.cit.*, σελ. 262

τουλάχιστον, το κενό που προέκυψε από τον ανεπίτευκτο χαρακτήρα μίας εις βάθος γνωριμίας με τα υποκείμενα-αντικείμενα της έρευνάς μας, τους αναρχικούς.

Ύψιστη προτεραιότητα μας ήταν η ανακάλυψη και η μελέτη του λόγου τους, γι αυτό επιλέξαμε εκδηλώσεις στις οποίες ξέραμε εκ των προτέρων ότι θα ακουγόταν αυτός ο λόγος. Οι μήνες Ιούνιος και Ιούλιος 2004 κατά τους οποίους έλαβε χώρα η συμμετοχική παρατήρηση ήταν πραγματικά μία ιδανική περίοδος για την διεξαγωγή της έρευνας. Τότε επικρατούσε έντονος αναβρασμός στους κόλπους των αναρχικών ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων που εκφραζόταν σε ένα «όργιο» κινητοποιήσεων, το οποίο περιελάμβανε πορείες διαμαρτυρίας, πολιτιστικές εκδηλώσεις, ομιλίες και προβολή βίντεο.

Όσον αφορά στον βαθμό συμμετοχής, οι ήδη περιγραφείσες συνθήκες μας υποχρέωσαν να περιοριστούμε στον ρόλο του απόλυτου παρατηρητή. Με άλλα λόγια, η ιδιότητα μας δεν ήταν γνωστή στους αναρχικούς και κανείς από αυτούς δεν γνώριζε ότι αποτελούσε αντικείμενο μελέτης. Ζητήματα ηθικής τάξης που εγείρονται σε περιπτώσεις απόκρυψης της επιστημονικής ιδιότητας¹⁴⁷ πιστεύουμε ότι δεν υφίστανται στην παρούσα έρευνα, διότι δεν υποκριθήκαμε ότι ήμασταν μέλη των ομάδων αυτών, μία τακτική που θα προϋπέθετε την υιοθέτηση από μέρους μας του τρόπου ντυσίματος και την οικειοποίηση των κωδικών επικοινωνίας που χρησιμοποιούν στις κοινωνικές τους επαφές. Επιπρόσθετα, η ιδιωτική ζωή των ερευνώμενων δεν παραβιάσθηκε καθ' οιονδήποτε τρόπο, αφού η έρευνά μας δεν περιελάμβανε συμμετοχή στις καθημερινές τους δραστηριότητες και παρέμεινε συρρικνωμένη στην απλή παρατήρηση ενός μικρού αριθμού δημόσιων εκδηλώσεων τους. Τα πλεονεκτήματα αυτής της μεθόδου θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής: καταρχήν, η συλλογή των πληροφοριών γινόταν εκ του ασφαλούς, διότι τα άτομα που κατά δική τους ομολογία υιοθετούν την χρήση βίας και είναι αρνητικά διακείμενα απέναντι σε κάθε μορφή παρακολούθησης, προκαλούν ανασφάλεια στους «παρείσακτους», συμπεριλαμβανομένου του κοινωνικού ερευνητή, γεγονός που δυσχεραίνει την δημιουργία ενός φιλικού και ευχάριστου κλίματος που θα επέτρεπε την ομαλή διεξαγωγή της έρευνας. Η παρατήρηση, όταν γίνεται εν γνώσει τους, ενδέχεται να πυροδοτήσει έντονες αντιδράσεις από μέρους τους που θα υπονόμευαν την ολοκλήρωση του ερευνητικού έργου. Επιπλέον, δεν επηρεάσαμε με την παρουσία και την συμμετοχή μας όσα εκτυλίσσονταν γύρω μας, παρακάμπτοντας με αυτό τον τρόπο τα μειονεκτήματα των συνεντεύξεων. Οι πρωταγωνιστές της έρευνάς μας συμπεριφέρονταν με φυσικότητα και αυθορμητισμό, κινούμενοι σε περιβάλλοντα και καταστάσεις οικεία σε αυτούς. Το ψέμα, η απόκρυψη στοιχείων, οι υπεκφυγές, η προσπάθεια παρουσίας μιας καλής εικόνας του εαυτού θεωρούμε ότι απουσιάζουν από αυτή την έρευνα.

¹⁴⁷ Κυριαζή Ν. (2001), *op.cit.*, σελ. 251-252

Το τρωτό σημείο της απλής παρατήρησης, εξαιτίας του οποίου έχει βρεθεί στο στόχαστρο αυστηρής κριτικής, είναι αναμφίβολα η έλλειψη δυνατότητας διερεύνησης του θέματος από την σκοπιά των ερευνώμενων. Παρ' όλα αυτά, καταβλήθηκε προσπάθεια να υπερκεραστεί το εγγενές αυτό μειονέκτημα, μέσω της διείσδυσης στον κόσμο των υποκειμένων, στον τρόπο με τον οποίο δημιουργούν την πραγματικότητα τους και αντιλαμβάνονται τα φαινόμενα¹⁴⁸. Το μέσο που επιστρατεύτηκε για την επίτευξη αυτού του σκοπού ήταν η εν-πάθεια ως ενόραση και τοποθέτηση του εαυτού στην θέση του άλλου. Επιχειρήσαμε να δούμε τους άλλους «με τους δικούς τους όρους»¹⁴⁹, να δανειστούμε την δική τους ματιά.

Η εν-πάθεια, εντούτοις, προϋποθέτει απελευθέρωση της σκέψης από στερεότυπα και προκατασκευασμένες αντιλήψεις. Η «απόλυτη απροκαταληψία» του Husserl¹⁵⁰ μπορεί να είναι ουτοπική και η αποκάλυψη μιας «αμόλυντης αλήθειας»¹⁵¹ ανέφικτη, αυτό όμως δεν σημαίνει πως δεν θα πρέπει να αγωνιζόμαστε προς αυτή την κατεύθυνση. Η ενδοσκόπηση ενδείκνυται σε αυτή την περίπτωση ως η καταλληλότερη μέθοδος για την αποκάλυψη προσωπικών προκαταλήψεων σε σχέση με το θέμα της έρευνας και την επακόλουθη θωράκιση της σκέψης απέναντι σε αυτές. Σύμφωνα με τον Geertz (σελ. 18): «Πρωταρχικό μας καθήκον είναι να το πούμε όπως ακριβώς είναι.....με τα μάτια μας ορθάνοιχτα, τα συμφέροντά μας παραμερισμένα, και τις μεθόδους μας σε πλήρη εφαρμογή». Υιοθετώντας λοιπόν την προσέγγιση της συμβολικής διαντίδρασης, αναλαμβάνουμε να επιτελέσουμε δύο λειτουργίες: αφενός να κατανοήσουμε την υπό μελέτη κοινωνική ομάδα με βάση την ερμηνεία που αποδίδουν στις κοινωνικές καταστάσεις τα δρώντα υποκείμενα που την απαρτίζουν¹⁵² και αφετέρου να θέσουμε στο μικροσκόπιο της ανάλυσης την διαντίδραση με τον εαυτό μας¹⁵³, όσον αφορά στην αξιολόγηση των μεθόδων που εφαρμόζουμε και των επιπτώσεων τους στα αποτελέσματα της έρευνας. Η επίτευξη του διττού αυτού στόχου καθίσταται εφικτή μέσω της λεπτομερούς καταγραφής και ανάλυσης των παρατηρήσεων, η οποία για ευνόητους λόγους δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά την διάρκεια της έρευνας αλλά μόνο μετά την λήξη της παρατήρησης. Έτσι, φροντίσαμε ώστε να περιγραφούν με την σωστή χρονική σειρά και με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τα κοινωνικά δρώμενα (περιγραφικές σημειώσεις), να αναλυθούν και να ερμηνευθούν τα εν λόγω περιγραφικά στοιχεία (θεωρητικές σημειώσεις) και τέλος να καταγραφούν όλες εκείνες οι πληροφορίες γύρω από την επίδραση που μπορεί να ασκούν οι μεθοδολογικές μας επιλογές και η

¹⁴⁸ Λυδάκη Α. (2001), “Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας” σελ. 130

¹⁴⁹ Geertz C.(1995) “After the Fact – Two Countries, Four Decades, One Anthropologist”, σελ. 129

¹⁵⁰ Λυδάκη Α. (2001), op.cit

¹⁵¹ Geertz C. (1995), op.cit., σελ. 62

¹⁵² Κυριαζή Ν. (2001), op.cit., σελ. 277-278

¹⁵³ Πετμεζίδου Μ. (επιμ.) (2000) “Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία”, σελ. 248

υποκειμενική μας κρίση στην εγκυρότητα των πορισμάτων της έρευνας (μεθοδολογικές σημειώσεις).¹⁵⁴

Η στρατηγική που θα ακολουθήσουμε, συνεπώς, στο δεύτερο σκέλος της εργασίας, δεν είναι άλλη από την περιπτωσιολογική μελέτη (case study), η οποία συνιστά το πιο περίπλοκο είδος στρατηγικής¹⁵⁵, διότι μπορεί να συνδυάσει πολλαπλές μεθόδους: συνεντεύξεις, παρατήρηση, ανάλυση κειμένων. Η στρατηγική, όπως ένας οδικός χάρτης, θα οριοθετεί το αντικείμενό μας και θα μας καθοδηγεί καθ' όλη την διάρκεια της διερεύνησης του κοινωνικού φαινομένου που πραγματεύεται η εργασία μας.

¹⁵⁴ Για τα είδη καταγραφής βλ. Κυριαζή Ν., *op.cit.*, σελ. 258-264

¹⁵⁵ Marshall C. & Rossman G., *“Designing Qualitative Research”*, σελ. 61

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τα «πορτρέτα» των αναρχικών που προβάλλουν οι έξι εφημερίδες του δείγματος μας από την περίοδο της μεταπολίτευσης και εντεύθεν ενώ παράλληλα μέσω της ανάλυσης του περιεχομένου της κυρίαρχης ρητορικής που αναπτύχθηκε γύρω από την υπό εξέταση κοινωνική-πολιτική μειονότητα, θα επιχειρήσουμε να ανακαλύψουμε εάν τα «χρώματα» των «πορτρέτων» αυτών προήλθαν από την παλέτα των ηγεμονικών σχημάτων λόγου ή αποτέλεσαν επιλογή των εφημερίδων εκτός του πλαισίου της κοινωνικής συναίνεσης.

1) ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ

Αφετηρία της αναλυτικής επισκόπησης του Αθηναϊκού Τύπου με στόχο την ανάδειξη των εικόνων και των αναπαραστάσεων σε σχέση με τους αναρχικούς, όπως αυτές κατασκευάζονται και μεταδίδονται στον πληθυσμό από τα έντυπα ΜΜΕ, θα αποτελέσει μία εφημερίδα του συντηρητικού χώρου, η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ».

Πριν προχωρήσουμε στην σύνθεση των κυρίαρχων χαρακτηριστικών που σχηματίζουν το προφίλ του αναρχικού της συγκεκριμένης εφημερίδας, θα πρέπει να διευκρινίσουμε (και αυτό ισχύει για όλες τις εφημερίδες του δείγματος μας) ότι δεν μας ενδιαφέρει μόνο μία γενική «προσωπογραφία» που θα απαρτίζεται από τα χαρακτηριστικά εκείνα με την μεγαλύτερη συχνότητα αλλά και οι αλλαγές που αυτή η «προσωπογραφία» υφίσταται στο πέρασμα του χρόνου.

Για το έτος 1975 δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Το 1980 (βλ. Πίνακες Α1 και Α2) οι αναρχικοί παρουσιάζονται ως άρρενα μέλη της σπουδάζουσας νεολαίας¹⁵⁶, ιδιαίτερος επικίνδυνος, με ξεκάθαρη ιδεολογική ταυτότητα (οπαδοί του αναρχισμού), οι οποίοι αναπτύσσουν ομαδική κυρίως δράση. Η επικινδυνότητα τους έγκειται στο γεγονός ότι απειλούν όχι μόνο την σωματική ακεραιότητα των πολιτών (βλ. παρακάτω αναφορά σε θύματα) αλλά και σημαντικά κοινωνικά αγαθά, όπως η ειρήνη και η δημοκρατία («δολιοφθορείς της ειρήνης και των δημοκρατικών ελευθεριών του ελληνικού Λαού»). Οι υψηλές συχνότητες που παρατηρούνται στις κατηγορίες των κλοπών και των φθορών (13 και 25 αντίστοιχα) υποδηλώνουν την έμφαση στην περιφρόνηση που επιδεικνύουν οι αναρχικοί προς μία βασική αξία της αστικής κοινωνίας: την ατομική ιδιοκτησία. Όσον αφορά στο τριαδικό σχήμα με βάση το οποίο είναι ταξινομημένες οι μη-

¹⁵⁶ Η επαγγελματική ιδιότητα προκύπτει πάντοτε από τις λίστες συλλεφθέντων που δημοσιεύουν ορισμένες από τις εφημερίδες του δείγματος μας.

παρεκκλίνουσες δραστηριότητες των αναρχικών (μαχητικότητα/ενεργητικότητα – παραίτηση – συμβιβασμός), η παραίτηση εμφανίζει την μεγαλύτερη συχνότητα (11 έναντι 5 της μαχητικότητας), γεγονός που καταδεικνύει εμμέσως πλην σαφώς την επιλογή της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ» να τονίσει την αποτελεσματικότητα της αστυνομικής δράσης. Η επιλογή αυτή σε συνδυασμό με την φύση των επαπειλούμενων αγαθών (βλ. παραπάνω) ανάγει την αστυνομία σε στυλοβάτη του αστικού κράτους.

Ενδεικτική της αρνητικής και επιτιμητικής στάσης που τηρεί η εφημερίδα απέναντι στους αναρχικούς είναι η ουσιαστική επίρριψη σε αυτούς των ευθυνών για την διπλή δολοφονία Κουμή-Κανελλοπούλου. Στην περίπτωση της τελευταίας αξίζει να αναφερθούμε σε δύο στοιχεία που προσέλκυαν την προσοχή μας. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη σελίδα του φύλλου της 17/11/1980 ως επικρατέστερη εκδοχή σχετικά με τα αίτια του θανάτου της εικοσάχρονης γυναίκας προβάλλεται αυτή της αστυνομίας, σύμφωνα με την οποία ο θάνατος πιθανόν να προήλθε από πέτρα που πέταξε αναρχικός σε βιτρίνα καταστήματος την ώρα που περνούσε από εκεί πεζή η Κανελλοπούλου. Παρά την δημοσίευση του πορίσματος της νεκροτομής που έκανε λόγο για πολλαπλά κατάγματα στο κεφάλι, η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» αποσιωπά την πιθανή κατάχρηση εξουσίας από αστυνομικά όργανα, εμμένοντας ως το τέλος (μέχρι και 22/11) στην άποψη που διοχέτευαν στα ΜΜΕ οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (αστυνομία-δικαιοσύνη), δηλαδή ότι «οι συνθήκες θανάτου της Κανελλοπούλου παραμένουν άγνωστες». Χρησιμοποιώντας τους αναρχικούς ως αποδιοπομπαίους τράγους, η συγκεκριμένη εφημερίδα δεν παρεκκλίνει καθόλου από την κομματική της γραμμή¹⁵⁷, καθώς «αποσειεί» την ευθύνη για τον θάνατο δύο νέων ανθρώπων από την αστυνομία και κατ' επέκταση από την συντηρητική κυβέρνηση του Γ. Ράλλη.

Το δεύτερο στοιχείο στο οποίο θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στην συνέχεια είναι ένα περιστατικό που φαίνεται να έλαβε χώρα στο Ιπποκράτειο Νοσοκομείο όπου είχε μεταφερθεί το πτώμα της Κανελλοπούλου. Σύμφωνα με το σχετικό δημοσίευμα που καταλαμβάνει κεντρική θέση στην πρώτη σελίδα του φύλλου της επόμενης ημέρας (18/11/1980), ο πατέρας της νεκρής κινήθηκε απειλητικά εναντίον του αρραβωνιαστικού της, διότι «εκείνος παρέσυρε την κόρη του στη δική του ιδεολογία». Διευκρινίζεται από τον συντάκτη του άρθρου ότι ο αρραβωνιαστικός ήταν αριστεριστής - αναρχικός σύμφωνα με τους συγγενείς – και επικαλούμενος τις μαρτυρίες των τελευταίων τονίζει την αλλαγή στην συμπεριφορά της κοπέλας που σημειώθηκε μετά την γνωριμία της με τον νεαρό αυτό. Το μέχρι τότε «σεμνό και εργατικό κορίτσι (...) άρχισε να πηγαίνει σε συγκεντρώσεις και συχνά δεν έμενε στο σπίτι». Ο υπαινιγμός του συντάκτη ότι η ιδιότητα του αριστεριστή αποτελεί πηγή δεινών και ηθικής διαφθοράς για τα άτομα που αποκτούν την πολιτική αυτή ταυτότητα,

¹⁵⁷ Βλ. σχετικά Πεσμαζόγλου Σ. (1984) “Σχήμα ερμηνείας της προεκλογικής λειτουργίας του Τύπου”, σελ. 57-58, όπου η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» συγκαταλέγεται στην δέσμη εφημερίδων που στηρίζουν τη «Νέα Δημοκρατία».

η οποία μπορεί να τους κοστίσει ακόμα και την ίδια τους την ζωή (η Κανελλοπούλου θα ήταν ζωντανή αν δεν είχε ασπαστεί την αναρχική ιδεολογία), καθίσταται πλέον ολοφάνερος. Η μύηση στον αναρχισμό ισοδυναμεί τρόπον τινά με απεμπόληση των ηθικών αξιών και εξουδετέρωση των θετικών στοιχείων της προσωπικότητας ενός ατόμου. Άξια μνείας είναι επίσης η υποβάθμιση της διάψευσης του περιστατικού και της σχετικής δήλωσης περί ιδεολογικού προσηλυτισμού στην οποία προέβη ο πατέρας της Κανελλοπούλου. Οι σχετικές διευκρινήσεις πέρασαν στην δεύτερη σελίδα του φύλλου της 21/11/1980 ενώ ο χώρος που αφιερώθηκε στην υποχρεωτική αναδίπλωση της εφημερίδας και την αποκατάσταση της αλήθειας ήταν πραγματικά ελάχιστος – ένα κείμενο 10 γραμμών το οποίο «χάνεται» σε μία πληθώρα ίσων σε μέγεθος ή μεγαλύτερων άρθρων που εμφανίζονται στην ίδια σελίδα.

Ως θύματα των αναρχικών παρουσιάζονται επίσης οι αστυνομικοί, οι φοιτητές των ομάδων περιφρούρησης του Πολυτεχνείου, οι καταστηματάρχες και οι διαδηλωτές που δεν «μετείχαν στα έκτροπα». Όσον αφορά στην πρώτη κατηγορία θυμάτων, γίνεται αναφορά σε τουλάχιστον τέσσερα περιστατικά τραυματισμού αστυνομικών από αναρχικούς, εκ των οποίων το ένα κρίνεται ως ιδιαίτερα σοβαρό (το θύμα βρίσκεται σε αφασία). Ο τραυματισμός αστυνομικού από πυροβόλο όπλο που όπως θα δούμε απουσιάζει ως είδηση από τις εφημερίδες των χώρων του Κέντρου και της Αριστεράς προβάλλεται ως άλλη μία ένδειξη της επικινδυνότητας και της έλλειψης ηθικών φραγμών που χαρακτηρίζει τα μέλη των αναρχικών οργανώσεων.

Η παρουσίαση των τελευταίων υπό το πρίσμα της αιώνιας διαμάχης μεταξύ καλού και κακού γίνεται ακόμα πιο έντονη στην περίπτωση των φοιτητών που έχουν αναλάβει την περιφρούρηση του Πολυτεχνείου. Στον ένα πόλο του διαζευκτικού αυτού σχήματος βρίσκονται οι βέβηλοι αναρχικοί που επιδιώκουν να εισβάλλουν στον ιερό πανεπιστημιακό χώρο για να τον συλήσουν. Στην προσπάθεια τους αυτή συναντούν, όμως, την σθεναρή αντίσταση του άλλου πόλου, των «πολιορκημένων υπερασπιστών» του Πολυτεχνείου. Η ηρωοποίηση των φοιτητών¹⁵⁸ που φθάνει ακόμα και σε ιστορικούς παραλληλισμούς:

«Νέες πολυάριθμες ομάδες σπουδαστών της ΕΦΕΕ έρχονται, βαδίζοντας κατά εξάδες, θυμίζοντας μακεδονική φάλαγγα»

¹⁵⁸ Ανάλογο ιστορικό παράδειγμα ηρωοποίησης του φοιτητικού κινήματος αποτελεί η σύσταση της «Πανεπιστημιακής Εθνοφυλακής» ή «Πανεπιστημιακής Φάλαγγας» το 1862, τα μέλη της οποίας εκτελούσαν νυχθημερόν περιπολίες στην Αθήνα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν κρούσματα στρατιωτικής απειθαρχίας και επιθέσεις «φαύλων στοιχείων της κοινωνίας» κατά «εντίμων και φιλήσυχων πολιτών». Σε αυτή την ταραγμένη ιστορική περίοδο, όταν η εκθρόνιση της δυναστείας του Όθωνα συνοδεύτηκε από μία έκρυθμη κατάσταση που πυροδοτούσαν οι έριδες μεταξύ των επαναστατών, οι φοιτητές της Φάλαγγας εμφανίζονταν ως «φρουροί της πόλης» και εγγυητές της ασφάλειας των πολιτών. Βλ. σχετικά, Λάζος Χ. (1987) *“Ελληνικό Φοιτητικό Κίνημα 1821-1973”*, σελ. 144-145

και η συνακόλουθη πλήρη απαξίωση των αναρχικών συντείνουν στην δημιουργία ενός κλίματος ηθικού πανικού εις βάρος των τελευταίων, οι οποίοι προβάλλονται ως προσωποποίηση του κακού¹⁵⁹.

Οι εκτενείς αναφορές στην θυματοποίηση των καταστηματαρχών που συνάδουν με τις υψηλές συχνότητες στα αδικήματα της φθοράς και των κλοπών αποτελούν, όπως θα δούμε στην πορεία της ανάλυσης, πάγια τακτική της λαϊκής¹⁶⁰ αυτής εφημερίδας, η οποία επιδεικνύει ιδιαίτερη ευαισθησία στα προβλήματα της μικροαστικής τάξης. Ο λεπτομερής και διανθισμένος με δραματοποιημένες εκφράσεις απολογισμός των ζημιών που υπέστησαν τα καταστήματα, σε συνδυασμό με την τραγικοποίηση της συναισθηματικής και οικονομικής κατάστασης των εμπόρων (βλ. Πίνακα Α3) ενισχύει και αναπαράγει την κοινωνική συναίνεση ως κυρίαρχο σύστημα σκέψης και δράσης (επιβεβαιώνεται η βαρύνουσα σημασία της ατομικής ιδιοκτησίας).

Στα θύματα των αναρχικών συγκαταλέγονται τέλος οι διαδηλωτές που επιχειρούν να ανατρέψουν τα σχέδια των πρώτων για πρόκληση επεισοδίων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο «απρόκλητος» χαρακτήρας των επιθέσεων που δέχονται και οι τέσσερις κατηγορίες θυμάτων υπογραμμίζεται ιδιαίτερα από την εφημερίδα, η οποία δεν αναζητά τα αίτια αλλά ούτε και τους στόχους της δράσης των αναρχικών που προβάλλει στις σελίδες της.

Το 1985 το προφίλ του αναρχικού εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία. Ο νεαρός άνδρας που πιστεύει στον αναρχισμό είναι συνήθως φοιτητής ή άεργος¹⁶¹ (9 και 10 αντίστοιχα), σύμφωνα με την λίστα συλληφθέντων που δημοσιεύει η εφημερίδα. Το στοιχείο της επικινδυνότητας ως ορατής και άμεσης απειλής για την σωματική ακεραιότητα ακόμα και για την ζωή των πολιτών παραμένει τονισμένο. Ο αναρχικός παρουσιάζεται επίσης ως βάνδαλος (η κατηγορία των φθορών συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό αναφορών – 70 έναντι 62 της επικινδυνότητας) και ως καταληψίας, μία ιδιότητα που έλκει την καταγωγή της από τον χώρο του συνδικαλισμού, με αποτέλεσμα να προσδίδει στις ενέργειες των ατόμων που την φέρουν έντονο πολιτικό χαρακτήρα. Είναι περιθωριακός, ιδιαίτερα μαχητικός αφού δεν καταθέτει εύκολα τα όπλα (53 περιπτώσεις μαχητικής/ενεργητικής στάσης σε αντιδιαστολή με τις μόλις 11 περιπτώσεις παραίτησης) αλλά και θύμα αστυνομικής βίας. Η εικόνα του ως κατηγορουμένου τον καθιστά τρωτό στην εδραίωση των εις βάρος του κατηγοριών, όσον

¹⁵⁹ Goode E., Ben-Yehuda N. (1996) “*Moral Panics. The Social Construction of Deviance*”, σελ. 28

¹⁶⁰ λαϊκής με την έννοια ότι απευθύνεται σε ένα αναγνωστικό κοινό που προέρχεται από τις εισοδηματικά κατώτερες τάξεις. Βλ. αντίστοιχη τυπολογία στο Βαρβαρέσου Ξ. (2000) “*Αναπαραστάσεις του Δράστη και του Θύματος και ΜΜΕ*”, σελ. 473

¹⁶¹ Στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα η αεργία ποινικοποιείται ως επικίνδυνη συμπεριφορά, διότι ισοδυναμούσε ουσιαστικά με άρνηση υποταγής στο υπό ανάπτυξη καπιταλιστικό σύστημα της μισθωτής εργασίας. Η ιδιότητα του άεργου στην σύγχρονη εποχή ενδέχεται να φέρει ανέπαφο το στίγμα της επικινδυνότητας. Βλ. Ταταρίδου Χ. (2002) “*Επικίνδυνες Τάξεις και κοινωνικός αποκλεισμός*”, σελ. 374 & Τσαλίκोगλου Φ. (1989) “*Μυθολογίες βίας και καταστολής*”, σελ. 32

αφορά στις συλλογικές αναπαραστάσεις, όμως η υψηλή συχνότητα της λέξης «ελεύθερου» (συνήθως με περιοριστικούς όρους) μετριάξει ως έναν βαθμό τις αρνητικές επιπτώσεις της προαναφερόμενης εικόνας.

Σε αυτό το σημείο θα σταθούμε για λίγο σε μία σημαντική παράμετρο της παρουσίασης των αναρχικών από την «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ»: την κακοποίηση των τελευταίων από αστυνομικά όργανα.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει τον εορτασμό της 11^{ης} επετείου του Πολυτεχνείου σκίασε ο θανάσιμος τραυματισμός του Μ. Καλτέζα από τον αστυνομικό Α. Μελίστα. Το θύμα παρουσιάζεται από την πρώτη κιόλας στιγμή ως αναρχικός. Εύγλωττος είναι ο πρωτοσέλιδος τίτλος του φύλλου της 18/11/1985:

«Χύθηκε αίμα στην Αθήνα
ΝΕΚΡΟΣ ΕΝΑΣ 15ΧΡΟΝΟΣ αναρχικός
ΠΥΡΟΒΟΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟ»

Η φόρμα των δύο επίμαχων λέξεων (αναρχικός με μικρά γράμματα-αστυνομικός με κεφαλαία) που επιλέγει η εφημερίδα δεν είναι τυχαία. Εμπεριέχει συνδηλώσεις ως προς την διαφορετική αξιολόγηση που επιφυλάσσει στους δύο πρωταγωνιστές της υπόθεσης. Προδιαθέτει έτσι τον αναγνώστη ευμενώς απέναντι στον θύτη-αστυνομικό και δυσμενώς απέναντι στο θύμα-αναρχικό. Η συγκεκριμένη τάση της εφημερίδας γίνεται ακόμα πιο εμφανής μέσω της βαρύτητας που δίνει όχι στο γεγονός του θανάτου ενός νέου ανθρώπου αλλά στις συνθήκες κάτω από τις οποίες επήλθε ο θάνατος αυτός.

«Ένας 15χρονος αναρχικός, ο Μιχάλης Καλτέζας, έπεσε νεκρός στα Εξάρχεια, χτυπημένος με μια σφαίρα στο κεφάλι από το υπηρεσιακό περίστροφο αστυνομικού εν στολή, κατά τη διάρκεια συμπλοκής αστυνομικών και αναρχικών».

«Οι αναρχικοί επιτέθηκαν με 6 βόμβες μολότωφ και ρόπαλα, σε αστυνομικό αυτοκίνητο (...)»

«Την ώρα της επιθέσεως οι αστυνομικοί ήταν μέσα στο αυτοκίνητο (...)»

« (...) ο αστυφύλακας που πυροβόλησε και σκότωσε τον 15χρονο ονομάζεται Αθανάσιος Μελίστας και είναι τραυματισμένος από βόμβα μολότωφ».

(Η έμφαση είναι πρόσθετη)

Η αναγνώριση ελαφρυντικών όσον αφορά στην ενέργεια του αστυνομικού και η συνακόλουθη «επιεικής» στάση της εφημερίδας απέναντι του απεικονίζεται εναργώς στην πρώτη σελίδα του ιδίου φύλλου (18/11/1985): στην δεξιά πλευρά η φωτογραφία του πτώματος και ακριβώς απέναντι η φωτογραφία της κατεστραμμένης κλούβας, ως αδιάψευστου τεκμηρίου της βιαιότητας των αναρχικών που προηγήθηκε της «δολοφονίας». Ιδιαίτερη σημασία αποκτά επίσης η χρήση της λέξης «βόμβα» ως συνοδευτικού προσδιορισμού της λέξης «μολότωφ», φαινόμενο το οποίο δεν παρατηρείται σε

δημοσιεύματα της ίδιας εφημερίδας που δεν αναφέρονται στο συγκεκριμένο περιστατικό. Με αυτό τον τρόπο η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» υπενθυμίζει στο αναγνωστικό της κοινό την επικινδυνότητα των αναρχικών.

Το πολύ περιορισμένο σε έκταση ρεπορτάζ για την βίαιη επέμβαση των ανδρών των ΜΕΑ που πραγματοποιήθηκε την ίδια ημέρα στο υπό κατάληψη από τους αναρχικούς Χημείο, σε συνδυασμό με την παρουσίαση του κάτω από τον πηχυαίο τίτλο:

«Στο έλεος των αναρχικών η Αθήνα όλη τη νύχτα»

αποτελεί μία ακόμα ένδειξη της ευνοϊκής στάσης που τηρεί η εν λόγω εφημερίδα απέναντι στην αστυνομία, μίας στάσης που παραμένει αμετάβλητη ακόμα και στις περιπτώσεις που την διακυβέρνηση της χώρας έχει αναλάβει ένα σοσιαλιστικό κόμμα. Την δυστοκία της αστυνομίας να θέσει υπό έλεγχο την κατάσταση, την χρεώνει στην κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και όχι στην ίδια την αστυνομία. Έτσι, η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ», σε αντίθεση με άλλες εφημερίδες, επιλέγει να χτυπήσει την κυβέρνηση απευθείας και όχι μέσω των οργάνων καταστολής. Τα τελευταία βρίσκονται στο απυρόβλητο της κριτικής της αφού οι ενέργειες τους, ακόμα και αυτές που συνιστούν κατάφορη παραβίαση ατομικών δικαιωμάτων, προβάλλονται ως απόλυτα δικαιολογημένες. Οι αναρχικοί, παρά το γεγονός ότι παρουσιάζονται ως θύματα της υπέρμετρης βίας των αστυνομικών, δεν κερδίζουν την συμπάθεια της εφημερίδας, η οποία προωθεί με άρρητο τρόπο την άποψη ότι η βία των αναρχικών που αποτελεί «μέσον της πολιτικής τους έκφρασης» δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά παρά μόνο με την κρατική βία και ως εκ τούτου οι αναρχικοί τυγχάνουν της μεταχείρισης που τους αξίζει.

Στα θύματα των αναρχικών του '80 έρχονται να προστεθούν οι φωτορεπόρτερ, οι πελάτες ξενοδοχείων, οι υπάλληλοι τραπεζών, οι περίοικοι και οι περαστικοί. Ο κίνδυνος θυματοποίησης, λοιπόν, σύμφωνα πάντα με την «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» αγγίζει ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού. Δεν υπάρχουν πλέον «ομάδες υψηλού κινδύνου» (αστυνομικοί και καταστηματαρχες) όπως το 1980, διότι πλέον οποιοσδήποτε μπορεί να πέσει θύμα της δράσης των αναρχικών. Η έννοια της επικινδυνότητας, κατά συνέπεια, αποκτά τεράστιες διαστάσεις και αναδεικνύεται σε κυρίαρχο χαρακτηριστικό του προφίλ των αναρχικών για το έτος 1985.

Πριν περάσουμε στο 1990, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η εφημερίδα συνεχίζει να ακολουθεί την τακτική της μη ενασχόλησης με τα βαθύτερα αίτια των ενεργειών που τόσο γλαφυρά περιγράφει. Η μοναδική ίσως μνεία που γίνεται αποδίδει την βία στην συγκεκριμένη πολιτική ιδεολογία (αναρχισμό), χωρίς να εξετάζει τους λόγους που ωθούν τους πρωταγωνιστές των δημοσιευμάτων της στην υιοθέτηση αναρχικών ιδεών και στην προτίμηση της βίας έναντι άλλων μέσων πολιτικής έκφρασης.

Το 1990 ο αναρχικός της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ» διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά που τον διέκριναν τα προηγούμενα έτη. Είναι νέος, οπαδός της αναρχικής ιδεολογίας, βάνδαλος και ιδιαίτερα επικίνδυνος για το κοινωνικό σύνολο. Εμφανίζεται επίσης ως κουκουλοφόρος, μία εικόνα που παραπέμπει στην βέβαιη τέλεση εγκληματικών πράξεων απ' τον ίδιο.

Ο κύκλος των θυμάτων του διευρύνεται ακόμα περισσότερο και έτσι εκτός από τους αστυνομικούς, τους φωτορεπόρτερ, τους καταστηματαρχες και τους περαστικούς, το ξέσπασμα της «αναίτιας» πάντα οργής του υφίστανται και τα μέλη της ΟΝΝΕΔ στην προσπάθεια τους να προστατεύσουν την αντιπροσωπεία της Νέας Δημοκρατίας από τα αντικείμενα που εκσφενδονίζονταν προς το μέρος της την ώρα που κατέθετε στεφάνια. Η ηθική διάκριση μεταξύ αγαθού και κακού κάνει την εμφάνιση της και σε αυτή την περίπτωση, με την διαφορά ότι τώρα το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο πολιτικό ήθος. Από την μία πλευρά, οι διαλλακτικοί ΟΝΝΕΔίτες που επιχειρούν να «αποφορτίσουν το κλίμα» μέσω του διαλόγου και της διαπραγμάτευσης και από την άλλη πλευρά, οι αναρχικοί ως αρνητές του διαλόγου και κατ' επέκταση των δημοκρατικών διαδικασιών, οι οποίοι καθιστούν αδύνατη οποιαδήποτε συνεννόηση. Παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένα αποσπάσματα:

«Οι αναρχικοί απειλούσαν ότι αν η αντιπροσωπεία της Ν.Δ. που θα έφθανε σε λίγη ώρα “τολμούσε” να καταθέσει στεφάνι θα τα έσπαγαν όλα....»

«Μία επιτροπή ΟΝΝΕΔιτών προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση με τους αναρχικούς (...)
Ζήτησε να σεβαστούν το δικαίωμα της κατάθεσης στεφάνου και να μην προκαλέσουν επεισόδια (...).»

«Η προσπάθεια όμως απέτυχε. Αντί απάντησης άρχισαν να πετάνε νεράντζια και μπουκάλια»

Μία υφέρπουσα αυταρχική νοοτροπία προστίθεται έτσι ως ένα ακόμα αρνητικό χαρακτηριστικό στο ήδη σκοτεινό πορτρέτο των αναρχικών που κατασκευάζει η συγκεκριμένη εφημερίδα.

Το 1995 η κατάληψη του Πολυτεχνείου και η μαζική σύλληψη που ακολούθησε (σε 502 άτομα ανερχόταν σύμφωνα με την «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» ο αριθμός των συλληφθέντων) θα μπορούσαν να αποτελέσουν το έναυσμα για μία μετατόπιση του κέντρου βάρους των ρεπορτάζ των έντυπων ΜΜΕ από την μορφή της δράσης στο περιεχόμενο της και στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή εκδηλώνεται. Για πρώτη φορά η δράση αυτή φάνηκε να ξεπερνά τα στενά όρια των περιθωριακών ομάδων με τις οποίες παρέμενε ταυτισμένη έως τότε και να λαμβάνει διευρυμένες διαστάσεις κοινωνικού φαινομένου. Ο βαθμός αξιοποίησης της ευκαιρίας για μία βαθιά τομή στα αίτια που προκαλούν αυτό το είδος παρέκκλισης θα αποτελέσει βασική παράμετρο της ανάλυσης μας για όλες τις εφημερίδες του δείγματος.

Το προφίλ των αναρχικών της υπό εξέταση εφημερίδας δεν υφίσταται, όμως, αξιόλογες μεταβολές στο φως των νέων εξελίξεων. Η εικόνα του κουκουλοφόρου νεαρού άνδρα με τις ακραίες πολιτικές πεποιθήσεις, ο οποίος είναι συνήθως φοιτητής ή άεργος και εμπλέκεται σε πράξεις βανδαλισμού και άσκησης σωματικής βίας παραμένει ανέπαφη. Τα μοναδικά νέα στοιχεία που συμπληρώνουν την περιγραφείσα εικόνα είναι η απροσδιόριστη κοινωνική του καταγωγή, η ενδοτικότητα που επιδεικνύει όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, αποδεχόμενος έτσι τη νομιμότητα του εν λόγω συστήματος (κλείνει η ψαλίδα μεταξύ μαχητικότητας και παραίτησης – 7 και 4 αντίστοιχα) και η ιδιότητα του «άλλου»¹⁶² που του αποδίδεται μέσω εκφράσεων όπως: «ξένα προς την πανεπιστημιακή κοινότητα στοιχεία» και «φρικιά».

Το τελευταίο στοιχείο παρουσιάζεται ιδιαίτερα ενισχυμένο μέσα σε μία περιρρέουσα ατμόσφαιρα ηθικού πανικού που δημιουργεί η εφημερίδα με αφορμή την περιύβριση του εθνικού συμβόλου.

«Οι βάνδαλοι έκαψαν τη σημαία μας»

«Χριστέ μου, καίνε την ελληνική σημαία...δεν είναι Έλληνες αυτοί;»

«Σε ένα από τα παράθυρα του Πολυτεχνείου, πενήντα μέτρα από τους παρατεταγμένους άντρες των ειδικών δυνάμεων, το χέρι ενός κουκουλοφόρου κρατούσε τη σημαία, που καιγόταν λες και ήταν ... κουρέλι»

Η σημαία κατέχει αναμφίβολα τεράστια συμβολική δύναμη και ως εκ τούτου η περιύβριση της καθ' οιονδήποτε τρόπο εκλαμβάνεται ως ασέβεια προς την πατρίδα, την ιστορία της και τον τρόπο ζωής που επικρατεί σε αυτή. Η δημόσια καύση της ως ευθεία και απροκάλυπτη προσβολή του κυρίαρχου συστήματος αξιών προκαλεί έντονα αρνητικά συναισθήματα, όπως φόβο, αηδία, θυμό και απέχθεια ενώ έχει παρατηρηθεί ότι συνδέεται συχνά με κύματα ηθικού πανικού¹⁶³. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» σε ρόλο «εργολάβου ηθικής», επιδιώκει να διαφυλάξει όχι μόνο την ιστορική μνήμη αλλά και τις αξίες και παραδόσεις της ελληνικής κοινωνίας από τις διαβρωτικές επιβουλές όσων προκλητικά περιφρονούν τις κοινωνικές συμβάσεις, με άλλα λόγια των «φρικιών».

Μία ακόμα ένδειξη ηθικού πανικού αποτελεί ο παραλληλισμός της δράσης των αναρχικών με καταστροφικά φυσικά φαινόμενα¹⁶⁴.

«Οι έμποροι μεγάλων καταστημάτων, που στεγάζονται περιμετρικά του Πολυτεχνείου (...)

βρίσκονται στο “μάτι του κυκλώνα”»

«Το χρονικό της πύρινης λαίλαπας»

¹⁶² ο «άλλος» ως «ξένος», ως «παρείσακτος» στο κοινωνικό σώμα

¹⁶³ βλ. σχετικά Williams R. Christopher (2002) “Flag Burning: Moral Panic and the Criminilization of Protest” (Book Review), Critical Criminology 11: σελ.173-175 & Welch Michael, Sassi John, McDonough Allyson “Advances in Critical Cultural Criminology: An Analysis of Reactions to Avant-Garde Flag Art”, σελ.4

¹⁶⁴ Goode E., Ben-Yehuda N. “Moral Panics. The Social Construction of Deviance”, σελ. 29

Η «φάση προειδοποίησης» (warning phase) που χαρακτηρίζει την περίπτωση των φυσικών καταστροφών¹⁶⁵, απαντάται και εδώ ως αιωρούμενη απειλή σε συνθήκες έντονης φημολογίας, με έντονα τα σημάδια μιας συνωμοσίας που φαίνεται να εξυφαίνεται¹⁶⁶.

«ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΦΟΒΟΥΝΤΑΙ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ “ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΩΜΑΛΙΑΣ”»

«Μυρίζει μπαρούτι στο Πολυτεχνείο»

«Υπό την απειλή νέων επεισοδίων κορυφώνονται σήμερα οι εκδηλώσεις για την 22^η επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου»

Ένα ακόμα περιστατικό που σημειώθηκε εκείνη την περίοδο και αποτέλεσε αντικείμενο δημοσιογραφικής κάλυψης ήταν ο ομαδικός ξυλοδαρμός ενός ανήλικου καταληψία από άνδρες των ΜΑΤ. Η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» είναι η μοναδική εφημερίδα του δείγματος μας (εξαιρούμε την «ΒΡΑΔΥΝΗ», η οποία δεν κυκλοφορούσε τότε) που δεν προβαίνει σε αυστηρά επικριτικούς έως και πλήρως απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς των αυτουργών αυτής της ενέργειας, κάνοντας για μια ακόμα φορά φανερή την «φιλική» στάση της απέναντι στην αστυνομία. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ο τίτλος του σύντομου άρθρου της: «Όχι τόση βιαιότητα», υποκρύπτει την πεποίθηση της εφημερίδας αναφορικά με την αναγκαιότητα της αστυνομικής βίας σε περιπτώσεις διασάλευσης της κοινωνικής τάξης. Έτσι, η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» φαίνεται να έχει αποδεχθεί μία κλίμακα διαβάθμισης της έντασης των αστυνομικών βιαιοτήτων, με βάση την οποία τις εγκρίνει, εφόσον αυτές δεν υπερβαίνουν κάποια απροσδιόριστα όρια. Ο τρόπος παρουσίασης του περιστατικού και ιδιαίτερα η ερώτηση του θύματος: «Παιδιά, θα φάω κι άλλο ξύλο;», που προσδίδει έναν κωμικό τόνο σε μία σοβαρή περίπτωση κατάχρησης εξουσίας, υποβαθμίζουν την σημασία του και μας οδηγούν σε μία πιο μεστή, κατά την γνώμη μας, παραλλαγή του αρχικού τίτλου: «Καλή η βιαιότητα αλλά όχι τόση».

Η συντριπτική πλειοψηφία των δημοσιευμάτων που έπονται των μαζικών προσαγωγών περιστρέφεται γύρω από τους βανδαλισμούς και τις υλικές φθορές που προξένησαν οι καταληψίες στο ίδρυμα ενώ σε ένα μόλις ρεπορτάζ επιχειρείται μία αιτιολογική προσέγγιση της κατάστασης, η οποία όμως παραμένει επιφανειακή και εγκλωβισμένη σε ευρέως διαδεδομένα κοινωνικά κλισέ. Έτσι, τα διαλυμένα σπίτια, οι κακές παρέες και γενικά η κρίση που περνά ο θεσμός της οικογένειας προβάλλονται μέσα από επιλεγμένες μαρτυρίες γονέων των συλληφθέντων ως τα αίτια εκείνα που ώθησαν τους τελευταίους στον αναρχικό χώρο και στην επακόλουθη υιοθέτηση ενός βίαιου τρόπου ζωής. Η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» παίζει για μια ακόμα φορά τον ρόλο του θεματοφύλακα των θεσμών και των παραδόσεων της ελληνικής κοινωνίας, των οποίων ο κλονισμός μπορεί να επιφέρει, σύμφωνα πάντα με την

¹⁶⁵ ibid

¹⁶⁶ Πρβλ με θεωρία συνωμοσίας «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ». Σε αντίθεση με τον τελευταίο, η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» αναφέρεται σε μία αόρατη και αόριστη απειλή χωρίς να προσδιορίζει ούτε από πού προέρχεται αλλά ούτε και που στοχεύει.

εφημερίδα, ολέθρια αποτελέσματα στην διαπαιδαγώγηση της νεολαίας. Σε μία εκδήλωση συντηρητισμού αποδίδει ιδιαίτερο βάρος στην παρακμή του κυρίαρχου συστήματος αξιών, αναζωπυρώνοντας έτσι όσα στοιχεία του έχουν ατονήσει, με αποτέλεσμα να συμβάλλει στην αναγνώριση της σημασίας του για την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας και συνακόλουθα στην διαιώνισή του.

Το 2000 το προφίλ του αναρχικού είναι αισθητά πιο φτωχό σε χαρακτηρισμούς σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στο σχετικά ήρεμο κλίμα που επικράτησε στην πορεία του Πολυτεχνείου εκείνη την χρονιά. Οι αναρχικοί «απαλλαγμένοι» από το στοιχείο του υψηλού βαθμού επικινδυνότητας που αποτελούσε τουλάχιστον μέχρι και το 1995 αναπόσπαστο κομμάτι της δημόσιας εικόνας τους, όπως αυτή προβαλλόταν από την συγκεκριμένη εφημερίδα, εμφανίζονται τώρα ως νεαροί ταραξίες. Έτσι, λοιπόν, η νεαρή ηλικία τους παραμένει κυρίαρχο γνώρισμα τους ενώ η επικινδυνότητα που τους προσδίδεται αποκτά πιο ήπια μορφή (πρόκληση αναταραχών χωρίς υλικές ζημιές και τραυματισμούς). Οι αναρχικοί είναι επίσης γνωστοί, δηλαδή αναγνωρίσιμοι, κάτι που σημαίνει ότι η εικόνα τους έχει αποτυπωθεί στις συλλογικές αναπαραστάσεις, με αποτέλεσμα να ανακαλείται εύκολα στην μνήμη κάθε φορά που εμφανίζονται στοιχεία που της προσιδιάζουν.

Ανακεφαλαιώνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το πορτρέτο του αναρχικού της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ»¹⁶⁷ παραμένει αναλλοίωτο, όσον αφορά στα βασικά χαρακτηριστικά του, στην πάροδο του χρόνου. Μόνο οι διακυμάνσεις στον βαθμό και το περιεχόμενο της επικινδυνότητας, που αποτελεί χωρίς αμφιβολία την ραχοκοκαλιά πάνω στην οποία στηρίζεται όλη η δομή του πορτρέτου, θέτουν σε αμφισβήτηση την διαχρονική του σταθερότητα. Ο νεαρός άνδρας, φοιτητής ή άεργος, οπαδός μιας εξτρεμιστικής ιδεολογίας διαποτισμένης από το στοιχείο της βίας, ο οποίος μπορεί να προέρχεται από οποιαδήποτε κοινωνική τάξη προβάλλει απειλητικά με καλυμμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου του από τις σελίδες της εφημερίδας, έτοιμος να επιδοθεί άνευ λόγου και αιτίας σε βανδαλισμούς, κλοπές και γενικότερα σε ενέργειες που μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την ζωή και την σωματική ακεραιότητα των πολιτών. Είναι επίσης εχθρός της δημοκρατίας και της κυρίαρχης ηθικής και ως εκ τούτου πρέπει να παταχθεί αμείλικτα από τους φρουρούς του νόμου και της τάξης, οι οποίοι νομιμοποιούνται¹⁶⁸ να εφαρμόσουν ακόμα και ακραίες μεθόδους για την αντιμετώπιση τους διότι το μοναδικό αποτελεσματικό αντίδοτο στην αναρχική βία είναι η αστυνομική βία. Μέσα από την πολεμική ορολογία που είναι διάσπαρτη στα δημοσιεύματα των υπό εξέταση ετών και τον διευρυνόμενο κύκλο των θυμάτων των αναρχικών διαφαίνεται η

¹⁶⁷ Διευκρινίζεται ότι κάθε αναφορά σε πορτρέτα αναρχικών αφορά μόνο το χρονικό διάστημα που καλύπτει η έρευνά μας, δηλαδή το εικοσαήμερο 5-25 Νοεμβρίου.

¹⁶⁸ Η πολωτική ενίσχυση των αρνητικών στοιχείων μέχρι καρικατούρας μιας εξω-ομάδας δικαιώνει και «νομιμοποιεί» την άσκηση βίας εναντίον της. Βλ. σχετικά, Λίποβατς Θ. *“Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού”*, σελ. 225

αποφασιστικότητα των τελευταίων να κηρύξουν έναν πόλεμο σε όλα τα μέτωπα κατά του συνόλου της κοινωνίας χωρίς λόγο, χωρίς σχέδιο και κυρίως χωρίς τελικό σκοπό.

2) ΒΡΑΔΥΝΗ

Δεύτερο σταθμό στην αναλυτική επισκόπηση του Αθηναϊκού Τύπου θα αποτελέσει μία ακόμα εφημερίδα του συντηρητικού χώρου: η «ΒΡΑΔΥΝΗ». Όπως έχουμε ήδη επισημάνει (βλ. ενότητα περί Μεθοδολογικών Επιλογών και Σχεδιασμού της Έρευνας), η εφημερίδα αυτή είναι το μοναδικό έντυπο μέσο του δεξιού πολιτικού χώρου που μας προσφέρει υλικό για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών το έτος 1975.

Στο πρώτο εκ των τριών συνολικά άρθρων που περιλαμβάνουν αναφορές σε αναρχικούς, οι τελευταίοι και κατ' επέκταση όλες οι οργανώσεις της άκρας αριστεράς χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερα επικίνδυνοι για τη «νεαρή» δημοκρατία. Ο πολιτικός εξτρεμισμός δεν αποτελεί, όμως, διακριτικό γνώρισμα μόνο της «επαναστατικής αριστεράς». Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τον συντάκτη του άρθρου, πρόκειται για ένα σύνθετο κράμα «αριστερών και δεξιών εξτρεμιστικών στοιχείων», το οποίο ονομάζει επιγραμματικά «Αριστεροχουντισμό». Ο τελευταίος πλανάται σαν φάντασμα πάνω από την ελληνική κοινωνία, με μοναδικό στόχο την «δημιουργία κλίματος τεχνητής πολιτικής κρίσεως» που ναρκοθετεί τις κατακτήσεις της Ελλάδας στον ενάμιση χρόνο του ελεύθερου δημοκρατικού βίου της. Όσον αφορά στους «εξτρεμιστές της αριστεράς», στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι αναρχικοί, την προβαλλόμενη εικόνα τους συνθέτουν τα εξής στοιχεία: είναι νέοι, άνδρες, συνήθως μέλη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, επαγγελματικά αποτυχημένοι, φανατικοί οπαδοί ακραίων ιδεολογιών των οποίων συχνά δεν γνωρίζουν καν το περιεχόμενο, μαχητικοί και προπαγανδιστές ιδεών και πρακτικών που μεταβάλλουν την λαϊκή διαμαρτυρία σε ανατρεπτική δράση. Από το τελευταίο αυτό στοιχείο, την «άψογα συστηματοποιημένη» προπαγάνδα τους πηγάζει η επικινδυνότητά τους. Ως κύρια αιτία της μεταστροφής των νέων που «έχουν τάση στην ιδεολογία της Αριστεράς» στις ιδεολογικές τάσεις της «νέας» Αριστεράς θεωρείται η χρεωκοπία του κομμουνισμού στην Ελλάδα, ο οποίος αδυνατεί πλέον να καλύψει ιδεολογικά και πολιτικά ένα μεγάλο κομμάτι του φοιτητικού κυρίως κόσμου.

Στο δεύτερο άρθρο, γίνεται λόγος για «προληπτικά μέτρα επαγρυπνήσεως της Αστυνομίας» λόγω των εκδηλώσεων της επετείου του Πολυτεχνείου. Στην πρώτη παράγραφο του σύντομου αυτού άρθρου, γνωστοποιείται η ουδέτερη στάση του Υπουργού Δημοσίας Τάξεως απέναντι σε δημοσίευμα άλλης εφημερίδας σχετικά με την λήψη έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση «κινδύνων από αναρχικούς». Με βάση τα δύο παραπάνω άρθρα, καθίσταται σαφές ότι το 1975 οι αναρχικοί αποτελούσαν ήδη μία κοινωνικά και πολιτικά ορατή ομάδα, η οποία συγκέντρωνε σωρεία αρνητικών χαρακτηριστικών, με κυριότερο εξ αυτών την απειλή που συνιστούσε για το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας. Το τρίτο άρθρο που περιλαμβάνει

αποσπάσματα από την κατάθεση του αστυνομικού διευθυντή Καρανίκα στην δίκη για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου εντάσσεται στην κατηγορία των εμβόλιμων κειμένων που θα αναλυθούν στην επόμενη ενότητα.

Το 1980 η «ΒΡΑΔΥΝΗ» σκιαγραφεί τους αναρχικούς ως εξής: νέοι άνδρες, συνήθως φοιτητές, άκρως επικίνδυνοι για τη δημόσια ασφάλεια, με εμφάνιση δηλωτική των εγκληματικών τους προθέσεων, με ξεκάθαρο εξτρεμιστικό πολιτικό στίγμα, χωρίς ανατροφή, με έντονα αρνητικά συναισθήματα, όργανα ύποπτων ομάδων και φορείς κυρίως συλλογικής δράσης.

Το πρωτοσέλιδο με ημερομηνία 17/11/1980 αποτελεί στο σύνολο του αδιάψευστο τεκμήριο της τακτικής ολοκληρωτικής επίρριψης των ευθυνών στους αναρχικούς για τον θάνατο της Κανελλοπούλου και τους τραυματισμούς διαδηλωτών, που ακολουθεί η εφημερίδα. Η διάταξη των κειμένων και του φωτογραφικού υλικού συνηγορούν υπέρ αυτής της άποψης. Πιο συγκεκριμένα, η τοποθέτηση των φωτογραφιών τεσσάρων τραυματισμένων γυναικών δίπλα σε μία μεγαλύτερων διαστάσεων φωτογραφία, στην οποία εικονίζονται νεαροί με κοντάρια και ρόπαλα που συγκρούονται μεταξύ τους, καθώς και η πλαισίωση του υλικού αυτού από δύο πηχυαίους τίτλους:

«Έδρασαν χθές οι εξτρεμιστές της Αριστεράς»

«ΕΒΑΨΑΝ ΜΕ ΑΙΜΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟ»

δημιουργούν στον αναγνώστη την εντύπωση ότι ο θάνατος και οι τραυματισμοί επήλθαν ως αποτέλεσμα της δράσης των εξτρεμιστικών αυτών ομάδων. Με αυτό τον τρόπο η εφημερίδα επιδιώκει την προστασία των αστυνομικών και κατ' επέκταση της συντηρητικής κυβέρνησης του Γ. Ράλλη από την δημόσια κατακραυγή που θα προκαλούσε η ενδεχόμενη ανάμειξη τους στα επεισόδια και παράλληλα την ενοχοποίηση όχι μόνο των αναρχικών αλλά και του ευρύτερου χώρου της αριστεράς (στην οποία εντάσσει εκτός από τα δύο κομμουνιστικά κόμματα εσωτερικού-εξωτερικού και το μαρξιστικό ΠΑ.ΣΟ.Κ), στον οποίο προσάπτει την κατηγορία της καλλιέργειας ευνοϊκού κλίματος για την εκδήλωση εκτροπών. Με άλλα λόγια, οι αναρχικοί αντιμετωπίζονται από την «ΒΡΑΔΥΝΗ» ως η «αχίλλειος πτέρνα» του κινήματος της Αριστεράς, ως το τρωτό του εκείνο σημείο που το καθιστά έκθετο στην «κοινή γνώμη». Οι εκτενείς αναφορές στα «έργα των αναρχικών», οι οποίες συνοδεύονται από άφθονο οπτικό υλικό, επισκιάζουν την δήλωση του αρραβωνιαστικού της Κανελλοπούλου ότι «η Σταματίνα κτυπήθηκε από ομάδα των ΜΑΤ στην οδό Πανεπιστημίου».

Ως αμάχητο τεκμήριο της ύπαρξης οργανωμένου σχεδίου για την πρόκληση επεισοδίων κατά την διάρκεια της πορείας, η εφημερίδα προβάλλει την δήλωση μίας 18χρονης φοιτήτριας της Νομικής, η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως αναρχική:

«Λαός είμαστε, όπως θέλουμε διαδηλώνουμε. Εμείς δεν κατεβήκαμε για βολτούλα στη

Βουλή»

Το στοιχείο της προμελέτης επιδρά πολλαπλασιαστικά στην επικινδυνότητα των αναρχικών, η οποία σε συνδυασμό με την υπερτονισμένη μαχητικότητα τους συνθέτει ένα εκρηκτικό μείγμα. Η «ΒΡΑΔΥΝΗ» επιχειρεί στην συνέχεια να δώσει ακόμα μεγαλύτερη έμφαση στον προσχεδιασμένο χαρακτήρα των επεισοδίων και στην απειλή που αυτά συνιστούν για την δημοκρατία μέσω ιστορικών αναλογιών. Υπό τον τίτλο:

«Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ;...»

παρουσιάζει φωτογραφίες από τα Ιουλιανά του 1965, οι οποίες απεικονίζουν μία ατμόσφαιρα χάους και αναταραχών παρόμοια με αυτή που προβάλλει μέσα από τις σελίδες της το 1980. Μένοντας προσκολλημένη στις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι φωτογραφίες των δύο ιστορικών περιόδων όσον αφορά στην μορφή των επεισοδίων (οδομαχίες, βανδαλισμοί, οδοφράγματα) και αποσιωπώντας τις διαφορές ανάμεσα στις συνθήκες κάτω από τις οποίες έλαβαν χώρα αυτά, η εφημερίδα ερμηνεύει τα πιο πρόσφατα γεγονότα μέσα στο οικείο ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο εκδήλωσης των παλαιότερων¹⁶⁹. Αυτή η μη ιστορική της προσέγγιση συμβάλλει στην ενίσχυση της άποψης που επιθυμεί να διοχετεύσει στο αναγνωστικό της κοινό, σύμφωνα με την οποία γεγονότα όμοια σε μορφή έχουν και όμοιες συνέπειες. Αφού τα Ιουλιανά, λοιπόν, προλείαναν το έδαφος για την ανατροπή του δημοκρατικού καθεστώτος και την επιβολή της χούντας, έτσι και τα αντίστοιχα «Νοεμβριανά» του 1980 αποτελούν προάγγελο ανάλογων εξελίξεων.

Η «πολιορκία» του Πολυτεχνείου, τέλος, από ομάδες αναρχικών αποτελεί κομμάτι της ειδησεογραφίας και αυτής της εφημερίδας. Και σε αυτή την περίπτωση επιστρατεύεται το διαζευκτικό σχήμα καλού-κακού, με την διαφορά ότι τώρα οι αναρχικοί δεν παρουσιάζονται μόνο ως επίδοξοι βέβηλοι «εισβολείς» που συγκρούονται με τους «υπερασπιστές του ιερού χώρου του Πολυτεχνείου» αλλά εξομοιώνονται με την χούντα, γεγονός που υπογραμμίζει το μέγεθος της απειλής που συνιστούν για το δημοκρατικό καθεστώς. Ο παραλληλισμός επίσης του Πολυτεχνείου με «αμερικανικό οχυρό» που δέχεται επίθεση από τους «ερυθρόδερμους» αφαιρεί καταρχήν από την επέτειο την αντιιμπεριαλιστική διάσταση που της προσδίδουν, όπως θα δούμε παρακάτω, οι άλλες εφημερίδες και ανάγει την σύγκρουση αυτή σε αγώνα του πολιτισμού κατά της βαρβαρότητας, γνήσιοι φορείς της οποίας είναι οι αναρχικοί. Θύμα των τελευταίων, σύμφωνα με την «ΒΡΑΔΥΝΗ», μπορεί να είναι οποιοσδήποτε πολίτης αυτής της χώρας, από την στιγμή που ο κύκλος των ατόμων που έχουν υποστεί την βία των αναρχικών ανοίγει τόσο ώστε να περιλαμβάνει όχι μόνο αστυνομικούς αλλά και «απελπισμένους» καταστηματαρχες, «γενναίους» φοιτητές και «έκπληκτους» περαστικούς.

Το 1985 το πορτρέτο του αναρχικού της υπό εξέταση εφημερίδας αλλάζει όψη: ο νέος άνδρας, συνήθως σπουδαστής ή άεργος και οπαδός μιας εξτρεμιστικής ιδεολογίας έχει χάσει

¹⁶⁹ Περισσότερα στοιχεία για τους ιστορικούς παραλληλισμούς που επιχειρούνται στην ειδησεογραφική κάλυψη της πολιτικής παρέκκλισης στο Cohen Stanley, Young Jock [1988 (1973)] *"The Manufacture of News. Social Problems, Deviance and the Mass Media"*, σελ.210-211 & 214-215

σε μεγάλο βαθμό την επικινδυνότητα που τον χαρακτήριζε το 1980, παραμένει όμως ένας μαχητικός βάνδαλος (οι κατηγορίες των φθορών και της μαχητικότητας έχουν την ίδια ακριβώς συχνότητα) που αναπτύσσει ομαδική συνήθως δράση. Οι υψηλές συχνότητες που παρατηρούνται σε ιδιότητες που απορρέουν από την μη προσήκουσα συμπεριφορά των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και δη της αστυνομίας απέναντι στους αναρχικούς (χτυπημένοι, τραυματισμένοι) προσθέτουν μία ακόμα διάσταση στο ήδη αποκρυσταλλωμένο πορτρέτο: αυτή των θυμάτων της αστυνομικής βίας.

Σε γενικές γραμμές, η στάση που τηρεί η εφημερίδα το 1985 απέναντι στους αναρχικούς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντιφατική.¹⁷⁰ Στην συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να τεκμηριώσουμε αυτή την άποψη, παρουσιάζοντας δείγματα αμφιταλάντευσης της «ΒΡΑΔΥΝΗΣ» όσον αφορά στα μηνύματα που εκπέμπει προς το αναγνωστικό της κοινό σε σχέση με την «εξτρεμιστική» αυτή ομάδα.

Καταρχήν, ο θάνατος του Μ. Καλτέζα γίνεται αντικείμενο έντονης πολιτικοποίησης η οποία αποτυπώνεται κατά τρόπο έμμεσο και υπαινικτικό στον πρωτοσέλιδο τίτλο του φύλλου με ημερομηνία 18/11/1985:

«ΕΚΤΕΛΕΣΑΝ 15ΧΡΟΝΟ»

Το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο του τίτλου που έρχεται σε σύγκρουση με την πρώτη φράση του άρθρου που ακολουθεί:

«Αστυνομικός εξετέλεσε τα μεσάνυχτα 15χρονο αναρχικό (...)

μας οδηγεί στην υπόθεση ότι το υποκείμενο της δράσης που εσκεμμένα παραλείφθηκε από τον τίτλο είναι στην πραγματικότητα τα στελέχη της κυβέρνησης, οι σοσιαλιστές του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Σε αντίθεση με την προηγούμενη εφημερίδα του συντηρητικού χώρου, η «ΒΡΑΔΥΝΗ» υιοθετεί μία διαφορετική αντίληψη του θύματος. Στην συντριπτική πλειοψηφία των δημοσιευμάτων της δίνεται έμφαση στη νεαρή ηλικία και όχι στην ιδεολογική ταυτότητα του Καλτέζα, γεγονός που θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως προσπάθεια της εν λόγω εφημερίδας να εγείρει την κοινωνική καταδίκη της κυβέρνησης μέσω της συναισθηματικής φόρτισης που προκαλεί, προβάλλοντας τον «άδικο» θάνατο ενός παιδιού. Επίσης χαρακτηρισμοί όπως «άτυχος» και «το παιδί με το χαμόγελο» φαίνεται να ενισχύουν αυτή την άποψη.

Διαφορετική οπτική γωνία σε σχέση με την «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» επιλέγει και για την παρουσίαση της αστυνομικής επιχείρησης με στόχο την εκκένωση του Χημείου. Ο χαρακτηρισμός της επέμβασης των ανδρών των ΜΑΤ και των ΜΕΑ στον πανεπιστημιακό χώρο ως εισβολής και η βαρύτητα που αποδίδεται στο γεγονός ότι τα μέλη της επιτροπής

¹⁷⁰ Η παρατηρούμενη ανακολουθία στον τρόπο προσέγγισης των αναρχικών από την συγκεκριμένη εφημερίδα εικάζουμε ότι πηγάζει από την σύγκρουση του πολιτικού της συντηρητισμού και των πολιτικών της επιδιώξεων. Έτσι, αφενός οι αναρχικοί αποτελούν μία ιδεολογικά «ξένη» προς αυτήν ομάδα, αφετέρου η θυματοποίηση τους μετατρέπεται σε πολιτικό όπλο που χρησιμοποιεί η εφημερίδα κατά της σοσιαλιστικής κυβέρνησης εκείνης της εποχής.

Πανεπιστημιακού Ασύλου που συνηγόρησαν υπέρ της παραβίασης του, πρόσκεινται όλα μηδενός εξαιρουμένου στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., αποτελούν δύο επιπρόσθετα στοιχεία απόλυτα εναρμονισμένα με τις κομματικές επιδιώξεις της εφημερίδας. Εκφράσεις που εμπερικλείουν εικόνες υπέρμετρης βίας από την πλευρά των αστυνομικών οργάνων, όπως:

«αίμα χύθηκε στους χώρους του Χημείου»

«οι διάδρομοι της σχολής και η οδός Ναυαρίνου γεμίζουν με αίματα»

«υπάρχουν πολλοί τραυματίες»

«οι συλληφθέντες αναρχικοί οδηγούνται με βίαιο τρόπο στις κλούβες»

τα φωτογραφικά «ντοκουμέντα» που τις συνοδεύουν, καθώς και η άποψη του συντάκτη του σχετικού άρθρου ότι τα περιστατικά αυτά «θυμίζουν άλλες εποχές» υποδηλώνουν την πρόθεση της εφημερίδας να παρουσιάσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ως ένα κόμμα χωρίς δημοκρατικές ευαισθησίες που καταφεύγει σε αυταρχικές μεθόδους διακυβέρνησης, ακόμα και στην ενεργοποίηση παρακρατικών μηχανισμών, προκειμένου να επιβάλλει την εξουσία του.

Η πληθώρα αναφορών σε καθημερινές, ανθρώπινες στιγμές των αναρχικών (σημειωτέον ότι η «ΒΡΑΔΥΝΗ» επιδεικνύει την υψηλότερη συχνότητα σε σχέση με τις υπόλοιπες εφημερίδες στην κατηγορία των αυθόρμητων ενεργειών) τους κάνει πιο οικείους στον αναγνώστη, μία τακτική διαμετρικά αντίθετη με την αντίστοιχη του 1980, όταν η εφημερίδα περιέγραφε τους αναρχικούς ως «φρικιά»¹⁷¹.

Ενώ από την μία πλευρά οι αναρχικοί παρουσιάζονται ως το ευαίσθητο εκείνο κομμάτι της ελληνικής νεολαίας που αντιδρά στην αντιδημοκρατική πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ., η οποία έφθασε στο αποκορύφωμα της με τον φόνο ενός δεκαπεντάχρονου, από την άλλη πλευρά αναπαράγεται η εικόνα τους ως θρασύτατων και ανόητων βανδάλων χωρίς συγκεκριμένους στόχους δράσης. Ως ένδειξη του παραλογισμού που τους διακρίνει, η εφημερίδα παραθέτει ένα σύντομο απόσπασμα από την στιχομυθία μεταξύ του Πρύτανη του Πανεπιστημίου και ομάδας αναρχικών:

- Τι ζητάτε, ρώτησε ο πρύτανης

- Να αναστήσετε τον σύντροφο μας!

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η απαλλαγή του προφίλ των αναρχικών από τα άκρως αρνητικά χαρακτηριστικά που κυριαρχούσαν σ' αυτό το 1980, όπως το στοιχείο της πολιτικής επικινδυνότητας που υπέκρυπτε μία άμεση απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας, δεν ισοδυναμεί με μία εκ βάθρων αναδόμηση της προβαλλόμενης εικόνας των αναρχικών από την συγκεκριμένη εφημερίδα. Η στροφή των 180 μοιρών που φαίνεται να πραγματοποιεί η «ΒΡΑΔΥΝΗ», όσον αφορά στον ρόλο που διαδραματίζουν οι αναρχικοί στο πολιτικό πεδίο (1975 & 1980: ενσάρκωση της υπονόμευσης – 1985: αδιάλλακτοι μαχητές της δημοκρατίας), έχει κατά την γνώμη μας πρόσκαιρο και επίπλαστο χαρακτήρα αφού αποτελεί

¹⁷¹ Άτομα με συμπεριφορά και αμφίεση προκλητικά αντίθετες προς τις κοινωνικές συμβάσεις.

απόρροια των συγκεκριμένων πολιτικών συνθηκών και των άρρηκτα συνδεδεμένων με αυτές πολιτικών σκοπιμοτήτων της εφημερίδας¹⁷². Δυστυχώς η διακοπή της κυκλοφορίας της και η συνακόλουθη έλλειψη υλικού για τα έτη 1990 και 1995 δεν επιτρέπουν την επιβεβαίωση ή την διάψευση αυτής της άποψης.

Εντούτοις, το προφίλ των αναρχικών το 2000 φαίνεται να «χτίζεται» γύρω από τον ίδιο άξονα που συναντήσαμε το 1985: την σύγκρουση τους με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Έτσι, οι αναρχικοί και οι αριστεριστές εμφανίζονται ως νεαροί ταραξίες που επιδίδονται σε ρίψεις αντικειμένων κατά των μελών της ΠΑ.Σ.Π. ενώ παράλληλα καίνε σημαίες του κυβερνώντος κόμματος. Από τα παραπάνω συνάγεται με επιφύλαξη το συμπέρασμα ότι παρά την αλλαγή διεύθυνσης και το μεγάλο χρονικό κενό που μεσολάβησε μέχρι την επανέκδοση της, η «ΒΡΑΔΥΝΗ» ουσιαστικά δεν άλλαξε στάση απέναντι στους αναρχικούς. Η εικόνα των βίαιων μορφών κοινωνικής δυσaráσκειας προς την πολιτική που εφαρμόζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συμπλέει με την κομματική γραμμή της εφημερίδας και γι αυτό τον λόγο κρίνεται ως «άξια δημοσίευσης».

Εν κατακλείδι, το προφίλ του αναρχικού της «ΒΡΑΔΥΝΗΣ» δεν υφίσταται αξιόλογες μεταβολές στο πέρασμα του χρόνου όσον αφορά στα βασικά του χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, επάγγελμα, ιδεολογία) ενώ οι υπόλοιπες παράμετροι που το συγκροτούν (επικινδυνότητα, θυματοποίηση από αστυνομία) εξαρτώνται άμεσα από το πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου σχηματίζονται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών. Οι τελευταίες, αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες, υπογραμμίζουν για μία ακόμη φορά την απόλυτη προτεραιότητα που δίνει η εφημερίδα στην εξυπηρέτηση των κομματικά φορτισμένων ιδεολογικών της στόχων.

¹⁷² Για την πολιτική απόχρωση της εφημερίδας βλ. Πεσμαζόγλου Σ. (1984) *“Σχήμα ερμηνείας της προεκλογικής λειτουργίας του Τύπου”*, σελ. 57-58

3) ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Το πέραςμα μας στον κεντρώο χώρο πραγματοποιείται μέσω της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ», της οποίας η λειτουργία ως πομπού κοινωνικών αναπαραστάσεων θα αποτελέσει στην συνέχεια αντικείμενο διερεύνησης.

Για το έτος 1975 δεν έχει εντοπιστεί υλικό που να περιέχει αναφορές σε αναρχικούς, με εξαίρεση ένα δημοσίευμα στο οποίο παρατίθενται αποσπάσματα από έγγραφα της Αστυνομίας Πόλεων που αναγνώσθηκαν στην «δίκη για τη σφαγή του Πολυτεχνείου». Το εν λόγω δημοσίευμα αναλύεται στην ενότητα των εμβόλιμων κειμένων.

Το 1980 το προφίλ του αναρχικού της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» ισοδυναμεί με το αντίστοιχο ανεστραμμένο, όμως, προφίλ που παρουσίασαν οι συντηρητικές εφημερίδες. Ο αναρχικός εδώ δεν είναι ο άκρως επικίνδυνος κακοποιός εξαιτίας της δράσης του οποίου το κοινωνικό σύνολο πληρώνει βαρύ φόρο αίματος, ούτε ο ύπουλος εχθρός της δημοκρατίας. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί αποδίδονται καταρχήν στην αστυνομία αλλά και σε διάφορα «ύποπτα και προβοκατόρικα στοιχεία αγνώστου προελεύσεως» (η συχνότητα εμφάνισης λέξεων δηλωτικών αναρχικής ιδεολογικής ταυτότητας προσεγγίζει σε μεγάλο βαθμό την αντίστοιχη συχνότητα λέξεων στερητικών αυτής της ταυτότητας) , φανερώνοντας την τάση της εφημερίδας να υιοθετεί απόψεις που εξέφραζαν ο τότε αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης Α. Παπανδρέου και η ΕΦΕΕ. Παρατηρείται επίσης ότι η στρατηγική της συγκεκριμένης εφημερίδας συνίσταται στην αποφυγή προσωπικών σχολίων και εκτιμήσεων εκ μέρους των συντακτών της σχετικά με την σύνθεση των βίαιων ομάδων και στην λανθάνουσα προβολή των θέσεων της μέσω διάσπαρτων εμβόλιμων δηλώσεων. Έτσι, στο φύλλο με ημερομηνία 18/11/1980 παρεμβάλλει σε δημοσίευμα της με θέμα την απόπειρα εισβολής 200 περίπου ατόμων στο Πολυτεχνείο, την άποψη μελών της Β΄ Πανελλαδικής, σύμφωνα με την οποία «τα άτομα αυτά που δεν είναι γνωστά αλλά κυκλοφορούν όπως οι αυτόνομοι (...) ενδέχεται να είναι άνδρες της ασφάλειας». Επιπρόσθετα, στο πρωτοσέλιδο της επόμενης ημέρας δημοσιεύει άρθρο με τίτλο:

«Χουντικός ταγματάρχης επικεφαλής ομάδας κατά την πορεία»

που βασίζεται σε επερώτηση-καταγγελία του ΚΚΕ.

Με αυτό τον τρόπο η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» εξαπολύει έμμεσες βολές κατά της κυβέρνησης του Γ. Ράλλη την οποία θεωρεί υπεύθυνη όχι μόνο για την πρόκληση των επεισοδίων που κατέληξαν στον θάνατο δύο νέων ανθρώπων και στον τραυματισμό εκατοντάδων άλλων αλλά και για την δράση ενός ισχυρού παρακρατικού μηχανισμού που η ίδια δεν μπορεί να ελέγξει.

Αξίζει να εστιάσουμε για λίγο το ενδιαφέρον μας στις πραγματικά σημαντικές αποκλίσεις που παρατηρούνται ανάμεσα στις λεζάντες που συνοδεύουν τις φωτογραφίες των δύο συντηρητικών εφημερίδων και αυτές της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ».

Στο φύλλο με ημερομηνία 17/11/1980 η «ΒΡΑΔΥΝΗ» δημοσιεύει φωτογραφία στην οποία απεικονίζονται άτομα με υψωμένα κοντάρια και άλλα που δεν κρατούν τίποτε. Οι τελευταίοι τρέχουν προς την ίδια κατεύθυνση ενώ ένας από αυτούς φαίνεται να περιμένει εναγωνίως κάποιο γνωστό του, ο οποίος ξεπροβάλλει πίσω από ένα αυτοκίνητο. Κάτω από την φωτογραφία υπάρχει η εξής λεζάντα:

«Η Πανεπιστημίου χθες, στις 10 το βράδυ. Θέατρο άγριων συμπλοκών και βανδαλισμών με πρωταγωνιστές *αριστεριστές και αναρχικούς*, που επετέθησαν και εναντίον ανυπόπτων»

Την ίδια ημερομηνία η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» δημοσιεύει στην πρώτη σελίδα φωτογραφία στην οποία διακρίνεται νεαρός άνδρας με κοντάρι ενώ στην λεζάντα:

«Εξω από του “Φλόκα” *άγνωστος* ροπαλοφόρος δίνει εντολές»

αποτυπώνεται η ερμηνεία του οπτικού υλικού που προσφέρει η εφημερίδα στο αναγνωστικό της κοινό.

Έτσι, ενώ για την «ΒΡΑΔΥΝΗ» το πολιτικό στίγμα των δραστών είναι τόσο κρυστάλλινο και πασιφανές που δεν επιδέχεται αμφισβήτησης, για την «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη αφού θεωρεί ότι η ιδεολογική ταυτότητα που οι ίδιοι οι δράστες ισχυρίζονται πως έχουν δεν είναι παρά ένα προσωπίο πίσω από το οποίο επιχειρούν να κρύψουν την πραγματική τους ταυτότητα. Η τελευταία παραμένει αδιευκρίνιστη.

Από την παρουσίαση των συμπλοκών που έλαβαν χώρα στην κεντρική πύλη του Πολυτεχνείου εκλείπει η έντονη ηθική διάσταση που τους είχαν προσδώσει οι εφημερίδες του συντηρητικού χώρου. Οι αντιμαχόμενες πλευρές είναι από την μία πλευρά οι φοιτητές και τα μέλη πολιτικών οργανώσεων που περιφρουρούν το Πολυτεχνείο και από την άλλη οι αυτοαποκαλούμενοι αναρχικοί που προσπαθούν δια της βίας να μπουν στον περίβολο του ιδρύματος. Καμία προσπάθεια ηρωοποίησης των πρώτων και δαιμονοποίησης των δεύτερων δεν γίνεται σε αυτή την περίπτωση ενώ παράλληλα παρατηρείται για μία ακόμα φορά σύμπλευση της άποψης που προβάλλει η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» ως προς την ταυτότητα των «επιτιθέμενων» με την αντίστοιχη της ΕΦΕΕ. Σημειωτέον ότι η τελευταία κάνει λόγο για «ύποπτης προέλευσης ομάδες» και όχι για αναρχικούς.

Ολοκληρώνοντας σε αυτό το σημείο την επισκόπηση των εικόνων που αναδύονται μέσα από τα δημοσιεύματα της υπό εξέταση εφημερίδας, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι πιο αρνητικές και ζοφερές από αυτές αφορούν την αστυνομία και όχι τους αναρχικούς, οι οποίοι πολύ σπάνια εμφανίζονται στο προσκήνιο. Έτσι, η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» σε αντίθεση με τις συντηρητικές εφημερίδες έχει στο στόχαστρο της κριτικής της την αστυνομία, στην οποία «χρεώνει» από την πρώτη κιόλας στιγμή τον βίαιο θάνατο της Κανελλοπούλου και τον κλινικό θάνατο του Κουμή, καθώς και τους τραυματισμούς εκατοντάδων διαδηλωτών. Είναι η μοναδική εφημερίδα του δείγματος μας που δημοσιεύει φωτογραφίες της νεκρής γυναίκας

με εμφανή στο πρόσωπο της τα σημάδια της βίας ενώ ο λόγος της ρέει καυστικός ακόμα και στους τίτλους των άρθρων της:

«ΣΤΟ ΨΑΧΝΟ πυροβόλησαν αστυνομικοί»

«Είδα πως τσάκισαν τον Κουμή»

«Τους είδα να πέφτουν από πυρά αστυνομικών»

«Χτυπήματα αστυνομικών σκότωσαν την 21χρονη»

«ΕΝΤΟΠΙΣΘΗΚΑΝ 10 “ΠΙΣΤΟΛΕΡΟ”»

Το 1985 η υποτονική παρουσία των αναρχικών της προηγούμενης περιόδου που γινόταν αισθητή κυρίως μέσα στο στενό πλαίσιο μορφών οργανωμένης και έντονης διαμαρτυρίας (πορείες, συγκεντρώσεις, συνθήματα), δίνει την θέση της σε μία σειρά δυναμικών εμφανίσεων που προηγούνται και έπονται του θανάσιμου τραυματισμού του Μ. Καλτέζα από τον αστυνομικό Α. Μελίστα.

Ο αναρχικός της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» όπως σκιαγραφείται στο σύνολο των δημοσιευμάτων της εξεταζόμενης περιόδου είναι συνήθως νεαρός άνδρας, κουκουλοφόρος, άεργος ή φοιτητής, οπαδός της αναρχικής ιδεολογίας, με έντονη αγωνιστική διάθεση (η παραίτηση έχει υπερκερασθεί από την μαχητικότητα) και ομαδική κυρίως δράση, η οποία εμπερικλείει κινδύνους όχι τόσο για την σωματική ακεραιότητα συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού (σώος και αβλαβής ο αστυνομικός, αλώβητοι οι υπάλληλοι της τράπεζας, θύματα της ατυχίας τους και όχι των αναρχικών οι περαστικοί, βλ. Πίνακα Γ3), όσο για την ατομική ιδιοκτησία («εφιαλτικές» οι σκηνές που αντίκρισαν οι καταστηματάρχες). Σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης των δύο ειδών βίας που μονοπωλούν το ενδιαφέρον της (αναρχική – αστυνομική), η εφημερίδα προβάλλει στον ίδιο βαθμό και με την ίδια ένταση τις βιαιότητες των μεν και των δε, στέκεται όμως ιδιαίτερα επικριτική και αυστηρή απέναντι στην αστυνομία, την οποία παρουσιάζει ως έναν μηχανισμό με ανεξέλεγκτα γρανάζια (κατώτερα όργανα), η λειτουργία των οποίων έχει ως αποτέλεσμα την καταπάτηση πολιτικών αποφάσεων και την εφαρμογή μεθόδων που δεν συνάδουν προς μία ευνομούμενη πολιτεία. Αντίθετα, όσον αφορά στην βία των αναρχικών, η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» επιλέγει να την περιγράψει και όχι να την καυτηριάσει. Ως εκ τούτου, η πλάστιγγα της εύνοιας φαίνεται να κλείνει υπέρ των αναρχικών, αφού η έντονη προβολή τους ως θυμάτων της αστυνομικής αυθαιρεσίας αμβλύνει σημαντικά το στοιχείο της επικινδυνότητας τους.

Τα δύο γεγονότα που κυριαρχούν στην ειδησεογραφία εκείνης της περιόδου (θάνατος Καλτέζα, εκκένωση Χημείου) παρουσιάζονται με τρόπο που αναιρεί την φαινομενική τάση αντιρρόπησης, ίδιον όπως προαναφέραμε της συγκεκριμένης εφημερίδας.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στο φύλλο με ημερομηνία 18/11/1985 το ρεπορτάζ που φέρει τον τίτλο:

«Τον σημάδεψε στον κρόταφο!»

και εμπεριέχει το χρονικό των επεισοδίων που οδήγησαν στον θάνατο του Μ. Καλτέζα διέπεται από μία μεγάλη αντίφαση. Η ανθρωποκτόνος πρόθεση του αστυφύλακα που τόσο εύγλωττα αποδίδει η πηχυαία επικεφαλίδα δεν προκύπτει σε καμία περίπτωση από την περιγραφή των συνθηκών κάτω από τις οποίες το θύμα έχασε την ζωή του. Με άλλα λόγια, η φράση αυτή αποτελεί «ξένο σώμα» στο επίμαχο δημοσίευμα αφού δεν «δένει» με το κείμενο που ακολουθεί. Εντούτοις, είναι τόσο ηχηρή που δημιουργεί αυτόματα ισχυρές εντυπώσεις, κατευθύνοντας τρόπο τινά τον αναγνώστη στην εξαγωγή συγκεκριμένου συμπεράσματος (φόνος εκ προμελέτης). Προκειμένου να ενισχύσει την εκδοχή της δολοφονίας, η εφημερίδα απομονώνει τις επόμενες ημέρες αποσπάσματα από το πόρισμα της ιατροδικαστικής έκθεσης καθώς και από δηλώσεις μαρτύρων, τα οποία μετατρέπει σε εντυπωσιακούς τίτλους:

«ΕΝ ΨΥΧΡΩ! πυροβόλησε τον 15χρονο»

«Γονάτισε, σημάδεψε κι έριξε»

Επιχειρώντας ενδεχομένως να προκαλέσει αισθήματα αποτροπιασμού για την πράξη του αστυνομικού στο αναγνωστικό της κοινό, η εφημερίδα υποστηρίζει μέσω των συντακτών της την άποψη ότι οι αστυνομικοί πυροβόλησαν αφού είχαν βγει από το φλεγόμενο όχημα, εκδοχή που αποκλείει κατηγορηματικά την αναγνώριση ελαφρυντικών στον δράστη (δεν διέτρεχε άμεσο κίνδυνο, άρα τίποτε δεν δικαιολογεί την ακραία αντίδραση του). Η αποστροφή και η απέχθεια ως παράγωγα του κλίματος που καλλιεργεί η εφημερίδα γύρω από την συγκεκριμένη πράξη, εντείνονται ακόμα περισσότερο από την υπερβολική έμφαση που δίνεται στην ηλικία του Μ. Καλτέζα (15χρονος, 15χρονο παιδί, 15χρονος μαθητής) και την αποφυγή ιδεολογικά φορτισμένων χαρακτηρισμών (αναρχικός) που ίσως κλόνιζαν την εικόνα του απόλυτα αθώου θύματος που επιθυμεί να προβάλλει η εφημερίδα.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η υιοθέτηση της προαναφερόμενης εκδοχής από την «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» βρίσκεται σε πλήρη σύμπνοια με την δήλωση του Α. Παπανδρέου, σύμφωνα με την οποία «καταδικάζει την *αποτρόπαια* πράξη του *φόνου* του *νεαρού διαδηλωτή* (...)»¹⁷³. Το σύμπλεγμα των τεσσάρων στοιχείων, αποτροπιασμός – προμελέτη - νεαρή ηλικία θύματος – ιδεολογικός αποχρωματισμός, που συνοψίζει την τοποθέτηση του Πρωθυπουργού της χώρας στο συγκεκριμένο θέμα, αναπαράγεται έτσι χωρίς παρεκκλίσεις από το σύνολο των δημοσιευμάτων της υπό εξέταση περιόδου.

Η αστυνομική επιχείρηση εκκένωσης του Χημείου αποδίδεται με αναλυτικές και εξαιρετικά ζωντανές περιγραφές καθώς και με πλούσιο φωτογραφικό υλικό, γεγονός που καταδεικνύει την εμμονή της συγκεκριμένης εφημερίδας στην λεπτομέρεια. Ο προβολέας της δημοσιότητας είναι και εδώ στραμμένος στην αστυνομική βία, η οποία απεικονίζεται όχι μόνο στο οπτικό υλικό (από τις 5 φωτογραφίες που περιλαμβάνει το ρεπορτάζ, οι 4 μας μεταφέρουν σε μία ατμόσφαιρα βαρβαρότητας, η οποία αποτυπώνεται στα σώματα των

¹⁷³ Η έμφαση είναι πρόσθετη

συλληφθέντων) αλλά και στις παραστατικές αφηγήσεις των τριών ρεπόρτερ της εφημερίδας. Στην συνέχεια θα παραθέσουμε αποσπάσματα από το λόγο που αναπτύσσεται γύρω από το γεγονός αυτό, στα οποία είναι έκδηλη η τακτική της καταδίκης της βίας των αστυνομικών οργάνων μέσω φρικιαστικών περιγραφών της.

«Παρ’ ότι οι καταληψίες ήταν ματωμένοι από το ξύλο μέσα στο κτίριο και αναγκάστηκαν από τα ΜΕΑ να βγουν με τα χέρια ψηλά, στη Ναυαρίνου τους παρέλαβαν άνδρες των κρανοφόρων κι άρχισαν να τους βρίζουν χυδαία και να τους δέρνουν με αγριότητα»

«Ο τυφλός αυτός ξυλοδαρμός, με κλομπς, κλωτσιές και γροθιές σ’ όλα τα σημεία του σώματος τους κράτησε σε όλη τη διάρκεια της διαδρομής προς την κλούβα (...)»

«Με καταματωμένα τα πρόσωπα από το ξύλο και πνιγμένοι από τα δακρυγόνα και αυτοί οι κρατούμενοι δέχτηκαν τη λυσσασμένη επίθεση των ροπαλοφόρων (...)»

«(...) ο ξυλοδαρμός των συλληφθέντων συνεχίστηκε, το ίδιο άγριος και μέσα στις κλούβες»

«Οι αστυνομικοί όμως δεν “καταλάβαιναν τίποτα”. Χτυπούσαν αλύπητα. (...) Ακολούθησε “δεύτερη δόση” άγριου ξυλοδαρμού. Αστυνομικοί πατούσαν πάνω στα κορμιά των νεαρών, που βρίσκονταν πεσμένοι στο έδαφος».

Η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» δεν αποδίδει καμία ευθύνη για τις παραπάνω βιαιότητες ούτε στην Κυβέρνηση ούτε στα ανώτερα στελέχη της Αστυνομίας, θεωρώντας αποκλειστικά υπεύθυνα τα κατώτερα όργανα, οι βίαιες αντιδράσεις των οποίων ήταν «πολλές φορές ανεξέλεγκτες και από τους ίδιους τους επικεφαλής των αστυνομικών δυνάμεων».

Μέσα σε αυτό τον καταιγισμό εικόνων απάνθρωπης μεταχείρισης των αναρχικών από τους αστυνομικούς, η βία των πρώτων φαντάζει πολύ πιο ήπια και λιγότερο επικίνδυνη.

Το 1990, παρά την εκτενή κάλυψη των συμπλοκών που έλαβαν χώρα μόλις η αντιπροσωπεία της Ν.Δ. εισήλθε στον χώρο του Πολυτεχνείου για να καταθέσει στεφάνι και το περιεκτικό χρονικό των επεισοδίων που σημειώθηκαν πριν, κατά την διάρκεια και μετά την πορεία για την 17^η επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, οι «αναρχικοί» της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ» εμφανίζονται εδώ ως νεαροί άνδρες αμφιβόλου ιδεολογικο-πολιτικής ταυτότητας. Η λέξη «αναρχικός» εμφανίζεται μόλις τρεις φορές, εκ των οποίων τις δύο όταν γίνεται αναφορά στις διαφωνίες που εκδηλώθηκαν στους κόλπους των αναρχικών σχετικά με την συμμετοχή τους στην πορεία ενώ στο ρεπορτάζ με τίτλο:

«Βροχή τα δακρυγόνα στην πορεία»

οι δράστες των επεισοδίων περιγράφονται ως «νεαρά άτομα που δήλωναν αναρχικοί». Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το συγκεκριμένο διάστημα η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό και επιφύλαξη την απόδοση ιδεολογικού χρωματισμού στα άτομα εκείνα των οποίων η δράση είναι πανομοιότυπη με την δράση ατόμων που το 1985 χαρακτήριζε αναρχικούς. Η αλλαγή αυτή στην στάση της εφημερίδας απέναντι στον

συγκεκριμένο χώρο ενδέχεται να οφείλεται στην εφαρμογή μίας τακτικής αποστασιοποίησης από επίμαχους ιδεολογικούς αυτοπροσδιορισμούς.

Πριν περάσουμε στο επόμενο έτος, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε την ισορροπημένη προσέγγιση που υιοθετεί η εφημερίδα όσον αφορά στην έντονη διαμάχη μεταξύ Ο.Ν.ΝΕ.Δ. και ΕΦΕΕ (παραθέτει σύντομα αποσπάσματα από τις ανακοινώσεις και των δύο οργανώσεων), τηρώντας ίσες αποστάσεις και από τις δύο, καθώς και την αρνητική παρουσίαση της δράσης των αστυνομικών που αυτή τη φορά συνίσταται σε αλόγιστη χρήση δακρυγόνων και ξυλοδαρμούς ανυποψίαστων πολιτών.

Το 1995 η εικόνα των αναρχικών που προβάλλει η εφημερίδα εμφανίζεται ετερογενής και διασπασμένη. Το οριακό εκείνο σημείο που σηματοδοτεί την μετάβαση από τον πόλο της δριμείας επίκρισης στον πόλο της δικαιολόγησης που αγγίζει τον εγκωμιασμό δεν είναι άλλο από την σύλληψη των 504 καταληψιών.

Στα δημοσιεύματα που προηγήθηκαν των μαζικών προσαγωγών, οι αναρχικοί παρουσιάζονται ως νεαροί κουκουλοφόροι, οι οποίοι συγκρούονται με τις αστυνομικές δυνάμεις ενώ παράλληλα επιτίθενται σε δημοσιογράφους και φωτορεπόρτερ. Στο αφιέρωμα της Κυριακάτικης «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» με ημερομηνία 19/11/1995 στους δημοσιογράφους-θύματα των αναρχικών, καταδεικνύεται η δυσφορία της εφημερίδας για τα άδικα πλήγματα που δέχεται ο δημοκρατικός θεσμός της ενημέρωσης από άτομα, τα οποία αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν την αλλαγή που έχει επέλθει στον ρόλο και την αποστολή των εκπροσώπων του Τύπου (βλ. Πίνακα Γ3). Όσον αφορά στην ιδεολογική ταυτότητα των δραστών, η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» φαίνεται να ακολουθεί την τακτική της προηγούμενης περιόδου, αποφεύγοντας ευθέως με έντεχνο τρόπο την απόδοση οιονδήποτε πολιτικών χαρακτηρισμών, οι οποίοι υπολανθάνουν όμως σε πολλά σημεία των δημοσιευμάτων της. Το κλειδί για την ερμηνεία της συγκεκριμένης τακτικής ίσως να βρίσκεται σε μία φράση που περιλαμβάνεται στην εισαγωγή άρθρου με τίτλο:

«Κρυφτούλι με το άσυλο»

(18/11/1995)

Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι: «(...) οι νεαροί δεν έχουν ταυτότητα αλλά προσδιορίζονται τα τελευταία χρόνια από τις πράξεις τους». Συνεπώς, η εφημερίδα αφήνει τις πράξεις να «μιλήσουν» και τους αναγνώστες να βγάλουν τα «δικά τους» συμπεράσματα. Εντούτοις, η σποραδική εμφάνιση της λέξης «αναρχικός», η οποία εναλλάσσεται με έναν επίσης ιδεολογικό προσδιορισμό («καταληψίας») (οι δύο λέξεις εμφανίζονται με την ίδια ακριβώς συχνότητα, βλ. Πίνακα Γ1), σε συνδυασμό με ποικίλες λανθάνουσες πολιτικές συνδηλώσεις, για παράδειγμα οι δράστες παρουσιάζονται ως «ομοϊδεάτες του αναρχικού Κώστα Καλαρέμα» ενώ σε πολλές περιπτώσεις φέρονται να φωνάζουν αναρχικά συνθήματα,

παραπέμπουν τον αναγνώστη στον συγκεκριμένο ιδεολογικο-πολιτικό χώρο, κατευθύνοντας ουσιαστικά την σκέψη του.

Η επικριτική στάση της εφημερίδας απέναντι στους αναρχικούς φθάνει στο αποκορύφωμα της στις 18/11/1995. Κάτω από τον πηχυαίο τίτλο της πρώτης σελίδας:

«ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ...»

δημοσιεύονται τέσσερις φωτογραφίες. Στην πρώτη, η οποία είναι τοποθετημένη στο κέντρο και καταλαμβάνει τον περισσότερο χώρο, διακρίνεται μία φλεγόμενη ελληνική σημαία επί της κεντρικής πύλης του Πολυτεχνείου. Ακριβώς δίπλα μία μικρότερων διαστάσεων φωτογραφία στην οποία εικονίζεται ένα τανκ μπροστά στην ίδια ακριβώς πύλη όπου κυματίζει όμως άφθαρτη μία ελληνική σημαία. Στο κάτω μέρος της σελίδας, δύο όμοιες σε μέγεθος φωτογραφίες, εκ των οποίων στην πρώτη αποτυπώνεται ο «ανελέητος ξυλοδαρμός ανήλικου καταληψία» από αστυνομικούς ενώ στην δεύτερη σημάδια από την «μανία καταστροφής των “εξεγερμένων”». Το οπτικό αυτό παζλ αποτελεί το σημείο τομής των τριών διαστάσεων του χρόνου, καθώς συνδέει το ένδοξο παρελθόν με το «τρομακτικό» παρόν και ένα «ζοφερό ίσως μέλλον». Η λεζάντα «όλοι όσοι σκοτώνουν το Πολυτεχνείο» είναι μια ηχηρή καταγγελία εναντίον όλων αυτών που αμαυρώνουν την ιστορική μνήμη. Συνεργοί σε αυτό το «έγκλημα» είναι σύμφωνα με την εφημερίδα οι «εξεγερμένοι» που «γκρεμίζουν τυφλά κτίριο και όνειρο» και οι αστυνομικοί που τιμούν την επέτειο με «κτηνωδίες». Για πρώτη φορά στο δείγμα μας η υπό εξέταση εφημερίδα προσάπτει τόσο σοβαρές μομφές στους αναρχικούς, παρεκκλίνοντας κατά κάποιο τρόπο από την τακτική της μονομερούς καταδίκης της αστυνομικής βίας των προηγούμενων ετών.

Στο φύλο της 20^{ης} Νοεμβρίου παρατηρείται μία θεαματική αλλαγή όσον αφορά στον τρόπο παρουσίασης των αναρχικών. Οι τελευταίοι «μεταμορφώνονται» και από «γνωστοί-άγνωστοι» κουκουλοφόροι γίνονται τα «παιδιά της διπλανής πόρτας», με άλλα λόγια οικείοι όχι πλέον ως παγιωμένες εικόνες αλλά ως ξεχωριστές οντότητες που δεν διαφέρουν πολύ από εμάς.

Στην πρώτη σελίδα του προαναφερθέντος φύλου, η συνεχής επανάληψη της λέξης «ΓΙΑΤΙ» προϋδεάζει τον αναγνώστη για μία εις βάθος ανάλυση των αιτιών που ωθούν ένα τμήμα της νεολαίας σε βίαιες εξεγέρσεις. Στις σελίδες, όμως, που ακολουθούν, οι προσδοκίες που η ίδια η εφημερίδα δημιουργεί στους αναγνώστες της διαψεύδονται. Την ανάλυση μονοπωλούν οι δημοσιογράφοι ενώ ο επιστημονικός λόγος είναι ουσιαστικά ανύπαρκτος. Η στυλιστική πολυμορφία που χαρακτηρίζει τα δημοσιεύματα αυτής της περιόδου, συνιστά ένα ιδιότυπο μείγμα κοινωνικού προβληματισμού και μελοδραματισμού που παράγει επιφανειακές και προσανατολισμένες στην πρόκληση ισχυρής συγκινησιακής έντασης αναλύσεις. Το γεγονός ότι μία σειρά άρθρων που στοχεύουν στον εντοπισμό των αιτιών των νεανικών εξεγέρσεων αποτελεί προϊόν της εργασίας μίας μόνο συντάκτριας, η οποία παρέμεινε στον χώρο του

Πολυτεχνείου καθ' όλη την διάρκεια της κατάληψης και συνελήφθη, πιστεύουμε ότι έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην επιλογή του συγκεκριμένου ύφους γραφής. Η ρεπόρτερ και αυτόπτης μάρτυς όσων διαδραματίστηκαν στο πανεπιστημιακό ίδρυμα και αργότερα στο κτίριο της Ασφάλειας έχει ταυτιστεί με τους καταληψίες σε τέτοιο βαθμό που χρησιμοποιεί α' πληθυντικό πρόσωπο: «Είναι η άρνηση μας σε μια κοινωνία που μας αρνείται. Είναι η αντίσταση μας στη γυάλινη πλήξη ...». Μέσω λογοτεχνικών και συναισθηματικά φορτισμένων εκφράσεων, η συντάκτρια «ανακατασκευάζει» το προφίλ των καταληψιών εμπλουτίζοντας το μόνο με θετικά στοιχεία (π.χ. γενναίοι, με ψυχικό σθένος, ποιότητα χαρακτήρα, αίσθηση του χιούμορ). Παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένα αποσπάσματα:

«(...) Εγώ βλέπω την απελπισία να καίει στα μάτια τους, τη λύσσα και οργή, την τελειωτική άρνηση για μια κοινωνία που τους αρνείται τη ζωή, τη δίψα για ζωή να οδηγεί σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις».

«Ήταν χρέος μου να βρίσκομαι εκεί, μαζί μ' αυτούς που σπάνε τη βιτρίνα της αλλοτριωμένης ζωής και της εφησυχασμένης κοινωνίας, ήταν τιμή μου που βρέθηκα σ' αυτή την εξεγερσιακή κατάσταση που αναδεικνύει την αλληλεγγύη με προσωπικό κόστος και τη γενναιότητα των άοπλων με τις πέτρες που τα βάζουν με το πάνοπλο κράτος. '73, '80. '85, '95. Εγκλήματα αυτού του κράτους χωρίς ενόχους (...)

«Είναι σ' αυτές τις απελπισμένες κραυγές, είναι σ' αυτή τη διάθεση για μιας ώρας ελεύθερη ζωή, σ' αυτές τις πράξεις αντίστασης και συντροφικότητας που βρίσκεται κρυμμένο κάπου το νόημα της αξιοπρέπειας και της αλήθειας που μας διαφεύγει ...».

Η γλαφυρότητα είναι διάχυτη σε πολλά ακόμα άρθρα ενώ σε μία λογοτεχνική κορύφωση ακόμα και η προτομή του νέου που βρίσκεται στον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου ρωτάει «ΓΙΑΤΙ».

Ένα ακόμα σημάδι της εύνοιας που επιδεικνύει η εφημερίδα στους καταληψίες αποτελεί ο νέος τρόπος προσέγγισης του φαινομένου της πυρπόλησης της ελληνικής σημαίας, ο οποίος είναι διαμετρικά αντίθετος με τον αντίστοιχο της πρώτης περιόδου (πριν από τις μαζικές συλλήψεις). «Το μοναχικό παιδί που καίει τη σημαία του» παίρνει την θέση του «δολοφόνου» του μηνύματος του Πολυτεχνείου και αντιμετωπίζεται με διάθεση κατανόησης και επιείκειας, με το σκεπτικό ότι «κάποτε θα αγαπήσει τη σημαία του».

Συνοψίζοντας τα προβαλλόμενα από την εφημερίδα αίτια των βίαιων νεανικών αντιδράσεων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι τελευταίες αποδίδονται στην κοινωνική και πολιτική κρίση που μαστίζει την χώρα μας. Έτσι, η παρακμή των παραδοσιακών αξιών και η εισαγωγή νέων («ρουφιανιά», «υποταγή», «γλείψιμο»), ο καταναλωτισμός και η κρατική βαρβαρότητα συναντούν την αντίσταση μίας μερίδας νέων ανθρώπων οι οποίοι επιλέγουν να αντισταθούν. Μολαταύτα, παρά τους «κολακευτικούς» χαρακτηρισμούς που προσδίδει η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» στα άτομα εκείνα, τα οποία υιοθετούν βίαιες μορφές αντίστασης, η

απεικόνιση της δράσης τους και η αντίστοιχη απεικόνιση στην οποία προέβησαν οι εφημερίδες του δεξιού χώρου συγκλίνουν στο εξής βασικό σημείο: η δράση παρουσιάζεται ως μία τυφλή, παροδική ρήξη με το κυρίαρχο σύστημα, χωρίς συνέχεια, σχέδιο και σκοπό, ως ένα ξέσπασμα που καταλαγιάζει σαν τα αίτια που το προκαλούν να παύουν ξαφνικά να υφίστανται.

Για το έτος 2000 δεν κατέστη δυνατή η συλλογή στοιχείων (βλ. ενότητα Μεθοδολογικών Επιλογών).

Κλείνοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι η ανάλυση περιεχομένου που έγινε στο σύνολο των δημοσιευμάτων των υπό εξέταση περιόδων, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό στο προφίλ του αναρχικού αυτής της εφημερίδας είναι η ιδιότητα του θύματος των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (αστυνομίας-δικαιοσύνης). Η «συμπάθεια» με την οποία φαίνεται να περιβάλλει η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» ορισμένες φορές τους αναρχικούς πιστεύουμε ότι είναι ελεγχόμενη, έτσι ώστε να μην υπερβαίνει τα όρια της κοινωνικής συναίνεσης. Η άμεση υποστήριξη μιας στιγματισμένης μειονότητας, όπως οι αναρχικοί, πιθανόν να προκαλούσε εκδηλώσεις αποδοκιμασίας που θα υποχρέωναν την εφημερίδα σε απολογητική αναδίπλωση. Η συστηματική αποφυγή του χαρακτηρισμού «αναρχικός» για άτομα των οποίων η δράση επαινείται (το 1995 στα άρθρα που εμπερικλείουν θετικές απόψεις για τον χαρακτήρα των δραστών, η επίμαχη λέξη δεν εμφανίζεται ούτε μία φορά) πιστεύουμε ότι ενισχύει την παραπάνω υπόθεση.

4) ΤΑ ΝΕΑ

Μία ακόμα εφημερίδα του κεντρικού χώρου¹⁷⁴ θα μελετηθεί στην συνέχεια υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως μέσου παραγωγής και διάδοσης κοινωνικών αναπαραστάσεων σε σχέση με τους αναρχικούς.

Το διάστημα από 5 έως 25 Νοεμβρίου 1975 «ΤΑ ΝΕΑ» δημοσιεύουν τρία συνολικά άρθρα στα οποία προβάλλονται τρεις διαφορετικές εικόνες των αναρχικών. Στο πρώτο εξ αυτών που υπάγεται στην κατηγορία των εμβόλιμων κειμένων (βλ. επόμενη ενότητα) ο εν ενεργεία τότε Αστυνομικός Διευθυντής Χρ. Καραθανάσης απέδιδε τον χαρακτηρισμό του «αναρχικού» στους εξεγερμένους του Πολυτεχνείου, οι οποίοι κατά την άποψή του «είχαν συμφέρον να ανατρέψουν το καθεστώς Παπαδοπούλου».

Στο δεύτερο άρθρο με τίτλο: «Δεν είμαστε αναρχικοί» (15/11/1975), οι κάτοικοι των Μεσογείων που αντιδρούσαν στην απόφαση της κυβέρνησης να κατασκευαστεί το νέο διεθνές αεροδρόμιο στην περιοχή τους, αποποιούνται τον «άδικο χαρακτηρισμό του υπουργού», τονίζοντας ότι «αγωνίζονται για το δίκιο τους».

Στο τρίτο άρθρο της η εφημερίδα με ειρωνική διάθεση καταδικάζει ως αδικαιολόγητη την λήψη εκτάκτων μέτρων από την ηγεσία της αστυνομίας, ενόψει της πορείας για την επέτειο του Πολυτεχνείου, προκειμένου να αντιμετωπιστεί «ο κίνδυνος από αναρχικούς».

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ετικέτα του αναρχικού εκείνης της περιόδου «επικολλλάται» από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου σε όσα άτομα έρχονται σε δυναμική σύγκρουση με την πολιτική εξουσία, ανεξαρτήτως εάν αυτή είναι δημοκρατική ή τυραννική¹⁷⁵ ενώ ήδη διαφαίνεται ο αρνητικά φορτισμένος αξιολογικός χαρακτήρας του επίμαχου προσδιορισμού που έχει διαποτίσει τις συλλογικές παραστάσεις. Έτσι, η εικόνα του αναρχικού ως μαχητικού ανατροπέα φαίνεται να κυριαρχεί στις αντιλήψεις των κατοίκων των Μεσογείων, οι οποίοι σπεύδουν να καταστήσουν σαφές στην κυβέρνηση ότι αγωνίζονται για την ικανοποίηση των δίκαιων αιτημάτων τους και όχι για την ανατροπή της.

Το 1980 η χαμηλή συχνότητα της λέξης «αναρχικός» (εμφανίζεται ως επιθετικός προσδιορισμός μόλις δύο φορές) είναι ενδεικτική της τάσης της εφημερίδας να τοποθετεί τους αναρχικούς στο φόντο της ανάλυσης των επεισοδίων που σημειώθηκαν κατά την διάρκεια της πορείας, μίας ανάλυσης αυστηρά επικεντρωμένης στο πολιτικό ρεπορτάζ. Η εναλλακτική χρήση του όρου «εξτρεμιστές» (σχεδόν πενταπλάσια συχνότητα σε σχέση με τον προηγούμενο προσδιορισμό) θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως προσπάθεια τονισμού του ακραίου πολιτικού χαρακτήρα των συγκεκριμένων ομάδων που τις εξοβελίζει από το δημοκρατικό πολιτικό φάσμα.

Στο πρωτοσέλιδο του φύλλου με ημερομηνία 17/11/1980, υπό τον πηχυαίο τίτλο:

¹⁷⁴ βλ. Ψυχογιός Δ. “Το αβέβαιο μέλλον του Αθηναϊκού Τύπου”, σελ. 119

¹⁷⁵ αυθαίρετη, όχι προϊόν δημοκρατικών διαδικασιών

«ΔΥΟ ΝΕΚΡΟΙ – 5 ΚΙΝΔΥΝΕΥΟΥΝ ΚΑΙ 200 ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΘΗΚΑΝ»

δημοσιεύονται έξι οπτικά ντοκουμέντα στα οποία ο φωτογραφικός φακός φαίνεται να εστιάζει στην γενική ατμόσφαιρα που επικρατούσε την προηγούμενη μέρα στο κέντρο της πρωτεύουσας: αναμμένες φωτιές, σπασμένες βιτρίνες, οδοφράγματα, ξυλοδαρμοί πολιτών από αστυνομικούς. Αν και στο κείμενο που παρεμβάλλεται ανάμεσα στις φωτογραφίες δεν αποσαφηνίζεται ποιοι ακριβώς ευθύνονται για τους δύο νεκρούς, οι σκηνές αστυνομικής βίας περνούν με έμμεσο τρόπο το μήνυμα στον αναγνώστη ότι οι αστυνομικοί φέρουν την ευθύνη για τους δύο θανάτους.

«ΤΑ ΝΕΑ» σε μεγαλύτερο βαθμό από την «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» υιοθετούν την εκδοχή του τότε Αρχηγού της Αξιωματικής Αντιπολιτεύσεως Α. Παπανδρέου για τους υπεύθυνους των επεισοδίων ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που αποσπάσματα από τις δηλώσεις του μετατρέπονται σε κεντρικούς τίτλους πρωτοσέλιδων άρθρων.

Οι υπαίτιοι των εκτρώπων είναι πολλοί. Έτσι, το γαϊτανάκι των ευθυνών ξεκινάει, σύμφωνα πάντα με την εφημερίδα, από τα «ανεύθυνα και προβοκατόρικα στοιχεία ύποπτης πολιτικής προέλευσης» που ενέμειναν στην απόφασή τους να προχωρήσουν στην αμερικανική πρεσβεία, παραβιάζοντας με αυτό τον τρόπο την σχετική κυβερνητική απαγόρευση, συνεχίζεται με τους «παρακρατικούς που έχουν διεισδύσει στα Σώματα Ασφαλείας» και καταλήγει στην κυβέρνηση της Ν.Δ. η οποία εξακολουθεί να «επιδεικνύει ανοχή απέναντι στα χουντικά παρακρατικά πλοκάμια»¹⁷⁶.

Ιδού λοιπόν οι ένοχοι! Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στην πρώτη σελίδα του φύλλου με ημερομηνία 18/11/1980 γίνεται λόγος για συμμαχία μεταξύ εξτρεμιστών και παρακρατικών, με στόχο την αμαύρωση της επετείου του Πολυτεχνείου. Χαρακτηριστική είναι η γελοιογραφία του Κώστα Μητρόπουλου (22/11/1980) στην οποία απεικονίζονται πέντε πορτραίτα ανδρών με φυσιογνωμίες που «παραπέμπουν» σε ακροδεξιούς, μυστικούς πράκτορες και αριστερούς του περιθωρίου. Μπροστά από αυτά στέκονται δύο γυναίκες: η πρώτη ευτραφής και περιποιημένη (Κυβέρνηση) ρωτάει την τραυματισμένη και καλυμμένη με επιδέσμους γυναίκα που βρίσκεται απέναντί της (Ηπιότης): «Αναγνωρίζεις κανένα, παιδάκι μου;».

Η επικινδυνότητα των αναρχικών των «ΝΕΩΝ» συνίσταται με άλλα λόγια στην ανευθυνότητα και τον τυχοδιωκτισμό τους που τους οδηγούν ακόμα και σε συνεργασίες με χουντικούς, δηλαδή με άτομα από τα οποία υποτίθεται ότι τους χωρίζει ένα βαθύ ιδεολογικό χάσμα.

¹⁷⁶ Οι εντός παρενθέσεως φράσεις προέρχονται από σχετικές δηλώσεις του Α. Παπανδρέου, την ορθότητα των οποίων φαίνεται να αποδέχεται πλήρως η εφημερίδα.

Οι συγκρούσεις μεταξύ φοιτητών και εξτρεμιστών (εξωκοινοβουλευτική Αριστερά) παρουσιάζονται ως μία μάχη μεταξύ επίδοξων εισβολέων και αμυνόμενων υπερασπιστών ενός κατεξοχόν φοιτητικού χώρου. Η λεπτομερής περιγραφή των υπεράνθρωπων προσπαθειών των τελευταίων να αποτρέψουν την κατάληψη του Πολυτεχνείου από τους αποφασισμένους εξτρεμιστές δεν ενέχει στοιχεία ηθικής αξιολόγησης αλλά έχει ως άξονά της την διάκριση μεταξύ φοιτητών και ξένων (δηλαδή εξωφοιτητικών) στοιχείων. Έτσι, οι εξτρεμιστές είναι οι «άλλοι», οι «ξένοι», οι «επιδρομείς» που επιδιώκουν να κυριεύσουν έναν χώρο που δεν τους ανήκει.

Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να πούμε ότι «ΤΑ ΝΕΑ» αποτελούν κατεξοχόν ένα πολιτικό βήμα, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την μεγάλη έκταση που καταλαμβάνουν οι δηλώσεις πολιτικών ηγετών και οργανώσεων. Όσον αφορά στην αστυνομική βία, η εφημερίδα είναι πιο συγκρατημένη στις περιγραφές της σε σύγκριση με την «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», ακολουθώντας μία άλλου είδους τακτική: ενώ απέχει φαινομενικά από τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται, ουσιαστικά παίρνει συγκεκριμένη θέση σε σχέση με αυτά μέσα από τις μαρτυρίες που επιλέγει να προβάλλει. Αφήνει αυτούς που τα έζησαν να μιλήσουν, θέλοντας έτσι να προσδώσει αξιοπιστία και εγκυρότητα στο ρεπορτάζ της.

Το 1985 βρίσκουμε τους αναρχικούς στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της εφημερίδας (77 αναφορές στον επίμαχο χαρακτηρισμό) με αφορμή τον θανάσιμο τραυματισμό του Μ. Καλτέζα από τον αστυνομικό Α. Μελίστα. Οι αναρχικοί παρουσιάζονται ως νεαροί άνδρες, οπαδοί της αναρχικής ιδεολογίας, οι οποίοι είναι συνήθως άεργοι και δράστες εγκληματικών ενεργειών που αφενός θέτουν σε κίνδυνο την σωματική ακεραιότητα φωτορεπόρτερ, πελατών ξενοδοχείων και οδηγών διερχόμενων οχημάτων (24 αναφορές σε εκφράσεις που παραπέμπουν σε δυνάμει σοβαρές σωματικές βλάβες) και αφετέρου αποσκοπούν στην ολοκληρωτική καταστροφή δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας (19 αναφορές σε φθορές και 2 σε κλοπές). Εντούτοις, η επικινδυνότητα τους όσον αφορά το δεύτερο σκέλος (φθορές-κλοπές) μετριάζεται ως ένα βαθμό από την τάση της εφημερίδας να μην τους αντιμετωπίζει ως ένα ενιαίο και ομογενοποιημένο σύνολο ατόμων με κοινές απόψεις και πρακτικές αλλά ως ξεχωριστές και αυτόβουλες οντότητες που διαφωνούν μεταξύ τους σε βασικά θέματα όπως οι βανδαλισμοί και οι λεηλασίες (η αναλογία ατόμων-ομάδων είναι σε αυτή την περίπτωση 15-19). Μέσα από μαρτυρίες καταστηματάρχων, σύμφωνα με τις οποίες άτομα που έκλεβαν αντικείμενα από τις προθήκες δεν κατευθύνονταν στο υπό κατάληψη Πολυτεχνείο αλλά χάνονταν μέσα στο συγκεντρωμένο πλήθος, η εφημερίδα συντελεί ακόμα περισσότερο στο «ξεθώριασμα» της εικόνας του αναρχικού ως ενόχου κλοπών και βανδαλισμών.

Στην συνέχεια θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν «ΤΑ ΝΕΑ» δύο σημαντικά γεγονότα που βρέθηκαν στο προσκήνιο της επικαιρότητας εκείνο το διάστημα: τον θάνατο του Μ. Καλτέζα και την εκκένωση του Χημείου.

Όσον αφορά στο πρώτο γεγονός, παρατηρούμε ότι επαναλαμβάνεται σχεδόν χωρίς καμία παρέκκλιση το μοτίβο των τεσσάρων παραμέτρων της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» (αποτροπιασμός – προμελέτη – νεαρή ηλικία θύματος – ιδεολογικός αποχρωματισμός), το οποίο αποδίδει πιστά το πνεύμα της σχετικής δήλωσης του Α. Παπανδρέου. Στην περίπτωση των «ΝΕΩΝ» το στοιχείο της προμελέτης είναι ακόμα πιο έντονο καθώς τονίζεται ότι ο αστυνομικός καταδίωκε τον Καλτέζα πριν τον πυροβολήσει, εκδοχή που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με εκείνη της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ», η οποία παρουσιάζει έναν εγκλωβισμένο στην φλεγόμενη κλούβα αστυνομικό που αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει το περίστροφο του για να απομακρύνει όσους τον εμποδίζουν να εξέλθει από το κατεστραμμένο όχημα.

Την εκκένωση του Χημείου που χαρακτηρίζεται ως «έφοδος σε χρόνο ρεκόρ» καλύπτει δισέλιδο άρθρο, στο οποίο περιγράφονται μεν οι αστυνομικές βιαιότητες, δικαιολογούνται δε μέσω του φωτογραφικού υλικού που συνοδεύει το εν λόγω άρθρο.

Έτσι, το φρικιαστικό περιεχόμενο εκφράσεων όπως:

«Με πολλή βιαιότητα, χτυπώντας με “γκλομπς” και με κλοτσιές, οι άνδρες των MAT έσυραν τους καταληψίες αναρχικούς μέχρι τις κλούβες»

«(...) εξαγριωμένους άνδρες των MAT που έπεσαν σαν “σμήνος” πάνω στους καταληψίες και άρχισαν να χτυπούν αδιάκριτα άνδρες και γυναίκες. Το ξύλο συνεχίζεται και στις κλούβες. Ταυτόχρονα τους βρίζουν χυδαία» (19/11/1985)

εξουδετερώνεται ως ένα βαθμό από δύο φωτογραφίες στις οποίες αποτυπώνονται αναρχικά συνθήματα κατά των αστυνομικών:

«ΗΡΘΕ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΣΑΣ»

«ΚΑΛΟΣ ΜΠΑΤΣΟΣ ΝΕΚΡΟΣ ΜΠΑΤΣΟΣ»

Το τελευταίο σύνθημα μάλιστα έχει την υπογραφή της «Αντικρατικής Πάλης», μίας οργάνωσης που έχει χαρακτηριστεί τρομοκρατική και ευθύνεται για τον θάνατο τριών αστυνομικών. Οι φωτογραφίες ως φορείς λανθανόντων μηνυμάτων εξηγούν με έμμεσο τρόπο στο αναγνωστικό κοινό γιατί οι άνδρες των MAT ήταν «εξαγριωμένοι» σε τέτοιο βαθμό που δεν υπάκουαν πλέον στις εντολές των ανωτέρων τους να μην χτυπούν τους συλληφθέντες.

«ΤΑ ΝΕΑ» φαίνεται ότι επιλέγουν μία διαφορετική στάση απέναντι στην αστυνομία σε σχέση με την «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», μία στάση που ενδέχεται να υπαγορεύεται από πολιτικές σκοπιμότητες. Ενώ από την μία πλευρά καταδικάζουν απερίφραστα την «εκτέλεση» όπως την αποκαλούν ενός δεκαπεντάχρονου παιδιού από ένα όργανο της τάξης, από την άλλη δικαιολογούν την αστυνομική βία που ασκήθηκε πάνω σε άοπλους και ανήμπορους να αντιδράσουν νέους. Η αντίφαση αυτή ίσως ανάγεται στον κομματικό προσανατολισμό της συγκεκριμένης εφημερίδας, η οποία εξαντλεί όλη της την αυστηρότητα στον δράστη μιας ενέργειας που πυροδότησε σειρά δυσμενών εξελίξεων, με αποτέλεσμα την δημιουργία αρνητικού κλίματος για την σοσιαλιστική κυβέρνηση της χώρας ενώ επιδεικνύει

υψηλό βαθμό επιείκειας για τις βιαιότητες των MAT, οι οποίες έγιναν όμως στο πλαίσιο μιας επιχείρησης για την αποκατάσταση της τάξης.

Το 1990 οι συμπλοκές μεταξύ αναρχικών και μελών της Ο.Ν.ΝΕ.Δ. κατά την άφιξη της αντιπροσωπείας της Νέας Δημοκρατίας στον χώρο του Πολυτεχνείου αποτελούν κεντρικό θέμα του αφιερώματος της εφημερίδας στην 17^η επέτειο της εξέγερσης του '73. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι οι ΟΝΝΕΔίτες παρουσιάζονται εξίσου επικίνδυνοι με τους αναρχικούς και μάλιστα κάτοχοι ενός πιο ενισχυμένου «φορητού οπλοστασίου», το οποίο απαρτίζεται από σιδερένιους λοστούς και ρόπαλα που χρησιμοποιούνται ως μέσα απόκρουσης ξύλων και νεραντζιών. «ΤΑ ΝΕΑ» προσδίδουν μία ακόμα νέα διάσταση στα βίαια επεισόδια, η οποία απουσιάζει από τις προηγούμενες εφημερίδες: οι αναρχικοί δεν είναι μόνοι τους σε αυτή την αντιπαράθεση. Έχουν ως συμμάχους τους πολλούς φοιτητές που και αυτοί στράφηκαν με τη σειρά τους εναντίον των ΟΝΝΕΔιτών. Η οπτική γωνία που επιλέγει η εφημερίδα συνάδει πλήρως με την κομματική της τοποθέτηση αφού με αυτό τον τρόπο «καταδεικνύει» ότι η πολιτική της κυβέρνησης της Ν.Δ. προκαλεί την δυσαρέσκεια ενός μεγάλου τμήματος της ελληνικής νεολαίας.

Ενώ στο πρώτο άρθρο η ιδεολογική ταυτότητα των αναρχικών θεωρείται δεδομένη, στα δύο άρθρα που ακολουθούν η ταυτότητα αυτή τίθεται υπό αμφισβήτηση (οι λέξεις αναρχικοί και «αναρχικοί» εμφανίζονται με την ίδια σχεδόν συχνότητα). Έτσι, οι συντάκτες των συγκεκριμένων άρθρων φαίνεται να ακολουθούν σε αυτή την περίπτωση την τακτική της αποστασιοποίησης από αυτοχαρακτηρισμούς που εφαρμόζει, όπως είδαμε, το ίδιο χρονικό διάστημα και η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ». Τόσο το λεπτομερές χρονικό της καταστροφικής δράσης ατόμων που η εφημερίδα χαρακτηρίζει «νεαρούς κουκουλοφόρους» και «ταραξίες», όσο και οι εκτενείς αναφορές στα προβλήματα που δημιουργεί ο καταγιγισμός των δακρυγόνων στους διερχόμενους πολίτες συνθέτουν την εικόνα εκείνη που επιδιώκει να προβάλλει το εν λόγω έντυπο, δηλαδή την εικόνα μιας κυβέρνησης ανίκανης να επιβάλλει την τάξη και να προστατεύσει την δημόσια και ιδιωτική περιουσία.

Το 1995 οι μαζικές συλλήψεις των καταληψιών του Πολυτεχνείου δεν αποτελούν «πόλο έλξεως» για τα «ΤΑ ΝΕΑ» που αποδίδουν την μικρότερη δημοσιογραφική βαρύτητα στο γεγονός αυτό σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εφημερίδες (βλ. συγκεντρωτικό πίνακα).

Ο αναρχικός «ΤΩΝ ΝΕΩΝ» είναι συνήθως νεαρός άνδρας, μαθητής ή φοιτητής οιασδήποτε ταξικής προέλευσης, οπαδός της αναρχικής ιδεολογίας, ιδιαίτερα δυναμικός (η μαχητικότητα υπερβαίνει κατά πολύ την επικινδυνότητα, 19:5) αλλά και θύμα της αστυνομικής βίας. Σε τρία άρθρα της η εφημερίδα στηλιτεύει την ενέργεια του υπαστυνόμου των MAT και όλων όσων συμμετείχαν στον ξυλοδαρμό ενός ανήλικου καταληψία, μέσω περιγραφών που προκαλούν φρίκη αλλά και σκωπτικών εκφράσεων σε σχέση με τον ανδρισμό των δραστών: «άντρες» των MAT, «παλικάράδες». «ΤΑ ΝΕΑ», όπως και στην περίπτωση του Α. Μελίστα,

καταδικάζουν με ιδιαίτερη δριμύτητα μεμονωμένα περιστατικά αστυνομικής βίας που αμαυρώνουν την εικόνα της σοσιαλιστικής κυβέρνησης της χώρας. Το συγκεκριμένο περιστατικό θεωρήθηκε ότι λειτούργησε εμπρηστικά σε μία ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα, οδηγώντας σε μία μεταστροφή της κοινής γνώμης:

«με την αγριότητα που επέδειξαν αντέστρεψαν το κλίμα που υπήρχε μέχρι εκείνη την ώρα για τις προσπάθειες των αστυνομικών να βγάλουν από το Πολυτεχνείο τους καταληψίες».

(20/11/1995)

Τα αίτια που ωθούν τους νέους στην βία δεν αποτελούν αντικείμενο εκτενούς ανάλυσης από την εφημερίδα, η οποία περιορίζεται στην δημοσίευση των δηλώσεων των γονέων πέντε συλληφθέντων από τις οποίες προκύπτουν ως αιτιολογικοί παράγοντες της νεανικής βίας, ο χωρισμός των γονιών, τα ψυχολογικά προβλήματα και η απόρριψη του κυρίαρχου τρόπου ζωής (εργασία-καταναλωτισμός). Η εφημερίδα προσφέρει βήμα και στον επιστημονικό λόγο, τον οποίο προβάλλει όμως με εξαιρετικά συνοπτικό και αποσπασματικό τρόπο. Έτσι, η κ. Ιωάννα Τσίγκανου (κοινωνιολόγος του Εγκλήματος) αναφέρεται στην ιδεολογική κρίση της δημοκρατίας, η οποία «είναι εντονότερη στους νέους» ενώ η κ. Βάσω Αρτινοπούλου (εγκληματολόγος) υποστηρίζει ότι η ευθύνη για «το πώς αυτά τα παιδιά έφθασαν ως εδώ» είναι συλλογική. Το φάσμα των προαναφερθέντων παραγόντων που παραθέτονται χωρίς να αναλύονται, καταδεικνύει την έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά της εφημερίδας για μία εμπεριστατωμένη ανάλυση του κοινωνικού αυτού φαινομένου.

Κλείνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στις σελίδες «ΤΩΝ ΝΕΩΝ» η σκιαγράφηση των αναρχικών περνά από διάφορα στάδια ειδικά όσον αφορά στην διάκριση εμείς-αυτοί (το 1980 συνεργάτες των παρακρατικών και αντίπαλοι των φοιτητών, το 1990 σύμμαχοι των φοιτητών, το 1995 τα «παιδιά της διπλανής πόρτας»). Κάποια βασικά, όμως, στοιχεία του προφίλ τους, όπως η ηλικία, το φύλο και η ιδεολογική ταυτότητα, παραμένουν अपαραάλλακτα στο πέρασμα του χρόνου ενώ η εικόνα τους ως θυμάτων της αστυνομικής βίας άλλοτε τονίζεται και άλλοτε υποβαθμίζεται, ανάλογα με την κομματική σύνθεση της κυβέρνησης και του ρόλου της αστυνομικής βίας (πυροσβεστικός-εμπρηστικός) σε σχέση με τις κυβερνητικές επιδιώξεις.

5) Η ΑΥΓΗ

Στην συνέχεια θα περάσουμε στον χώρο της Αριστεράς, προκειμένου να εντοπίσουμε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών, όπως αυτές διαχέονται σε αναγνώστες αριστερών πολιτικών πεποιθήσεων μέσω των δύο μεγαλύτερων σε κυκλοφορία εφημερίδων αυτού του χώρου: της «ΑΥΓΗΣ» και του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ».

Το 1980 οι αναρχικοί της «ΑΥΓΗΣ» έχουν πολιτική ταυτότητα και αναπτύσσουν ομαδική δράση, η οποία όμως ελάχιστα ενδιαφέρει την συγκεκριμένη εφημερίδα (πολύ χαμηλή συχνότητα στις κατηγορίες «Σωματικές Βλάβες» και «Φθορές»).

Ήδη στο πρωτοσέλιδο του φύλλου με ημερομηνία 18/11/1980 καθίσταται σαφής ο άνισος καταμερισμός ευθυνών για τους δύο θανάτους και τους εκατοντάδες τραυματισμούς διαδηλωτών κατά τον εορτασμό της 7^{ης} επετείου της εξέγερσης του Πολυτεχνείου. Υπό από τον πηχυαίο τίτλο:

«Η ΕΥΘΥΝΗ ΓΙΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΒΑΡΥΝΕΙ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

το ΚΚΕ εσωτερικού μέσω ανακοίνωσης-καταγγελίας αποδίδει ένα πολύ μικρό μερίδιο ευθύνης στους «ανεύθυνους-τυχοδιώκτες» αναρχικούς, οι οποίοι με τα έκτροπα που προκάλεσαν προσέφεραν άλλοθι σε διάφορα «κέντρα και παράκεντρα εξουσίας» για να διατάξουν μία γενικευμένη επίθεση των ΜΑΤ εναντίον «ειρηνικών διαδηλωτών». Βαριές ευθύνες καταλογίζονται στην κυβέρνηση όχι μόνο για τις αστυνομικές «βαρβαρότητες» που αποτελούν συνέπεια της αδυναμίας της να «αποκαθάρει την κρατική μηχανή από τις χουντικές δυνάμεις» αλλά και για τα έκτροπα των αριστεριστών, διότι αν είχε επιτρέψει την πορεία στην αμερικανική πρεσβεία, τίποτε απ' όλα αυτά δεν θα είχε συμβεί.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα άρθρα της «ΑΥΓΗΣ», η οποία στο λογότυπο της μας υπενθυμίζει ότι αποτελεί κεντρικό όργανο του ΚΚΕ εσωτερικού, συνιστούν πιστή αντιγραφή των θέσεων του κόμματος, με άλλα λόγια η εν λόγω εφημερίδα αναπαράγει αυτούσια την κομματική γραμμή.

Στο δημοσίευμα με τίτλο:

«Θλιβερά επεισόδια και χθες στην Αθήνα»

οι ήρωες-φοιτητές της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ» και της «ΒΡΑΔΥΝΗΣ», καθώς και οι ποικίλης πολιτικής προελεύσεως φοιτητές-φρουροί της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» και των «ΝΕΩΝ» είναι ανύπαρκτοι. Στην θέση τους η «ΑΥΓΗ» τοποθετεί μέλη της ΚΝΕ που προχωρούν σε αυθαίρετο κλείσιμο του Πολυτεχνείου, παραβιάζοντας σχετική απόφαση της ΕΦΕΕ και δυναμιτίζοντας τις προσπάθειες για εκτόνωση της κατάστασης. Οι αναρχικοί-αριστεριστές που επιχειρούν να εισβάλλουν στο πανεπιστημιακό ίδρυμα δεν θα επιδίδονταν σε βιαιότητες εάν η ΚΝΕ εφάρμοζε την απόφαση της ΕΦΕΕ για ανοιχτό Πολυτεχνείο.

Παρατηρούμε ότι τόσο σε αυτή την περίπτωση, όσο και στην περίπτωση των επεισοδίων που σημειώθηκαν κατά την διάρκεια της πορείας, η εφημερίδα εκδηλώνει την τάση να

δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό την δράση των αναρχικών, παρουσιάζοντας την ως αποτέλεσμα των προκλήσεων που δέχονται από διάφορες πλευρές. Επίσης φαίνεται να τους απαλλάσσει από την ευθύνη του κύματος βανδαλισμών που προηγήθηκαν της πορείας, αφού μόνο κατά την περιγραφή των συγκεκριμένων επεισοδίων συναντάμε την λέξη αναρχικός μέσα σε εισαγωγικά. Στα σχετικά δημοσιεύματα υποβόσκει λοιπόν το μήνυμα ότι αυτοί που έσπασαν βιτρίνες και εκτόξευσαν μολότοφ πριν ξεκινήσει η πορεία ήταν προβοκάτορες που είχαν παρεισφρήσει στο μπλοκ των αναρχικών-αριστεριστών.

Σε γενικές γραμμές, το φως της δημοσιότητας συγκεντρώνουν εδώ οι βιαιότητες των ανδρών των MAT, για την περιγραφή των οποίων η «ΑΥΓΗ» χρησιμοποιεί ηχηρές εκφράσεις, όπως: «θηριωδία των MAT», «ορδές των MAT», «άνανδρη επίθεση της αστυνομίας», «πρωτοφανή σε αγριότητα και βαρβαρότητα αστυνομική επίθεση» ενώ το πολιτικό ρεπορτάζ κυριαρχεί σε όλα τα φύλλα της υπό εξέταση περιόδου.

Το 1985 οι αναρχικοί της «ΑΥΓΗΣ» είναι νεαρά άτομα, οπαδοί της αναρχικής ιδεολογίας (αναλογία μεταξύ αναρχικών-«αναρχικών» 32:5), θύματα της αστυνομικής αυθαιρεσίας που διακατέχονται από ισχυρά αρνητικά συναισθήματα, τα οποία συνιστούν ουσιαστικά τον μοχλό της ομαδικής τους δράσης.

Η παρουσίαση των δύο γεγονότων που αποτέλεσαν τους βασικούς άξονες της ανάλυσης μας στις προηγούμενες εφημερίδες (θανάσιμος τραυματισμός Μ. Καλτέζα – εκκένωση Χημείου) γίνεται μέσω πολύ λιτών περιγραφών και ενός πραγματικά πενιχρού φωτογραφικού υλικού. Αξιοσημείωτη είναι η επιλογή της εφημερίδας να μην δημοσιεύσει ούτε μία φωτογραφία του νεκρού Καλτέζα. Στον τελευταίο δεν αποδίδεται πολιτική ταυτότητα, αφού η ηλικία του αποτελεί το κέντρο σχεδόν όλων των αναφορών στο πρόσωπό του: δεκαπεντάχρονος νέος, 15χρονος μαθητής. Το στοιχείο της προμελέτης συνάγεται από εκφράσεις όπως: «φόνος» και «δολοφονία» ενώ οι συνθήκες του θανάτου παραμένουν θολές και αδιευκρίνιστες. Για παράδειγμα, δεν καθίσταται σαφές αν ο αστυνομικός βρισκόταν μέσα στο φλεγόμενο όχημα ή έξω από αυτό την στιγμή του πυροβολισμού. «Η ΑΥΓΗ» αποφεύγει την πρακτική του αστυνομικού ρεπορτάζ και επιχειρεί να προσδώσει πολιτικές διαστάσεις στο έγκλημα, επαναφέροντας το θέμα του εκδημοκρατισμού των σωμάτων ασφαλείας και επιρρίπτοντας ως εκ τούτου ευθύνες και στην κυβέρνηση. Ο τίτλος άρθρου της που δημοσιεύθηκε στο φύλλο της 19^{ης} Νοεμβρίου 1985 φανερώνει την επιδίωξη πολιτικοποίησης του γεγονότος:

«Η πολιτική ανατομία ενός θανάτου»

Εντύπωση επίσης προκαλεί το γεγονός ότι το χρονικό της κατάληψης και εκκένωσης του Χημείου συνοδεύεται από μία μόνο φωτογραφία, στην οποία απεικονίζεται ένας πυροσβέστης μέσα σε έναν κατεστραμμένο χώρο. Δύο φωτογραφίες στις οποίες αποτυπώνονται σκηνές από την βίαιη εκκένωση περιλαμβάνονται σε δημοσίευμα με τίτλο:

«Ευθύνες για την καταπάτηση του Ασύλου»

που έχει ως θέμα του τις πολιτικές διεργασίες που οδήγησαν στην απόφαση της εκκένωσης. Έτσι, «Η ΑΥΓΗ» χρησιμοποιεί τα οπτικά αυτά ντοκουμέντα για να προβάλλει την παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου από τους αστυνομικούς, μία παραβίαση στην οποία συναίνεσε η κυβέρνηση και όχι τόσο την βία που ασκήθηκε πάνω στους καταληψίες.

Η εφημερίδα καταδικάζει και τα δύο είδη βίας (αναρχική-αστυνομική) με εξίσου καυστικό τρόπο. Επιλέγει επίσης να δει τους αναρχικούς μέσα από τις πολιτικές της διόπτρες. Η εικόνα που σχηματίζει γι αυτούς είναι πολύ θλιβερή. Είναι η εικόνα μιας «καταστραμμένης γενιάς» χωρίς στόχους, χωρίς οράματα, η οποία εγκλωβισμένη σε μία ιδεολογία που της προσφέρει μόνο αδιέξοδα, διοχετεύει όλη της την απόγνωση σε πράξεις τυφλής βίας, χωρίς ουσία και προοπτική. Οι αναρχικοί της «ΑΥΓΗΣ» του '85 έχουν ένα κοινό πάθος με τους αστυνομικούς: την δίψα για εξουσία. Γι αυτούς η τελευταία μετατρέπεται σε φετίχ που οδηγεί με την σειρά του στην υιοθέτηση μίας αυταρχικής νοοτροπίας.

Το 1990 οι αναρχικοί απουσιάζουν και από τα δύο πολύ σύντομα άρθρα της «ΑΥΓΗΣ» με θέμα τις συμπλοκές που έλαβαν χώρα κατά την άφιξη της αντιπροσωπείας της Ν.Δ. στο Πολυτεχνείο. Οι «ένοχοι για τη βροχή νεραντζιών» είναι νέοι απροσδιορίστου πολιτικής ταυτότητας ενώ τα μέλη της Ο.Ν.ΝΕ.Δ συγκεντρώνουν τα πυρά της εφημερίδας για την δυσανάλογα βίαιη αντίδραση τους εν συγκρίσει με την πρόκληση που δέχτηκαν. Η ρίψη νεραντζιών ερμηνεύεται έτσι ως έκφραση αγανάκτησης της νεολαίας γενικά και όχι ενός συγκεκριμένου τμήματος της απέναντι στην κυβερνητική πολιτική, ερμηνεία που ενισχύεται ακόμα περισσότερο από την αποσιώπηση της σχετικής ανακοίνωσης της Ο.Ν.ΝΕ.Δ. και την προβολή ανακοίνωσης-καταγγελίας της ΕΦΕΕ που αποδίδει την καθολική ευθύνη για τα επεισόδια στα μέλη της πρώτης.

Το 1995 οι αναρχικοί σκιαγραφούνται από την «ΑΥΓΗ» ως εξής: είναι νέοι, συνήθως φοιτητές, οπαδοί του αναρχισμού, θύματα της κρατικής καταστολής, κυριευμένοι από έντονα αρνητικά συναισθήματα, όπως οργή και απελπισία αλλά και με ήθος (βλ. Πίνακα Ε1, οι απαξιωτικές εκφράσεις τοποθετούνται μέσα σε εισαγωγικά). Η εικόνα τους ως ατόμων επικίνδυνων για την δημόσια ασφάλεια παρουσιάζεται αρκετά συρρικνωμένη, έτσι ώστε να συμπίπτει πλήρως με την εικόνα του ταραχοποιού ενώ ο τραυματισμός ενός στελέχους της ΚΝΕ από μολότοφ που θα έδινε στην επικινδυνότητα τους μία νέα, πιο σοβαρή διάσταση, δεν χρεώνεται σε αναρχικούς αλλά σε «ψευτοαναρχικούς»-προβοκάτορες που επιτέθηκαν σε άοπλους φοιτητές με στόχο την αμαύρωση της επετείου.

Όσον αφορά στην μεταχείρισή τους από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, η «ΑΥΓΗ» αποδίδει μεγάλη δημοσιογραφική βαρύτητα τόσο στον ομαδικό ξυλοδαρμό του ανήλικου καταληψία από άνδρες των ΜΑΤ, όσο και στην πληθώρα των δικονομικών παραβάσεων που τελέστηκαν αμέσως μετά τις μαζικές συλλήψεις.

Έτσι, σε άρθρο της με τίτλο:

«Εικόνες βαρβαρότητας»

περιγράφει με εξαιρετικά λιτό ύφος σκηνές που προκαλούν αποτροπιασμό, απέχοντας παράλληλα από την χρήση επικριτικών επιθετικών προσδιορισμών για τους δράστες της συγκεκριμένης ενέργειας.

Από τις 21/11 έως και τις 23/11/1995 η «ΑΥΓΗ» εξαπολύει μύδρους κατά του ποινικού συστήματος ακόμα και από τις πρώτες σελίδες των φύλλων της. Τα κύρια σημεία στα οποία εστιάζεται η κριτική της είναι: η σύνταξη ομαδικών δικογραφιών, η αντιμετώπιση της απλής φυσικής παρουσίας σε έναν χώρο υπό κατάληψη ως ποινικού αδικήματος και η επιβολή εξοντωτικών ποινών με βάση τις καταθέσεις αναξιόπιστων μαρτύρων κατηγορίας

Παραθέτουμε στην συνέχεια ορισμένους πρωτοσέλιδους και μη τίτλους:

«Δοκιμάζεται το κράτος δικαίου»

(21/11/1995)

«Από την τυφλή εξέγερση στην τυφλή δικαιοσύνη»

(21/11/1995)

«Κατηγορητήριο χωρίς στοιχεία»

(22/11/1995)

«Ομαδική δίκη χωρίς στοιχεία»

(22/11/1995)

«Προβληματίζουν οι εξοντωτικές ποινές»

(22/11/1995)

«Στις 5 Δεκεμβρίου η δίκη των καταληψιών – Ανοιχτά ζητήματα για τις ομαδικές δικογραφίες»

(23/11/1995)

Στο προφίλ του αναρχικού της «ΑΥΓΗΣ» η ιδιότητα του θύματος των διωκτικών μηχανισμών πολιτικοποιείται. Οι συλληφθέντες αναρχικοί παρουσιάζονται ως πολιτικοί κρατούμενοι στους οποίους το κράτος δικαίου ξεσπά όλη την εκδικητική του μανία διότι τίθεται υπό αμφισβήτηση η εξουσία του. Επιλέγει να «τους τσακίσει», αντί να «τους αφουγκραστεί».

Ήδη στο φύλλο της με ημερομηνία 19/11/1995, η εφημερίδα διαβλέπει μία τάση στο χώρο της νεολαίας η οποία δεν περιορίζεται στους «πενήντα καταληψίες» ή στους «μερικούς δεκάδες ομοϊδεάτες» που έβλεπε στα προηγούμενα άρθρα της. Ο μαζικός χαρακτήρας της κατάληψης προσελκύει το ενδιαφέρον της και γίνεται αντικείμενο πολιτικής και κοινωνικής διερεύνησης στα επόμενα φύλλα της. Η βαρύνουσα σημασία που αποδίδει στο θέμα αυτό αποτυπώνεται στον επίλογο άρθρου της με τίτλο:

«Μακριά από τον καπνό των δακρυγόνων»

(21/11/1995)

«Η “Αυγή” ανοίγει τις σελίδες της, τις λίγες σελίδες που έχει, περιμένοντας γνώμες και απόψεις γι’ αυτά τα θέματα. Φιλοδοξία μας να οργανώσουμε ένα διάλογο νηφάλιο, μακριά από τον καπνό των δακρυγόνων, το κροτάλισμα των γκλομπς, τον κρότο των καταστροφών και τα ρεπορτάζ τρόμου των καναλιών. Εσείς θα συμμετάσχετε;»

Η αναζήτηση των αιτιών που ωθούν τους νέους σε πράξεις τυφλής βίας, καθώς και η κατάθεση προτάσεων για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου μένουν περιχαρακωμένες σε ένα πλαίσιο από όπου απουσιάζει ο επιστημονικός λόγος, με εξαίρεση το άρθρο της 24^{ης} Νοεμβρίου με τίτλο:

«Τα παπούτσια και το πρόβλημα ταυτότητας»

του οποίου η συντάκτρια (διδάκτωρ Φιλολογίας) προβάλλει ως πανάκεια την σχολική επιτυχία.

Μέσα από πολιτικές και κοινωνιολογικού τύπου αναλύσεις, η τυφλή βία των αναρχικών, η οποία αποτέλεσε αντικείμενο αυστηρής κριτικής το ’85, εξετάζεται τώρα από μία εντελώς διαφορετική σκοπιά: αν και «άτσαλη και προκλητική» η βία αυτή ενδέχεται να εμπεριέχει το σπέρμα μαζικών εξεγέρσεων που θα οδηγήσουν σε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και «νέα Πολυτεχνεία». Συνεπώς ο μαζικός χαρακτήρας της, το γεγονός ότι αυτή υπερβαίνει τα στενά όρια περιθωριοποιημένων ομάδων και μετατρέπεται σε συλλογική πρακτική, αρκούν για να εξωραΐσουν και να εξευγενίσουν μία μορφή βίας που αρχικά τουλάχιστον στερείται σαφών στόχων.

Οι «νέοι της οργής» του ’95 δεν είναι άλλοι από τους σύγχρονους εξεγερμένους του ’73. Μόνο που εκείνοι αγωνίζονταν ενάντια σε μία δικτατορία που «είχε το στίγμα του παράνομου» ενώ οι σημερινοί συγκρούονται με την «δικτατορία των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της κατανάλωσης και του life-style», η οποία βασιζόμενη στην πλασματική της νομιμότητα «αφαιρεί από τους νέους το δικαίωμα να έχουν λόγο».

Οι γενεσιουργές κοινωνικές αιτίες της νεανικής βίας πολλές, το ίδιο και οι λύσεις που προτείνονται. Έτσι, η φτώχεια, η κοινωνική αδικία, η κρίση των αξιών, η εξοικείωση με την καθημερινή βία και βαρβαρότητα προβάλλονται ως μερικοί από τους παράγοντες που συντελούν στην διαίωνιση του φαινομένου ενώ η καταπολέμηση της ανεργίας, η αναβάθμιση της παιδείας, η ανατροπή των «αξιών» του ατομισμού και του σκληρού ανταγωνισμού ως λύσεις που θα συμβάλλουν μακροπρόθεσμα στην εξάλειψη του προβλήματος. Το τελευταίο όμως έχει και πολιτικές διαστάσεις, επομένως θα πρέπει, σύμφωνα με τους συντάκτες της «ΑΥΓΗΣ», να αντιμετωπιστεί όχι μόνο σε κοινωνικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο. Μόνο ένα ευρύ δημοκρατικό κίνημα που θα «λειτουργήσει ως “ομπρέλα”» καλύπτοντας τα αιτήματα οποιασδήποτε «εκρηκτικής» κίνησης θα μπορούσε να οδηγήσει στην άρση του

αδιεξόδου που βιώνουν αυτοί οι νέοι. Η πρόταση αυτή σε συνδυασμό με την ανοιχτή δήλωση συμπάθειας προς τον αναρχικό χώρο:

«Έχουμε από τη μία την αστυνομία ως μόνο φερέγγυο και δραστήριο εκπρόσωπο του κράτους και από την άλλη ένα σύμφυρμα αναρχικών, απελπισμένων εφήβων, χουλιγκάνων και αντεξουσιαστών κάθε εκτάσεως και εντάσεως.

Ανακλαστικά έχουμε κάθε λόγο να βλέπουμε με συμπάθεια τους τελευταίους, όσο κι αν μας ξενίζουν και πολλές φορές μας εκνευρίζουν απέραντα οι μέθοδοί τους, οι στόχοι ή η απουσία στόχων τους, τα κολλήματα τους, το γεγονός ότι είναι πολύχρωμοι» (Γ. Κυρίτσης, 21/11/1995)

θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως μία απόπειρα (της εφημερίδας και κατ' επέκταση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, τις θέσεις του οποίου προβάλλει η πρώτη) προσέγγισης και προσεταιρισμού των αναρχικών, ως πρόθεση σύναψης συμμαχίας μαζί τους, η οποία θα διέπεται όμως από τους όρους που θα θέτει το κίνημα. Η «ΑΥΓΗ» βλέπει στον αναρχικό χώρο ένα μαχητικό ανθρώπινο δυναμικό που παραμένει αναξιοποίητο όσο βρίσκεται στο πολιτικό-κοινωνικό περιθώριο. Η ένταξή του στο πολιτικό σύστημα θα έδινε νέα πνοή στο τελευταίο, όμως το τίμημα για τον αναρχικό χώρο θα ήταν βαρύ: απώλεια της αυτονομίας του κάτω από την «ομπρέλα» διαφόρων σχηματισμών. Η πολιτική αφομοίωση λοιπόν και όχι απλά ο απεγκλωβισμός από το περιθώριο αποτελεί, κατά την γνώμη μας, το βαθύτερο νόημα της πρότασης της «ΑΥΓΗΣ».

Το 2000 σε άρθρο της εφημερίδας με θέμα την πορεία προς το αμερικανικό προξενείο αναφέρεται ότι τα μέλη των αναρχικών οργανώσεων για πρώτη φορά δεν έκαναν αισθητή την παρουσία τους. Με αυτό τον τρόπο προβάλλεται η εικόνα του αναρχικού ως ειρηνικού διαδηλωτή που δεν προκαλεί πλέον έκτροπα και ταραχές.

Παρά το γεγονός ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών της «ΑΥΓΗΣ» υφίστανται ορισμένες ποιοτικές μεταβολές στο πέρασμα του χρόνου (π.χ. καταδίκη τυφλής βίας το '85, εξωραϊσμός της το '95), σε γενικές γραμμές είναι απαλλαγμένες από τα αρνητικά χαρακτηριστικά που δεσπόζουν στα πορτρέτα των αναρχικών των προηγούμενων εφημερίδων (π.χ. υψηλός βαθμός επικινδυνότητας, απειλή για τα δημοκρατικά ήθη, κ.λπ.). Ακόμα και το στοιχείο της καταστροφικότητας, κοινό σε πολλά προφίλ, παρουσιάζεται αρκετά υποτονικό [«γνωρίζουμε ότι (ο αναρχικός χώρος) δεν αναγνωρίζεται σε πρακτικές βανδαλισμού»]¹⁷⁷. Η κριτική που τους ασκείται δεν επικεντρώνεται τόσο στην δράση τους (χαμηλές συχνότητες σε όλες τις κατηγορίες παρεκκλινουσών ενεργειών, βλ. Πίνακα Ε2), όσο στα δομικά τους χαρακτηριστικά (έλλειψη οργάνωσης-στοχοθεσίας, ιδεολογική ανομοιογένεια). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η «ΑΥΓΗ» είναι η μοναδική εφημερίδα του

¹⁷⁷ Τσουκνίδας Α. (21/11/1995)

δείγματος μας που «φλερτάρει» ανοιχτά με τον χώρο αυτό, με μία διάθεση όμως νουθεσίας και καθοδήγησής του.

6) ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ

Σε αυτό το σημείο θα ολοκληρώσουμε την επισκόπηση του Αθηναϊκού Τύπου με μία ακόμα εφημερίδα του χώρου της Αριστεράς: τον Ριζοσπάστη.

Διακριτικό χαρακτηριστικό του τελευταίου αποτελεί η προσκόλληση του τουλάχιστον μέχρι το 2000 (τελευταίος σταθμός της έρευνας μας) σε μία θεωρία συνωμοσίας από την οποία πηγάζουν οι προβαλλόμενες κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, διάφοροι προβοκάτορες, όπως άνδρες της ασφάλειας, πράκτορες της ΕΥΠ αλλά και ξένων μυστικών υπηρεσιών «φορώντας τη μάσκα του αναρχικού» επιδίδονται οι ίδιοι ή υποκινούν άλλους σε έκτροπα, με απώτερο στόχο την αμαύρωση της επετείου του Πολυτεχνείου, την αλλοίωση του νοήματος της και την κατάργηση μιας σημαντικής δημοκρατικής κατάκτησης: του πανεπιστημιακού ασύλου. Πίσω από τη μάσκα κρύβουν το αληθινό τους πρόσωπο, την πραγματική τους ιδιότητα και έτσι η προβοκάτσια δεν είναι τόσο εξόφθαλμη και απροκάλυπτη. Η υψηλή συχνότητα που παρουσιάζουν οι εντός ή εκτός εισαγωγικών χαρακτηρισμοί, οι οποίοι ισοδυναμούν με δηλώσεις αμφισβήτησης της συγκεκριμένης πολιτικής ταυτότητας (αναρχικοί), δεν οφείλεται όμως μόνο στην δράση προβοκατόρων. Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» απέχει από την πολιτική αναγνώριση του αναρχικού χώρου για δύο ακόμα λόγους. Καταρχήν, ο πολυσχιδής ιδεολογικός χαρακτήρας του χώρου αυτού που μεταφράζεται σε μία πληθώρα αντίρροπων και αλληλοσυγκρουόμενων τάσεων και η συνακόλουθη έλλειψη ιδεολογικής καθαρότητας – στοιχείο μείζονος σημασίας για την διαμόρφωση πολιτικής ταυτότητας σύμφωνα με την εφημερίδα - θέτουν σε αμφισβήτηση την ιδεολογική του υπόσταση. Η αφέλεια επίσης που χαρακτηρίζει κατά τον «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» τα άτομα του αναρχικού χώρου, τα καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτα στην επιρροή των προβοκατόρων, στερώντας τους την δυνατότητα ανάπτυξης αυτοτελούς και ολοκληρωμένης πολιτικής συνείδησης. Οι «αναρχικοί» ουσιαστικά άγονται και φέρονται από τους τελευταίους οι οποίοι τους χρησιμοποιούν ως όργανα στα άνομα σχέδια τους.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των δημοσιευμάτων, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η θεωρία συνωμοσίας παραμένει αναλλοίωτη στο πέρασμα του χρόνου, ως άφθαρτο φίλτρο που διυλίζει τις εισερχόμενες πληροφορίες για τους αναρχικούς. Έτσι, όσα στοιχεία ενισχύουν την θεωρία αυτή υπογραμμίζονται ιδιαίτερα ενώ όσα θα μπορούσαν να κλονίσουν την αξιοπιστία της, υποβαθμίζονται ή παραβλέπονται.

Για το έτος 1975 τα δύο άρθρα που δημοσιεύθηκαν στο χρονικό πλαίσιο της έρευνας μας εντάχθηκαν στην κατηγορία των εμβόλιμων κειμένων (βλ. σχετική ενότητα).

Το 1980 το πρωτοσέλιδο του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» (18/11) διαφέρει σε εντυπωσιακό βαθμό από τα αντίστοιχα πρωτοσέλιδα των υπόλοιπων εφημερίδων του δείγματος μας. Υπό τον τίτλο:

«ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ»

παραθέτει πέντε φωτογραφίες, το μέγεθος και η διάταξη των οποίων αντικατοπτρίζουν τις προτεραιότητες της εφημερίδας. Μία πανοραμική φωτογραφία στην οποία διακρίνεται το Πολυτεχνείο και η κατάμεστη από διαδηλωτές Πατησίων βρίσκεται στην κορυφή της σελίδας ενώ μία μικρότερη φωτογραφία της «λαοθάλασσας» έχει τοποθετηθεί στο κέντρο. Στο κάτω μέρος της σελίδας οι φωτογραφίες του τραυματισμένου Κουμή και της νεκρής Κανελλοπούλου δίπλα σε ένα ακόμα φωτογραφικό στιγμιότυπο από την ογκώδη πορεία. Με αυτό τον τρόπο καθίσταται έκδηλη η τάση της εφημερίδας να μην αφήσει τα έκτροπα να επισκιάσουν τον «παλλαϊκό» και «μεγαλειώδη» χαρακτήρα των εκδηλώσεων. Η μαζική προσέλευση και ο «αγωνιστικός παλμός» των διαδηλωτών ερμηνεύονται ως ηχηρά αντικυβερνητικά και αντιιμπεριαλιστικά μηνύματα και ως τέτοια καταλαμβάνουν περίοπτη θέση στα σχετικά δημοσιεύματα, σε μία πεισματική προσπάθεια της εφημερίδας να αποδείξει ότι τα όποια ύποπτα σχέδια δεν στέφθηκαν από επιτυχία.

Ένοχοι για το «ματοκύλισμα» η κυβέρνηση, οι παρακρατικοί μηχανισμοί, η αστυνομία και οι «αναρχικοί». Η ευθύνη και κατ' επέκταση η επικινδυνότητα των τελευταίων συνίσταται στην κάλυψη που προσέφεραν σε προβοκάτορες και μυστικούς πράκτορες (βλ. Πίνακα ΣΤ1) αφού το μπλοκ τους αποτέλεσε ουσιαστικά τον δούρειο ίππο για την εισχώρηση «ύποπτων στοιχείων» στο σώμα της πορείας που με τις βίαιες ενέργειες τους «προκάλεσαν και διευκόλυναν την αστυνομική βία». Η τελευταία προβάλλεται ιδιαίτερα από την εφημερίδα μέσα από περιγραφές που σοκάρουν:

«Άνοιξαν κρανία. Αποκόλλησαν εγκεφάλους. Πυροβόλησαν στο ψαχνό....Μία επίδειξη δύναμης και τρόμου»

«Οι ροπαλοφόροι ασυγκράτητοι, τα πρόσωπά τους μια μάσκα λύσσας και μίσους. Χτυπάνε στο σωρό, ο τόπος γεμίζει αίματα»

«Ένας νέος Ντερτιλής έδρασε χθες στο Πολυτεχνείο (....) Αυτός μετά το έγκλημα του τριγύριζε – κυριολεκτικά – σαν το τσακάλι, ψάχνοντας για νέα θύματα»

Η απόπειρα κατάληψης του Πολυτεχνείου από τους αναρχικούς παρουσιάζεται με εξαιρετικά λιτό τρόπο (μόλις δύο προτάσεις) στην τρίτη σελίδα του φύλλου της 18^{ης} Νοεμβρίου. Σε αντίθεση με την «ΑΥΓΗ» που υποστήριζε ότι οι «εντός των τειχών» του πανεπιστημιακού ιδρύματος ήταν στην πραγματικότητα μέλη της ΚΝΕ, τα οποία απαγόρευαν την πρόσβαση στον χώρο παραβιάζοντας απόφαση της ΕΦΕΕ, ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» προβάλλει μία εντελώς διαφορετική εκδοχή: από τη μία πλευρά, αυτοί που περιφρουρούσαν το Πολυτεχνείο ήταν φοιτητές (καμία αναφορά σε πολιτική παράταξη) που εφάρμοζαν κοινή

απόφαση των σπουδαστικών τους συλλόγων. Από την άλλη πλευρά, οι επίδοξοι καταληψίες δεν έχουν καμία σχέση με το ιδεολογικά ομοιογενές σύνολο που παρουσίαζαν οι προηγούμενες εφημερίδες. Ο «εχθρός προ των πυλών» σύμφωνα με την λεζάντα φωτογραφίας, στην οποία απεικονίζονται οι συμπλοκές, δεν είναι παρά ένα μείγμα ετερόκλιτων στοιχείων: «αναρχοαυτόνομοι, προβοκάτορες, φασίστες παρακρατικοί και “κάθε καρδιάς καρύδι”» απαρτίζουν αυτό τον «απίθανο συρφετό» χαμηλής ηθικής στάθμης. Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» μέσω κακόσημων και μειωτικών εκφράσεων εκδηλώνει την περιφρόνηση του προς τον αναρχικό χώρο.

Στην συνέχεια αξίζει να σταθούμε στο πρωτοσέλιδο του φύλλου της επόμενης ημέρας (19/11), όπου στο πολιτικό ρεπορτάζ με θέμα τα αιματηρά έκτροπα παρεμβάλλεται μία φωτογραφία συγκεντρωμένων διαδηλωτών με την εξής λεζάντα:

«Άξιος ο μισθός τους! Αν όχι όλων, τουλάχιστον μερικών από τους χυδαίους, προκλητικούς, αντικομμουνιστές “επαναστάτες”, που στη Θεσσαλονίκη πραγματοποίησαν αντί – ΚΚΕ πορεία κι επιχείρησαν επίθεση (χωρίς τελικά να την πετύχουν) ενάντια στα γραφεία της ΚΟΘ του ΚΚΕ. Προβοκάτορες, χαφιέδες και αφελείς, χτες το απόγευμα, υπηρέτησαν με το παραπάνω την αντίδραση....»

Η δημοσίευση της φωτογραφίας στην πρώτη σελίδα μέσα σε ένα ξένο προς αυτήν γλωσσικό περιβάλλον (δηλώσεις κομμάτων, άρθρο για αμερικανικές βάσεις, κ.λπ.) αποτελεί ισχυρή ένδειξη της βαρύτητας που αποδίδει η εφημερίδα στο συγκεκριμένο συμβάν. Σε άρθρο που ακολουθεί στις εσωτερικές σελίδες της εφημερίδας, περιγράφονται με εκπληκτική ακρίβεια οι κινήσεις τριών ατόμων που σύμφωνα με τον συντάκτη του δημοσιεύματος ενορχήστρωσαν την επίθεση των «αναρχικών» κατά των γραφείων του ΚΚΕ:

«Εφθασε στο χώρο της Πολυτεχνικής σχολής στις 3.40 το απόγευμα (...)

«Στις 4.10 μ.μ. οι τύποι αυτοί καθοδηγούσαν μια ομάδα 30 περίπου ατόμων (...)

«Όταν γύρω στις 6 ξεκίνησε η πορεία του συρφετού των αναρχοαριστεριστών, ήρθε η ώρα για να κινηθεί ο άνθρωπός μας με τη χειροβομβίδα»

Ο τρόπος δράσης των προβοκατόρων, η άνεση με την οποία κινούνται στον αναρχικό χώρο, παρεμβαίνοντας ακόμα και στις συζητήσεις της «οργανωτικής επιτροπής», η τεράστια πειθώ που διαθέτουν αφού πετυχαίνουν ακόμα και την αλλαγή ρότας σε προδιαγεγραμμένη πορεία, σε συνδυασμό με την αβουλία των αναρχικών που τους καθιστά έρμαιο προβοκατόρικων μεθοδεύσεων συνθέτουν μία εικόνα που βρίσκεται σε πλήρη σύμπλευση με την θεωρία συνωμοσίας. Με άλλα λόγια στο άρθρο αυτό παρακολουθούμε την πρακτική εφαρμογή της εν λόγω θεωρίας σε όλα της τα στάδια, από την διείσδυση στους κόλπους των αναρχικών μέχρι την ολοκλήρωση του σχεδίου.

Στο φύλλο με ημερομηνία 21/11/1980, ένας από τους προβοκάτορες του προηγούμενου άρθρου αποκτά όνομα και επαγγελματική ιδιότητα. Σύμφωνα με τον συντάκτη του άρθρου,

πρόκειται για πράκτορα των μυστικών υπηρεσιών με «φασιστικό παρελθόν» και πλούσια υπονομευτική δράση στον χώρο της ΚΝΕ από την οποία και εκδιώχθηκε, όταν αποκαλύφθηκε ο ύποπτος ρόλος του. Έτσι, η υπεροχή του Κομμουνιστικού Κόμματος σε σχέση με τους αναρχικούς τονίζεται ακόμα μία φορά, αφού το πρώτο φαίνεται να διαθέτει τους κατάλληλους εκείνους μηχανισμούς που εξασφαλίζουν την κάθαρση του από «επικίνδυνα στοιχεία». Από τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι οι «προβοκάτορες» του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» δεν αποτελούν σκιές ή αόρατες φιγούρες αλλά άτομα με σάρκα και οστά, με ονοματεπώνυμο των οποίων η ύπαρξη και η δράση χρησιμοποιούνται για να επαληθεύσουν την θεωρία της συνωμοσίας που τόσο επίμονα προβάλλει η εφημερίδα.

Το 1985 παρατηρείται μία ανατροπή της κλίμακας προτεραιοτήτων της εφημερίδας. Έτσι, «μια από τις μεγάλες και μαχητικές πορείες των τελευταίων χρόνων» περνά σε δεύτερη μοίρα ενώ η αλυσίδα των εκτρόπων που διαδέχθηκε τον θάνατο του Μ. Καλτέζα βρίσκεται σε πρώτο πλάνο μέσα από πρωτοσέλιδες φωτογραφίες και αναφορές.

Ο τρόπος παρουσίασης του θύματος και του δράστη προσεγγίζει το μοτίβο της «ΑΥΓΗΣ» και των εφημερίδων του κεντρώου χώρου, απ' όπου απουσιάζουν οι πολιτικοί χαρακτηρισμοί του θύματος (δεκαπεντάχρονος μαθητής, μικρός) με παράλληλη έμφαση στο στοιχείο του δόλου (στυγερή δολοφονία, ψυχρή εκτέλεση). Επίσης, ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» όπως και η «ΑΥΓΗ» δράττεται της ευκαιρίας να ασκήσει κριτική στην κυβέρνηση, διότι η τελευταία δεν έχει ικανοποιήσει ακόμα «το επείγον δημοκρατικό αίτημα για εκκαθάριση του καθεστώτος αυθαιρεσίας στα Σώματα Ασφαλείας».

Το γεγονός εκείνο που θα μπορούσε να προκαλέσει τριγμούς στην θεωρία συνωμοσίας - η βίαιη επιχείρηση εκκένωσης του Χημείου - υποβαθμίζεται από την εφημερίδα αφού η δημοσιογραφική βαρύτητα που του αποδίδεται είναι σχεδόν μηδαμινή. Πως θα μπορούσε να δικαιολογηθεί με βάση αυτή την θεωρία η υπέρμετρη αστυνομική βία που προέβαλλαν οι προηγούμενες εφημερίδες, πάνω σε «εκτελεστικά όργανα» της ίδιας της αστυνομίας και κατ' επέκταση της κυβέρνησης; Πως η αστυνομία θα επιδείκνυε τόση σκληρότητα σε «δικούς» της ανθρώπους; Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» παρακάμπτει αυτά τα ερωτήματα, αφιερώνοντας μία πολύ μικρή στήλη στην αστυνομική επιχείρηση, όπου η βία των οργάνων καταστολής αποτυπώνεται σε μία μόλις φράση:

«Σε δέκα λεπτά έβγαλαν 37 νεαρούς από την είσοδο του κτιρίου στη Σόλωνος, αρκετούς σε πραγματικά οικτρή κατάσταση από το ξύλο (...)» (19/11/1980)

Ακόμα και οι δύο φωτογραφίες από τον χώρο του Χημείου δεν απεικονίζουν σκηνές βίας παρά μόνο νεαρούς με τα χέρια ψηλά ανάμεσα σε ένστολους αστυνομικούς με αντιασφυξιογόνες μάσκες και γκλομπς.

Η επιβεβαίωση της θεωρίας συνωμοσίας έρχεται μία μέρα μετά (20/11) όπου σε άρθρο με τίτλο:

περιγράφεται με κάθε δυνατή λεπτομέρεια ένα από τα μέλη του προεδρείου σε συνέντευξη «αναρχοαυτόνομων», το οποίο σύμφωνα με τον συντάκτη του δημοσιεύματος είναι αστυνομικός. Η παραπάνω πληροφορία της εφημερίδας προβάλλεται ως μία ακόμα περίτρानη «απόδειξη» της αδυναμίας του αναρχικού χώρου να περιφρουρήσει όχι μόνο τις εκδηλώσεις του αλλά και την διαδικασία λήψης αποφάσεων από τις επεμβάσεις τρίτων (ανδρών της αστυνομίας στην συγκεκριμένη περίπτωση). Το «γεγονός» αυτό καταστρέφει την όποια πολιτική φυσιογνωμία θα μπορούσε να έχει ο συγκεκριμένος χώρος, κάτι που αντανakλάται και στις λίστες συχνοτήτων, όπως αυτές προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου (αναλογία αναρχικών-«αναρχικών», 4:20).

Το 1990 στο μοναδικό άρθρο του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» με θέμα τις συμπλοκές που ξέσπασαν την ώρα της κατάθεσης στεφάνου από την αντιπροσωπεία της Νέας Δημοκρατίας, η εφημερίδα κρατά ουδέτερη στάση απέναντι στις δύο «αντιμαχόμενες» πλευρές. Θεωρεί αμφότερες συνυπεύθυνες για τον «τραυματισμό της ομορφιάς και των μηνυμάτων του Νοέμβρη» και ακολουθώντας την τακτική της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» και της «ΑΥΓΗΣ» παρουσιάζει τους «αντιπάλους» των Ο.Ν.ΝΕ.Διτών ως πολιτικά άχρωμους (νεαροί “αγνώστου ταυτότητας”), αποφεύγοντας παράλληλα την δικαιολόγηση της αντίδρασης τους (ρίψη νεραντζιών) υπό το πρίσμα της νεανικής δυσaráσκειας απέναντι στην κυβερνητική πολιτική.

Το 1995 τόσο οι μαζικές συλλήψεις όσο και τα γεγονότα που προηγήθηκαν φιλτράρονται μέσα από το ίδιο πλέγμα συνωμοτικών αντιλήψεων και ερμηνειών που συναντήσαμε τα προηγούμενα έτη. Οι υψηλές συχνότητες σε χαρακτηρισμούς που θέτουν σε αμφισβήτηση την πολιτική ταυτότητα των δραστών (λεγόμενοι/αυτοαποκαλούμενοι αναρχικοί, προβοκάτορες, κ.λπ. – για περισσότερα στοιχεία βλ. Πίνακα ΣΤ1), σε συνδυασμό με την εμφάνιση νεολογισμών, όπως αναρχοφασιστοειδή και αναρχοφασίστες οδηγούν σε επαναπροσδιορισμό και εκ νέου κωδικοποίηση της σχέσης μεταξύ των δύο άκρων του πολιτικού φάσματος (άκρα Αριστερά – άκρα Δεξιά). Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η πολιτική κλίμακα δεν αποτελεί μία ευθεία γραμμή, στις δύο άκρες της οποίας αντιστοιχούν οι προαναφερόμενοι χώροι αλλά προσομοιάζει στην περιφέρεια μίας σφαίρας όπου τα δύο οριακά σημεία της κλίμακας ταυτίζονται. Με αυτό τον τρόπο, ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» αμφισβητεί έντονα την «επαναστατικότητα» ομάδων και οργανώσεων που ισχυρίζονται ότι είναι πιο ριζοσπαστικές από το Κομμουνιστικό Κόμμα, επιχειρώντας να διασφαλίσει προς όφελος του τελευταίου το μονοπώλιο του αγώνα για την κοινωνική πρόοδο. Όσοι απειλούν να σπάσουν το μονοπώλιο αυτό μέσα από εναλλακτικά σχήματα δράσης (π.χ. αναρχικοί) στιγματίζονται ως περιθωριακοί και αρνητές «της δύναμης του μαζικού αγώνα» που καταφεύγουν σε φασιστικές πρακτικές προκειμένου να επιβάλλουν τις δικές τους απόψεις.

Στην συντριπτική πλειοψηφία των άρθρων αυτής της περιόδου δεσπόζουσα θέση έχουν οι καθοδηγητές, οι οποίοι σύμφωνα με τους συντάκτες του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ», κρατούν τα σκήπτρα της επικινδυνότητας: είναι αυτοί που σχεδίασαν την «δολοφονική επίθεση» κατά των μελών της ΚΝΕ την παραμονή της επετείου του Πολυτεχνείου, αυτοί που παρότρυναν τους «επιτιθέμενους» να ολοκληρώσουν την «φονική» τους αποστολή, αυτοί που χορηγούν σε παιδιά «Αρντάν» και ναρκωτικά χάπια για να τα καταστήσουν «υποχείρια» τους, αυτοί που όταν συλλαμβάνονται αφήνονται ελεύθεροι λόγω του λευκού ποινικού τους μητρώου. Στην συνέχεια παραθέτουμε ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

«(...) Όμως δεν ήταν μόνο όσοι μπήκαν και έτσι αποδείχτηκε ότι όλα ήταν προσχεδιασμένα.

Τα αναρχοφασιστοειδή ήταν πολλαπλάσια σε αριθμό, αφού προφανώς από νωρίς είχαν
εισχωρήσει σταδιακά στο κτίριο Γκίνη (...)

(17/11/1995)

«(...) Στην επίθεση ενάντια στους φοιτητές της περιφρούρησης, όταν από τις μολότοφ που πέταξαν “λαμπάδιασε” ο Γιάννης Κυριακίδης και κάποιοι από τους επιτιθέμενους αντέδρασαν, λέγοντας “όχι και να τους σκοτώσουμε”, ο ίδιος ο Βλασσόπουλος ήταν που τους εκδίωξε κακήν κακώς, φωνάζοντάς τους “δειλούς” και “προδότες”»

(21/11/1995)

«(..) Τα «Αρντάν», βαρβιτουρικά που προκαλούν βίαιες αντιδράσεις και άγνοια κινδύνου, φαίνεται πλέον να είναι – εκτός από ... αγαπημένο σύνθημα – και το βασικό όπλο των λεγόμενων γνωστών – “αγνώστων”. Ίσως και πιο πολύτιμο απ’ τις μολότοφ ... Ένας από τους ελάχιστους, που φαινόταν πως δεν έχει κάνει χρήση ναρκωτικών, ήταν ο λεγόμενος καθοδηγητής του πυρήνα (...) Αυτά τα παιδιά, που συνήθως δεν έχουν πάνω από ένα χιλιάρικο στην τσέπη, που βρίσκουν τόσα χρήματα για ν’ αγοράσουν όλες αυτές τις ουσίες;»

(17/11/1995)

Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» συνεχίζει να κατονομάζει τους «προβοκάτορες» ενώ αποφεύγει να δημοσιοποιήσει τα προσωπικά δεδομένα των υπόλοιπων συλληφθέντων (ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα), όπως αυτά εμφανίζονται σε ένθετους πίνακες άλλων εφημερίδων («ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ», «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ»). Μετά το κύμα συλλήψεων και την πολλαπλή θυματοποίηση εκατοντάδων νέων ανθρώπων ως αποτέλεσμα της δράσης των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (ξυλοδαρμός ανήλικου καταληψία από αστυνομικούς, «απαράδεκτες συνθήκες κράτησης», «καταστρατήγηση βασικών δικαιωμάτων των κρατουμένων», «διαδικασίες – παρωδία»), η άτεγκτη στάση του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» απέναντι στα «όργανα των προβοκατόρων» αμβλύνεται και προσλαμβάνει πιο ήπια μορφή πάντα όμως μέσα στο πλαίσιο που χαράσσει η θεωρία συνωμοσίας. Έτσι, οι συλληφθέντες, με εξαίρεση τους προβοκάτορες, παρουσιάζονται ως «αθώα θύματα ύποπτων κύκλων», οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι την απογοήτευση αυτών των παιδιών «τα στρατολογούν και τα

παγιδεύουν». Σε ψυχολογικά αίτια (απογοήτευση, χωρίς όμως να διευκρινίζει από πού πηγάζει αυτή) αποδίδει η εφημερίδα την συμμετοχή όλων αυτών των νέων στην κατάληψη του Πολυτεχνείου, αρνούμενη ως εκ τούτου να αναγνωρίσει το γεγονός αυτό ως έκφραση πολιτικής διαμαρτυρίας.

Εντούτοις, το μεγαλύτερο και πιο αθώο από όλα τα θύματα του «χιλιοπαιγμένου αυτού θρίλερ» είναι το Πανεπιστημιακό Άσυλο, η κατάλυση του οποίου αποτελεί τον τελικό στόχο ενός άρτιου τόσο σε οργάνωση, όσο και σε εκτέλεση σχεδίου. Οι τέσσερις φωτογραφίες στις οποίες διακρίνεται η ισχυρή παρουσία των ΜΑΤ στον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου, μαρτυρούν σύμφωνα με τον «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ», την επίτευξη του στόχου, την θριαμβευτική επιτυχία των εγκεφάλων της επιχείρησης.

Εντύπωση προκαλεί επίσης το γεγονός ότι οι συντάκτες της εφημερίδας εισάγουν για πρώτη φορά στα κείμενα τους θεατρική ορολογία, επιδιώκοντας με αυτό το τέχνασμα να τονίσουν τον προμελετημένο χαρακτήρα των εκτρόπων, τα οποία παρουσιάζονται ως ένα καλά σκηνοθετημένο έργο με άψογη διανομή ρόλων, όπου κανείς δεν είναι αυτό που φαίνεται και ένα κοινό που απλά παρακολουθεί μία προβλέψιμη, χωρίς εκπλήξεις παράσταση.

Το 2000 σε άρθρο του «ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΥ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» (19/11) με τίτλο:

«Βροντερό ΟΧΙ του λαού της Αθήνας στον ιμπεριαλισμό»

ένα γεγονός του προηγούμενου έτους (1999) - η συγκέντρωση κατά της επίσκεψης του τότε Προέδρου των Η.Π.Α. Μ. Κλίντον – προσεγγίζεται μέσα από τις διόπτρες της θεωρίας συνωμοσίας. Στο πλαίσιο ενός άλλου σχεδίου, αυτού της φίμωσης των «ενοχλητικών φωνών», οι προβοκάτορες έδρασαν και πάλι, προσφέροντας άλλοθι στην αστυνομία, η οποία μετά από καταγιισμό δακρυγόνων διέλυσε την πορεία.

Ανακεφαλαιώνοντας στο σημείο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το προφίλ του αναρχικού του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» παρουσιάζει πολλές ιδιομορφίες σε σχέση με τα αντίστοιχα προφίλ των προηγούμενων εφημερίδων. Καταρχήν είναι θολό με δυσδιάκριτα χαρακτηριστικά ενώ δίνει την εντύπωση ενός κολλάζ ετερόκλητων στοιχείων. Σε άρθρο του με ημερομηνία 19/11/1995, ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» μας δίνει έναν ορισμό των «αναρχικών»: «ένα συνονθύλευμα από χαφιέδες και συνειδητούς προβοκάτορες, περιθωριακά στοιχεία, χούλιγκαν αλλά και νεαρά παιδιά που απογοητευμένα παγιδεύονται από τους πρώτους». Οι «αναρχικοί» πλήρως απογυμνωμένοι ιδεολογικά εμφανίζονται ως ιδιαίτερα επικίνδυνοι, διότι είτε σε ρόλο υποκινητή, είτε σε ρόλο οργάνου, υπηρετούν βλαπτικούς για το λαϊκό κίνημα και την δημοκρατία σκοπούς.

7) ΕΜΒΟΛΙΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Σε αυτή την ενότητα θα παρουσιάσουμε κείμενα που με την μορφή δηλώσεων, ανακοινώσεων ή εκθέσεων παρεμβάλλονται σε δημοσιεύματα του τύπου. Η παρουσίαση αυτή κρίνεται σκόπιμη διότι μέσα από τα εν λόγω κείμενα αναδύεται ο λόγος (discourse) των φορέων του τυπικού κοινωνικού ελέγχου που αναπτύσσεται γύρω από τους αναρχικούς. Η αντιπαράθεση των κοινωνικών αναπαραστάσεων που εμπερικλείει ο επίσημος αυτός λόγος και των αντίστοιχων αναπαραστάσεων που προβάλλει κάθε έντυπο μέσο του δείγματος μας ως προϊόντα δικής του έρευνας και συλλογισμών, μπορεί να μας αποκαλύψει τους μηχανισμούς διάδοσης και αναπαραγωγής κυρίαρχων αντιλήψεων και ορισμών της «παρεκκλίνουσας δράσης» κοινωνικών ομάδων, όπως οι αναρχικοί. Χρονική αφετηρία της παρουσίασης που θα ακολουθήσει θα είναι και πάλι το 1975 και τελικός σταθμός το 1995 (για το 2000 δεν έχουμε στοιχεία), με ενδιάμεσους σταθμούς τα έτη που οριοθετούν την μετάβαση από την μία πενταετία στην αμέσως επόμενη.

Τα δεδομένα που προέκυψαν από την μελέτη των εμβόλιμων κειμένων για το έτος 1975 προέρχονται από έγγραφα της Αστυνομίας Πόλεων (Πίνακας 1.1.) και καταθέσεις Αστυνομικών Διευθυντών στην Δίκη για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου (Πίνακες 1.2, 1.3). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα στοιχεία αυτά αφορούν την περίοδο της επταετίας και όχι το υπό εξέταση έτος. Το γεγονός αυτό πιστεύουμε ότι θα διευρύνει με έμμεσο τρόπο το χρονικό πλαίσιο της έρευνας μας, διότι έτσι θα έρθουν στην επιφάνεια αντιλήψεις που επικρατούσαν πριν από την περίοδο της μεταπολίτευσης σε σχέση με τους αναρχικούς. Οι πίνακες αποτελούνται από δύο στήλες (με εξαίρεση τον πίνακα 1.2), εκ των οποίων η πρώτη περιλαμβάνει ονοματικούς προσδιορισμούς που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή των δραστών ενώ η δεύτερη ρήματα και φράσεις για την περιγραφή των ενεργειών τους.

Τα δεδομένα του πρώτου πίνακα, όπως προαναφέραμε, έχουν συλλεχθεί από διάφορα έγγραφα της Αστυνομίας Πόλεων, τα οποία συντάχθηκαν το διάστημα από την έναρξη των γεγονότων του Πολυτεχνείου μέχρι και την καταστολή τους (Νοέμβριος 1973) και δημοσιεύτηκαν στην «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» δύο χρόνια μετά. Παρατηρώντας προσεχτικά τα περιεχόμενα του εν λόγω πίνακα διαπιστώνουμε ότι η ομοιότητα ανάμεσα σε αυτόν και τους πίνακες των εφημερίδων του δείγματος μας, αναφορικά με τις περιγραφές τόσο των δραστών όσο και των ενεργειών που τους αποδίδονται, είναι χωρίς αμφιβολία εντυπωσιακή. Θα μπορούσαμε χωρίς υπερβολή να πούμε ότι ο πίνακας αυτός είναι μία μικρογραφία των πινάκων που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας μας. Με εξαίρεση το ρήμα «πυροβόλησαν» και την φράση «καλούν τον λαό να επαναστατήσει» ο πίνακας δίνει την εντύπωση ότι δεν αποτελεί τίποτε άλλο από μία επιλεκτική παρουσίαση τμημάτων των πινάκων του παραρτήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.

ΔΡΑΣΤΕΣ	ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ
αναρχικοί	άρχισαν τις επιθέσεις
αναρχικά στοιχεία	έκαναν επιθέσεις
φοιτητές	εκτόξευσαν «βροχή νερατζιών»
σπουδαστές	έφεραν ράβδους
μαθητές	έφεραν αυτοσχέδια εκρηκτικά
εργάτες	έφεραν βόμβες Μολότωφ
διαδηλωτές	προμηθεύτηκαν ξύλα και τούβλα
ροπαλοφόροι	προμηθεύτηκαν όπλα
	τραυμάτισαν
	πυροβόλησαν
	ηπείλουν να κατακρεουργήσουν
	διοχέτευαν την πληροφορία
	καλούν τον λαό να επαναστατήσει
	κατέλαβαν
	κάνουν εράνους

Το ίδιο ισχύει και για τους επόμενους πίνακες. Ο πίνακας 1.2 έχει ως βάση του την μαρτυρία του εν ενεργεία τότε Αστυνομικού Διευθυντή Χρ. Καραθανάση ενώ ο τελευταίος πίνακας (1.3) την μαρτυρία του επίσης Αστυνομικού Διευθυντή Αθ. Καρανίκα. Και οι δύο κατέθεσαν στην δίκη για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου και τα πρακτικά της μεν κατάθεσης του πρώτου δημοσιεύτηκαν στα «ΝΕΑ», της δε του άλλου στον «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» και στην «ΒΡΑΔΥΝΗ».

Τόσο οι καταθέσεις όσο και τα έγγραφα της Αστυνομίας συγκλίνουν στην άποψη ότι οι έγκλειστοι του Πολυτεχνείου το 1973, οι οποίοι στην συλλογική μνήμη των Ελλήνων έχουν περάσει ως άοπλοι, αγνοί αγωνιστές που προσπάθησαν με ειρηνικά μέσα να θέσουν τέρμα σε ένα τυραννικό καθεστώς, ήταν τελικά «αναρχικοί», δηλαδή βίαιοι και άκρως επικίνδυνοι υπονομευτές όχι μιας δικτατορίας αλλά του «αστικού καθεστώτος», όπως χαρακτηριστικά λέει ο Αθ. Καρανίκας (ΒΡΑΔΥΝΗ, 17/11/1975) σε ένα σημείο της κατάθεσης του. Χρησιμοποιώντας τον όρο «αστικό καθεστώς» και όχι «δημοκρατία», υποδηλώνει ότι οι «αναρχικοί» δεν συνιστούν τόσο μία πολιτική όσο μία κοινωνική απειλή. Στο πλαίσιο αυτής της λογικής, η δράση τους στοχεύει στην ανατροπή όχι του πολιτικού καθεστώτος αλλά της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων. Με άλλα λόγια οι «αναρχικοί» «επιτίθενται» στο σύστημα ιδεών, αξιών και αντιλήψεων της κυρίαρχης αστικής τάξης, με αποτέλεσμα να επαπειλείται διάρρηξη του κοινωνικού ιστού. Έτσι, η αστυνομία ως φρουρός του νόμου και της τάξης καλείται να αποκαταστήσει την διαταραχθείσα κοινωνική ευταξία με κάθε μέσο που έχει στην διάθεση της. Η αστυνομική βία που οδήγησε σε αυτό που οι εφημερίδες αποκαλούν «η σφαγή του Πολυτεχνείου» είχε αποκτήσει, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Αστυνομικών Διευθυντών, ηθικό έρεισμα, επομένως ήταν απόλυτα δικαιολογημένη. Αποδίδοντας στους εγκλείστους, όμως, τον χαρακτηρισμό του «αναρχικού» - εξαίρεση ο πίνακας 1.3, στον οποίο

παρόλο που δεν γίνεται αναφορά σε «αναρχικούς», κινείται και αυτός στο ίδιο πνεύμα με τους προηγούμενους – ενεργοποιούν στον πληθυσμό οικείες σε αυτόν εικόνες που τρόπον τινά αποτελούν τα «συμφραζόμενα» αυτού του χαρακτηρισμού. Έτσι, ακόμα και όταν δεν αναφέρεται η επίμαχη λέξη (βλ. πίνακα 1.3), κάποια άλλα μέρη του λόγου παραπέμπουν συνειρμικά σε αυτήν. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι τα στελέχη της Αστυνομίας εκείνης της εποχής ανέτρεξαν σε ένα αρνητικό στερεότυπο που πιθανόν να υπήρχε ήδη στην ελληνική κοινωνία (βλ. πράξεις «έμπρακτης προπαγάνδας» στην ιστορία του ελληνικού αναρχισμού), αυτό του βίαιου και επικίνδυνου αναρχικού, το οποίο και αναπαρήγαγαν, προκειμένου να δικαιολογήσουν την δική τους βία, η οποία στην περίπτωση αυτή παρουσιάζεται ως φυσική άμυνα και να αποσιωπήσουν το γεγονός ότι στόχος των εγκλείστων ήταν ο τερματισμός μιας δικτατορίας και όχι μία κοινωνική επανάσταση που θα έθετε σε αμφισβήτηση την κυριαρχία της αστικής τάξης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.

αναρχικοί	4
άκρα αριστερά	1

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.

Διαδηλωτές	επέδειξαν πρωτοφανή βαρβαρότητα
Έγκλειστοι	κατάστρεψαν (το ίδρυμα)
Οπλισμένοι	πολιορκούσαν
Μαινόμενοι	καλούσαν
Προκλητικοί	έλεγαν συνθήματα
Φοιτηταί	κτυπούσαν τους αστυνομικούς
«κατευθυνόμενα άτομα»	έρριψαν πυροβολισμούς
	έστησαν οδοφράγματα
	άναψαν φωτιές
	έκαναν απόπειρα να διαρρήξουν

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι και οι τέσσερις εφημερίδες προσεγγίζουν με καυστικά ειρωνική διάθεση (θαυμαστικά στο τέλος επιλεγμένων από τις καταθέσεις φράσεων) έναν λόγο που δεν είναι πλέον κυρίαρχος, ο οποίος ερχόμενος σε ευθεία σύγκρουση με τον κυρίαρχο λόγο της μεταπολιτευτικής περιόδου καταδικάζεται και απορρίπτεται. Μέσω της απόρριψης αυτής, όμως, οι εφημερίδες ουσιαστικά ενδυναμώνουν και αναπαράγουν ηγεμονικά σχήματα στάσεων και αντιλήψεων γύρω από την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

Σε κάθε ένα από τα επόμενα έτη της εξεταζόμενης περιόδου αντιστοιχεί ένας πίνακας που περιλαμβάνει προσδιοριστικές είτε της πολιτικής ταυτότητας, είτε του ρόλου, είτε του χαρακτήρα των δραστών λέξεις και φράσεις που αλιεύθηκαν μέσα από τις δηλώσεις-ανακοινώσεις πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων.

Για το έτος 1980 έχει συνταχθεί ο πίνακας 1.4. στον οποίο αποτυπώνεται ο πολιτικός λόγος γύρω από την προέλευση και τα κίνητρα των ενόχων του «μακελειού» που κόστισε την ζωή δύο νέων ανθρώπων. Η συγκριτική του μελέτη σε σχέση με τους πίνακες των εφημερίδων του δείγματος μας (Α1, Β1, Γ1, Δ1, Ε1, ΣΤ1), παρέχει ισχυρές ενδείξεις για την πολιτική προσκόλληση των έντυπων μέσων στα κόμματα που δραστηριοποιούνται στον ιδεολογικό χώρο όπου αυτά τα μέσα τοποθετούνται. Ξεκινώντας από τις εφημερίδες του χώρου της Δεξιάς (ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ-ΒΡΑΔΥΝΗ) παρατηρούμε ότι δεν αποκλίνουν από τις θέσεις της Κυβέρνησης, καταλογίζοντας την ολοκληρωτική ευθύνη για τα έκτροπα σε ακραίες δυνάμεις της Αριστεράς. Οι εφημερίδες του κεντρώου χώρου (ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ- ΤΑ ΝΕΑ) κινούνται εντός του πλαισίου των δηλώσεων του ΠΑΣΟΚ, το οποίο ενοχοποιεί την Κυβέρνηση λόγω της αδυναμίας της να θέσει υπό έλεγχο τους προβοκατόρικους και παρακρατικούς μηχανισμούς που βρίσκονται πίσω από τα βίαια επεισόδια. Ο επιμερισμός των ευθυνών μεταξύ Κυβέρνησης και Αναρχικών στον οποίο προβαίνει το ΚΚΕ εξωτερικού αντανακλάται στα δημοσιεύματα του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» ενώ η χαρακτηριστικού τύπου κριτική που ασκεί το ΚΚΕ εσωτερικού στους αναρχικούς (ανεύθυνοι, τυχοδιώκτες) εξουδετερώνει ουσιαστικά οποιαδήποτε ευθύνη τυχόν φέρουν, θέση την οποία φαίνεται να υιοθετεί η «ΑΥΓΗ».

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.

1980

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ

	ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ/ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ					
	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	ΠΑΣΟΚ	ΠΑΡΑΤΑΞΗ ΚΕΝΤΡΟΥ	ΚΚΕ ΕΞ.	ΚΚΕ ΕΣ.	ΚΝΕ
αναρχικοί	4				2	
αριστεριστές	1				2	
εξτρεμιστές	2					
εξτρεμιστές της αριστεράς	1					
αναρχικά στοιχεία	4					
αναρχοαυτόνομα στοιχεία				1		
αναρχοαυτόνομες ομάδες						1
εξτρεμιστικά στοιχεία	2	1	1			
αριστερίστικες ομάδες					1	1
προβοκάτορες της αριστεράς	1					
προβοκάτορες		1		1		1
επαγγελματίες προβοκάτορες						1
προβοκατόρικα στοιχεία		1				1
προβοκατόρικες ομάδες				1		
ύποπτα στοιχεία				1		1
ύποπτης προέλευσης		2				
παρακρατικοί		2				
όργανα		2				
ξένα στοιχεία						
οργανωμένες ομάδες	1					
αλήτικα στοιχεία						
ανεύθυνα στοιχεία		2	1	1	1	
τυχοδιωκτικά στοιχεία				1	1	

Ο πίνακας 1.5. φανερώνει τον συσχετισμό ανάμεσα στα δημοσιεύματα των εφημερίδων και στις προερχόμενες από τους αντίστοιχους ιδεολογικούς χώρους δηλώσεις κομμάτων και οργανώσεων, όχι όμως με τόσο υψηλό βαθμό σαφήνειας και διαφάνειας όπως ο προηγούμενος πίνακας, γεγονός που ενδέχεται να οφείλεται στην αισθητή μείωση των προσδιοριστικών όρων που εμπεριέχουν οι δηλώσεις αυτής της περιόδου. Πιο αναλυτικά, όσον αφορά στον συντηρητικό πολιτικό χώρο, η έκφραση «ανεξάρτητο κράτος» που χρησιμοποιεί η Νέα Δημοκρατία αναφερόμενη στους αναρχικούς, απαντάται με ελάχιστες τροποποιήσεις σε δημοσιεύματα τόσο της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ» (βλ. Πίνακα Α3 - «το κράτος των Εξαρχείων», «το γκέτο των Εξαρχείων»), όσο και της «ΒΡΑΔΥΝΗΣ» (βλ. Πίνακα Γ3 - «Καταλύθηκε το Κράτος»). Στο κεφάλαιο των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Αθηναϊκού Τύπου για τους αναρχικούς, επισημάναμε μία σειρά ομοιοτήτων ανάμεσα στις δηλώσεις του τότε Πρωθυπουργού της χώρας Α. Παπανδρέου σχετικά με τον θανάσιμο τραυματισμό του Μ. Καλτέζα από τον αστυνομικό Α. Μελίστα και στα δημοσιεύματα της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» και των «ΝΕΩΝ» που αναφέρονταν στο ίδιο περιστατικό. Η αμφισβήτηση της ιδεολογικής ταυτότητας των αναρχικών και ο προβοκατόρικος ρόλος τους που αποτελούν κυρίαρχα στοιχεία των δηλώσεων του ΚΚΕ και της πολιτικής νεολαίας του – ΚΝΕ – μεταφυτεύονται στα άρθρα του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» ενώ από την δήλωση του ΚΚΕ εσωτερικού δεν προκύπτουν επαρκή στοιχεία για την ασφαλή εξαγωγή συμπερασμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.

1985

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ

αναρχικοί
"αναρχικοί"
"ανεξάρτητο κράτος"
αναρχοαυτόνομες ομάδες
αναρχοαυτόνομος χώρος
αναρχικά άτομα
ομάδες αναρχικών
ύποπτοι προβοκάτορες
προβοκατόρικά στοιχεία
προβοκατόρικες ομάδες
γνωστές μικροομάδες
ολιγάριθμες ομάδες
αντικοινωνικά στοιχεία

ΔΗΛΩΣΕΙΣ/ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ/ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ						
ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	ΠΑΣΠ	Ν.ΠΑΣΟΚ	Ν.Δ.	ΚΚΕ	ΚΝΕ	ΚΚΕ ΕΣ.
	1		1			
					1	
			1			
				2		
	1					
						1
		1				
				1		
	1					1
					1	
					1	

Το περιεχόμενο του πίνακα 1.6. συμβαδίζει απόλυτα με τα δημοσιεύματα της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ» του έτους 1990, καθώς ο περιθωριακός χαρακτήρας των ομάδων που προκάλεσαν τα επεισόδια, σε συνδυασμό με την αυξημένη επικινδυνότητα τους που πηγάζει από την έντονη ροπή τους προς την βία, όπως αυτά προβάλλονται στην ανακοίνωση της Ο.Ν.ΝΕ.Δ., αποτελούν τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους περιστρέφεται η περιγραφή των εκτρόπων από την εν λόγω εφημερίδα

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.6.

1990 ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ	ΟΝΝΕΔ	ΔΑΠ-ΝΔΦΚ	ΤΑ ΝΕΑ	ΟΝΝΕΔ
κουκουλοφόροι	2		εξτρεμιστές	1
θιασώτες ανωμαλίας	1		εξτρεμιστικά στοιχεία	2
θιασώτες της τυφλής βίας	1		Εξωκοινοβουλευτική Αριστερά	1
κοινωνικό περιθώριο		1	"χούλιγκανς" της πολιτικής	1
ανατρεπτικά στοιχεία	2		περιθωριακά στοιχεία	1
εξωφοιτητικά στοιχεία	1		εξωκοινοβουλευτικά στοιχεία	1
ανεύθυνα στοιχεία	1		ανεύθυνα στοιχεία	1
τραμπούκοι	1			

Στο Α' τμήμα του πίνακα 1.7. , η εικόνα της αναίτιας βίας που τόσο εύγλωττα παρουσιάζεται στην ανακοίνωση της Ο.Ν.ΝΕ.Δ., αναπαράγεται χωρίς αποκλίσεις από τους συντάκτες της «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ». Σε αντιδιαστολή προς την πολιτική νεολαία της Νέας Δημοκρατίας, η Ν. ΠΑΣΟΚ απέχει από χαρακτηρισμούς που παραπέμπουν στην επικινδυνότητα των δραστών, χρησιμοποιώντας αντί αυτών αιτιακούς προσδιορισμούς που εξηγούν παρά καταδικάζουν την συμπεριφορά τους. Η εστίαση της πολιτικής αυτής ανακοίνωσης στα αίτια που οδηγούν μία μερίδα νέων ανθρώπων στην πρόκληση βίαιων επεισοδίων συμπλέει περισσότερο με τις προτεραιότητες της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» όσον αφορά στην παρουσίαση του συγκεκριμένου θέματος και λιγότερο με αυτές των «ΝΕΩΝ».

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.7.

1995 Α.	Ν. ΠΑΣΟΚ	ΟΝΝΕΔ	Ν. ΠΟΛ. ΑΝΟΙΞΗΣ	ΚΝΕ
"γνωστοί-άγνωστοι"	1			
νέοι άνθρωποι	1			
αποκλεισμένοι	1			
θύματα	1			
εύκολη λεία	1			
βάνδαλοι		1		
χούλιγκανς		1		
επαναστάτες χωρίς αιτία		1		
"αναρχικοί"			1	
παρακρατικοί μηχανισμοί				1

Το πλαίσιο ερμηνείας των γεγονότων που προσφέρει ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» χαράσσεται ουσιαστικά από το ΚΚΕ, με αποτέλεσμα οι προβαλλόμενες εκδοχές, με κυρίαρχη την βασιζόμενη στην διάκριση μεταξύ καθοδηγητών και καθοδηγούμενων, να συνιστούν πιστές αντιγραφές των θέσεων των διαφόρων οργάνων του κόμματος (βλ. Β' τμήμα πίνακα 1.7.). Η απουσία δηλώσεων του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου δεν μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε παρόμοιου τύπου συγκρίσεις για τα δημοσιεύματα της «ΑΥΓΗΣ».

B.	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΗΛΩΣΕΙΣ			
	ΚΝΕ	ΚΟΑ ΚΚΕ	ΚΕ ΚΚΕ (Κ/Ρ)	ΠΑΠΑΡΗΓΑ
ψευτοαναρχικοί	1			
λεγόμενοι αναρχικοί	1			
με τη μάσκα του "αναρχικού"	1			
αναρχοφασιστοειδή στοιχεία	3			
φασιστοειδή	2			
αναρχοφασίστες	1			
γνήσιοι επίγονοι ομάδων Παπαδόπουλου-Ιωαννίδη		1		
"κοινωνικοί αγωνιστές"	2			
περιθωριακά στοιχεία			1	
εγκληματικά στοιχεία	1			
οργανωμένες συμμορίες		1		
συνδεόμενοι με μυστικές υπηρεσίες	1			
παρακρατικοί		1		
χαφιέδες			1	
προβοκάτορες	1			
συνειδητοί προβοκάτορες			1	
καθοδηγούμενοι	3	1		
στρατολογημένοι				1
δήθεν άγνωστοι	1			
"άγνωστοι"	1			
γνωστοί	2	1	1	
"γνωστοί-άγνωστοι"		1		
νεαρά παιδιά			1	
κουκουλοφόροι	3			
αθώα θύματα				1

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι όλες οι εφημερίδες του δείγματος μας, ακόμα και αυτές που δεν λειτουργούν ως επίσημα όργανα συγκεκριμένων κομμάτων («ΑΥΓΗ», «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ»), εμφανίζονται έντονα κομματικοποιημένες¹⁷⁸ παρά τις δηλώσεις τους περί του αντιθέτου («ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» - Ανεξάρτητη Εφημερίδα των Ειδήσεων, «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» - Απογευματινή Αδέσμευτη Εφημερίδα). Κάθε φορά που οι αναρχικοί εμφανίζονται στο προσκήνιο της επικαιρότητας λόγω της βίαιης συμπεριφοράς τους, και οι έξι εφημερίδες ανατρέχουν σε «μήτρες» επιθετικών, κ.λπ. προσδιορισμών που κατασκευάζονται από κόμματα με «συγγενή» προς αυτές πολιτική γραμμή, πάνω στις οποίες

¹⁷⁸ Για την κομματικοποίηση του Ελληνικού Τύπου βλ. Κωνσταντινίδου Χ. (2001) "Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό Τύπο", σελ. 33 & ο Τύπος ως φερέφωνο των κυρίαρχων κομματικών σχηματισμών στο Κομνηνού Μαρία (1990) "Κρίση του Τύπου- Κρίση Εξουσίας: οι εκλογές της 5^{ης} Νοεμβρίου 1989", σελ. 291-292

οικοδομούν τον δημοσιογραφικό τους λόγο. Ο τελευταίος αποτελεί αντανάκλαση του επίσημου λόγου, ενός λόγου που στις πλείστες των περιπτώσεων εγκληματοποιεί, στιγματίζει και περιθωριοποιεί. Μέσω των έντυπων ΜΜΕ οι αρνητικές αναπαραστάσεις των αναρχικών παρουσιάζονται ως αντικειμενικές και αμερόληπτες απεικονίσεις της πραγματικότητας και ως τέτοιες διαχέονται στον πληθυσμό, εγκλωβισμένες σε μία διαδικασία αένας ανακύκλωσης και αναπαραγωγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗΣ ΟΜΑΔΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΜΕ
ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Α) IN SITU ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

19 Ιουνίου 2004

Συγκέντρωση - Πορεία στο Μοναστηράκι Ενάντια στους Ολυμπιακούς Αγώνες

Διοργανώθηκε από κοινού από τις εξής ομάδες:

- 1) Πρωτοβουλία Αναρχικών ενάντια στην Ολυμπιάδα
- 2) Συσπείρωση Αναρχικών
- 3) Αναρχικός Πυρήνας Ηλιούπολης
- 4) Αναρχική Παρέμβαση
- 5) Αναρχική Ομάδα «Οτάνις»
- 6) Σύντροφοι – σεξ από το Αντιεξουσιαστικό Στέκι Παντείου
- 7) Αναρχικός Πυρήνας Άρνηση
- 8) Αναρχικός Πυρήνας Κοινωνικός Πόλεμος
- 9) Αναρχικός Πυρήνας Μαύρη Σημαία
- 10) Αναρχικός Πυρήνας Οδόφραγμα Κοινωνικής Ανυπακοής
- 11) Σύντροφοι – Συντρόφισσες

Στο κέντρο της αφίσας η οποία τοιχοκολλήθηκε σε πολλά σημεία μέσα και γύρω από το Πάντειο, υπήρχε η εικόνα των 5 ολυμπιακών κρίκων ενωμένων με αλυσίδες. Οι κρίκοι αυτοί δεν είχαν τα χρώματα των 5 ηπείρων. Ήταν όλοι άσπροι και παρέπεμπαν σε χειροπέδες.

Στο πάνω μέρος της αφίσας υπήρχε η φράση: «Ας πεθάνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στον τόπο που γεννήθηκαν». Και πιο κάτω η φράση: «ΟΥΤΕ Θεατής, ΟΥΤΕ Εθελοντής στην Ολυμπιάδα της Ντόπας, της Μίζας και της Καταστολής» (βλ. Παράρτημα).

-//-

Η συγκέντρωση είχε προγραμματιστεί για τις 11 το πρωί στην Πλατεία Μοναστηρακίου.

11:10 – Άρχισαν να εμφανίζονται με πολύ αργούς ρυθμούς οι πρώτοι διαδηλωτές. Η παρουσία της αστυνομίας στην περιοχή ήταν ισχυρή. Υπήρχαν δύο λεωφορεία των ΜΑΤ σταθμευμένα σε απόσταση ελάχιστων μέτρων από την πλατεία ενώ δύο πεζοί αστυνομικοί επέβλεπαν συνεχώς τον χώρο από το απέναντι πεζοδρόμιο.

Ένας από τους διαδηλωτές σκόρπιζε κατά διαστήματα φέιγ-βολάν με αναρχικά συνθήματα. Αμέσως μετά την ρίψη των φέιγ-βολάν, 3 οδοκαθαριστές του Δήμου Αθηναίων έσπευδαν να τα μαζέψουν. Άκουσα έναν από τους διαδηλωτές να λέει: «Αυτό θα πει άμεση καταστολή».

Η καθυστέρηση άφιξης στον χώρο των εκδηλώσεων αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα (όπως θα δούμε και στις επόμενες ενότητες) των αναρχικών. Η καθυστέρηση αυτή που σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να υπερβεί τις δύο ώρες ίσως να οφείλεται στην τάση των ατόμων αυτών να αντιδρούν σε οτιδήποτε περιορίζει την ατομική τους ελευθερία, όπως η τήρηση ενός προγράμματος.

Η «επιχείρηση-σκούπα» στα φέιγ-βολάν δύσκολα μπορεί να αποδοθεί στην νοικοκυροσύνη του Δήμου Αθηναίων. Το κράτος εμφανίζεται να επαγρυπνεί και να αποκρύπτει κάθε «ρωγμή» στην κοινωνική συναίνεση σε σχέση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες από τον ευρύτερο πληθυσμό. Ο τουριστικός χαρακτήρας της περιοχής, επίσης, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι κάποια από τα συνθήματα ήταν γραμμένα στην αγγλική γλώσσα αποτελεί έναν ακόμα λανθάνοντα παράγοντα πίσω από τον ζήλο των οδοκαθαριστών του Δήμου. Ότι απειλεί να αμαυρώσει την εικόνα της χώρας στο εξωτερικό πρέπει να καταστραφεί.

12:00 - οι διαδηλωτές αρχίζουν να πυκνώνουν.

Μία ηλικιωμένη γυναίκα ήρθε προς το μέρος μου για να της λύσω μια απορία: «Τι γίνεται εδώ κοπέλα μου; Μαζεύουν τους καμικάζι;». Σήκωσα τους ώμους, προσποιούμενη άγνοια.

Οι οδοκαθαριστές δεν έκαναν ξανά την εμφάνισή τους, παρόλο που η ρίψη των φέιγ-βολάν συνεχιζόταν.

Ένας διαδηλωτής ψέκασε με μαύρο σπρέι την οθόνη μίας κάμερας που ήταν τοποθετημένη στην είσοδο μίας τράπεζας επί της πλατείας. Στο πεδίο που κάλυπτε η κάμερα στεκόντουσαν πολλοί διαδηλωτές. Κάποιοι άλλοι από το πλήθος έγραφαν συνθήματα με μαύρο σπρέι σε τοίχους της οδού Αθηνάς. Μία κοπέλα κολλούσε αφίσες και ένας νεαρός μοίραζε ένα δακτυλογραφημένο κείμενο με θέμα τις συλλήψεις 5 αναρχικών στην Ιταλία.

Η ηλικιωμένη κυρία, περνώντας από την πλατεία, βρέθηκε ανάμεσα σε άτομα που λόγω αμφίεσης ή στιλ χτενίσματος ανταποκρίνονταν στο στερεότυπο του καμικάζι. Το γεγονός ότι τα άτομα αυτά ήταν συγκεντρωμένα στον ίδιο χώρο και η ταυτόχρονη ισχυρή αστυνομική παρουσία σε αυτόν, την οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια «επιχείρηση εκκαθάρισης».

Η κάμερα ως σύμβολο καταστολής στην ιδεολογία των αναρχικών πρέπει να αχρηστευθεί. Η καταστροφή της ενδέχεται να ειδοωθεί από τους ίδιους ως μία μάχη που κέρδισαν στον «πόλεμο» που έχουν κηρύξει στην κρατική μηχανή. Η κάμερα καταγράφει, όμως, και τα πρόσωπα των διαδηλωτών. Στο μυαλό του νεαρού που την έβαψε με σπρέι ίσως να υπήρχε η

υποψία ότι οι τράπεζες συνεργάζονται με τις αστυνομικές αρχές και ως εκ τούτου η κασέτα θα κατέληγε κάποια στιγμή στα χέρια της αστυνομίας.

12:15 - Ένα «ψηφιδωτό» 200 περίπου ατόμων είχε σχηματιστεί στην πλατεία με το μαύρο χρώμα να κυριαρχεί στην ενδυμασία τους. Άνδρες με μακριά μαλλιά, πιασμένα πίσω σε στυλ αλογοουράς και μούσι. Άνδρες κοντοκουρεμένοι. Άλλοι με κοντά και φαρδιά παντελόνια στο ύψος της γάμπας, κάποιοι με τατουάζ στα χέρια. Δύο ακόμα εκπρόσωποι του ανδρικού φύλου είχαν κατεβάσει τα παντελόνια τους πιο κάτω από την μέση με αποτέλεσμα να φαίνεται το εσώρουχό τους. Σχεδόν όλες οι γυναίκες φορούσαν παντελόνια και κλειστά παπούτσια, όπως στρατιωτικές μπότες. Εξαίρεση αποτελούσε μία κοπέλα με στενή φούστα μέσα από την οποία ξεπρόβαλε ένα πολύχρωμο καλσόν. Μία άλλη με κόκκινα μαλλιά σε σχήμα χαίτης φορούσε τζιν παντελόνι με δερμάτινη ζώνη, η οποία είχε πάνω καρφιά και ήταν περασμένη γύρω από την περιφέρεια της με την αγκράφα στο πίσω μέρος. Κάποια άλλη με μία σειρά από σκουλαρίκια κατά μήκος του αυτιού της, είχε προσθέσει δύο ακόμα πάνω στο φρύδι της.

Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων ήταν νέοι μέχρι 25 περίπου ετών. Μόνον έναν άνδρα ηλικίας άνω των 40 ετών και άλλον έναν γύρω στα 60 κατάφερα να εντοπίσω. Ένας από τους διαδηλωτές αντιμετώπιζε πρόβλημα στην ομιλία και κάποια στιγμή τον είδα να περιφέρεται μέσα στο πλήθος κρατώντας ένα πιάτο με φαγητό και ένα πιρούνι.

Μία ομάδα διαδηλωτών ετοίμαζε τα 2 μεγάλα πανό που θα χρησιμοποιούσαν στην πορεία. Ήταν και τα 2 μαύρου χρώματος, το ένα με άσπρα γράμματα και το άλλο με κόκκινα. Το πρώτο που τοποθετήθηκε αργότερα στην κεφαλή της πορείας έγραφε: «ΟΥΤΕ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΟΥΤΕ ΑΝΟΧΗ ΣΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΤΗΣ ΠΑΝΟΥΚΛΑΣ. ΚΑΜΙΑ ΕΚΧΕΙΡΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ».

Και το δεύτερο: “DESTROY OLYMPICS 2004. BLACK BLOCK ATTACK”.

Διερχόμενοι περαστικοί διάβαζαν με περιέργεια τα φέιγ-βολάν.

Η κυριαρχία του μαύρου χρώματος όχι μόνο στην ενδυμασία των αναρχικών αλλά και στα πανό που αναρτούν στις εκδηλώσεις τους, με όλους τους συμβολισμούς που αυτό το χρώμα περικλείει¹⁷⁹ - αποδεικνύει ότι το μαύρο έχει υιοθετηθεί από τους Έλληνες αναρχικούς, οι οποίοι σε αυτό το θέμα τηρούν πιστά τις διεθνείς παραδόσεις του αναρχικού κινήματος.

¹⁷⁹ Παραθέτουμε αυτούσιο ένα μικρό απόσπασμα από το βιβλίο του Howard Ehrlich (1996) “Reinventing Anarchy Again”. Το απόσπασμα αυτό αποτελεί ένα εξαιρετικό καλειδοσκόπιο συμβολισμών σχετικά με την κυριαρχία του μαύρου χρώματος στις σημαίες των αναρχικών.

«Γιατί η σημαία μας είναι μαύρη; Το μαύρο είναι η απόχρωση της άρνησης. Η μαύρη σημαία είναι η άρνηση όλων των άλλων σημαιών. Είναι η άρνηση της εθνικότητας που τοποθετεί την ανθρώπινη φυλή ενάντια στον εαυτό της και αρνείται την ενότητα του ανθρώπινου γένους.

Το μαύρο είναι διάθεση θυμού και αγανάκτησης για όλα εκείνα τα ειδεχθή εγκλήματα που διαπράττονται κατά της ανθρωπότητας στο όνομα της υπακοής στο ένα ή στο άλλο κράτος.....

Η εξωτερική τους εμφάνιση, αν και όχι ιδιαίτερα προσεγμένη, χαρακτηρίζεται από μία πληθώρα στιλ που λειτουργεί αποτρεπτικά για την εκδήλωση οποιασδήποτε τάσης ομοιομορφίας. Στην αμφίεση των γυναικών επικρατεί το unisex, σπορ ντύσιμο. Οι ενδυματολογικές τους αυτές επιλογές θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως μία απόρριψη του γυναικείου προτύπου που θέλει τις σύγχρονες γυναίκες θηλυκές και καλλωπισμένες.

Η αριθμητική υπεροχή των νέων στην συγκεκριμένη πορεία αποτελεί ένδειξη ότι ο αναρχισμός είναι τελικά, πέρα από ελάχιστες εξαιρέσεις, μία νεανική ιδεολογία, την οποία ασπάζονται ως επί το πλείστον άτομα εφηβικής και μετεφηβικής ηλικίας. Σε αυτή την φάση της ανθρώπινης ζωής, την φάση της αμφισβήτησης και των προσωπικών επαναστάσεων¹⁸⁰, ο αναρχισμός ασκεί έντονη έλξη πάνω στους νέους ανθρώπους, παρέχοντας τους παράλληλα μία διέξοδο για την διοχέτευση της ενεργητικότητάς αλλά και της απέχθειας τους προς οτιδήποτε απειλεί να περιορίσει το πολύτιμο αγαθό της ελευθερίας τους, είτε αυτό ονομάζεται οικογενειακό περιβάλλον, είτε στρατός, είτε μισθωτή εργασία. Και ο αναρχισμός ως υπέρτατη έκφραση της απόλυτης ατομικής ελευθερίας προβάλλει ως το ιδανικό μέσο για την πραγματοποίηση του ονείρου τους.

12:40 – Η πορεία ξεκινά με προορισμό την Ομόνοια. Παρακολούθησα τα τεκταινόμενα από το εσωτερικό της. Άνδρες των MAT ήταν παρατεταγμένοι κατά μήκος της οδού Αθηνάς και από τις 2 πλευρές του δρόμου. Ο πρώτος βρισκόταν στην κεφαλή της πορείας και ο τελευταίος στην ουρά. Οι διαδηλωτές διέσχισαν την Αθηνάς κάνοντας συχνές στάσεις. Οι άνδρες των MAT βάδιζαν παράλληλα.

Τα συνθήματα κάλυπταν μία ευρεία γκάμα θεμάτων. Το κυρίαρχο θέμα ήταν, όμως, οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Ακούστηκαν τα εξής συνθήματα:

«Στις νάρκες του Έβρου, στον πάτο του Αιγαίου, εκεί χτίζεται η ασφάλεια του κάθε Ευρωπαίου», «Με φόρα, με φόρα να εκθέσουμε την χώρα», «Με δάδα, με δάδα να κάψουμε τις τράπεζες μεσ' την Ολυμπιάδα», «Εργατικά ατυχήματα και σφαίρες στο ψαχνό, τον πόλεμο τον ζούμε κάθε μέρα εδώ». Ήδη από την αρχή της πορείας ακούστηκαν συνθήματα κατά των αστυνομικών, όπως «Μπάτσοι, γουρούνια, δολοφόνοι», «SS SS μπάτσοι δικαστές»,

Το μαύρο είναι επίσης το χρώμα του πένθους. Η μαύρη σημαία που ακυρώνει το έθνος πενθεί επίσης για τα θύματά του, εκείνα τα εκατομμύρια θύματα που δολοφονήθηκαν σε πολέμους, εξωτερικούς και εσωτερικούς, ώστε κάποιο αιματοβαμμένο κράτος να αποκτήσει μεγαλύτερη δόξα και σταθερότητα.....Δεν πενθεί μόνο για τον θάνατο του σώματος αλλά και για τον ακρωτηριασμό του πνεύματος μέσα σε αυταρχικά και ιεραρχικά συστήματα. Πενθεί για όλα εκείνα τα εκατομμύρια των εγκεφαλικών κυττάρων που στερήθηκαν την ευκαιρία να φωτίσουν τον κόσμο. Είναι το χρώμα μιας θλίψης χωρίς παρηγοριά».

¹⁸⁰ Βλ. έρευνα Παντελίδου-Μαλούτα Μ. (1987) “Πολιτικές Στάσεις και Αντιλήψεις στην αρχή της Εφηβείας. Πολιτική Κοινωνικοποίηση στο πλαίσιο της Ελληνικής Πολιτικής Κουλτούρας”, σχετικά με την τάση ριζοσπαστικοποίησης των μικρών εφήβων στην φάση της κυρίως εφηβείας.

«Φορέστε τα αλεξίσφαιρα γιατί έρχονται οι μπάτσοι», «Σκατά, σκατά στον τάφο του Ζητά¹⁸¹».

Στο ύψος του δημαρχείου τα μέτρα ασφαλείας ήταν πραγματικά δρακόντεια. Εκτός από τους αστυνομικούς που κινούνταν παράλληλα με την πορεία, υπήρχαν άνδρες των ΜΑΤ με αντιασφυξιογόνες μάσκες στα πρόσωπα τους, οι οποίοι έδιναν την εντύπωση πως ήταν έτοιμοι να επέμβουν ανά πάσα στιγμή. Οι διαδηλωτές σταμάτησαν μπροστά στην κεντρική είσοδο του δημαρχείου και φώναξαν συνθήματα κατά του Παύλου Μπακογιάννη αλλά και άλλων θυμάτων της 17Ν. «Σκατά στον τάφο του Μπακογιάννη», «Αυτό είναι το σωστό, ο Σόντερς είναι μόνος του και θέλει κι άλλους δυο». Στο μπαλκόνι του δημαρχείου βρίσκονταν εκείνη την στιγμή 5 περίπου άτομα τα οποία γελούσαν συνεχώς, κοιτώντας προς το μέρος των διαδηλωτών.

Ξαφνικά ένας από τους διαδηλωτές επινόησε ένα νέο σύνθημα: «Με φόρα, με φόρα, να κάψουμε τη Ντόρα». Μόνο όσοι ήταν κοντά του το άκουσαν και ξέσπασαν σε γέλια. Αυτή η «έμπνευση» της στιγμής δεν πήρε έκταση και έτσι δεν έγινε ομαδικό σύνθημα.

Ακούστηκαν επίσης συνθήματα υπέρ της αναρχίας «Ούτε φασισμός, ούτε δημοκρατία, κάτω ο κρατισμός, ζήτω η αναρχία», «...στον δρόμο γεννιούνται οι συνειδήσεις», υπέρ της αλληλεγγύης «Η αλληλεγγύη το όπλο των λαών.....», υπέρ των μεταναστών «Ελλάδα, Τουρκία, Αλβανία, εχθροί είναι οι τράπεζες και τα υπουργεία», υπέρ όλων ανεξαιρέτως των φυλακισμένων, υπέρ του Πολύκαρπου Γεωργιάδη (αναρχικού που βρίσκεται προφυλακισμένος με την κατηγορία του εμπρησμού αυτοκινήτου εταιρείας security) «Λευτεριά στον Πόλυ Γεωργιάδη» και υπέρ του Χρήστου Τσουτσουβή. Το τελευταίο σύνθημα ακούστηκε από έναν μόνο διαδηλωτή.

Όσον αφορά στην επιλογή των συνθημάτων, αυτή έμοιαζε να είναι αυθόρμητη. Ένα άτομο ή μία ομάδα έκανε την αρχή και οι υπόλοιποι τους ακολουθούσαν. Με την φωνή του ενός ενωνόντουσαν δεκάδες φωνές. Κάποια συνθήματα δεν έβρισκαν ομαδική ανταπόκριση. Έκανε κάποιος την αρχή και μόλις διαπίστωνε ότι μόνο η δική του φωνή ακουγόταν, σταματούσε απότομα. Έτυχε ακόμα να ακούγονται 2 συνθήματα ταυτόχρονα από διαφορετικά σημεία της πορείας.

Κοντά στην Βαρβάκειο αγορά ένας διαδηλωτής εκσφενδόνισε ένα κουτί αναψυκτικού προς το μέρος των αστυνομικών, χωρίς να προκαλέσει τραυματισμό. Ένας άλλος πετούσε φέιγ-βολάν επάνω τους. Οι αστυνομικοί δεν απάντησαν στις προκλήσεις.

Ορισμένοι από τους διαδηλωτές κρατούσαν δίχρωμες σημαίες (κόκκινο-μαύρο) ενώ πρόσεξα ότι μόνο ένας κρατούσε μαύρη σημαία, η οποία έφερε στο κέντρο το σύμβολο της αναρχίας σε κόκκινο χρώμα.

¹⁸¹ Κατά πάσα πιθανότητα γίνεται αναφορά στο μέλος της ομάδας «Ζ» που βρήκε ακαριαίο θάνατο την 17^η Νοεμβρίου 2003 προσκρούοντας σε φωτεινό σηματοδότη κατά την καταδίωξη ενός μοτοσικλετιστή.

Σε ένα σημείο της οδού Αθηνάς, ο δρόμος στενεύει απότομα, με αποτέλεσμα οι διαδηλωτές που βρίσκόντουσαν στην δεξιά πλευρά της πορείας να απέχουν λίγα μόλις εκατοστά από τους άνδρες των ΜΑΤ. Περιμετρικά της πορείας, διαδηλωτές κρατώντας τυλιγμένες σημαίες σε οριζόντια θέση, σχημάτιζαν ένα ανθρώπινο φράγμα. «Υπάρχει κίνδυνος;», ρώτησα έναν νεαρό που στεκόταν δίπλα μου. «Πάντα υπάρχει κίνδυνος», ήταν η απάντησή του.

Οι καταστηματαρχές της οδού Αθηνάς αλλά και πολλοί διερχόμενοι περαστικοί είχαν σταματήσει στα πεζοδρόμια και κοίταζαν ανέμελα όσα εκτυλίσσονταν λίγα μέτρα μακρύτερα. Η πορεία φάνηκε να αποσπά επίσης την προσοχή 2 εργατών, οι οποίοι εκείνη την ώρα ήταν σκαρφαλωμένοι σε σκαλωσιά νεοαναγειρόμενης οικοδομής.

Εδώ παρουσιάζεται ανάγλυφα η σχέση μεταξύ αναρχικών και αστυνομικών. Οι εκατέρωθεν προκλήσεις δημιουργούν μία πραγματικά εκρηκτική και τεταμένη ατμόσφαιρα με τον κίνδυνο ξεσπάσματος βίαιων επεισοδίων να ελλοχεύει σε κάθε βήμα. Ως προκλήσεις εννοούμε εκείνες τις ενέργειες που μπορεί να εκληφθούν ως τέτοιες από την αντίπαλη πλευρά. Τα αυστηρά μέτρα ασφαλείας, λόγου χάριν, και ιδιαίτερα η παρουσία μίας τόσο ισχυρής αστυνομικής δύναμης σε όλη την διαδρομή που ακολούθησε η πορεία, ενδέχεται να μην ενοχλούσε άλλους διαδηλωτές. Στην περίπτωση, όμως, των αναρχικών, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Η επικίνδυνη γειτνίαση των αστυνομικών με άτομα που έχουν αποδείξει εμπράκτως το μίσος και την αποστροφή τους προς αυτούς, καθώς και το θέαμα των ανδρών των ΜΑΤ με τις αντιασφυξιογόνες μάσκες αποτελούν αναμφισβήτητα ενέργειες που δυναμιτίζουν μία λεπτή ισορροπία και προκαλούν επιθετικές αντιδράσεις από την πλευρά των αναρχικών. Η αστυνομία θέτει την καταστολή στην υπηρεσία της πρόληψης – δημιουργεί έναν ασφυκτικό κλοιό γύρω από τους διαδηλωτές, εγκλωβίζοντας τους ουσιαστικά – προκειμένου να αποτρέψει έκρυθμες καταστάσεις. Με αυτό τον τρόπο, όμως, τελικά ενδέχεται να θερίσει θύελλες.

Μολαταύτα οι αναρχικοί, αν και πολιορκημένοι, δεν μένουν άπρακτοι. Συμμετέχουν και αυτοί στην μάχη των εντυπώσεων, σε μία προσπάθεια αναμέτρησης δυνάμεων με τους αστυνομικούς. Το «όπλο» που χρησιμοποίησαν σε αυτή την περίπτωση ήταν η λεκτική βία. Τα συνθήματα κατά των αστυνομικών που εκτιμούμε ότι αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της συνθηματολογίας τους σε κάθε πορεία, στοχεύουν στην δημιουργία μίας άσχημης ψυχολογίας στους φρουρούς του νόμου και της τάξης. Με τακτικές ψυχολογικού πολέμου, προσπαθούν να τους καταρρακώσουν το ηθικό, ανακαλώντας στη μνήμη τους ακόμα και νεκρούς συναδέλφους τους, οι οποίοι σκοτώθηκαν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους (π.χ. μέλος ομάδας «Ζ»).

Η υβριστική επίθεση κατά του Π. Μπακογιάννη που εξαπέλυσαν οι αναρχικοί μπροστά στην είσοδο του Δημαρχείου φανερώνει εκτός από το μίσος τους προς τις δημοτικές αρχές της πόλης και την λεκτική συμπαράταξη τους με άτομα που έχουν καταδικαστεί για τρομοκρατικές ενέργειες.

Η αντίδραση των ατόμων (πιθανόν δημοτικών υπαλλήλων) στο μπαλκόνι του Δημαρχείου υποδηλώνει ότι οι αναρχικοί είναι γι αυτούς υποδεέστερα όντα, ότι δεν αξίζει κανείς να ασχολείται μαζί τους. Ξεσπώντας σε γέλια είναι σαν να τους εμπαίζουν, σαν να λένε: «Είστε πολύ αστείο».

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από την πορεία είναι η σημασία που αποδίδουν οι αναρχικοί στην περιφρούρησή της. Οι τοποθετημένες σε οριζόντια θέση σημαίες αποτελούν τα όρια δύο εχθρικών μεταξύ τους κόσμων. Η οριοθέτηση του χώρου τους δεν είναι παρά ένα μέτρο αυτό-προστασίας που κάνει πιο συμπαγή τον κορμό των διαδηλωτών. Γνωρίζουν πολύ καλά, ίσως μετά από κάποιες άσχημες εμπειρίες του παρελθόντος, ότι όσο πιο ανοργάνωτο είναι το πλήθος, όσα περισσότερα κενά υπάρχουν, τόσο πιο εύάλωτο είναι.

Ο σύντομος διάλογος που είχα με τον αναρχικό αποδεικνύει πόσο εξοικειωμένα είναι αυτά τα άτομα με τον κίνδυνο και πόσο πολύ επιθυμούν να φλερτάρουν μαζί του.

13:05 - Η πορεία κατέληξε στην πλατεία Ομονοίας. Εκεί οι διαδηλωτές παρέμειναν για 10 περίπου λεπτά χωρίς να φωνάζουν συνθήματα, με εξαίρεση 3 Ιταλούς αναρχικούς, οι οποίοι είπαν 2 συνθήματα στην μητρική τους γλώσσα, κάποιοι έγραψαν με σπρέι σύνθημα υπέρ του Γεωργιάδη και σιγά-σιγά σκόρπισαν προς διάφορες κατευθύνσεις.

Ανοιχτή Συνέλευση Αναρχικών στο Πολυτεχνείο

Η συνέλευση είχε προγραμματιστεί για τις 7:00 το απόγευμα. Αφίσεις που είχαν τοιχοκολληθεί σε διάφορα σημεία της πόλης αλλά και στο Πάντειο ενημέρωναν τους απανταχού ενδιαφερομένους για την εκδήλωση αυτή, η οποία θα περιελάμβανε προβολή βίντεο και συζήτηση. Σχετική ανακοίνωση υπήρχε και στην ιστοσελίδα του 'Ανεξάρτητου Κέντρου Τύπου': www.indymedia.gr.

19:20 – Μία μικρή ομάδα νεαρών βρισκόταν στον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου, ακριβώς απέναντι από την είσοδο του κτιρίου, όπου θα γινόταν η εκδήλωση. Κάθισα σε μικρή απόσταση από αυτούς μαζί με μία φίλη μου, η οποία όμως δεν ήταν «κατάλληλα» ενδεδυμένη για την συγκεκριμένη περίπτωση, διότι δεν σκόπευε να παραμείνει. Οι νεαροί μας έριχναν συνεχώς πλάγιες ματιές, ώσπου ένας από αυτούς πλησίασε προς το μέρος μας και έφτυσε κάτω επιδεικτικά.

Κάθε παραβίαση του εθιμοτυπικού της ομάδας, όπως του κώδικα ενδυμασίας, μπορεί να οδηγήσει στον αποκλεισμό του «παρεκκλίνοντος» ατόμου. Ο νεαρός παρακινούμενος ίσως από στερεότυπα σε σχέση με την «σωστή» αμφίεση ενός «γνήσιου» αναρχικού είδε στο πρόσωπο της φίλης μου έναν γνώριμο εχθρό, μία τυπική εκπρόσωπο της μπουρζουαζίας και έσπευσε να εκδηλώσει την περιφρόνησή του. Η κίνηση του αυτή θα μπορούσε να ερμηνευθεί επίσης και ως μία προσπάθεια οριοθέτησης του δικού του χώρου, ως προσπάθεια μετάδοσης ενός λανθάνοντος μηνύματος που η γλωσσική του απόδοση θα ήταν: «Μην τολμήσετε να πλησιάσετε εδώ».

19:35 – Μπήκα μέσα στο κτίριο. Στο τέλος του διαδρόμου υπήρχε ένα μεγάλο αίθριο. Πολλές μαυροντυμένες φιγούρες στεκόντουσαν στην αριστερή στοά. Στο κέντρο του αίθριου, τέσσερις φοιτήτριες, καθισμένες πίσω από τραπέζια, σχεδίαζαν πάνω σε μεγάλες κόλες χαρτιού. Έδειχναν αρκετά απορροφημένες στην εργασία τους και η παρουσία όλων αυτών των ατόμων πίσω τους δεν φαινόταν να τις ενοχλεί. Σε έναν τοίχο της στοάς κρεμόταν ένας πίνακας με αποκόμματα εφημερίδων καρφωμένα επάνω του. Μεταξύ αυτών άρθρα κατά των Ολυμπιακών Αγώνων και των «λευκών» κελιών. Πιο πέρα ένας πάγκος με αφίσες και ενημερωτικά φυλλάδια.

Σε κάθε εκδήλωση τους οι αναρχικοί φροντίζουν να έχουν πάνω σε πάγκους έντυπο υλικό, σε μορφή είτε εφημερίδων, είτε φυλλαδίων, το οποίο διατίθεται δωρεάν. Με αυτό τον τρόπο τάσσονται κατά της εμπορευματοποίησης της ενημέρωσης.

20:40 – Οι παρευρισκόμενοι, γύρω στα 30 άτομα, κατευθύνονταν σιγά-σιγά προς την αίθουσα. Τους ακολούθησα και βρέθηκα μέσα σε ένα μικρό αμφιθέατρο. Στον τοίχο πίσω από την έδρα είχε τοποθετηθεί μία οθόνη. Κάθισα κοντά στο μηχάνημα προβολής και σε λίγο ένας νεαρός και μία γυναίκα γύρω στα 40 κάθισαν στην ίδια σειρά με μένα, αφήνοντας ανάμεσα μας μία θέση κενή.

Το βίντεο αποτελούσε ουσιαστικά μία αναδρομή στις κινητοποιήσεις των αναρχικών το διάστημα 2002-2004. Προβλήθηκαν στιγμιότυπα από πορείες διαμαρτυρίας αλλά και από πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Στο τέλος της πορείας κατά της ανάπλασης του Λόφου του Φιλοπάππου, η κάμερα δείχνει στατικά πλάνα διαδηλωτών, την στιγμή που οι τελευταίοι ξήλωναν τις περιφράξεις. Τα πλάνα αυτά είχαν υποστεί επεξεργασία, διότι τα πρόσωπα των διαδηλωτών ήταν «αλλοιωμένα».

Στην πορεία κατά της δημιουργίας σταθμού υψηλής τάσης της ΔΕΗ στα σύνορα Ηλιούπολης-Αργυρούπολης, λόγω των αυξημένων απαιτήσεων κατά την διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων, δεν σημειώθηκαν επεισόδια.

Στα πλαίσια του αγώνα τους ενάντια σε κάθε προσπάθεια ανάπλασης της Πλατείας Εξαρχείων, οι Αναρχικοί διοργάνωσαν μία σειρά πολιτιστικών εκδηλώσεων στον χώρο της πλατείας, όπως παραστάσεις κουκλοθέατρου και συναυλίες. Η κάμερα είναι στραμμένη πάνω σε έναν εργολάβο και στους τεχνικούς που τον πλαισιώνουν. Έχουν απλώσει τα σχέδια τους πάνω σε τραπέζι καφετέριας επί της πλατείας και συζητούν. Ο φακός ζουμάρει πάνω στο πρόσωπο ενός τεχνικού, ο οποίος εκείνη την στιγμή έκανε μία αστεία γκριμάτσα, σμίγοντας τα φρύδια. Καταιγισμός εικόνων, με δυνατή μουσική υπόκρουση, στις οποίες εμφανίζονται αναρχικοί να επιδίδονται σε δολιοφθορές σε μηχανήματα της τεχνικής εταιρείας που είχε αναλάβει το έργο της ανάπλασης. Στατικά πλάνα συγκρούσεων με αστυνομικές δυνάμεις και πύρινων οδοφραγμάτων. Η κάμερα «παγώνει» για μερικά δευτερόλεπτα πάνω σε συνθήματα.

Η πορεία κατά των «λευκών» κελιών στην Λάρισα πέρασε μπροστά από τις φυλακές της πόλης. Πολλοί κρατούμενοι κουνούσαν ρούχα έξω από τα κάγκελα υπό τους ήχους συνθημάτων υπέρ της κατάργησης των φυλακών.

Στις παρεμβάσεις αντι-πληροφόρησης που πραγματοποιήθηκαν στους σταθμούς του ΗΣΑΠ Νέας Ιωνίας και Ταύρου, η κάμερα «συλλαμβάνει» τρία άτομα που κάθονταν σε καφετέρια με θέα τον σταθμό. Δεν αντάλλασσαν κουβέντα μεταξύ τους, παρά κάθονταν αμίλητοι με το βλέμμα καρφωμένο πάνω στους διανομείς των φυλλαδίων. Ο ένας έτρωγε μανιωδώς τα νύχια του.

Εντοπίζονται επίσης δύο άνδρες με πολιτικά μέσα στον σταθμό, οι οποίοι μιλούσαν μεταξύ τους, ρίχνοντας παράλληλα κλεφτές ματιές προς την κατεύθυνση που ήταν η κάμερα. Η τελευταία καταγράφει την έξοδό τους από τον σταθμό και την είσοδό τους σε λεωφορείο των ΜΑΤ που ήταν σταθμευμένο στην επόμενη γωνία.

Για την πορεία κατά των μεταλλαγμένων προβάλλονται εικόνες ξυλοδαρμού διαδηλωτών από αστυνομικούς, οι οποίοι φαίνεται να έχουν εισχωρήσει στον κύριο όγκο της πορείας, τρέποντας τους διαδηλωτές σε άτακτη φυγή.

Επεισόδια προκλήθηκαν επίσης και στην πορεία προς το Υπουργείο Εργασίας για τα εργατικά ατυχήματα. Οι διαδηλωτές έριξαν κόκκινη μπογιά στην είσοδο του Υπουργείου και ακολούθησε συμπλοκή με τα ΜΑΤ και ρίψη δακρυγόνων.

Στην πορεία ενάντια στους Ολυμπιακούς Αγώνες (βλ. προηγούμενη ενότητα) δεν σημειώθηκαν έκτροπα. Εδώ ο φακός εστιάζει σε δύο υπέρβαρους ένστολους αστυνομικούς, οι οποίοι στέκονταν μπροστά από λεωφορείο των ΜΑΤ κοντά στην οδό Αθηνάς αλλά και σε έναν πολύ ψηλό άνδρα με διογκωμένους μύες – αποτέλεσμα εντατικού body-building – που βρισκόταν στην ουρά της πορείας.

Στην μηχανοκίνητη πορεία που πραγματοποιήθηκε ως έκφραση συμπαράστασης και αλληλεγγύης στον Πολύκαρπο Γεωργιάδη, η κάμερα πλησιάζει δύο άτομα με κράνη που ετοιμάζονταν να εισδύσουν στην πορεία. Μόλις αντιλήφθηκαν την παρουσία της κάμερας, ο ένας προσπαθούσε να κατεβάσει το κάλυμμα του κράνους του άλλου χωρίς επιτυχία.

Σε μία ακόμα διαδήλωση, ο φακός απαθανάτισε τους άνδρες μιας διμοιρίας των ΜΑΤ που είχαν παραταχθεί κατά μήκος του δρόμου. Μία παρέλαση από ανέκφραστα πρόσωπα. Ο φακός δείχνει την προτίμηση του σε έναν συγκεκριμένο αστυνομικό, τον οποίο βλέπουμε στο πλάνο για πολύ ώρα. Δίνει την εντύπωση ατόμου αποχαυνωμένου μέχρι την στιγμή που το βλέμμα του «αιχμαλωτίζει» μια νεαρή περαστική.

Το περιεχόμενο του βίντεο δεν εξαντλήθηκε στις προαναφερθείσες πορείες-εκδηλώσεις. Περιελάμβανε και άλλες κινητοποιήσεις, τις οποίες, εξαιτίας της αδυναμίας επιτόπιας καταγραφής, δεν κατάφερε να συγκρατήσει η μνήμη.

Κάθε φορά που «έπεφταν οι μάσκες», το ακροατήριο ξεσπούσε σε γέλια για να ακολουθήσει και πάλι νεκρική σιγή. Οι θεατές παρακολουθούσαν το βίντεο με μεγάλη προσήλωση, σε σημείο που όταν χτύπησε το κινητό μου, πολλά βλέμματα να στραφούν ενοχλημένα επάνω μου.

Το μοτίβο της καθυστερημένης έναρξης των εκδηλώσεων εμφανίζεται και εδώ.

Στο κατά το μεγαλύτερο μέρος του χιουμοριστικό αυτό βίντεο που προβλήθηκε, ο ερασιτέχνης «κινηματογραφιστής» επιλέγει ως συμπρωταγωνιστές των αναρχικών τους

αστυνομικούς, οι οποίοι είτε ένστολοι, είτε με πολιτικά «κλέβουν» πραγματικά «την παράσταση». Που αποσκοπεί, όμως, η βιντεοσκόπηση τους;

Καταρχήν, σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις οι αστυνομικοί αντιλαμβάνονται την εστίαση του φακού στα πρόσωπά τους. Άλλοτε δεν αντιδρούν και άλλοτε προσπαθούν να καλυφθούν. Πάντως αυτό που έχει σημασία για τους αναρχικούς είναι να τους περάσουν το μήνυμα πως ότι κι αν σκαρφιστούν για να κυκλοφορούν απαρατήρητοι ανάμεσα τους, δεν θα τα καταφέρουν. Αυτοί πάντα θα τους ξεσκεπάζουν.

Το βιντεοσκοπημένο υλικό με τις αποτυπωμένες σε κασέτες φυσιογνωμίες των αστυνομικών, κυρίως των μυστικών, θα μπορούσε να συμβάλλει στην ευκολότερη αναγνώριση των ιδίων προσώπων σε μελλοντικές εκδηλώσεις.

Η πρακτική αυτή της καταγραφής των αντιπάλων τους αποτελεί ένα είδος εκδίκησης που παίρνουν οι αναρχικοί. Γνωρίζουν πολύ καλά ότι ο χώρος τους είναι υπό στενή παρακολούθηση, ότι ενδεχομένως και τα δικά τους πρόσωπα να γίνονται λεία «αδιάκριτων» φακών και να μετατρέπονται σε αναγνωρίσιμο και αρχειοθετημένο υλικό. Και αυτοί με την σειρά τους ανταποδίδουν. Το γνωστό τους σύνθημα: «Βία στη βία της εξουσίας», θα μπορούσε να αναπροσαρμοστεί ως εξής: «Κατασκοπία στην κατασκοπία της εξουσίας».

Ο εξευτελισμός των αστυνομικών, τέλος, που επιχειρείται με αυτό τον τρόπο ενδέχεται να στοχεύει και στην ενθάρρυνση των νέων μελών. Το βίντεο προβάλλει την άποψη ότι οι αστυνομικοί εκτός από βίαιοι (πορεία για μεταλλαγμένα) είναι και γελοίιοι, επομένως όχι αήττητοι αντίπαλοι.

Στο βίντεο, όμως, πρωταγωνιστούσαν και οι αναρχικοί. Αυτή η παρακολούθηση της αναδρομής στην διετή τους δράση ήταν πραγματικά μία ιερή στιγμή γι αυτούς που τίποτα δεν έπρεπε να την βεβηλώσει. Ο ήχος του κινητού πρόσβαλλε αυτή την ιερότητα, διακόπτοντάς τους προσωρινά από κάτι που έβλεπαν με θρησκευτική ευλάβεια.

21:45 – Αμέσως μετά την προβολή, ένας αδύνατος νεαρός με αλογοουρά που καθόταν στην πρώτη σειρά πήρε τον λόγο. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι το όχημα της εξουσίας για μεγαλύτερο έλεγχο και καταστολή και μετά το τέλος των αγώνων.....Στόχος μας πρέπει να είναι η συλλογικοποίηση.....». Ακολούθησε παύση. «Ας μιλήσει όποιος άλλος θέλει».

Σιωπή. Μακρόσυρτη σιωπή που μπορεί να ξεπέρασε τα πέντε λεπτά. Όλοι παρέμεναν στις θέσεις τους.

Ένας σαραντάρης με αλογοουρά και μούσι σπάζει την βουβή ατμόσφαιρα. «Να πω την άποψη μου για να σταματήσει κιόλας αυτή η σιωπή της αμηχανίας.....». Μίλησε και αυτός για την προσπάθεια του κράτους να εισάγει από την «πίσω πόρτα» νέους και πιο ισχυρούς μηχανισμούς καταστολής με το πρόσχημα της ασφάλειας ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων.

Ξανά σιωπή. Ένας νεαρός από τις πίσω σειρές έθεσε το εξής ερώτημα: «Μετά το βίντεο που είδαμε, δεν θα πρέπει να κάνουμε μια αυτοκριτική;».

Ο προηγούμενος ομιλητής σηκώθηκε από την θέση του και στάθηκε μπροστά μας. Είχε πλήρη επίβλεψη του χώρου. «Αυτοκριτική; Γιατί να κάνουμε αυτοκριτική; Δεν υπάρχει λόγος να γίνει κάτι τέτοιο. Το μόνο πράγμα που δεν μου άρεσε ήταν ότι δεν υπήρχε συντονισμός δράσης. Άλλοι έτρεχαν και άλλοι δεν έδιναν και τόση σημασία....Είμαστε μόνοι αλλά γι αυτό δεν φταιμε εμείς. Δεν το λέω για να κάνω κριτική.....Στο κάτω-κάτω ας μην αυτομαστιγωθούμε κιόλας. Πιστεύω ότι έχουμε πετύχει αρκετά έως τώρα. Πρέπει να σκεφτούμε, όμως, πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να πλήξουμε την Ολυμπιάδα. Να την καταστρέψουμε θα ήταν ότι το καλύτερο. Αλλά εξαιρετικά δύσκολο. Το κράτος έχει επενδύσει πολύ στην ασφάλεια για να προστατευτεί όχι μόνο από εμάς αλλά και από πολύ μεγαλύτερες απειλές. Θα το πετύχει; Ποτέ δεν ξέρει κανείς. Εμείς, εγώ δηλαδή – δεν μιλάω εκ μέρους άλλων συντρόφων – θα ήμουν πολύ ευχαριστημένος αν καταφέρναμε έστω κι έναν μικρό ακρωτηριασμό της Ολυμπιάδας». Παύση. Ορισμένα άτομα από το ακροατήριο άρχισαν να κατηφορίζουν προς τις μπροστινές σειρές. Δύο νεαροί κάθισαν ανάποδα επάνω σε θρανία της πρώτης σειράς, βάζοντας όλους τους παρευρισκόμενους στο οπτικό τους πεδίο.

Ο σαραντάρης άνδρας ξαναπήρε τον λόγο. «Κανένα κόμμα δεν τόλμησε να μιλήσει κατά των Ολυμπιακών. Τουλάχιστον να τους αμφισβητήσει όσο εμείς. Κανείς γιατί οι Ολυμπιακοί θεωρούνται εθνική υπόθεση και όποιος τους κατηγορεί στιγματίζεται ως προδότης. Έτσι, η κυβέρνηση πετυχαίνει μία ευρεία συναίνεση».

Σε αυτό το σημείο, παρενέβη μία κοπέλα, η οποία αμφισβήτησε την συναίνεση. «Οι εργάτες και οι μετανάστες αποκλείεται να δεχτούν να θυσιάσουν τις ζωές τους για το ολυμπιακό ιδεώδες. Υπάρχουν και άλλα άτομα που δεν συμφωνούν αλλά δεν βρίσκουν χώρο να εκφράσουν την δυσαρέσκεια τους. Έχει δίκιο ο σύντροφος που μίλησε για συλλογικοποίηση.....⁶⁵ εργάτες έχουν σκοτωθεί έως τώρα όχι μόνο στα ολυμπιακά κάτεργα αλλά και σε άλλα έργα, άσχετα αν τα συνδικάτα, η ΓΣΕΕ και οι εργατοπατέρες δεν λένε τίποτα γι αυτό. Η ΓΣΕΕ στην πορεία για την Πρωτομαγιά χρησιμοποίησε πανό που είχε πάνω τους 5 κύκλους».

Στην συνέχεια ήταν η σειρά ενός νεαρού. «Οι Ολυμπιακοί, κατά την γνώμη μου, είναι ένα πολυεθνικό τσίρκο που περιοδεύει ανά τέσσερα χρόνια και σε άλλη χώρα. Τις συνέπειες τους θα τις υποστούμε και μετά το τέλος τους. Οι κάμερες θα παραμείνουν. Ο πολίτης θα ελέγχεται.....Στην Ισπανία κάποιος αναγκάστηκε να φύγει από την περιοχή που έμενε επί πολλά χρόνια γιατί τα ενοίκια εκτοξεύτηκαν στα ύψη κατά την διάρκεια των Ολυμπιακών, αφού εκεί διέμεναν πολλοί διάσημοι με αποτέλεσμα να αυξηθεί κατακόρυφα η αξία της περιοχής. Τα ενοίκια παρέμειναν στα ίδια ύψη και μετά τους Ολυμπιακούς. Ένας, π.χ., μπορεί να έχει ψαροταβέρνα και στους Ολυμπιακούς διάφοροι αστέρες να την προτιμήσουν για

φαγητό. Η ψαροταβέρνα θα αποκτήσει φήμη γιατί θα λένε ότι έφαγε εκεί ο τάδε κι έτσι θ' ανέβουν οι τιμές ».

Σιωπή. Ένας από τους νεαρούς που είχαν μετακινηθεί στο μπροστινό τμήμα της αίθουσας έθεσε θέμα αντιμετώπισης της παρουσίας της αστυνομίας σε πορείες. «Είμαστε κατά της αστυνομίας, δεν γίνεται να τους ανεχόμαστε δίπλα μας στις πορείες», είπε φανερά ενοχλημένος.

Ο σαραντάρης ξαναπήρε για μία ακόμα φορά τον λόγο. «Δεν είμαστε κατά των αστυνομικών. Είμαστε κατά του μηχανισμού αυτού που υπηρετεί το κράτος» και συμπλήρωσε: «Αυτό το θέμα δεν μπορούμε να το δούμε συνολικά. Θα αποφασίζουμε τι θα κάνουμε σε κάθε πορεία χωριστά».

Οι παρατεταμένες σιωπές – φυσικό επακόλουθο της έλλειψης συντονισμού της συζήτησης – δεν ερμηνεύονταν από τους ίδιους ως απουσία διάθεσης για διάλογο. Σε συζήτηση που θα ακολουθούσε μετά από μία διάλεξη, για παράδειγμα, μία ολιγόλεπτη σιωπή, θα σήμανε αυτόματα την λήξη της συζήτησης και την αποχώρηση του κοινού. Οι αναρχικοί παρέμεναν ωστόσο στην αίθουσα περιμένοντας κάτι να συμβεί, κάποιον να μιλήσει, όπως και γινόταν. Κάποιοι τελικά έπαιρναν την πρωτοβουλία.

Σε αυτή την συνέλευση αναδύεται ο λόγος που ανέπτυξαν οι αναρχικοί γύρω από το θέμα των Ολυμπιακών Αγώνων. Όπως το κράτος υπερτονίζει την θετική πλευρά των Αγώνων, εκθειάζοντας και εξιδανικεύοντας τους, έτσι και οι αναρχικοί υπερτονίζουν την αρνητική πλευρά των Αγώνων αυτών, απορρίπτοντας τους. Διαβλέπουν κάτι απειλητικό σε κάτι που παρουσιάζεται ως ιδανικό.

Τα επιχειρήματά τους περιστρέφονται γύρω από δύο άξονες:

(α) ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ

Εκεί εντοπίζεται το κέντρο βάρους της κριτικής τους. Ο νεαρός που μίλησε πρώτος αλλά και ο 40άρης πιστεύουν ότι η καταστολή θα μπει στην καθημερινότητά μας με ύπουλο και συγκαλυμμένο τρόπο, με άλλα λόγια, χωρίς να το καταλάβουμε. Μέσα από αυτή την οπτική, το κράτος εμφανίζεται ως πανούργος και πολυμήχανος Οδυσσέας, που με το πρόσχημα της ασφάλειας των Ολυμπιακών Αγώνων περιορίζει την ελευθερία των πολιτών, φροντίζοντας παράλληλα να αποσοβήσει τον κίνδυνο κοινωνικής αντίδρασης.

(β) ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Οι αναρχικοί με τα κιάλια της κοσμοθεωρίας τους βλέπουν μακριά. Ανησυχούν ότι η προσωρινή καταστολή, λόγω Ολυμπιακών Αγώνων, θα μετατραπεί σε μόνιμη κατάσταση. Τα κατασταλτικά μέτρα ήρθαν για να μείνουν. Παράλληλα επισημαίνουν και άλλες παρενέργειες

της Ολυμπιάδας, όπως η αύξηση των ενοικίων και το κύμα ανατιμήσεων που θα ακολουθήσει.

Η συλλογικοποίηση αποτελεί επίσης μία λέξη-κλειδί. Οι αναρχικοί επιζητούν την συμμετοχή των πολιτών. Θέλουν να βγουν από την απομόνωση του περιθωρίου και να διαδώσουν τις απόψεις τους στον πληθυσμό. Φιλοδοξούν να ασκήσουν κοινωνική επιρροή.

Η φράση του 40άρη «Είμαστε μόνοι αλλά δεν φταίμε εμείς γι αυτό», υποδηλώνει ότι οι αναρχικοί βιώνουν την περιθωριοποίηση. Ο 40άρης επιρρίπτει τις ευθύνες στους πολίτες που δεν συντάχθηκαν μαζί τους σε αυτό τον αγώνα κατά των Ολυμπιακών. Δεν σκέφτεται ή ίσως δεν θέλει να σκεφτεί ότι η «μοναξιά» των αναρχικών ίσως να είναι αποτέλεσμα δικών τους ενεργειών, δικής τους αδιαλλαξίας και άρνησης διαλόγου με κάθε μη-αναρχικό. Το επεισόδιο που προηγήθηκε στον εξωτερικό χώρο του κτιρίου επιβεβαιώνει αυτό το γεγονός. Από την μία πλευρά, επιθυμούν την σύμπραξη των πολιτών στον δικό τους σκοπό, διότι αντιλαμβάνονται ότι μόνοι τους δεν μπορούν να προκαλέσουν ισχυρά πλήγματα στην Ολυμπιάδα, και από την άλλη περιφρονούν και απορρίπτουν όποιον δεν θεωρούν δικό τους άνθρωπο. Την στάση τους αυτή διέπει επομένως έντονος ωφελιμισμός.

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από την επιτόπια έρευνα είναι η απόρριψη της πρακτικής της εκπροσώπησης. Ο 40άρης, πολύ προσεχτικός στις εκφράσεις του, διόρθωσε αμέσως το «λάθος» του. Καθένας μιλά για τον εαυτό του, είναι εκπρόσωπος του εαυτού του και μόνο. Κανενός άλλου.

Ο 40άρης είναι επίσης πιο ομιλητικός από τους υπόλοιπους και όταν παίρνει τον λόγο για δεύτερη φορά έχει ήδη μετακινηθεί προς την έδρα. Στην καινούργια του αυτή θέση θυμίζει έντονα καθηγητή που απευθύνεται στους μαθητές του. Αν και τα λεγόμενα του δεν έχουν ίχνος διδακτικού τόνου, η απόφαση ορισμένων νεαρών να πλησιάσουν στην έδρα, θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως αμφισβήτηση του κύρους του, δεδομένου ότι οι νεαροί εξέλαβαν την στάση αυτή – ίσως και μέσω υποσυνείδητων διεργασιών – ως απόπειρα επιβολής πνευματικού γοήτρου.

Η αμφισβήτηση της άποψής του περί συναίνεσης από την κοπέλα, ουσιαστικά τον πλήττει ακόμα περισσότερο. Η μεγαλύτερη πείρα και ωριμότητα ως συνάρτηση της ηλικίας δεν αποτελούν για τους αναρχικούς συστατικά μιας αυθεντίας. Η τελευταία δεν έχει θέση στον χώρο τους.

Η κοπέλα κατηγορεί την Γ.Σ.Ε.Ε. και τα εργατικά σωματεία για συγκάλυψη των εργατικών ατυχημάτων. Τους θεωρεί ένοχους προδοσίας εις βάρος των εργαζομένων, διότι αντί να προασπίζουν τα συμφέροντα των τελευταίων μέσω σφοδρών συγκρούσεων με την εξουσία, συνεργάζονται μαζί της.

Ο νεαρός που διαμαρτύρεται για την έλλειψη επαρκούς απόστασης ανάμεσα σε αυτούς και την αστυνομία βλέπει την γειτνίαση αυτή ως αφύσικη. Πιστεύει ότι δεν συνάδει με την ιδεολογία τους και ότι υπομένοντας την αδιαμαρτύρητα καταπατούν βασικές τους αρχές.

23:15 – Κάποιοι στέκονταν κοντά στην πόρτα. Έδειχναν έτοιμοι να φύγουν αλλά μόλις κάποιος άρχιζε να μιλάει άλλαζαν γνώμη. Οι σιωπές εξακολουθούσαν να είναι μεγάλες. Αποχώρησα λόγω προχωρημένης ώρας.

21 Ιουλίου 2004

Εκδήλωση στην Πλατεία Εξαρχείων

19:00 – Η εκδήλωση σύμφωνα με το πρόγραμμα θα άρχιζε στις 5 το απόγευμα. Περνώντας από την πλατεία δύο ώρες αργότερα, δεν είδα παρά ελάχιστα άτομα που είχαν κάνει πηγαδάκια. Ο χώρος ήταν έτοιμος. Δύο μεγάλα πανό είχαν αναρτηθεί κοντά στις καφετέριες. Στο ένα από αυτά αναγνώρισα το πανό που είχε χρησιμοποιηθεί στην πορεία της 19^{ης} Ιουνίου. «ΚΑΜΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ-ΑΝΟΧΗ ΣΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΑΝΟΥΚΛΑ – ΚΑΜΙΑ ΕΚΕΧΕΙΡΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ». Πάνω στο άλλο αναγραφόταν η φράση: «ΑΣ ΠΕΘΑΝΟΥΝ ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ». Δύο νεαροί έλεγχαν τις μικροφωνικές εγκαταστάσεις ενώ ένας πάγκος με αφίσες, βιβλία και ενημερωτικά φυλλάδια είχε στηθεί απέναντι από τα ηχεία. Πίσω απ' αυτόν καθόντουσαν ένας άνδρας και μία γυναίκα γύρω στα 40.

Μην μπορώντας να κρύψω την απορία μου, πλησίασα την γυναίκα με το εξής ερώτημα: «Μα δεν έπρεπε να έχει αρχίσει η εκδήλωση;». Και εκείνη που φαινόταν πολύ πρόσχαρη και ευγενική μου έδωσε την εξής απάντηση: «Ε, ξέρεις τώρα, τα παιδιά αργούν να μαζευτούν».

Καθώς απομακρυνόμουν άκουσα από τα μεγάφωνα το ακόλουθο μήνυμα: «Μόλις τώρα λάβαμε μήνυμα από την Αλ Κάιντα. Ζητούν πιλότους για την περίοδο των Ολυμπιακών. Δίπλωμα όχι απαραίτητο!».

Ως μνημείο μαύρου χιούμορ μπορεί να χαρακτηριστεί αυτό το μήνυμα με τις σαφείς αναφορές στην 11/9 και την κατάρρευση των δίδυμων πύργων. Είναι σαν να παίζουν με και να περιπαίζουν το αίσθημα ασφαλείας που τόσο απεγνωσμένα, πολλές φορές, το κράτος προσπαθούσε να καλλιεργήσει τόσο μέσα στην χώρα, όσο και έξω απ' αυτήν.

20:50 – Επέστρεψα στην πλατεία, όπου αυτή την φορά είχαν συγκεντρωθεί περισσότερα άτομα, στην συντριπτική τους πλειοψηφία νεαροί και νεαρές. Οι περισσότεροι ήταν καθισμένοι στα τοιχάκια των παρτεριών της πλατείας. Δίπλα στο άγαλμα υπήρχε μία οθόνη και μπροστά από αυτήν, πάνω σε μία καρέκλα, ένα lap-top. Λίγο πιο πέρα, σε καρέκλες που ήταν τοποθετημένες σε κυκλική διάταξη, καθόταν περιορισμένος αριθμός ατόμων.

Η γυναίκα που είχα συναντήσει δεν είχε μετακινηθεί από την θέση της. «Μήπως έχετε μια μπροσούρα που κυκλοφόρησε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες;», την ρώτησα. Σκέφτηκε λίγο πριν μου απαντήσει. «Α, όχι δεν μας την φέρανε. Για ρώτησε, όμως, εκείνο τον νεαρό». Προχώρησα προς την κατεύθυνση που μου υπέδειξε. Ο νεαρός εκείνη την ώρα μιλούσε με ένα άλλο άτομο. Τον διέκοψα και του έκανα την ίδια ερώτηση. Με κοίταξε διερευνητικά από πάνω μέχρι κάτω. Στην συνέχεια με προτεταμένο το χέρι προς ένα δέντρο μου είπε: «Να, εκεί πίσω είναι. Θα δεις το τραπεζάκι».

Πράγματι βρήκα την μπροσούρα ενώ ο πρώτος ομιλητής είχε ήδη αρχίσει να εκθέτει τις απόψεις του για τους Ολυμπιακούς. Αποφάσισα να κάνω μία μικρή περιήγηση στον χώρο. Δίπλα στον πάγκο με τα βιβλία είχαν απλώσει σχοινιά από τα οποία κρέμονταν με μανταλάκια πολλές γελοιογραφίες με θέμα την Ολυμπιάδα.

«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι ο δούρειος ίππος της καταστολής.....», είπε μεταξύ άλλων ο ομιλητής και κάποιοι νεαροί που στεκόντουσαν δίπλα μου γέλασαν, λέγοντας: «Ωχ, πάλι τα ίδια».

Ένας μεσήλικας με τσαντάκι μέσης στεκόταν σε μικρή απόσταση απ' την ομήγυρη και τα μάτια του «σάρωναν» τον χώρο. Παρατήρησα ότι περιεργαζόταν τα πρόσωπα πολλών παρευρισκομένων. Σε ένα σημείο της ομιλίας, όταν ο νεαρός που κρατούσε το μικρόφωνο μιλούσε για την δημιουργία ειδικών χώρων «φιλοξενίας» μεταναστών ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων που θα θυμίζουν τα κελιά της Γιάρου, ο άνδρας με το ανήσυχο βλέμμα χαμογέλασε ειρωνικά. Όταν μετά από λίγη ώρα τον αναζήτησα, δεν κατάφερα να τον εντοπίσω. Είχε εξαφανιστεί.

Το διερευνητικό βλέμμα του νεαρού υποδηλώνει ότι εκείνη την στιγμή αντιλαμβανόταν πως στεκόταν μπροστά του μια παρείσακτη (υπήρχαν ομολογουμένως κάποιες μικρο-παραβάσεις στον κώδικα ενδυμασίας). Παρ' όλα αυτά με εξυπηρέτησε και στην συνέχεια και καθ' όλη την διάρκεια της εκδήλωσης δεν προέκυψε κανένα πρόβλημα.*

* Συχνά αναρωτιόμουν πως με έβλεπαν οι αναρχικοί. Ήμουν γι αυτούς ένα ξένο σώμα και απλά ανέχονταν την παρουσία μου ή με θεωρούσαν έναν απ' αυτούς; Η πρώτη εκδοχή προβάλλει ως πιο πιθανή διότι ο κύκλος τους είναι στενός – οι περισσότεροι γνωρίζονται μεταξύ τους – με αποτέλεσμα οι αιφνίδιες «προσγειώσεις» μου στον χώρο τους ωσάν αλεξιπτωτίστριας να προκαλούν την περιέργειά τους.

Η φράση του νεαρού «Ωχ, πάλι τα ίδια» ίσως οφείλεται στον μεγάλο αριθμό εκδηλώσεων ενάντια στους Ολυμπιακούς που λάμβαναν χώρα εκείνο το διάστημα. Είναι αναμενόμενο ότι κάποιои από τους ομιλητές θα αναμασούσαν τα ίδια λόγια, μην έχοντας κάτι καινούργιο να πουν. Επίσης, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μου, το κοινό κάθε φορά το συνέθεταν τα ίδια περίπου άτομα (αρκετά από τα πρόσωπα που είχα δει στην συνέλευση, τα συνάντησα και στην πλατεία).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι ομιλητές που ουσιαστικά ξεκινούν την συζήτηση χρησιμοποιούν κατά κόρον έναν «ξύλινο λόγο» που βρίθει τυποποιημένων και στερεότυπων εκφράσεων. Ο λόγος τους στερείται φυσικότητας και δίνει την εντύπωση απλής ανάγνωσης θεωρητικού κειμένου. Έτσι, όσο περισσότερο επαναλαμβάνεται, τόσο περισσότερο κουράζει.

Η αστυνομία, τέλος, φαίνεται να επαγρυπνεί που σημαίνει ότι η εικόνα του αναρχικού ως δημόσιου κινδύνου παραμένει ζωντανή στους κύκλους της Ασφάλειας.

21:05 – Ένας τοξικομανής, κατά δική του δήλωση, πήρε τον λόγο. Αφηγήθηκε ένα περιστατικό που του συνέβη πρόσφατα στην πλατεία. Συγκεκριμένα, εκεί που καθόταν και έπινε την μύρα του, ένας αστυνομικός τον πλησίασε και του ζήτησε να φύγει απ' την πλατεία. «Ποιος είσαι εσύ που με διώχνεις», φαίνεται να του είπε και τότε «ο μπάτσος κώλωσε» και είπε: «Καλά, καλά μείνε αλλά να φέρεσαι πιο διακριτικά».

Πήρε θέση και για το θέμα των Ολυμπιακών Αγώνων. «Κι εγώ αντιεξουσιαστής είμαι βρε παιδιά αλλά τώρα πλησιάζει ο καιρός. Δεν μπορούμε να κάνουμε πίσω. Να ακυρωθούν οι Ολυμπιακοί Αγώνες; Θα ξεφτιλιστούμε. Ας γίνουν και να έχουμε ειρήνη. Να μην καρκινोगωνόμαστε πια. Και ν' αγαπάμε ο ένας τον άλλο. Τότε και τα ξερά κλαδιά θα βγάλουν φύλλα». Πολλοί ήταν αυτοί που γέλασαν.

Μόλις ολοκλήρωσε, ένας νεαρός πήρε το μικρόφωνο. «.....Είμαι υπέρ της βίας, όμως, όλοι οι Έλληνες μπορούν να κάνουν σαμποτάζ με διάφορους τρόπους. Να μην υπακούουν στους κανονισμούς, να παραβιάζουν τις κόκκινες ζώνες και αυτό να γίνεται μαζικά. Άλλωστε αυτό το είδαμε εν μέρει στην πράξη. Η χαμηλή συμμετοχή, τα απούλητα εισιτήρια και η μη αναμενόμενη απουσία ανταπόκρισης στα test events δεν είναι τίποτε άλλο παρά ενδείξεις αποτυχίας.....Ο Πόλυ Γεωργιάδης έβαλε φωτιά σε φορητάκι εταιρείας security. Και αυτή η πράξη είναι στα πλαίσια του αγώνα κατά της Ολυμπιάδας, κατά της επιχείρησης καταστολής στην οποία συμμετέχουν και οι σεκιουριτάδες».

Ένας ακόμα νεαρός μίλησε. «.....Η προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς έχει αρχίσει εδώ και χρόνια. Υπάρχει οργανωμένο σχέδιο απ' την πλευρά του κράτους που περιλαμβάνει συλλήψεις επαναστατών.....Από δω και πέρα, όσοι δηλώνουν πολιτικοί κρατούμενοι θα μεταφέρονται στις φυλακές της Λάρισας, σε λευκά κελιά». Έκανε επίσης αναφορά σε Αβραμίδη και Σερίφη που υφίστανται κατά την γνώμη του «το μένος της κρατικής

καταστολής» [Ο πρώτος προσήχθη στην Ασφάλεια ως ύποπτος για συμμετοχή στην «17N» και ο δεύτερος ήταν ένας εκ των 19 κατηγορουμένων στην δίκη της «17N», ο οποίος, όμως, στην συνέχεια αθωώθηκε. Εκείνη την περίοδο γίνονταν ενέργειες για επανεξέταση των δύο υποθέσεων].

Ένας ακόμα ζήτησε το μικρόφωνο. «.....Δεν καταλαβαίνω. Τι πάει να πει πρωταθλητισμός; Να έχουμε αθλητές οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί σε όλη τους την ζωή για να είναι καλοί σε κάποια αθλήματα που κάποιοι για διάφορους λόγους επέλεξαν ως ολυμπιακά; Γιατί να βραβεύονται αυτοί; Γιατί να βραβεύεται κάποιος που έχει εκπαιδευτεί για να διακριθεί; Τότε να βραβεύσουμε και τους αστυνομικούς που δολοφονούν γιατί και αυτοί έχουν εκπαιδευτεί για να είναι οι καλύτεροι σε αυτό που κάνουν. Να τους δώσουμε το βραβείο του καλύτερου σκοπευτή».

Μία ηλικιωμένη κυρία η οποία βρισκόταν εντός του κύκλου που σχημάτιζαν τα καθίσματα σηκώθηκε από την θέση της και φαίνεται ότι ζήτησε να ακουστεί και η δική της άποψη. Στάθηκε δίπλα στο νεαρό που κρατούσε το μικρόφωνο – ήταν εκείνος που είχε αρχίσει την συζήτηση – τον χάιδεψε στην πλάτη και έτεινε το χέρι στο μικρόφωνο. Αυτός αρνήθηκε ευγενικά. Αν και δεν άκουσα την στιχομυθία, επειδή κάποιος πατούσε πλήκτρα στο lap-top υπέθεσα ότι είχε έρθει η ώρα του βίντεο.

Ο τοξικομανής δείχνει να πέφτει στην παγίδα μιας βαθιάς αντίφασης. Από την μία πλευρά δηλώνει ότι είναι αντι-εξουσιαστής και από την άλλη αμφισβητεί μια βασική και πάγια αντι-εξουσιαστική θέση που εκείνο το διάστημα αποτέλεσε αντικείμενο έντονων διεργασιών: της αναγκαιότητας υπονόμευσης των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο τοξικομανής φαίνεται να διαπνέεται από πατριωτικά αισθήματα αφού δεν επιθυμεί σε καμία περίπτωση να εκτεθεί η χώρα του στο εξωτερικό. Μία άποψη επίσης ριζικά αντίθετη με την φιλοσοφία των αντι-εξουσιαστών. Παρ' όλα αυτά, οι αναρχικοί τον αισθάνονται κοντά τους. Τους ενώνει η ίδια απέχθεια προς τον μηχανισμό καταστολής. Μπορεί κάποιοι να τον εμπαίζουν αλλά κανείς δεν του αφαιρεί τον λόγο.

Επανέρχεται και εδώ η έννοια της συλλογικοποίησης. Αν και ο νεαρός δεν αναφέρεται ονομαστικά σε αυτήν, εντούτοις αναγνωρίζει την χρησιμότητα της. Τίποτα ουσιαστικό δεν μπορεί να επιτευχθεί από μία μειοψηφία. Η ευρείας κλίμακας αντίδραση, το μαζικό σαμποτάζ, προβάλλει ως αδήριτη ανάγκη. Μπορεί να είναι υπέρμαχος της βίας, θεωρεί, όμως, σημαντική την αξία και την συμβολή ειρηνικών μέσων σε αυτή την περίπτωση. Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα, ακόμα και τα μη-βίαια. Επιπλέον εντάσσει την ενέργεια του εμπρησμού στα

πλαίσια του αγώνα κατά των Ολυμπιακών, αποδίδοντάς της έτσι πολιτική χροιά και ιδεολογικό περιεχόμενο.

Οι αναρχικοί δεν παραλείπουν να εκφράσουν για μία ακόμα φορά την συμπάθεια και την συμπαράσταση τους σε άτομα που είτε έχουν κατηγορηθεί, είτε καταδικαστεί για τρομοκρατικές ενέργειες. Τους απαλλάσσουν απ' τον «τίτλο» του τρομοκράτη και τους ανακηρύσσουν επαναστάτες. Ίσως στην συνείδηση τους οι δύο αυτοί χώροι να συγγενεύουν ιδεολογικά.

Ο νεαρός που απορρίπτει την ιδέα του πρωταθλητισμού διότι του φαίνεται αδιανόητο να διακρίνονται άτομα που προορίζονται να διακριθούν, δηλαδή που θα διακριθούν ούτως ή άλλως, κάνει παραλληλισμούς με την αστυνομία, την οποία θεωρεί πρωταθλήτρια στο άθλημα της σκοποβολής. Γι αυτόν οι αστυνομικοί είναι δολοφόνοι που πάντα βρίσκουν το στόχο τους. Βασιζόμενος σε πραγματικά περιστατικά, προβαίνει έτσι σε αυθαίρετες γενικεύσεις για τα όργανα της τάξης.

Σε αυτή την εκδήλωση δεν υπήρχαν σιωπές λόγω έστω και κάποιου υποτυπώδους συντονισμού. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι μίλησαν μόνο όσοι ήταν εντός του κύκλου. Οι υπόλοιποι που στέκονταν όρθιοι ή κάθονταν στα παρτέρια ίσως να μην σκόπευαν εξ αρχής να μιλήσουν.

Η ηλικιωμένη κυρία σε αντίθεση με τον τοξικομανή δεν πήρε τον λόγο. Η εκδοχή σύμφωνα με την οποία αυτός που κρατούσε το μικρόφωνο προφασίστηκε την πίεση του χρόνου για να μην την αφήσει να μιλήσει δεν είναι διόλου εξωπραγματική. Δεν την θεωρούσαν δικό τους άνθρωπο, επομένως οι απόψεις της δεν ενδιέφεραν κανέναν.

22:25 – Πράγματι ακολούθησε προβολή βίντεο κατά των Ολυμπιακών Αγώνων, το οποίο αποτελείτο από δύο μέρη.

Στο πρώτο μέρος γινόταν μία αναδρομή στην ιστορία των Αγώνων. Παρουσιάστηκαν ντοκουμέντα για την τεκμηρίωση της άποψης ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες ήταν ανέκαθεν ένας διεφθαρμένος θεσμός. Λέξεις με κεφαλαία, έντονα γράμματα περνούσαν από την οθόνη: ΒΑΝΑΥΣΟΤΗΤΑ, ΧΡΗΜΑΤΙΣΜΟΣ, ΝΤΟΠΑΡΙΣΜΑ, ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ. Προβλήθηκε φωτογραφία μελανόμορφου αγγείου, όπου φαινόταν καθαρά η χορήγηση ενέσιμης ουσίας σε αθλητή.

Ιδιαίτερα μνεία έγινε στον εμπνευστή της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, Πιέρ ντε Κουμπερτέν, ο οποίος χαρακτηριζόταν εθνικιστής, ρατσιστής και μισογόνης. Ακολούθησαν φωτογραφίες από την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών στο Βερολίνο το 1935, στις οποίες απεικονίζονταν οι ολυμπιακοί κύκλοι δίπλα στις σβάστικες. Από το Βερολίνο μεταφερθήκαμε στο Μεξικό, όπου το 1968 οι μαζικές διαδηλώσεις κατά της ανάληψης των Ολυμπιακών πνίγηκαν στο αίμα.

Στο τέλος του πρώτου μέρους, πραγματοποιήθηκε ένας βομβαρδισμός από αποκόμματα και τίτλους εφημερίδων που αναφέρονταν στην διασπάθιση δημοσίου χρήματος λόγω Ολυμπιακών, σε δρακόντεια μέτρα καταστολής με ενίσχυση του στρατού και της αστυνομίας, κ.λπ.

Στο δεύτερο μέρος, ξετυλίχτηκε η αλυσίδα των κινητοποιήσεων των αναρχικών κατά της Ολυμπιάδας (βλ. προηγούμενη ενότητα). Μία παρέμβαση που δεν περιλαμβανόταν στο βίντεο που έχει ήδη περιγραφεί, έλαβε χώρα στη Νοσηλευτική Σχολή Αθηνών κατά την διάρκεια σεμιναρίου με θέμα: Τι ενέργειες πρέπει να γίνουν σε περίπτωση βιολογικού πολέμου και πως θα περιθλαφθούν οι διαδηλωτές την περίοδο των Ολυμπιακών.

Το βίντεο αυτό δεν μπορεί παρά να είναι προϊόν συστηματικής έρευνας ομάδας αναρχικών στην αρχαία και σύγχρονη ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων, προκειμένου να φωτιστούν πτυχές και να αλιευθούν στοιχεία που παρέμεναν θαμμένα στον βυθό της επίσημης ιστοριογραφίας. Η δημιουργία του οπτικο-ακουστικού αυτού υλικού προϋποθέτει την εξεύρεση των κατάλληλων τεχνικών μέσων και φυσικά τον ζήλο των αναρχικών που με αυτό τον τρόπο έχυσαν φως στην «σκοτεινή πλευρά της σελήνης».

23:30 – Μόλις ολοκληρώθηκε η προβολή, όλοι σηκώθηκαν και ετοιμάζονταν να αποχωρήσουν. Τότε άκουσα ένα νεαρό να ρωτάει τον φίλο του: «Τι γίνεται; Εδώ είναι η κοπέλα σου;». «Εδώ είναι», απάντησε αυτός. «Που αλλού να ήταν; Ολυμπιακές διακοπές φέτος». Γέλασαν και οι δύο.

Η στιχομυθία στο τέλος της εκδήλωσης μεταξύ των δύο νεαρών φανερώνει αν μη τι άλλο την αφοσίωσή τους σε αυτό τον αγώνα. Αφιερώνουν μέρος του ελεύθερου χρόνου τους στις κινητοποιήσεις, θυσιάζοντας διακοπές και στερώντας από τον εαυτό τους μικρές απολαύσεις, όπως για παράδειγμα, μια εκδρομή σε παραλία. Δίνουν την εικόνα ανθρώπων ταγμένων σε αυτό που κάνουν, σε έναν υψηλό κατά την άποψή τους σκοπό.

B) ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΝΘΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Οι διαδρομές στο κέντρο και στις υποβαθμισμένες κυρίως συνοικίες της Αθήνας μας φέρνουν συχνά σε επαφή με ένα ιδιότυπο είδος δημόσιου λόγου: τα πολιτικά συνθήματα. Τα τελευταία, εντυπωσιακά, προκλητικά, ακραία επιζητούν να «αιχμαλωτίσουν» το βλέμμα μας και να «αφυπνίσουν» την συνείδηση μας. Όταν αποκωδικοποιούνται, διαπιστώνεται ότι κρύβουν μέσα τους ιδεολογικούς προβληματισμούς, θεωρητικές υποθέσεις, αιτήματα, κραυγές έντονης δυσαρέσκειας και διαμαρτυρίας¹⁸². Η αιγιματική μαγεία του γκράφιτι πηγάζει από την παρανομία του¹⁸³ ενώ η δύναμη της αμφισβήτησης που εμπερικλείει έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον της Πολιτισμικής Εγκληματολογίας, υπό το πρίσμα της οποίας παρουσιάζεται ως ένας «παιχνιδιάρικος χορός αντίστασης» (playful dance of resistance) στην κουλτούρα της συμμόρφωσης (culture of conformity)¹⁸⁴. Ο «ρηξικέλευθος» τρόπος σκέψης και δράσης των αναρχικών αποτυπώνεται στην συνθηματολογία τους, η οποία αποτελεί μία μορφή δημόσιας γραφής με την δική της, όμως, αυθεντική και άμεση δύναμη. Τα μηνύματα φτάνουν στους στόχους της πληροφόρησης ολοκληρωμένα και ανέπαφα, διότι σε αντίθεση με τις πληροφορίες των ΜΜΕ, ουδείς παρεμβάλλεται ανάμεσα στον πομπό και τον δέκτη του μηνύματος.

Σε αυτή την ενότητα, θα επιχειρήσουμε να αλιεύσουμε μέσα από μία δεξαμενή συνθημάτων, τις βασικές αξίες των αναρχικών στην χώρα μας. Η άντληση αυτών των αξιών θα μας βοηθήσει στην συνέχεια να κατανοήσουμε τον τρόπο δράσης των εν λόγω ατόμων, αφού όπως υποστήριζε ο Μαξ Βέμπερ, οι κοινωνικές αξίες που επιλέγει και ενστερνίζεται ένα άτομο, συνιστούν τον κινητήριο μοχλό της κοινωνικής δράσης και συμπεριφοράς του ενώ συγχρόνως συγκροτούν τον «στόχο» της¹⁸⁵. Ως αξία ορίζεται κάθε σταθερό συλλογικό ή ατομικό κριτήριο με βάση το οποίο ο κοινωνικός άνθρωπος οργανώνει τη ζωή του, εκτιμά καταστάσεις, λαμβάνει αποφάσεις και θεωρεί ως προτιμητέο έναν συγκεκριμένο τρόπο επικοινωνίας και έναν τελικό σκοπό ύπαρξης, απορρίπτοντας τον αντίθετο του¹⁸⁶.

Πριν προχωρήσουμε στον εντοπισμό των αξιών που διέπουν τις δραστηριότητες των αναρχικών, θα κάνουμε μία σύντομη αναφορά στο κυρίαρχο σύστημα αξιών της ελληνικής κοινωνίας.

¹⁸² Κωνσταντίνου, 2000, εφημ. Χαραυγή

¹⁸³ ibid

¹⁸⁴ Περισσότερα στοιχεία για το γκράφιτι ως μορφή υποπολιτισμικής αντίστασης βλ. Ferrell Jeff (1996) “Crimes of Style: Urban Graffiti and the Politics of Criminality”, σπ. αν. στο Ό Brien Martin (2005) “What is Cultural about Cultural Criminology?”, σελ. 3-6

¹⁸⁵ Αντωνοπούλου, 1991, σελ. 256

¹⁸⁶ βλ. Μαγγανάς Α., Λάζος Γ. (1997) “Κοινωνικές Αξίες των Παραβατικών και των Μη-Παραβατικών”, σελ. 15 & Rokeach M. (1973) “The Nature of Human Values”, σελ.5, σπ.αν. στο “Heterogeneity in Postmaterialist Value Priorities. A Latent Class Discrete Choice Approach” των Moors G., Vermunt J.K., σελ.4

Σύμφωνα με τους Inglehart και Baker (2000), οι κοινωνίες ακολουθούν ένα συγκεκριμένο εξελικτικό σχήμα. Στο πρώτο στάδιο του σχήματος αυτού υπάγονται οι προ-βιομηχανικές κοινωνίες, στις οποίες κυριαρχούν προ-νεωτερικές, παραδοσιακές αξίες. Τον πυρήνα των τελευταίων απαρτίζουν δύο βασικοί θεσμοί για την επιβίωση της κοινωνίας: η θρησκεία και η οικογένεια. Στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτού του τύπου κοινωνίας συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, ο χαμηλός βαθμός ανοχής στις εκτρώσεις, τα διαζύγια και η ομοφυλοφιλία, η έμφαση στον ηγετικό ρόλο των ανδρών στο οικονομικό και πολιτικό πεδίο, η επικράτηση αυταρχικών τάσεων και το έντονο αίσθημα εθνικής υπερηφάνειας.

Στο δεύτερο στάδιο, η εκβιομηχάνιση προωθεί την μετατόπιση από τις παραδοσιακές στις κοσμικές-ορθολογικές αξίες, σηματοδοτώντας την εμφάνιση των βιομηχανικών κοινωνιών. Η θρησκευτική εξουσία εδώ χάνει την δύναμη της, αν και όχι ολοκληρωτικά όπως θα δούμε παρακάτω, η οποία μεταβιβάζεται στη νόμιμη-κοσμική (κρατική) εξουσία.

Στο τρίτο στάδιο, η συνειδητοποίηση των κινδύνων που ελλοχεύουν στην υπέρμετρη ανάπτυξη των θεσμικών διαστάσεων των νεωτερικών κοινωνιών, οδηγεί σε μία μετα-νεωτερική αντίληψη της πραγματικότητας, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται η ατομική αυτονομία.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, η ελληνική κοινωνία εντάσσεται στην δεύτερη κατηγορία, αυτή των νεωτερικών κοινωνιών (modern societies). Ένα από τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν οι Έρευνες των Παγκόσμιων Αξιών (World Values Surveys) – οι έρευνες αυτές μέτρησαν τις αξίες και τις αντιλήψεις των κατοίκων και των έξι ηπείρων τα έτη 1981, 1990 και 1995 – συνοψίζεται ως εξής: το σύστημα αξιών μιας κοινωνίας επηρεάζεται από τον βαθμό οικονομικής ανάπτυξης αφού έχει παρατηρηθεί ότι οι χώρες εκείνες που διανύουν παρατεταμένες περιόδους ευημερίας, παρουσιάζουν παράλληλα μια μετατόπιση από τις υλιστικές (νεωτερικές) στις μετα-υλιστικές (μετα-νεωτερικές) αξίες¹⁸⁷. Μολαταύτα, ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε χώρας δεν θα πρέπει να αγνοείται διότι ο πολιτισμός και οι παραδόσεις ασκούν επίσης διαρκή και διάχυτη επιρροή στο πλέγμα των σύγχρονων αντιλήψεων και αξιών¹⁸⁸. Το συγκεκριμένο ερευνητικό πόρισμα επιβεβαιώνει με τον πλέον πρόδηλο τρόπο την άποψη του Max Weber ότι διαφορετικές κοινωνίες ακολουθούν διαφορετικές τροχιές, ακόμα και όταν υπόκεινται στις ίδιες διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης, κυρίως διότι ιδιαίτεροι παράγοντες, όπως η θρησκευτική κληρονομιά, καθορίζουν την πορεία εξέλιξης τους¹⁸⁹.

Η ελληνική κοινωνία, όπως προαναφέραμε, έχει υιοθετήσει ένα σύστημα νεωτερικών αξιών, χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει πως έχει αποκοπεί πλήρως από τις παραδοσιακές αξίες

¹⁸⁷ Inglehart R., 2000, σελ. 219

¹⁸⁸ Inglehart R., Baker W., 2000, σελ. 38

¹⁸⁹ op.cit., σελ. 22

που την χαρακτηρίζαν στο προ-βιομηχανικό στάδιο. Η ορθόδοξη θρησκευτική κληρονομιά παραμένει αρκετά ισχυρή, προσδίδοντας στην σύγχρονη κοινωνία μία ιδιαίτερη χροιά.

Στην συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις τέσσερις θεσμικές διαστάσεις της νεωτερικότητας¹⁹⁰, καθώς και την κριτική που ασκούν οι αναρχικοί υπό μορφή συνθημάτων σε κάθε μία από αυτές.

A) ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ – Πρόκειται για έναν τύπο πολιτισμού με κύρια γνωρίσματα την εκτεταμένη χρήση της τεχνολογίας, τον καταμερισμό της εργασίας και την αλλοίωση της φύσης με την δημιουργία ενός «τεχνητού» (created) περιβάλλοντος.

- ο Μίξες, ντόπα και μπετόν
αυτά τα ιδεώδη των Ολυμπιακών
- ο Μπάτσοι, τσιμέντο και αναβολικά
σκατά στον Φοίβο και στην Αθηνά
- ο Ενάντια στις μίξες και το βόλεμα
οι δημόσιοι χώροι δεν είναι εμπόρευμα

Η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και η «εισβολή» της τεχνολογίας στο ανθρώπινο σώμα αποτέλεσαν δύο από τα καίρια επιχειρήματα των αναρχικών στην «εκστρατεία» τους κατά των Ολυμπιακών Αγώνων. Η ιδιωτικοποίηση δημόσιων εκτάσεων που μετατρέπονται σε αντικείμενο εμπορικής συναλλαγής (για παράδειγμα η ανέγερση ιδιωτικού εμπορικού συγκροτήματος σε δημόσιο χώρο που θα μπορούσε να αποτελέσει πνεύμονα πρασίνου) εντάσσεται σε αυτή την κατηγορία.

B) ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ – Το οικονομικο-κοινωνικό εκείνο σύστημα που χαρακτηρίζεται από την συγκέντρωση κεφαλαίου, την εμπορευματοποίηση της εργασίας και την εμφάνιση του προλεταριάτου στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής αγοράς. Στις κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες συναντούμε για πρώτη φορά το σύστημα των κοινωνικών τάξεων.

- ο Θάνατος στα αφεντικά
δεξιά κι αριστερά
- ο Φάτε τους πλούσιους
- ο Κάθε εβδομάδα 3 νεκροί εργάτες
κράτος και αφεντικά οι μόνοι τρομοκράτες
- ο Το αίμα των μεταναστών
γεμίζει τις τσέπες των αφεντικών
- ο Η μισθωτή σκλαβιά δεν κρύβεται με νόμους
ή μια ζωή στο κάτεργο, ή μια ζωή στους δρόμους
- ο Ενέργεια στο σύστημα δίνει η εργασία
πόλεμος στ' αφεντικά σε κάθε συνοικία

¹⁹⁰ Giddens A., 1990, σελ. 55-63

- ο Καλύτερα κοπρίτης, παρά ιδιοκτήτης
- ο Μίσος, μίσος, μίσος ταξικό
σφαλιάρες και κλωτσιές σε κάθε αφεντικό
- ο Βραστούς, βραστούς θα φάμε τους αστούς
και τους γραφειοκράτες στον φούρνο με πατάτες
- ο Όσο υπάρχει εμπόριο, κέρδη και λεφτά
οι άνθρωποι δεν θα' ναι πάνω από αυτά
- ο Οι επιθυμίες πεθαίνουν όταν μιλούν την γλώσσα του εμπορεύματος
- ο Κατανάλωνε, κατανάλωνε, κατανάλωνε.....ζώων

Στο στόχαστρο των αναρχικών βρίσκεται εδώ η αστική τάξη και ο κοινωνικός της σύμμαχος, το κράτος. Αξίζει να επιστήσουμε την προσοχή στο γεγονός ότι ορισμένα από τα συνθήματα αυτής της κατηγορίας χαρακτηρίζονται από έντονη «κανιβαλική» διάθεση, η οποία θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως μία ρεβανσιστική απάντηση στην βαρβαρότητα και την θηριωδία των εργοδοτών. Στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας, η αξία της ανθρώπινης ζωής συνθλίβεται κάτω από το βάρος του χρήματος που αναδεικνύεται σε υπέρτατη αξία. Η ρήση του αρχαίου σοφιστή Πρωταγόρα «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος» έχει αντιστραφεί, διαβρώνοντας με αυτό τον τρόπο το ανθρωποκεντρικό πνεύμα του ελληνικού πολιτισμού. Τέλος, η αποχή από την εργασία υπό το πρίσμα της αναρχικής κοσμοθεωρίας δεν είναι τίποτε άλλο από μία πρακτική υποσκαφής των θεμελίων του καπιταλιστικού συστήματος, ένα είδος σαμποτάζ.

Γ) ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ – Οι άμεσες (φυλακές, σχολεία, κλπ.) και οι έμμεσες (έλεγχος της πληροφορίας) μορφές επιτήρησης αποτελούν βασικό στοιχείο της δομής και της λειτουργίας των νεωτερικών κοινωνιών.

- ο Προσοχή, προσοχή, δολοφόνοι με στολή
- ο Οι μπάτσοι είναι αδέρφια μας, κι εμείς αδελφοκτόνοι
- ο Ες Ες, Ες Ες, μπάτσοι δικαστές
- ο Εσείς που τώρα κοιτάτε την πορεία
φορέστε αλεξίσφαιρα περνά η αστυνομία
- ο Στείλτε τους μπάτσους στον Περσικό
να φάνε και οι Άραβες λίγο χοιρινό
- ο Δε θέλουμε εξουσία, δε θέλουμε υπουργούς
θέλουμε τους μπάτσους στην άσφαλτο νεκρούς
- ο Ψηφίζουν κάθε μήνα καινούργιους τρομονόμους
γεμίσαμε με κάμερες, ρουφιάνους κι αστυνόμους
- ο Σε κάθε γωνία υπάρχει αστυνομία
χούντα δεν υπάρχει μόνο στην Τουρκία

- ο Όλες οι αξίες αυτής της κοινωνίας
είναι στα λευκά κελιά της δημοκρατίας
- ο Λε-Λε-Λευτεριά σ'όσους είναι στα κελιά
- ο Οι φυλακές δεν σώζουν τα αφεντικά
μπουρλότο και φωτιά σε όλα τα κελιά
- ο Κλούβες, κλουβιά και κλούβια ιδανικά
- ο Μπουρλότο και φωτιά στα σχολικά κελιά

Τα πυρά των αναρχικών δέχεται σε αυτή την περίπτωση το δίκτυο επιτήρησης που απλώνεται σαν ιστός αράχνης σε όλους σχεδόν τους τομείς της κοινωνικής ζωής, θέτοντας σε κίνδυνο θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Η αστυνομοκρατία, ο αυταρχικός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος, κλπ. συντελούν, σύμφωνα πάντα με το σκεπτικό των αναρχικών, στην απονομιμοποίηση του καθεστώτος, το οποίο έχει απωλέσει κάθε επίφαση δημοκρατικότητας και εμφανίζεται πλέον όπως ακριβώς είναι, μία στυγνή δικτατορία.

Δ) ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ – Τα σύγχρονα εθνικά κράτη έχουν εξασφαλίσει το μονοπώλιο των μέσων βίας, εντός συγκεκριμένων εδαφικών ορίων, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της βιομηχανοποίησης του πολέμου.

- ο Το **Αιγαίο** ανήκει στα ψάρια του
- ο Σπίτι μου είναι όλη η γη, γαμιέται η *Χρυσή Αυγή*
- ο Μοναδική πατρίδα μας, τα παιδικά μας χρόνια
- ο *Στρατόκαυλοι* όλου του κόσμου. Αυτοεξοντωθείτε
- ο *Πατριώτες*. F16 να 'ναι οι μέρες σας!
- ο Τα *σύνορα* είναι ματωμένες πληγές στο σώμα του πλανήτη.....
- ο Πίσω *σημαιοφόροι!*
- ο Ξεφτίλες *πατριώτες*
- ο *Σύνορα* = *Πόλεμοι*
- ο Φαντάζει ωραία, καμένη η *σημαία*
- ο Πούπουλα και πίσσα στους *στρατοκράτες*
να γίνουνε οι βάσεις φυτείες για ντομάτες
- ο Χθες ήταν σύμμαχοι, σήμερα εχθροί
πάντοτε στο στόχαστρο θα είναι οι λαοί
- ο Κάτω τα κράτη και οι πατρίδες
οι άνθρωποι δεν είναι κρέας για οβίδες
- ο Ούτε μουσουλμάνοι, ούτε χριστιανοί
άθεοι, απάτριδες και αναρχικοί
- ο Είμαστε *Τσιγγάνοι* και *Μωαμεθανοί*
Τούρκοι *προβοκάτορες* και *φιλοσκοπιανοί*

- ο Η εθνική ενότητα είναι μια παγίδα
οι προλετάριοι δεν έχουνε πατρίδα
- ο Κάτω τα ξερά σας από τους μετανάστες
- ο Μετανάστες αδέρφια μας

Η τελευταία θεσμική διάσταση της νεωτερικότητας ενέχει στοιχεία πατριωτισμού, εθνικισμού και ρατσισμού, τα οποία προκαλούν το μένος των αναρχικών. Οι τελευταίοι δηλώνουν την απόλυτη ταύτιση τους με μέλη κοινωνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων καθώς και με «εχθρικούς» προς την χώρα μας λαούς, διακωμωδώντας έτσι την φιλοπατρία των Ελλήνων. Η διάλυση των εθνικών κρατών μέσω της κατάργησης των συνόρων αποτελεί πάγιο αίτημα και όραμα τους. Οι πραγματικοί εχθροί δεν είναι εθνικοί αλλά ταξικοί, η διαιώνιση όμως του «μύθου» της εθνικής υπεροχής συσκοτίζει την κατάσταση, εμποδίζοντας την εργατική τάξη που συνιστά τον βασικό μοχλό ανατροπής της καθεστηκυίας τάξης να βγει από την πλάνη στην οποία έχει περιπέσει και να κηρύξει τον πόλεμο στους εκμεταλλευτές της.

Ποιο είναι όμως το εναλλακτικό σύστημα αξιών που προτείνουν οι αναρχικοί, προκειμένου αυτό να αντικαταστήσει το ήδη υπάρχον νεωτερικό σχήμα το οποίο διέπει ένας άκρατος υλισμός; Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα θα αναζητηθεί για άλλη μία φορά στην «φαρέτρα» των συνθημάτων τους.

Τρεις είναι οι αξίες-κλειδιά που αποτελούν την πυξίδα της αναρχικής δράσης. Πιο αναλυτικά:

A) ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

- ο Αλληλεγγύη στους αντάρτες των πόλεων της Ε.Ο. 17Ν
- ο Αλληλεγγύη στον Ν. Μαζιώτη – Δίκη 5/7
- ο Η αλληλεγγύη όπλο των στεκιών
κατάληψη στις βίλες των αφεντικών
- ο Η αλληλεγγύη το όπλο των λαών
πόλεμο στον πόλεμο των αφεντικών
- ο Έλληνες και ξένοι
εργάτες ενωμένοι

B) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

- ο Λευτεριά σε όλους μας
- ο Την λευτεριά δε στη χαρίζουν, την διεκδικείς
- ο Ραντεβού στα φλεγόμενα μονοπάτια της ελευθερίας
- ο Να σπάσουμε το διανοητικό εμπόρκο
- ο Το πάθος για τη λευτεριά είναι δυνατότερο απ' όλα τα κελιά
- ο Αφού μεσ' το κεφάλι σας έχετε σκατά

που να καταλάβετε τι είναι η λευτεριά

Γ) BIA

- ο Μαθητής, φοιτητής, άντε και πυρπολητής
- ο Πόλη που καίγεται, λουλούδι που ανθίζει
- ο Καλύτερα μιας ώρας λύκος, παρά μια ζωή πρόβατο
- ο Μπουρλότο και φωτιά σ' ολόκληρη τη γη
- ο Να κλείσει η προεδρεία
με μπουκάλια «2003»
- ο Καλό καλοκαίρι, με μια μολότοφ στο χέρι
- ο Το αίμα κυλάει, εκδίκηση ζητάει
- ο Βία στη βία της εξουσίας
- ο Οπλίστε τις επιθυμίες σας
- ο Χάος, βία, αναρχία
- ο Το μέλλον μας δεν είναι τα ναρκωτικά, είναι οι μολότοφ και τα εκρηκτικά
- ο Εμπρός λαέ μη σκύβεις το κεφάλι, ο μόνος δρόμος είναι βενζίνη και μπουκάλι
- ο Να καεί, να καεί, το μπουρδέλο η βουλή

Μέσα από την τεράστια γκάμα των αναρχικών συνθημάτων, ο Άνθρωπος αναδύεται ως ύψιστη αξία, γεγονός που αναδεικνύει τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της αναρχικής ιδεολογίας.

Ας επανέλθουμε όμως στο τριαδικό σχήμα ταξινόμησης των κοινωνιών. Σύμφωνα με τους Inglehart και Baker (2000) σε χώρες με υψηλό βιοτικό επίπεδο συντελείται μία διαγενεακή αλλαγή αξιών. Πιο συγκεκριμένα, οι μεταπολεμικές γενιές στην Δυτική Ευρώπη υιοθετούν όλο και περισσότερο μετα-νεωτερικές αξίες (post modern values), οι οποίες δίνουν μεγάλη έμφαση στην ατομική έκφραση, την ποιότητα ζωής, την προστασία του περιβάλλοντος, την ατομική αυτονομία που δέχθηκε ισχυρά πλήγματα από την μαζική παραγωγή και την γραφειοκρατία ενώ προτάσσουν τον πολιτισμό, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα την οικονομική ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, η μετανεωτερική προσέγγιση καταδικάζει το φαινόμενο του συγκεντρωτισμού της εξουσίας και ενισχύει τον πλουραλισμό και την ελευθερία έκφρασης και επιλογής, ακόμα και όταν αυτά λειτουργούν εις βάρος των μηχανισμών του κατεστημένου¹⁹¹. Η σχετικά ατομοκρατική αυτή τάση που έχει αρχίσει να διαφαίνεται στον Ευρωπαϊκό χώρο συμπλέει με τα αναρχικά οράματα, προοιωνίζοντας μια κοινωνία στην οποία ο αναρχισμός ίσως πάψει να αποτελεί μειονοτική ιδεολογία.

¹⁹¹ Inglehart R., Baker W., op.cit., σελ. 49

Στην συνέχεια θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις θεωρητικές προσεγγίσεις που αναπτύξαμε στην δεύτερη ενότητα της παρούσας εργασίας και στα αποτελέσματα της εμπειρικής μας έρευνας, με στόχο την ανεύρεση του κατάλληλου ερμηνευτικού πλαισίου για μία εις βάθος κατανόηση των δεδομένων που αντλήσαμε τόσο από την επιτόπια παρατήρηση όσο και από την ανάλυση της συνθηματολογίας.

Στις ερευνητικές μας διαδρομές συναντήσαμε άραγε τον Μερτονικό επαναστάτη ή τα μέλη μιας πολιτικής υποκουλτούρας;

Σύμφωνα με τον Μέρτον, τα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν τον επαναστάτη είναι η ολοκληρωτική απόρριψη από μέρους του τού κυρίαρχου συστήματος αξιών (στην μερτονική θεωρία το τελευταίο ταυτίζεται με την οικονομική επιτυχία) και η εισαγωγή νέων αξιών. Το κυρίαρχο όμως σύστημα αξιών δεν μπορεί να μονοπωλεί μία και μόνη αξία. Στην Ελλάδα παρουσιάζεται μία τάση επικράτησης υλιστικών κυρίως αξιών, η οποία σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγεται την παντοδυναμία των τελευταίων. Η αρνητική στάση των υποκειμένων της έρευνας μας απέναντι στον πλούτο και το πνεύμα του καταναλωτισμού γίνεται αισθητή στην συνθηματολογία τους. Όσον αφορά στους λόγους που υπαγορεύουν αυτή την στάση – ένα θέμα που εξετάσαμε στο τέλος της πρώτης θεωρητικής υποενότητας - δηλαδή κατά πόσο ο ωφελιμισμός αποτελεί κίνητρο της δράσης τους (για παράδειγμα, απορρίπτουν κάτι όχι γιατί αισθάνονται ότι προσβάλλει ένα ιδανικό σημαντικό γι' αυτούς αλλά γιατί δεν μπορούν να το έχουν ή χρησιμοποιώντας τη μερτονική ορολογία γιατί δεν διαθέτουν τα μέσα για να το κατακτήσουν), δεν μπορούμε να εκφέρουμε άποψη, διότι αυτό θα προϋπέθετε την χρήση άλλων ερευνητικών εργαλείων (λ.χ. συνεντεύξεων βάθους). Ένα σημείο στο οποίο παρατηρείται έντονη απόκλιση των εμπειρικών μας δεδομένων από τη μερτονική προσέγγιση και στο οποίο θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας, είναι η ιδιαίτερη φύση των αξιών που πρεσβεύουν οι αναρχικοί. Οι προβαλλόμενες αξίες, όπως αυτές αναδύονται μέσα από την συνθηματολογία, δεν θα μπορούσαν επ' ουδενί να χαρακτηρισθούν καινοτόμες. Οι αρχές της ελευθερίας, της αλληλεγγύης αλλά και η συνακόλουθη αρχή της ισότητας, αν και η τελευταία δεν εκφράζεται ρητά στην συνθηματολογία (βλ. υποδηλώσεις της στα συνθήματα για μετανάστες) δεν αποτελούν «εφευρέσεις» των αναρχικών. Οι αρχές αυτές εξακολουθούν να ενυπάρχουν στο κυρίαρχο σύστημα αξιών της ελληνικής κοινωνίας, με την διαφορά ότι η υπέρμετρη προσήλωση στην ύλη ίσως να τις έχει παραγκωνίσει ή και εκτοπίσει στο παρασκήνιο. Οι αναρχικοί τις επαναανακαλύπτουν και προσπαθούν να τις επαναφέρουν στο προσκήνιο ή τουλάχιστον να μας υπενθυμίσουν την ύπαρξή τους.

Η ισότητα και η ελευθερία αποτελούν ως γνωστόν συνταγματικά κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα. Η ισότητα συλλαμβάνεται ως ισότητα απέναντι στο νόμο, δηλαδή ως εγγύηση ότι δεν θα υπάρχουν κατηγορίες πολιτών που θα απολαμβάνουν ειδικά προνόμια.

Η ελευθερία, έννοια πολυδιάστατη, έχει διττή μορφή: ατομική και γενική. Στην πρώτη της μορφή ισοδυναμεί με δυνατότητα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5, παρ. 1 & 3 του Συντάγματος “Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη”). Στην γενική της μορφή ορίζεται ως δυνατότητα του ατόμου να διαπραγματεύεται και να διαμορφώνει τους όρους της ζωής του.

Όσον αφορά στην αρχή της αλληλεγγύης, φαίνεται ότι η έννοια αυτή δεν έχει ξεκάθαρο περιεχόμενο. Στο Σύνταγμα της Ευρώπης γίνεται μνεία στην αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών μπροστά στο ενδεχόμενο εμφάνισης μιας απειλής και συνδέεται άμεσα με τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των λαών. Στην χώρα μας τα δύο τελευταία χρόνια με τη μετονομασία του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας σε Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, η τελευταία αποκτά μία άλλη διάσταση. Στο site του εν λόγω υπουργείου¹⁹² εξηγούνται οι λόγοι για τους οποίους η λέξη «πρόνοια» αντικαταστάθηκε από την «κοινωνική αλληλεγγύη». Η πρόνοια σύμφωνα με τους ιδύνοντες του οργανισμού παραπέμπει στην ιδέα της εξάρτησης διαφόρων περιθωριοποιημένων ομάδων από τον κρατικό μηχανισμό, ο οποίος στην συνέχεια τους «επιβάλλει» λύσεις σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Η κοινωνική αλληλεγγύη οδηγεί στην απαγκίστρωση των ευπαθών ομάδων από το κράτος μέσω της αποχής από πράξεις «φιλανθρωπίας» διότι τελικός της στόχος είναι η στήριξη των «αδυνάτων» ώστε αυτοί να «σταθούν στα πόδια τους».

Το τρίπτυχο των αξιών αυτών θυμίζει έντονα την Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ελευθερία – Ισότητα – Αδελφότητα. Οι αναρχικοί φαίνεται να υιοθετούν την αστική κοσμοαντίληψη, της οποίας τις αντιφάσεις επισημαίνουν, εμπλεκόμενοι έτσι σε μία προσπάθεια επανερμηνείας της και επαναπροσδιορισμού του «πραγματικού» περιεχομένου της. Η πεποίθηση ότι η πραγματική ισότητα εξασφαλίζεται όταν όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο αποτελεί μία πλάνη διότι παραβλέπει ένα σημαντικό γεγονός: ότι ισότητα απέναντι στο νόμο δεν σημαίνει απαραίτητα ισότητα των πραγματικών δυνατοτήτων και ευκαιριών. Αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο και στην έννοια της ελευθερίας διότι η ελευθερία των οικονομικά άνισων οδηγεί στην οικονομική εκμετάλλευση αφού οι οικονομικά αδύνατοι είναι υποχρεωμένοι να αποδέχονται τους όρους των οικονομικά ισχυρών¹⁹³. Για τους αναρχικούς ισότητα δεν σημαίνει ισότητα ενώπιον του νόμου που έχουν επιβάλλει αυτοί που κατέχουν την εξουσία. Μία τέτοια «ισότητα» απλά αναπαράγει την κοινωνική αδικία. Από

¹⁹² www.mohaw.gr

¹⁹³ Φίλιας Β. (1977) “*Τα Κοινωνικά Συστήματα*”, σελ. 20-21

την ανάλυση της συνθηματολογίας τους εντούτοις δεν κατέστη σαφές πως αντιλαμβάνονται την πραγματική ισότητα. Ίσως ως ισότητα ευκαιριών σε μία κοινωνία απ' όπου θα έχει εκλείψει το κράτος.

Η ελευθερία (ατομική - γενική) αποτελεί επίσης μία πάγια αξία τους, η οποία στις μέρες μας απειλείται¹⁹⁴. Στο πλαίσιο της δικής τους κοσμοθεωρίας, βασική προϋπόθεση για την κατάκτηση της ελευθερίας στην πιο απόλυτη μορφή της είναι η απαλλαγή του ατόμου από τον παρεμβατισμό του κράτους. Όσο το άτομο παραμένει δέσμιος του κρατικού μηχανισμού, η ελευθερία θα αποτελεί μία ιδεατή κατάσταση.

Και στην αλληλεγγύη όμως προσδίδουν νέο νόημα. Αλληλεγγύη είναι γι αυτούς η έμπρακτη συμπαράσταση (υλική και ηθική) στους «συναγωνιστές» τους. Είναι επίσης η εργατική αλληλεγγύη, μία ιδέα την οποία καλλιέργησε ο αναρχοσυνδικαλισμός.

Το σύστημα αξιών των αναρχικών εμπεριέχει μία ακόμα αξία: την βία. Αλλά ούτε και αυτή αποτελεί ξένο σώμα στο κυρίαρχο σύστημα αξιών. Ο Léauté στο έργο του «Η Ανθρώπινη Βία»¹⁹⁵ υποστηρίζει ότι η τελευταία έχει διαποτίσει τις σύγχρονες κοινωνίες. Είναι η βία της καθημερινότητας στις ποικίλες εκφάνσεις της (λεκτική επίθεση σε οδηγό που μας προσπέρασε, χουλιγκανισμός, κ.λπ.), την οποία δεν μονοπωλούν πλέον οι εγκληματίες, αφού πολλοί «ευυπόληπτοι» πολίτες καταφεύγουν σε αυτή με μεγάλη ευκολία και συχνά χωρίς να υπάρχει σοβαρός λόγος. Η διάχυτη αυτή βία, απόρροια του αδυσώπητου οικονομικού ανταγωνισμού και του τρόπου ζωής που αυτός προβάλλει, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αποτελεί μία υπόγεια αξία, με την σημασία που αποδίδουν σε αυτήν οι Matza και Sykes¹⁹⁶. Έτσι, ενώ η βία φαινομενικά καταδικάζεται ως πρακτική, στην ουσία διέπει την ανθρώπινη δράση.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα πορίσματα μας συγκλίνουν στην άποψη πως οι αναρχικοί αποτελούν μία κοινωνικά αποκλεισμένη πολιτική υποκουλτούρα και όχι μία ομάδα μερτονικών επαναστατών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός τους βιώνεται και από τους ίδιους με έντονο τρόπο (βλ. εκδήλωση-συζήτηση) και είναι τόσο εκούσιος, όσο και ακούσιος. Με αυτή την έννοια, οι αναρχικοί έχουν κοινά σημεία με τους μουσικούς της τζαζ (βλ. θεωρητικές προσεγγίσεις). Εκείνοι «έχτιζαν» την συλλογική τους ταυτότητα γύρω από ένα ιδιαίτερο καλλιτεχνικό χάρισμα. Οι αναρχικοί απορρίπτοντας ή τουλάχιστον αντιμετωπίζοντας με δυσπιστία όποιον δεν ανταποκρίνεται στην εικόνα του «πραγματικού αναρχικού» φαίνεται να δίνουν ιδιαίτερη σημασία στο στυλ ως στοιχείο της κοινής τους υπαγωγής. Εντούτοις, η συλλογική τους ταυτότητα ενδέχεται να μην πηγάζει αποκλειστικά από το στυλ αλλά να έχει βαθύτερες ρίζες που θα πρέπει να αναζητηθούν στους

¹⁹⁴ βλ. Λαμπροπούλου Ε. (2001) “Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου”, σελ. 18 & 173-174, σχετικά με τις νέες προδραστικές μορφές κοινωνικού ελέγχου (π.χ. ηλεκτρονική παρακολούθηση, άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, έλεγχος κυβερνοχώρου, κ.λπ.)

¹⁹⁵ βλ. Léauté Jacques, σελ. 20 & 22

¹⁹⁶ Matza David “*Delinquency and Drift*”

κοινωνιοψυχολογικούς μηχανισμούς των διομαδικών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι αναρχικοί πιθανόν να βελτιώνουν την αυτό-εικόνα τους, η οποία δέχεται πλήγματα από διάφορες εξω-ομάδες του πληθυσμού, μέσω μιας διαδικασίας υποτίμησης των τελευταίων¹⁹⁷ που θα μπορούσε να βασιστεί στην πεποίθηση των μελών της ενδο-ομάδας (αναρχικών) ότι έχουν το «χάρισμα» να βλέπουν τον κόσμο όπως πραγματικά είναι και όχι μέσα από τους παραμορφωτικούς φακούς του ανταγωνισμού και της εκμετάλλευσης όπως οι υπόλοιποι, ότι είναι δηλαδή κοινωνοί μιας γνώσης που λίγοι κατέχουν. Με αυτή την υπόθεση που δεν επαληθεύτηκε ούτε καταρρίφθηκε από τα ερευνητικά μας δεδομένα, ολοκληρώνουμε την ανάλυση μας.

¹⁹⁷ βλ. φαινόμενο ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας στο Παπαστάμου Σ. (επιμ.) 1990 “Διομαδικές Σχέσεις”, σελ. 159-160

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε μέσα από μία συγκριτική μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων των αναρχικών, όπως αυτές προβάλλονται από τις έξι εφημερίδες του δείγματος μας, το πλέγμα των κοινών τους στοιχείων, τα οποία θα αντιπαραβάλλουμε στην συνέχεια στα στοιχεία που συλλέξαμε στην φάση της εμπειρικής μας έρευνας.

Στον συγκεντρωτικό πίνακα 1.8. παρατηρούμε ότι όσον αφορά στο φύλο των «δραστών» η αριθμητική υπεροχή των ανδρών είναι συντριπτική ενώ η γυναικεία παρουσία υποτονική, αφού γίνεται αισθητή μόνο στο στάδιο της σύλληψης. Με άλλα λόγια, οι γυναίκες είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες κατά την τέλεση των αξιόποινων πράξεων, οι οποίες φαίνεται να αποτελούν μία αυστηρά ανδρική υπόθεση.

Η νεαρή ηλικία των «δραστών» συνιστά ένα ακόμα στοιχείο που τονίζεται ιδιαίτερα από τα έντυπα ΜΜΕ. Η υπερβολική έμφαση που δίνεται σε αυτό συντελεί ως έναν βαθμό σε μία λανθάνουσα ερμηνεία της «παραβατικής» συμπεριφοράς μέσα από το πρίσμα της πνευματικής ανωριμότητας, διότι η περίοδος της νεότητας συνδέεται συχνά με τα «άγουρα χρόνια» της ζωής των ανθρώπων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ερμηνευτικής προσέγγισης είναι τα «αφελή θύματα των προβοκατόρων» όπως αυτά περιγράφονται στις σελίδες του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ».

Αναφορικά με την εξωτερική τους εμφάνιση, επισημαίνονται έντονες διακυμάνσεις που αποτελούν κάθε φορά συνάρτηση δύο παραγόντων: του έτους και της εφημερίδας. Εντούτοις, κάποια χρονική στιγμή και οι έξι εφημερίδες παρουσιάζουν τους «δράστες» ως «κουκουλοφόρους» ή «ροπαλοφόρους», εμφάνιση που υποδηλώνει εγκληματική πρόθεση από μέρους τους αφού η κουκούλα και το ρόπαλο μετατρέπονται σε αδιαμφισβήτητα σύμβολα επικινδυνότητας.

Η επαγγελματική τους ιδιότητα προκύπτει πάντοτε από τις λίστες συλληφθέντων, σύμφωνα με τις οποίες η πλειονηφία των κατηγορουμένων είναι συνήθως φοιτητές ή άεργοι, δηλαδή άτομα με ουσιαστικά ανύπαρκτη επαγγελματική υπόσταση. Η υιοθέτηση της αντιπαραγωγικής νοοτροπίας που υποτίθεται ότι τους χαρακτηρίζει προβάλλεται ως σύμπτωμα ατομικής παθολογίας, την οποία συνθέτουν τα ελαττώματα της φυγοπονίας και της οκνηρίας. Σε αυτό το σημείο, αποκαλύπτεται για μία ακόμα φορά ο τρόπος με τον οποίο τα ΜΜΕ αναπαράγουν πληροφορίες που αντλούν από επίσημα έγγραφα.

Στους «δράστες» των εκτρόπων αποδίδεται σε γενικές γραμμές πολιτική ταυτότητα. Εξαίρεση αποτελεί ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», οι συντάκτες του οποίου προωθούν την άποψη ότι «γνήσιοι» αναρχικοί ουσιαστικά δεν υφίστανται, με συνέπεια όποιος αυτοπροσδιορίζεται ως

«αναρχικός» να είναι είτε προβοκάτορας, είτε τυφλό όργανο του πρώτου. Ακόμα όμως και σε αυτή την περίπτωση, οι ηθικοί και φυσικοί αυτουργοί δεν παρουσιάζονται ως παραβάτες του κοινού ποινικού δικαίου αλλά ως άτομα με προδιαγεγραμμένο πολιτικό ρόλο και πολιτικά χρωματισμένες επιδιώξεις. Θα πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι η ιδιότητα του «αναρχικού» υπογραμμίζεται ιδιαίτερα από τις εφημερίδες του συντηρητικού χώρου.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών εμπεριέχουν γενικά μία κατά βάση αρνητική αξιολόγηση που επικεντρώνεται σε στοιχεία τόσο χαρακτηρισολογικής όσο και συναισθηματικής υφής. Εξάιρεση αποτελούν εδώ η «ΒΡΑΔΥΝΗ» το 1985, η «ΑΥΓΗ» και η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» το 1995. Όπως είδαμε στην σχετική ενότητα, λόγοι πολιτικής σκοπιμότητας οδηγούν την «ΒΡΑΔΥΝΗ» στην τήρηση μίας πιο «ήπιας» στάσης απέναντι στους αναρχικούς σε σχέση με τη μελανή τους παρουσίαση το 1980 από την ίδια εφημερίδα. Το 1995 η «ΑΥΓΗ», «συνεπαρμένη» από τη μαζικότητα της κατάληψης, διακρίνει στον αναρχικό χώρο έναν μαχητικό πυρήνα που θα μπορούσε να αποτελέσει το δυναμικότερο ίσως κομμάτι ενός ευρύτερου προοδευτικού κινήματος. Οι θετικοί χαρακτηρισμοί πιστεύουμε ότι θα πρέπει να αποδοθούν στην τάση της εφημερίδας να προσεγγίσει πολιτικά τον χώρο αυτό και να μεταβάλλει την δομή του, προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική λειτουργία του στο πλαίσιο του κινήματος που αυτή οραματίζεται. Το ίδιο έτος η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» παρουσιάζει τα «θετικά στοιχεία» των αναρχικών ως «αποκάλυψη», ως μία «ευχάριστη έκπληξη» που ανατρέπει εδραιωμένες εικόνες και προκαταλήψεις. Η ανάδειξη, όμως, της «καλής πλευράς» των αναρχικών αποτελεί ουσιαστικά την εξάιρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα αφού δεν συνιστά παρά μία προσωρινή παύση στον καταγιγισμό πληροφοριών σχετικά με τις βιαιότητες τους. Ανεξαρτήτως των λόγων που την υπαγορεύουν (πολιτικοί - συμμόρφωση στην κοινωνική συναίνεση, ειδικά όταν η εφημερίδα απευθύνεται σε πλατύ αναγνωστικό κοινό), η θετική αξιολόγηση αποτελεί ένα ρευστό στοιχείο που ενδεχομένως δεν δύναται να καταρρίψει ήδη διαμορφωμένες και ευρέως διαδεδομένες κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Σταθερή παράμετρος αυτών των αναπαραστάσεων που δεν ατονεί στο πέραςμα του χρόνου είναι η επικινδυνότητα, η οποία εμφανίζεται με κυμαινόμενη ένταση ανάλογα με το είδος του προσβαλλόμενου έννομου αγαθού. Στο σημείο αυτό θα ανοίξουμε μία μικρή παρένθεση, προκειμένου να διασαφηνίσουμε τον νομικό αυτό όρο. Ως έννομα αγαθά νοούνται «μόνο τα “πολλά όμοια” και “ισότιμα” πρόσωπα και πράγματα του εμπειρικού κοινωνικού χώρου, τα οποία ελεύθερα διακινούνται σ’ αυτόν, καθώς και τα επίσης “πολλά όμοια” (πρόσωπα και πράγματα) που έχουν τη δυνατότητα να διευκολύνουν αυτή τη διακίνηση και να την εξασφαλίζουν (...) Αυτά τυποποιούμενα για να προστατευτούν αποτελούν βασικούς όρους της κοινωνικής ζωής, των οποίων η προσβολή επισύρει την κοινωνική αντίδραση»¹⁹⁸. Έτσι, η

¹⁹⁸ Μανωλεδάκης Ι. (1998) *“Έννομο Αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου”*, σελ. 40

επικινδυνότητα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα παρεκκλινουσών συμπεριφορών που εκτείνεται από τις πιο «ελαφρές» μορφές παραβατικότητας, όπως η πρόκληση ταραχών, μέχρι τις πιο «βαριές», όπως η επιβουλή της περιουσίας, της σωματικής ακεραιότητας ακόμα και της ζωής των πολιτών, με αποκορύφωμα την υπονόμευση του ίδιου του κράτους αλλά και του πολιτεύματος της χώρας. Τα έννομα αγαθά που εκτίθενται στην βία και στις «ύπουλες βλέψεις» των αναρχικών, σύμφωνα με τους συντάκτες των εφημερίδων του δείγματος μας, δεν διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από εκείνα που οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου καλούνται να προστατεύσουν, προβαίνοντας στην απαγγελία κατηγοριών. Με άλλα λόγια, τα ποινικά αδικήματα για τα οποία έχουν κατηγορηθεί οι αναρχικοί την χρονική περίοδο που καλύπτει η έρευνα μας¹⁹⁹ συμπίπτουν σχεδόν απόλυτα με τα είδη παρεκκλινουσας συμπεριφοράς που προβάλλουν και οι έξι εφημερίδες, στοιχείο που αποτελεί μία ακόμα ένδειξη της ιδεολογικής γειννίας των ΜΜΕ και των κρατικών οργάνων, αφού τα πρώτα αναπαράγουν κυρίαρχους ορισμούς σε σχέση με τις έννοιες της «νομιμότητας» και της «παρανομίας».

Η διάσταση της θυματοποίησης εμφανίζεται πιο έντονη τα έτη 1985 και 1995. Οι έντονες διακυμάνσεις που παρατηρούνται, όμως, στις ίδιες εφημερίδες σε διαφορετικά έτη δεν μας επιτρέπουν να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την ευνοϊκή ή δυσμενή αντιμετώπιση των αναρχικών από την εκάστοτε εφημερίδα. Επιπρόσθετα, μία σημειολογική προσέγγιση ποσοτικών δεδομένων μπορεί να φωτίσει αθέατες πλευρές τους, ανοίγοντας τον δρόμο σε νέες ερμηνευτικές απόπειρες. Έτσι, οι υψηλές συχνότητες προβαλλόμενης θυματοποίησης από την «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» και τα «ΝΕΑ» το 1985 δημιουργούν αρχικά την απατηλή εντύπωση μίας πιο θετικής παρουσίασης των αναρχικών από τις εν λόγω εφημερίδες, εντύπωση που διαλύεται μετά από μία ποιοτικού τύπου ανάλυση περιεχομένου στα σχετικά δημοσιεύματα που μας αποκαλύπτει ότι η «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» και σε μικρότερο βαθμό τα «ΝΕΑ» δικαιολογούν (η πρώτη άμεσα, η δεύτερη έμμεσα) την αστυνομική βία.

Η παράμετρος, τέλος, ξένοι-οικείοι απαντάται σε πολλά προφίλ. Πιο συγκεκριμένα, στην «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» οι αναρχικοί εμφανίζονται περισσότερο ως οικεία πρόσωπα ενώ στις εφημερίδες του συντηρητικού χώρου ως άτομα του περιθωρίου, ανένταχτα και ξένα προς το κοινωνικό σύνολο.

¹⁹⁹ Για περισσότερα στοιχεία γύρω από την προσβολή ατομικών (ανθρώπινη ζωή, σωματική ακεραιότητα, προσωπική ελευθερία) και υπερατομικών έννομων αγαθών (πολιτειακή εξουσία), βλ. εγκλήματα αντίστασης, στάσης και περιύβρισης συμβόλων του ελληνικού Κράτους στο Μανωλεδάκης Ι. (1994) *“Προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας”*, εγκλήματα σύστασης και συμμορίας καθώς και διατάραξης της κοινής ειρήνης στο *“Επιβουλή της δημόσιας τάξης”* του ίδιου (1994) & Καϊάφα-Γκμπάντι Μ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε. (2002) *“Ποινικός Κώδικας και Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι”*

Στην συνέχεια θα επιχειρήσουμε να ανακαλύψουμε τα κομβικά εκείνα σημεία όπου τα ερευνητικά μας δεδομένα και οι κοινές συνισταμένες των κοινωνικών αναπαραστάσεων των αναρχικών συγκλίνουν ή αποκλίνουν.

Στα σημεία σύγκλισης συγκαταλέγονται το φύλο, η ηλικία και η ιδεολογική ταυτότητα. Πιο αναλυτικά, στις εκδηλώσεις που συμμετείχαμε αποκομίσαμε την εντύπωση ότι οι άνδρες υπερτερούσαν αριθμητικά σε σχέση με τις γυναίκες, όπως και οι νεότεροι σε σχέση με τους μεγαλύτερους (άνω των 30). Όσον αφορά στην ιδεολογική τους ταυτότητα, δύο ισχυρές ενδείξεις τείνουν να επιβεβαιώσουν την ύπαρξή της. Καταρχήν, το κυκλωμένο άλφα που αποτελεί ένα από τα κλασικά πλέον παγκόσμια σύμβολα του αναρχισμού ήταν τυπωμένο στις αφίσες και των τριών εκδηλώσεων. Επίσης ο λόγος που ανέπτυσαν τα υποκείμενα της έρευνας μας, είτε σε μορφή συνθημάτων, είτε ως δημόσια κατάθεση απόψεων εξέφραζε κατά την γνώμη μας παραδοσιακά αναρχικά ιδεώδη. Ο έντονος αντικρατισμός, η περιφρόνηση προς κάθε μορφή εξουσίας, το όραμα ενός κόσμου χωρίς σύνορα και η στενά συνδεδεμένη με αυτό απαξίωση του αισθήματος εθνικής υπερηφάνειας, η αναζήτηση της απόλυτης ελευθερίας και της ουσιαστικής ισότητας αποτελούν συστατικά στοιχεία της κοσμοθεωρίας που φαίνεται να έχουν υιοθετήσει.

Σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στις προβαλλόμενες από τις εφημερίδες του δείγματός μας κοινωνικές αναπαραστάσεις των αναρχικών και στα ερευνητικά μας πορίσματα παρατηρούνται σε τρεις παραμέτρους: στην εμφάνιση, στην επικινδυνότητα και στην θυματοποίηση.

Αναφορικά με την εξωτερική εμφάνιση των αναρχικών στις τρεις προαναφερθείσες εκδηλώσεις, θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν εθεάθησαν κουκουλοφόροι ή ροπαλοφόροι, οι οποίοι πολύ συχνά συνιστούν την κυρίαρχη εικόνα που προβάλλουν τα έντυπα ΜΜΕ στο αναγνωστικό τους κοινό.

Πέρα από κάποια κρούσματα λεκτικής βίας με κύριους αποδέκτες τους αστυνομικούς, δεν διαπιστώθηκε άλλου είδους συμπεριφορά που θα μπορούσε να ενταχθεί στο ευρύ φάσμα της επικινδυνότητας. Εξαίρεση αποτελούν οι δολιοφθορές στα μηχανήματα της τεχνικής εταιρείας που είχε αναλάβει το έργο της ανάπλασης της πλατείας Εξαρχείων. Παρά το γεγονός ότι οι ενέργειες αυτές δεν υπήρξαν αντικείμενο άμεσης παρατήρησης – έγιναν γνωστές σε εμάς μετά την παρακολούθηση σχετικού βίντεο – και ως εκ τούτου τοποθετούνται στις παρυφές του ερευνητικού μας πεδίου, θα σταθούμε για λίγο σε αυτές για τον εξής λόγο: όλες ανεξαιρέτως οι εφημερίδες παρουσιάζουν την δράση των αναρχικών ως μία αποσπασματική, ασυνεχή, απότομη και σύντομη παρέμβαση στο κοινωνικο-πολιτικό τοπίο που στερείται ξεκάθαρων στόχων και όχι ως κομμάτι ενός ευρύτερου πλαισίου κινητοποιήσεων που έχουν ως αφετηρία τους μία συγκεκριμένη ιδεολογική βάση και επιδιώκουν την επίτευξη ενός συγκεκριμένου τελικού σκοπού. Σε αυτή την περίπτωση, οι

δολιοφθορές δεν αποτελούν μία ενέργεια αποκομμένη από τις οικονομικο-πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη στην χώρα μας. Αντιθέτως, εντάσσονταν στο πλαίσιο ενός «αγώνα» κατά της Ολυμπιάδας στον οποίο είχαν επιδοθεί οι αναρχικοί το 2004. Θα πρέπει να τονιστεί επίσης ότι σε καμία από τις τρεις εκδηλώσεις δεν υπήρξε δημοσιογραφική κάλυψη. Μία ειρηνική συγκέντρωση αναρχικών δεν αποτελεί επομένως «είδηση» και ως εκ τούτου δεν κρίνεται «άξια δημοσίευσης», διότι πιθανόν να κλόνιζε ένα πρίσμα εδραιωμένων αντιλήψεων γι αυτές τις ομάδες, μέσω του οποίου η πραγματικότητα φαντάζει λιγότερο σύνθετη και περίπλοκη.

Περιστατικά κακοποίησης αναρχικών από αστυνομικούς δεν υπέπεσαν στην αντίληψη μας. Μόνο ο στενός κλοιός που είχε δημιουργηθεί γύρω από τους αναρχικούς, είτε αυτός ήταν ορατός (ένστολοι αστυνομικοί στην διαδήλωση), είτε «αόρατος» - τουλάχιστον όχι άμεσα αντιληπτός (αστυνομικοί με πολιτικά στην πλατεία Εξαρχείων) – θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα είδος ψυχολογικής βίας που ασκείται πάνω στους αναρχικούς για προληπτικούς πιθανόν λόγους.

Θα ολοκληρώσουμε την συγκριτική μας μελέτη κάνοντας μία σύντομη αναφορά σε τρεις ακόμα παραμέτρους που δεν κατατάσσονται σε καμία από τις προηγούμενες κατηγορίες (σύγκλιση-απόκλιση). Εισερχόμαστε έτσι σε μία «γκρίζα» περιοχή όπου το επάγγελμα, η αξιολόγηση και το αντιθετικό ζεύγος οικείοι-ξένοι δεν μπορούν να αποτελέσουν μέτρο σύγκρισης των κοινωνικών αναπαραστάσεων που προβάλλουν οι εφημερίδες και των εμπειρικών μας δεδομένων. Η επαγγελματική ιδιότητα των αναρχικών ήταν αδύνατον να διερευνηθεί στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας διότι θα προϋπέθετε την χρήση άλλων ερευνητικών εργαλείων (π.χ. ερωτηματολόγια). Απέχουμε επίσης από οποιαδήποτε απόπειρα αξιολόγησης των αναρχικών, διότι μία τέτοια ενέργεια θα οδηγούσε σε παρακινδυνευμένα συμπεράσματα, αφού οι επαφές μας με τις ομάδες αυτές ήταν ελάχιστες και επιπλέον δεν υπήρξε καμία ουσιαστική επικοινωνία με μεμονωμένα άτομα. Τέλος, όσον αφορά στην διάκριση οικείοι-ξένοι γύρω από την οποία οι απόψεις των εφημερίδων δίστανται, αξίζει να αναφερθεί ότι κατά την είσοδο μας στον χώρο των αναρχικών στην σκέψη μας πλανιόταν η υποψία ότι ίσως συναντούσαμε τελείως διαφορετικούς από εμάς και απειλητικούς «άλλους», πλάσματα «έξω-τικά» με την έννοια ότι θα ζούσαν σε έναν κόσμο έξω και πέρα από την κοινωνία στην οποία είμαστε ενταγμένοι. Μέσω της άμεσης επαφής μαζί τους «ανακαλύψαμε» όμως ότι δεν υπάρχει τελικά χάσμα απόψεων, παρά μικρότερες ή μεγαλύτερες ιδεολογικές διαφοροποιήσεις αλλά και κοινότητα νοημάτων. Οι ακραίες εκφράσεις τους που μπορεί να σοκάρουν τον απλό παρατηρητή αποτελούν εκφορά ενός μειονοτικού λόγου που το περιεχόμενο του δύσκολα φθάνει στους δέκτες (πληθυσμό), διότι παρεμβάλλονται οι αρνητικές εικόνες του πομπού που εξουδετερώνουν την επιρροή του

μηνύματος²⁰⁰, συμβάλλοντας έτσι στην ενίσχυση της συμμόρφωσης και την διαφύλαξη του status quo.

²⁰⁰ βλ. μηχανισμό ψυχολογιοποίησης στο Παπαστάμου Σ. (1989) “Ψυχολογιοποίηση”, σελ. 221-248

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στις 17 Νοεμβρίου 1910 ο κοινωνιολόγος Dr. Ben Reitman έδωσε στο Pacific Hall της Νέας Υόρκης μία διάλεξη με τίτλο «Κοινωνική Γεωγραφία». Η άκρως αντισυμβατική προσέγγιση του φαινομένου της κοινωνικής περιθωριοποίησης που ερχόταν σε σύγκρουση με τις κυρίαρχες τάσεις στον χώρο των κοινωνικών επιστημών της εποχής εκείνης, παρέμεινε για πολλές δεκαετίες ξεχασμένη, έως ότου η ανάπτυξη της μετα-δομικής πολιτισμικής γεωγραφίας, με την έμφαση που αποδίδει στους συντελεστές του κοινωνικού αποκλεισμού, την κατέστησαν και πάλι επίκαιρη²⁰¹. Η επίμαχη ομιλία βασιζόταν σε ένα σχεδιάγραμμα που είχε κατασκευάσει ο ίδιος ο Reitman στο οποίο απεικονιζόταν μία μεγάλη έκταση με τρία λιμάνια. Ήταν η «Γη της Ευπρέπειας» (Land of Respectability) και τα λιμάνια η Ανεργία (Joblessness), η Αδικία (Injustice) και η Άμεση Δράση (Direct Action). Έτσι, πρώην αξιοσέβαστοι πολίτες εξορίζονται μέσω της ανεργίας και της αδικίας στα νησιά της φτώχειας, της πορνείας και της εγκληματικότητας ενώ μέσω της ανάληψης άμεσης δράσης στο νησί των ριζοσπαστών. Το τελευταίο κατοικείται από αναρχικούς και πολιτικούς εξτρεμιστές ενώ ανάμεσα σε αυτό και την ηπειρωτική χώρα παρεμβάλλεται ο ωκεανός της απόγνωσης (Ocean of Despair). Στον κοινωνικό του χάρτη ο Reitman υποδεικνύει επίσης αυτούς που με την στάση και την δράση τους εξοστρακίζουν μερίδα πολιτών, καταδικάζοντας τους να ζουν με το στίγμα του απόκληρου. Η αστυνομία, τα δικαστήρια και ο τύπος παράγουν εξαθλίωση, αποκόβοντας πολλές φορές οριστικά άτομα από το κοινωνικό σώμα²⁰².

Οι «αποκαλύψεις» της «Νύχτας των Απόκληρων» (Outcast Night) - όπως είχε ονομάσει ο Reitman την εκδήλωση αυτή - φωτίζουν πτυχές του αντικειμένου της εργασίας μας; Σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι αναρχικοί που συναντήσαμε κατά την διάρκεια της έρευνας μας είναι τελείως αποκομμένοι από το κοινωνικό σύνολο, όπως οι κάτοικοι του νησιού των ριζοσπαστών. Παρά το γεγονός ότι αποτελούν μία μειονότητα η οποία προσπαθεί να διαδώσει τον δικό της συγκρουσιακό λόγο που θέτει υπό αμφισβήτηση τον κυρίαρχο, δεν παύουν να αποτελούν κομμάτι της κοινωνίας αφού όπως προέκυψε και από την ανάλυση της συνθηματολογίας τους, οι αναρχικοί προβάλλουν και υπερασπίζονται κοινά αποδεκτές κοινωνικές αξίες, οι οποίες κενές ουσιαστικού περιεχομένου, εμπλουτίζονται και αναζωογονούνται. Μας θυμίζουν τον «ξένο» του Simmel²⁰³, αφού η παρουσία τους συνδυάζει τα στοιχεία της εγγύτητας και της απόστασης. Είναι ταυτόχρονα τόσο κοντά ως

²⁰¹ Cresswell Tim (1998) *“The Peninsular of Submerged Hope: Ben Reitman’s Social Geography”*

²⁰² *ibid*

²⁰³ Simmel G. (1908) *“Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung”*, σελ. 685-91. Η διαφορά μεταξύ του «ξένου» του Simmel και του αναρχικού ως «ξένου» έγκειται στην πολιτισμική γειτνίαση του δεύτερου σε σχέση με το κυρίαρχο σύστημα αξιών. Με άλλα λόγια, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, ο αναρχικός δεν είναι ο «πολιτισμικά ξένος», αυτός που προσανατολίζεται σε άγνωστα σε εμάς συστήματα αξιών, όπως ο κοινωνικός τύπος του Simmel.

μέλη της κοινωνίας αλλά και τόσο μακριά ως θύματα ενός συμβολικού αποκλεισμού που τους απωθεί από το πεδίο του πολιτικού λόγου²⁰⁴.

Ο ρόλος των ΜΜΕ στον στιγματισμό του αναρχικού χώρου, εντούτοις, πιστεύουμε ότι είναι καταλυτικός. Μέσω της κατά βάση μονοδιάστατης παρουσίασης του (διαρκή έμφαση στην επικινδυνότητα), συντελούν στη μακρά επιβίωση αποκρυσταλλωμένων κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι οποίες στο πέρασμα του χρόνου μετεξελίσσονται σε αρνητικά στερεότυπα. Τα ΜΜΕ²⁰⁵ συνιστούν ουσιαστικά έναν «εχθρό» των αναρχικών, καθώς τα δημοσιεύματα τους επικεντρώνονται στην «εγκληματική» δράση των τελευταίων. Η δράση αυτή επ' ουδενί αποτελεί αποκύημα δημοσιογραφικής φαντασίας. Αντιθέτως συνδέεται με μία σειρά πραγματικών περιστατικών που παρουσιάζονται όμως επιλεκτικά με πάγιο κριτήριο την χρήση βίας, με αποτέλεσμα οι ειρηνικές δραστηριότητες των αναρχικών – οι οποίες στατιστικά είναι πολύ περισσότερες από τις βίαιες²⁰⁶ – να μην βλέπουν ποτέ το φως της δημοσιότητας. Με αυτό τον τρόπο τα ΜΜΕ προβάλλουν μία διαστρεβλωμένη εικόνα, η οποία παρά τον πυρήνα αλήθειας που διαθέτει, συντελεί στον κοινωνικό στιγματισμό και την συνακόλουθη περιθωριοποίηση των αναρχικών.

Οι νεαροί με τις μολότοφ, σύμφωνα με τον Léauté²⁰⁷, μοιάζουν με ναυαγούς, οι οποίοι σε μία απεγνωσμένη προσπάθεια επικοινωνίας πετούν μπουκάλια με μηνύματα στην θάλασσα, καλώντας σε βοήθεια. Ακολουθώντας την σκέψη του γάλλου αυτού εγκληματολόγου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι μολότοφ εμπεριέχουν μηνύματα – δηλώσεις – ανακοινώσεις των αναρχικών, οι οποίοι καταφεύγουν σε αυτό τον τρόπο επικοινωνίας αφού δεν τους παρέχεται δημόσιο βήμα για να εκφράσουν τις απόψεις τους. Τα μπουκάλια προσκρούουν, όμως, σε ένα τείχος βαθιά ριζωμένων προκαταλήψεων που ανακυκλώνονται διαρκώς από τα ΜΜΕ, με συνέπεια το μήνυμα αποτυγχάνοντας να φθάσει στον στόχο της επιρροής να παραδίδεται στις φλόγες της μολότοφ.

²⁰⁴ Τσαγκαρουσιάνου Ρόζα (1995) *“Πολιτική κουλτούρα και μαζική επικοινωνία στη σύγχρονη Ελλάδα: ο αθηναϊκός Τύπος και οι πολιτικές μειονότητες”*, σελ. 339

²⁰⁵ αναφερόμαστε στα έντυπα και όχι στα ηλεκτρονικά, αφού τα τελευταία δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ιδιαίτερης διερεύνησης στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

²⁰⁶ Βλ. ημερολόγιο εκδηλώσεων στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.athensindymedia.org

²⁰⁷ Léauté Jacques *“Η Ανθρώπινη Βία”*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αλεξιάδης Σ. “Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας”, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996
- Αντωνοπούλου Μ., “Θεωρία και Ιδεολογία στη σκέψη των Κλασικών της Κοινωνιολογίας”, εκδόσεις Παπαζήση, 1991
- Αστρινάκης Α., Στυλιανούδη Α. “Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι και Φανατικοί Οπαδοί – Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική”, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996
- Αστρινάκης Α. “Παρρεκλίνοντες Υποπολιτισμοί και Στυλ της Νεολαίας της Εργατικής Τάξης. Βασικοί Προσδιοριστικοί Παράγοντες διαμόρφωσης τους”, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, Μάιος 1990
- Βαρβαρέσου Ξ. “Αναπαραστάσεις του Δράστη και του Θύματος και ΜΜΕ”, *Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2000
- Δασκαλάκης Η. “Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης”, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985
- Δεμερτζής Ν. “Κουλτούρα, Νεωτερικότητα, Πολιτική Κουλτούρα”, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989
- Εγκυκλοπαίδεια Δομή, Τόμος 9, Αθήνα 1970
- Καβουνίδη Τ. “Κοινωνικός Αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής”, Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα (τόμος Α'), ΕΚΚΕ, Αθήνα 1999
- Καϊάφα-Γκμπάντι Μ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε. “Ποινικός Κώδικας και Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι”, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2002
- Κομνηνού Μαρία “Κρίση του Τύπου- Κρίση Εξουσίας: οι εκλογές της 5^{ης} Νοεμβρίου 1989”, *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80. Εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος*, επιμ. Λυριντζής Χ. – Νικολακόπουλος Η., εκδ. Θεμέλιο 1990
- Κορδάτος Γ. “Η Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος”, Μπουκουμάνης 1972
- Κουκουτσάκη Α. “Εγκληματικό Στερεότυπο και ΜΜΕ”, *Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2000
- Κυριαζή Ν. “Η Κοινωνιολογική Έρευνα – Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών”, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001
- Κωνσταντινίδου Χ. “Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό Τύπο”, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001
- Λάζος Χ. “Ελληνικό Φοιτητικό Κίνημα 1821-1973”, εκδ. Γνώση 1987

- Λαμπροπούλου Ε. “Από την Εγκληματολογία στην Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου; Το μέλλον της Εγκληματολογίας”, *Μνήμη ΙΙ – Μελέτες Εγκληματολογίας, Αντεγκληματικής Πολιτικής, Ιστορίας και Κοινωνιολογίας του Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα
- Λαμπροπούλου Ε. “*Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*”, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999
- Λαμπροπούλου Ε. “*Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*”, εκδ. Κριτική 2001
- Λίποβατς Θ. “*Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*”, Οδυσσέας 1990
- Λυδάκη Α. “*Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*”, εκδόσεις Καστανιώτη, 2001
- Μαγγανάς Α., Λάζος Γ. “*Κοινωνικές Αξίες των Παραβατικών και των Μη-Παραβατικών*”, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 1997
- Μανωλεδάκης Ι. “*Προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας*”, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994
- Μανωλεδάκης Ι. “*Επιβουλή της δημόσιας τάξης*”, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994
- Μανωλεδάκης Ι. “*Έννομο Αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου*”, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1998
- Μοσκόφ Κ. “*Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*”, Καστανιώτης, 1987
- Μπακούνιν Μισέλ “*Κρατισμός και Αναρχία*”, Ελεύθερος Τύπος 1979
- Νεττλάου Μ. “*Ιστορία της Αναρχίας*”, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1988
- Νούτσος Π. “*Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*”, τόμος Α΄, Γνώση, 1995
- Παντελίδου-Μαλούτα Μ. “*Πολιτικές Στάσεις και Αντιλήψεις στην αρχή της Εφηβείας. Πολιτική Κοινωνικοποίηση στο πλαίσιο της Ελληνικής Πολιτικής Κουλτούρας*”, Gutenberg, Αθήνα 1987
- Παπαδάτος Π. “*Τρομοκρατία*”, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1987
- Παπαστάμου Σ. “*Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας*”, Οδυσσέας 1989
- Παπαστάμου Σ. “*Ψυχολογιοποίηση. Επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής*”, Οδυσσέας 1989
- Παπαστάμου Σ. (επιμ.) “*Διομαδικές Σχέσεις*”, Οδυσσέας 1990
- Πεσμαζόγλου Σ. “*Σχήμα ερμηνείας της προεκλογικής λειτουργίας του Τύπου*”, *Οι εκλογές του 1981*, επιμ. Διαμαντούρος Ν.Π. – Κιτρομηλίδης Π.Μ. – Μαυρογορδάτος Γ.Θ., βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σία, Αθήνα 1984
- Πετμεζίδου Μ. (επιμ.) “*Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία*”, τόμος Ι, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000
- Σεραφετινίδου Μελίνα “*Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*”, Gutenberg, Αθήνα 1991

- Ταταρίδου Χ. “«Επικίνδυνες Τάξεις» και κοινωνικός αποκλεισμός”, *Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2002
- Τσαγκαρουσιάνου Ρόζα “Πολιτική κουλτούρα και μαζική επικοινωνία στη σύγχρονη Ελλάδα: ο αθηναϊκός Τύπος και οι πολιτικές μειονότητες”, *Η Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα Σήμερα*, επιμ. Δεμερτζής Ν., Οδυσσέας 1995
- Τσαλίκου Φ. “Μυθολογίες βίας και καταστολής”, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989
- Τσαούσης Δ.Γ. “*Η Κοινωνία του Ανθρώπου*”, Gutenberg, Αθήνα 1989
- Τσαούσης Δ.Γ. “Πολιτισμός, Ελεύθερος Χρόνος και Κοινωνικός Αποκλεισμός”, *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα 1998
- Τσίγκανου Ι. “Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού”, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2002
- Φίλιας Β. “*Τα Κοινωνικά Συστήματα*”, Νέα Σύνορα-Α. Λιβάνης 1977
- Χρυσάκης Μ. “Κοινωνικός Αποκλεισμός και εκπαιδευτικές ανισότητες”, *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τόμος Α΄, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1999
- Ψυχογιός Δ. “*Το αβέβαιο μέλλον του Αθηναϊκού Τύπου*”, Διάυλος, Αθήνα 1992
- Delmas-Marty M. “*Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*”, Νομική Βιβλιοθήκη
- Hebdige Dick “*Υπο-κουλτούρα: Το Νόημα του Στυλ*”, Γνώση, Αθήνα 1988
- Léauté Jacques “*Η Ανθρώπινη Βία*”, Νομική Βιβλιοθήκη
- Wolfgang E. Marvin, Ferracuti Franco “*Η Υποκουλτούρα της Βίας*”, Νομική Βιβλιοθήκη 1996

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bauer M.W., Gaskell G., “*Qualitative Researching with Text, Image and Sound*”, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi 2003 [2000]
- Brake Michael “*Comparative Youth Culture*”, Routledge & Kegan Paul, London and New York 1985
- Chomsky N. “*Illusioni necessarie*”, Milano: Eleuthera 1991
- Cohen Stanley “*Folk Devils and Moral Panics*”, St. Martin’s Press, New York 1980 [1972]
- Cohen Stanley, Young Jock “*The Manufacture of News. Social Problems, Deviance and the Mass Media*”, Constable, London 1988 [1973]
- D’ Elia Alberto “The Deviance of the Foreign Immigrant in the Mass Media” from “*Images of Crime*”, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg 2001
- Ehrlich Howard “*Reinventing Anarchy Again*”, A.K. Press, 1996

- Ferrell Jeff “*Crimes of Style: Urban Graffiti and the Politics of Criminality*”, Boston: North-eastern University Press 1996
- Fowler Roger “*Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*”, Routledge, London and New York 1991
- Geertz Clifford, “*After the Fact – Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*”, Harvard University Press, 1995
- Giddens Anthony “*The Consequences of Modernity*”, Polity Press 1990
- Glaser B.G., Strauss A. “*The Discovery of Grounded Theory for Qualitative Research*”, Chicago: Aldine, 1967
- Goode E., Ben-Yehuda N. “*Moral Panics. The Social Construction of Deviance*”, Blackwell 1996
- Hall Stuart, Jefferson Tony “*Resistance through Rituals – Youth Subcultures in post-war Britain*”, Routledge London, 1996[1975]
- Heider Ulrike “*Anarchism: Left, Right and Green*”, City Lights Books, San Francisco 1994
- Hoffman Robert (ed) “*Anarchism*”, Atherton Press, New York 1970
- Holsti O.R. “*Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*”, Reading, Ma.: Addison-Wesley, 1969
- Inglehart Ronald “*Globalization and Postmodern Values*”, The Washington Quarterly, Winter 2000, pp. 215-228
- Inglehart Ronald, Wayne E. Baker “*Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values*”, American Sociological Review, 2000, Vol. 65, pp. 19-51
- Kelly G. “*A theory of personality*”, New York: Norton 1955
- Krippendorff Klaus “*Content Analysis. An Introduction to its Methodology*”, Sage Publications
- Malatesta Errico “*Towards Anarchism*” (Essay), Black Cat Press, 1982
- Marshall Catherine, Rossman B. Gretchen “*Designing Qualitative Research*”, 3rd Edition, Sage Publications
- Matza David “*Delinquency and Drift*”, New Brunswick N J: Transaction Publishers, c.1990, 1999 print
- Merton K. Robert “*Social Theory and Social Structure*”, Free Press, New York 1968, pp.185-248
- Mills C.W. “*The Power Elite*”, New York: Oxford University Press 1956
- Moscovici S. “*On social representations*”, in J.P. Forgas (Ed.), *Social Cognition*, London, Academic Press 1981

- O'Hara Craig "*The Philosophy of Punk*", AK Press, 1999
- Parkin "*Middle Class Radicalism*", Manchester: Manchester University Press 1968
- Proudhon P. J. "*What is Property?*" – Cambridge Texts in the History of Political Thought", ed. Kelley D. & Smith B., Cambridge University Press, 2002
- Rokeach M. "*The Nature of Human Values*", The Free Press, New York 1973
- Simmel G. "Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung", Leipzig: Duncker & Humblot 1908
- Simon D.R., Eitzen D.S. "*Elite Deviance*", 2nd edition, Boston, MA : Allyn and Bacon 1993
- Skelton Tracey, Valentine Gill "*Cool Places – Geographies of Youth Cultures*", Routledge London-New York 1998
- Taylor Michael "*Community, Anarchy and Liberty*", Cambridge University Press 1995 [1982]
- Weber P. Robert "*Basic Content Analysis*", Sage Publications, Beverly Hills-London-New Delhi 1990
- Woodcock George "*Anarchism. A History of Libertarian Ideas and Movements*", Penguin Books, 1963

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Bargh, J. (1999). "The Cognitive Monster. The case against the controllability of automatic stereotype effects". In Chaiken S. and Trope Y. (Eds), *Dual-Process Theories in Social Psychology* (pp. 361-382). New York: The Guilford Press.
- Bodenhausen, G.V. & Macrae, C.N. (1996). "The self-regulation of intergroup perception: Mechanisms and consequences of stereotype suppression". In C.N. Macrae, C. Stangor and M. Hewstone, (Eds), *Stereotypes and stereotyping*. (pp. 227-253). New York: The Guilford Press.
- Burns G. Roland, Orrick Lindsey "*Assessing Newspaper Coverage of Corporate Violence: The Dance Hall Fire in Goteborg, Sweden*", *Critical Criminology* 11: 137-150, 2002
- Cresswell Tim "*The Peninsular of Submerged Hope: Ben Reitman's Social Geography*", *Geoforum*, Vol.29, No.2, pp 207-216, 1998
- Lowndes E. Joseph "*Unstable Antistatism: The Left, the Right and the Outlaw Josey Wales*", *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol.16, No.2, Winter 2002

- Moors G., Vermunt J.K. *“Heterogeneity in Postmaterialist Value Priorities. A Latent Class Discrete Choice Approach”*, Political Research Quarterly (submitted for publication)
- 'O Brien Martin *“What is Cultural about Cultural Criminology?”*, British Journal of Criminology, May 2005
- Teske Nathan *“Beyond Altruism: Identity-Construction as Moral Motive in Political Explanation”*, Political Psychology, Vol.18, No.1, pp.71-91, 1997
- Welch Michael, Sassi John, McDonough Allyson *“Advances in Critical Cultural Criminology: An Analysis of Reactions to Avant-Garde Flag Art”*, Critical Criminology 11: 1-20, 2002
- Williams R. Christopher *“Flag Burning: Moral Panic and the Criminilization of Protest”* (Book Review), Critical Criminology 11: 173-175, 2002

II. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

(1) α. ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ

- “ΝΥΧΤΑ ΤΡΟΜΟΥ ΜΕ ΜΙΑ ΝΕΚΡΗ και 200 τραυματίες”, Φ. Σιούμπουρας – Ν. Θεοδωράκη – Ν. Νικολαΐδης – Μ. Σπυριδογιαννάκης, 17/11/1980, σελ. 1 & 18
- “Χρυσοχοεία, Τράπεζες Στόχος των Εξτρεμιστών”, 17/11/1980, σελ. 1
- “ΑΝΔΡΕΑΣ: Ύποπτα στοιχεία προκάλεσαν τα έκτροπα”, 17/11/1980, σελ. 1
- “Ολονύχτιες μάχες στο κέντρο της Αθήνας”, 17/11/1980, σελ. 3
- “ΑΝΩ - ΚΑΤΩ ΕΚΑΝΑΝ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΟΙ «200» ΤΩΝ ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Όλο το Περιστέρι έκλαψε για την Σταματίνα”, Φ. Σιούμπουρας, 18/11/1980, σελ. 1
- “Δεν έχει ελπίδες ζωής ο Κύπριος φοιτητής”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Οι αναρχικοί έδρασαν και στη Θεσσαλονίκη”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Στον Εισαγγελέα οι 6 συλληφθέντες”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Τι λένε ΕΦΕΕ και πολιτικές νεολαίες”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Απανωτά γιουρούσια αναρχικών χθες στο Πολυτεχνείο”, Γ. Γκιώνης, 18/11/1980, σελ. 2
- “Έτσι που πάμε θα γίνουμε Τουρκία! ..”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Βρίσκω ευθύνη της Αστυνομίας”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Την πλήρωσαν γυναίκες χωρίς να φταίνει ...”, Ν. Θεοδωράκη, 18/11/1980, σελ. 3
- “100 μαγαζιά ρημαδιό σε μισή ώρα”, Μ. Αντωνίου – Γ. Ζάββου, 18/11/1980, σελ. 3
- “Ηθελε να δώσει τη σφαίρα στον εισαγγελέα”, 18/11/1980, σελ. 3
- “65 αστυνομικοί τραυματίστηκαν”, 18/11/1980, σελ. 3
- “ΣΥΖΗΤΗΣΗ στη Βουλή για τα έκτροπα”, 18/11/1980, σελ. 14

- “Παπανδρέου: Έδρασαν και παρακρατικοί”, 18/11/1980, σελ. 14
- “Οι τρομοκράτες θα παταχθούν αμείλικτα”, 18/11/1980, σελ. 14
- “Εξετάζονται αστυνομικοί και τραυματίες για τα έκτροπα”, 19/11/1980, σελ. 3
- “Καμιά διαφωνία υπουργών για τα έκτροπα”, 20/11/1980, σελ. 5
- “Η Δίωξη για τη Σταματίνα”, 20/11/1980, σελ. 5
- “Στη Θεσσαλονίκη”, 20/11/1980, σελ. 5
- “Προφυλακίστηκαν 6 για τα έκτροπα”, 21/11/1980, σελ. 2
- “Δεν απείλησε ο πατέρας της εργάτριας”, 21/11/1980, σελ. 2
- “ΤΕΡΜΑ Τ’ ΑΣΤΕΙΑ λέει ο κ. Ράλλης”, 22/11/1980, σελ. 1
- “Χύθηκε αίμα στην Αθήνα – ΝΕΚΡΟΣ ΕΝΑΣ 15ΧΡΟΝΟΣ αναρχικός”, 18/11/1985, σελ. 1
- “Αλαλούμ συνθημάτων στην πορεία για το Πολυτεχνείο”, Εύη Γιαννακοπούλου – Στ. Σφαέλος – Ι. Τριήρης – Κ. Αναγνωστόπουλος, 18/11/1985, σελ. 3
- “Ταραχές, Μολότωφ και 15χρονος νεκρός”, 18/11/1985, σελ. 3
- “Στο έλεος των αναρχικών η Αθήνα όλη τη νύχτα”, 19/11/1985, σελ. 2
- “Με τα χέρια ψηλά βγήκαν από το Χημείο”, 19/11/1985, σελ. 2
- “Θύματα επεισοδίων δύο από τους ρεπόρτερ μας”, 19/11/1985, σελ. 2
- “ΔΙΕΛΥΣΑΝ ΜΑΓΑΖΙΑ, ΛΕΗΛΑΤΗΣΑΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ – Λεπτό προς λεπτό οι μάχες”, Γ. Βαξεβανίδης – Ν. Νικολαΐδης – Ξένια Κονταξή – Εύη Γιαννακοπούλου – Π. Δημητριάδης – Στ. Σφαέλος – Ι. Τριήρης – Κ. Τομαράς – Κ. Αναγνωστόπουλος, 19/11/1985, σελ. 3
- “Γιατί δεν εφαρμόστηκε το σχέδιο «Παλίρροια»”, 19/11/1985, σελ. 3
- “Κινδύνεψαν υπάλληλοι τραπεζών”, 19/11/1985, σελ. 3
- “Η κυβέρνηση ευθύνεται για το θάνατο του γιου μου”, Ξένια Κονταξή, 19/11/1985, σελ. 7
- “Πως είδαν τα κόμματα τα χτεςινά γεγονότα”, 19/11/1985, σελ. 7
- “Ο ΑΣΤΥΦΥΛΑΚΑΣ ΣΤΟΝ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ”, 19/11/1985, σελ. 7
- “ΘΥΕΛΛΑ ΣΤΟΥΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΥΣ”, 19/11/1985, σελ. 7
- “ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ 55 ΤΡΑΥΜΑΤΙΩΝ”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Χαμός στη Θεσσαλονίκη και τα Γιάννενα”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Μητσοτάκης: Τεράστιες οι ευθύνες του ΠΑΣΟΚ”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Στάχτη στα μάτια οι δύο «παραιτήσεις»”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Ολονύκτιες συγκρούσεις με φοιτητές και δύο καταλήψεις”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Όσα δεν έσπασαν, τα πήραν μαζί οι αναρχικοί”, Γ. Βαξεβανίδης – Ν. Νικολαΐδης – Ξένια Κονταξή – Εύη Γιαννακοπούλου – Π. Δημητριάδης – Στ. Σφαέλος – Ι. Τριήρης – Κ. Τομαράς – Κ. Αναγνωστόπουλος, 20/11/1985, σελ. 2
- “Για κακουργήματα διώκονται οι 37 του Χημείου”, Γωγώ Ζάββου, 20/11/1985, σελ. 2

- “Τι λένε κόμματα και νεολαίες για το φόνο και τα έκτροπα”, 20/11/1985, σελ. 2
- “Λυπάμαι για το παιδί – Πυροβόλησα για εκφοβισμό”, Γωγώ Ζάββου, 20/11/1985, σελ. 3
- “Νεκρή πόλη η Αθήνα”, 20/11/1985, σελ. 3
- “Πετροπόλεμος με οπαδούς του ΠΑΣΟΚ και αναρχικούς”, 20/11/1985, σελ. 3
- “Πορεία μαθητών στον Πειραιά”, 20/11/1985, σελ. 3
- “Η κυβέρνηση τρέμει τη συζήτηση για τα έκτροπα”, 21/11/1985, σελ. 3
- “Δεν έχουμε καμιά σχέση με τα επεισόδια”, Γιώργος Δόγας, 21/11/1985, σελ. 3
- “Ποιος «κίνησε» τους αναρχικούς”, Γ. Βαξεβανίδης, 21/11/1985, σελ. 4
- “Οι αναρχικοί πολιόρκησαν τα γραφεία της ΕΣΗΕΑ”, 22/11/1985, σελ. 1 & 3
- “Δέκα στον Κορυδαλλό για την κατάληψη”, 22/11/1985, σελ. 2
- “ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ο αστυφύλακας”, 23/11/1985, σελ. 1 & 13
- “Οι αναρχικοί χτυπούν ελληνικούς στόχους στο εξωτερικό”, 23/11/1985, σελ. 1
- “Άλλοι 6 αναρχικοί στον Κορυδαλλό”, 23/11/1985, σελ. 3
- “Πορεία 1.000 αναρχικών συνοδεία των ... Αρχών”, 27/11/1985, σελ. 7
- “Στη Θεσσαλονίκη”, 27/11/1985, σελ. 7
- “Αμαύρωσαν την επέτειο!”, 17/11/1990, σελ. 28
- “ΟΝΝΕΔ: Προκλητική ανοχή της ΕΦΕΕ στους κουκουλοφόρους”, 17/11/1990, σελ. 28-29
- “Σε επιφυλακή 2.500 Αστυνομικοί για την πορεία”, 17/11/1990, σελ. 30
- “Αμόκ καταστροφής! ..”, Γ. Κουσούλας, 19/11/1990, σελ. 10-11
- “Έτσι δικαιώνεται ο αγώνας;”, Φ.Σ., 19/11/1990, σελ. 11
- “Μυρίζει μπαρούτι”, Γ. Γκιώνης – Σ. Σταυροπιερράκου – Σ. Χαλικιάς, 16/11/1995, σελ. 12
- “Περιφρούρηση”, 16/11/1995, σελ. 12
- “Συνεχίζουν τις καταλήψεις”, Λ. Νικητάκη, 16/11/1995, σελ. 12
- “Παρέμβαση Ν.Δ.”, 16/11/1995, σελ. 12
- “Δικαιολογίες”, 16/11/1995, σελ. 12
- “Ασύδοτοι 30 «Αναρχικοί» στη Θεσσαλονίκη”, 16/11/1995, σελ. 13
- “Εμποροι: Θα πάρουμε το νόμο στα χέρια μας”, 16/11/1995, σελ. 13
- “Το Δημόσιο δεν δίνει αποζημιώσεις για τις καταστροφές”, 17/11/1995, σελ. 16
- “Πετροπόλεμος στο Πολυτεχνείο”, Γ. Γκιώνης, 17/11/1995, σελ. 16
- “Πολυτεχνείο”, Βύρων Πολύδωρας, 18/11/1995, σελ. 8
- “Οι βάνδαλοι έκαψαν τη σημαία μας”, Π. Δημητριάδης – Σ. Στανωτάς – Γ. Γκιώνης – Σ. Χαλικιάς – Κ. Μιχαηλίδης – Δ. Κουφοκώστας – Π. Χάνος, 18/11/1995, σελ. 16
- “Όχι τόση βιαιότητα”, 18/11/1995, σελ. 16
- “Διχασμένη επέτειος στη Θεσσαλονίκη”, 18/11/1995, σελ. 16

- “Ξυλοδαρμός νεαρού ... σε ζωντανή μετάδοση”, 18/11/1995, σελ. 16
- “Αφυπνίσθηκε τη νύχτα και η κυβέρνηση ...”, 18/11/1995, σελ. 17
- “Όχι δύο μέτρα και δύο σταθμά”, 18/11/1995, σελ. 17
- “Επαιζαν θέατρο με το άσυλο ...”, 18/11/1995, σελ. 17
- “Ναι στην επέμβαση των ΜΑΤ όταν το άσυλο καταλύεται”, Λ. Νικητάκη, 20/11/1995, σελ. 13
- “Και οι γονείς καταδικάζουν τα έκτροπα”, Σ. Σταυροπιερράκου, 20/11/1995, σελ. 14
- “Βαθιές οι πληγές του Πολυτεχνείου”, Γ. Γκιώνης – Σ. Χαλικιάς, 20/11/1995, σελ. 14
- “Μελετάται και δίωξη κατά γονέων”, Ε. Κωνσταντουδάκη – Β. Κοντογουλίδης, 20/11/1995, σελ. 15
- “Στη Θεσσαλονίκη”, 20/11/1995, σελ. 15
- “Ανυπολόγιστες οι ζημιές”, Κ. Μιχαηλίδης, 20/11/1995, σελ. 15
- “Οι συλληφθέντες στο Πολυτεχνείο”, 20/11/1995, σελ. 15 & 62
- “«Φταίμε κι εμείς»”, Σ. Σταυροπιερράκου, 21/11/1995, σελ. 14
- “Βέλη της ΠΑΣΠ στην κυβέρνηση για τους χειρισμούς και το άσυλο”, 21/11/1995, σελ. 14
- “Στη φυλακή 3 και στη Θεσσαλονίκη”, Β. Κοντογουλίδης, 21/11/1995, σελ. 14
- “Ζητούν τώρα και τα ρέστα”, Ε. Κωνσταντουδάκη – Σ. Σιαφάκας, 21/11/1995, σελ. 15
- “Σε αστυνομικό κλοιό τα δικαστήρια της Ευελπίδων”, Ε. Κωνσταντουδάκη, 21/11/1995, σελ. 15
- “Χωρίς παλμό η πορεία για το Πολυτεχνείο...”, Δ. Κουφοκώστας, 18/11/2000, σελ. 14

β. ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

- “Ποιοι είναι οι αναρχικοί της Αθήνας”, Δ. Ζαννίδης, 24/11/1985, σελ. 12
- “Η «μοιραία στιγμή»”, Ν. Ροδόπουλος, 24/11/1985, σελ. 12-13
- “«Δώρο» στον Ανδρέα τα αιματηρά γεγονότα”, Γ. Τράγκας, 24/11/1985, σελ. 13
- “Τρόμος από τους αναρχικούς”, Π. Χαλάτσης – Δ. Κοκκόρης – Σ. Σοφός – Γ. Κουσούλας – Δ. Μπόλαρης – Σ. Σταυροπιερράκου, 18/11/1990, σελ. 4
- “ΟΝΝΕΔ: Η ΕΦΕΕ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΓΙΑ ΤΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ”, 18/11/1990, σελ. 4
- “Μαρκάτος: του φταίνε όλοι οι άλλοι ...”, Λ. Νικητάκη, 19/11/1995, σελ. 6
- “502 συλλήψεις με το φως της ημέρας”, 19/11/1995, σελ. 6
- “Προκαταρκτική εξέταση”, 19/11/1995, σελ. 6
- “Το χρονικό της πύρινης λαίλαπας”, 19/11/1995, σελ. 7
- “Να φύγει «ο πρύτανης των εμπρησμών»”, 19/11/1995, σελ. 7
- “Η Σύγκλητος κουκουλώνει τις ζημιές”, 19/11/1995, σελ. 7

(2) α. ΑΥΓΗ

- “Η ΕΥΘΥΝΗ ΓΙΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΒΑΡΥΝΕΙ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Ανακοίνωση-καταγγελία του ΚΚΕ εσωτ.”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Οι αντιδράσεις των πολιτικών κομμάτων”, 18/11/1980, σελ. 1 & 8
- “Το ΚΚΕ εσ. δέχτηκε τη βάρβαρη επίθεση”, 18/11/1980, σελ. 1 & 8
- “Τα κόμματα ζήτησαν ενημέρωση της Βουλής”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Θλιβερά επεισόδια και χθες στην Αθήνα”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Με οδύνη κηδεύτηκε χθες η Ματίνα Κανελλοπούλου”, 18/11/1980, σελ. 1 & 8
- “Σοβαρές οι ευθύνες της Αστυνομίας παραδέχεται ο κ. Δαβάκης”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Πυροβολούσε ο αστυφύλακας Ματζώρος”, 18/11/1980, σελ. 1
- “ΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΖΕΙ ...”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Καπελώματα και άλλα καμώματα”, 18/11/1980, σελ. 2
- “ΠΡΩΤΟΦΑΝΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ ...”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Ονόματα και αφηγήσεις τραυματιών”, 18/11/1980, σελ. 2
- “ΜΑΤωσαν ύπουλα το «Ρήγα» και το Κ.Κ.Ε. εσωτερικού”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Πέντε περιστατικά”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Κακοποίησαν άγρια συντάκτες της «Αυγής»”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Αστυνομικοί σκότωσαν τη Σταματίνα”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Όταν τα ΜΑΤ «ακονίζουν» τα κλόμπς ...”, Δ. Αλεξάκη – Α. Αποστολάκη – Ε. Βερυκάκη – Ζ. Καλογεροπούλου – Γ. Κική – Σ. Μάγειρας – Γ. Φιλιππάκης – Ε. Ψαρέλλη, 18/11/1980, σελ. 3 & 5
- “Να συντριβεί η συνωμοσία”, 18/11/1980, σελ. 8
- “Αποδοκιμάζεται η επίθεση κατά της πορείας”, 18/11/1980, σελ. 8
- “ΜΗΝΥΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΜΑΤ ΥΠΟΒΑΛΛΕΙ ΤΟ ΚΚΕ ΕΣΩΤ.”, 19/11/1980, σελ. 1
- “Παραπέμπονται με βαριές κατηγορίες οι εφτά”, 19/11/1980, σελ. 1
- “Ποιος έδωσε την εντολή για το χτύπημα των διαδηλωτών;”, 19/11/1980, σελ. 3 & 5
- “Η κυβέρνηση πρέπει να κλείσει τους δρόμους της ανωμαλίας”, 19/11/1980, σελ. 3 & 5
- “Είχα τη δυστυχία να είμαι δίπλα στη Ματίνα ...”, 19/11/1980, σελ. 3
- “Πως εξελίχθηκαν τα γεγονότα”, 19/11/1980, σελ. 3 & 5
- “ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟ ΤΟ ΧΤΥΠΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ”, 19/11/1980, σελ. 3 & 5
- “Μαζικοί φορείς καταγγέλλουν το αιματοκύλισμα”, 19/11/1980, σελ. 6
- “ΟΜΟΦΩΝΗ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΛΥΨΗ ΤΩΝ ΜΑΤ”, 20/11/1980, σελ. 1
- “Οι αμαρτωλές Μαгдаληνές”, 20/11/1980, σελ. 1
- “ΘΑ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΤΕΙ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΜΑΤ”, 21/11/1980, σελ.

- “ΤΑ ΘΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΤ”, 21/11/1980, σελ. 2
- “Καταγγέλλεται η απρόκλητη επίθεση”, 21/11/1980, σελ. 2
- “ΤΟ ΑΙΜΑΤΟΚΥΛΙΣΜΑ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ”, 22/11/1980, σελ. 1 & 6
- “Μήνυση κατέθεσαν στον Εισαγγελέα οι γονείς της Σ. Κανελλοπούλου”, 22/11/1980, σελ. 1 & 5
- “Καταγγελία για το όργιο της βίας”, 22/11/1980, σελ. 2
- “ΜΗΝΥΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΜΑΤ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ”, 25/11/1980, σελ. 1 & 6
- “Θεατρικές παραιτήσεις σε σκηνικό τρόμου ...”, 19/11/1985, σελ. 1
- “Ρήγας Φεραίος: Ν’ αποκαλυφθούν οι μηχανισμοί που παράγουν δολοφόνους”, 19/11/1985, σελ. 4
- “Μαζική κινητοποίηση οργανώνει σήμερα η ΕΦΕΕ”, 19/11/1985, σελ. 4
- “Απαγόρευσαν την είσοδο σε μέλη του Συλλόγου Χημικών”, 19/11/1985, σελ. 4
- “Αστυνομοκρατία όλη τη μέρα και οδοφράγματα στο Πολυτεχνείο”, Α. Ψιλοπούλου – Β. Τελώνη – Μ. Παπαπαναγιώτου – Κ. Τσαούσης – Κ. Νικολακάκος – Σ. Μάγειρας – Θ. Βαρίκος, 19/11/1985, σελ. 5
- “Συγκρούσεις αναστατώνουν την Αθήνα!”, 19/11/1985, σελ. 5
- “Πορεία στη Θεσσαλονίκη”, 19/11/1985, σελ. 5
- “Γέμισαν τα νοσοκομεία τραυματίες”, 19/11/1985, σελ. 5
- “Το χρονικό της κατάληψης και της αστυνομικής επέμβασης”, Τ. Κωστόπουλος, 19/11/1985, σελ. 7
- “Όλοι οι δρόμοι του Χημείου οδηγούσαν στην καταστροφή”, 19/11/1985, σελ. 7
- “Η πολιτική ανατομία ενός θανάτου”, Β. Σιαφάκας, 19/11/1985, σελ. 9
- “Η Πύλη της Κόλασης”, Π. Θάνος, 19/11/1985, σελ. 9
- “Τα σουβλάκια αιτία της ... ανάφλεξης!”, 19/11/1985, σελ. 11
- “Δύο εκατοντάδες τραυματίες σε ένα 12ωρο”, 20/11/1985, σελ. 11
- “Προκλήσεις και μετά την εκτόνωση”, 20/11/1985, σελ. 11
- “Στην επαρχία”, 20/11/1985, σελ. 11
- “ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ”, 17/11/1990, σελ. 1
- “«ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ» ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΠΟ ΤΑ... ΝΕΡΑΤΖΙΑ”, 17/11/1990, σελ. 5
- “17 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ... ΤΙΜΗ ΣΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ”, 18/11/1990, σελ. 2
- “Χωρίς κυρώσεις τελικά η κακοποίηση της Μ. Κορωναίου”, 17/11/1995, σελ. 7
- “Οκτώ συλλήψεις ακροδεξιών για τα επεισόδια”, 17/11/1995, σελ. 8
- “Συνεχίζεται η κατάληψη της Θεολογικής Σχολής”, 17/11/1995, σελ. 8-9
- “Παράσταση βίας”, Π. Στ., 17/11/1995, σελ. 9

- “Το χρονικό της βίας”, 18/11/1995, σελ. 3
- “Εικόνες βαρβαρότητας”, 18/11/1995, σελ. 3
- “Ερ’μο Πολυτεχνείο”, Π. Στεφανάκου, 18/11/1995, σελ. 8
- “Θεσσαλονίκη”, 18/11/1995, σελ. 8
- “Ζωντανές οι αξίες, επίκαιρα τα οράματα”, Γ. Νιάκας, 18/11/1995, σελ. 8
- “Δοκιμάζεται το κράτος δικαίου”, 21/11/1995, σελ. 1
- “Από την τυφλή εξέγερση στην τυφλή δικαιοσύνη”, Μ. Παπαματθαίου, 21/11/1995, σελ. 9
- “Βαριές ποινές στους τρεις νεαρούς στη Θεσσαλονίκη”, 21/11/1995, σελ. 9
- “«Μπουμπούκια» της ΕΛ.ΑΣ.”, 21/11/1995, σελ. 9
- “Δεν είναι εξιλαστήρια θύματα οι πανεπιστημιακοί”, 21/11/1995, σελ. 9
- “Άραγε χάσαμε το στόχο;”, Γ. Κατσάς, 21/11/1995, σελ. 10
- “Μακριά από τον καπνό των δακρυγόνων”, Π. Στεφανάκου, 21/11/1995, σελ. 10
- “Η έκρηξη της οργής”, Θ. Μαργαρίτης, 21/11/1995, σελ. 10
- “Χρειάζεται αλλαγή πολιτικής, όχι ποινικοποίηση”, Λ. Τσουκνίδας, 21/11/1995, σελ. 11
- “Αμες δε γ’ εσόμεθα πολλώ καρόνες”, Γ. Κυρίτσης, 21/11/1995, σελ. 11
- “«Κατάληψη» της ασφάλειας από τους 500 συλληφθέντες”, Ν. Β., 21/11/1995, σελ. 11
- “Κατηγορητήριο χωρίς στοιχεία”, 22/11/1995, σελ. 1
- “Μας πήγανε πλημμέλημα επί διαταράξει ...”, Δ. Τεντολούρης, 22/11/1995, σελ. 8
- “Ομαδική δίκη χωρίς στοιχεία”, Μ. Παπαματθαίου, 22/11/1995, σελ. 8-9
- “Οι «ζητάδες» διέλυσαν πορεία συμπαράστασης”, 22/11/1995, σελ. 8
- “Προβληματίζουν οι εξοντωτικές ποινές”, 22/11/1995, σελ. 8
- “Πολιτικές διώξεις καταγγέλλει η Νεολαία ενάντια στο Ρατσισμό”, 22/11/1995, σελ. 8
- “Μεγάλες ζημιές στην ΑΣΚΤ”, 22/11/1995, σελ. 8
- “Στο δικαστήριο και δύο δικοί μας άνθρωποι”, 22/11/1995, σελ. 9
- “Στις 5 Δεκεμβρη θα δικαστούν οι 130”, 23/11/1995, σελ. 1
- “Στις 5 Δεκεμβρίου η δίκη των καταληψιών”, Μ.Π., 23/11/1995, σελ. 8-9
- “Ερώτηση του ΚΚΕ για Πολυτεχνείο-Κορυδαλλό”, 23/11/1995, σελ. 8
- “Ζητούν έλεγχο στα πρακτικά των συνεδριάσεων”, 23/11/1995, σελ. 8-9
- “Απεργία πείνας άρχισαν οι τρεις νεαροί”, Μ. Πλ., 23/11/1995, σελ. 8-9
- “Κι όμως, δεν ήταν μόνο 60!”, Α. Μανταδάκης, 23/11/1995, σελ. 9
- “Δεν μπορούμε να σιωπήσουμε”, Σ. Καραγεωργίου, 23/11/1995, σελ. 9
- “Πορείες διαμαρτυρίας για τις συλλήψεις και τις καταδίκες”, 24/11/1995, σελ. 1
- “Πορεία με συνοδεία των ΜΑΤ”, 24/11/1995, σελ. 9
- “ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ - Πορεία διαμαρτυρίας”, 24/11/1995, σελ. 9

- “Οργισμένοι με τη δικτατορία της μιζέριας και του βολέματος”, Α. Τσεκέρης, 24/11/1995, σελ. 10
- “Τα παπούτσια και το πρόβλημα ταυτότητας”, Π. Γιαννακάκη, 24/11/1995, σελ. 10
- “Έχουν πέσει να «φάνε» το δημόσιο πανεπιστήμιο”, Π. Στεφανάκου, 25/11/1995, σελ. 7
- “Η αστυνομία δεν είδε τίποτα ...”, 25/11/1995, σελ. 7
- “Ξεκινά σήμερα ο γιορτασμός του Πολυτεχνείου”, Μ. Γαλανοπούλου, 15/11/2000
- “Στη Θεσσαλονίκη”, Τ. Κατσαρός, 18/11/2000

β. ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΑΥΓΗ

- “Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΛΥΨΕ ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΑΝΩΜΑΛΙΑΣ”, 23/11/1980, σελ. 1
- “Διώξεις κατά των δραστών αστυνομικών”, 23/11/1980, σελ. 1
- “Συγκέντρωση της ΕΦΕΕ την Τρίτη στα Προπύλαια”, 23/11/1980, σελ. 1
- “Οι «κεφαλοκυνηγοί» των ΜΑΤ δρουν με νόμους ζούγκλας”, 23/11/1980, σελ. 1
- “Πρόκληση κατά της Δημοκρατίας η βάρβαρη επίθεση των ΜΑΤ”, 23/11/1980, σελ. 3
- “ΗΛ. ΗΛΙΟΥ: Ποιος ανάβει το φυτίλι της εκτροπής;”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ: ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΕΙΝΕΙ ΑΤΙΜΩΡΗΤΟ”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Στόχος των επεισοδίων η ανακοπή της δημοκρατικής πορείας”, 23/11/1980, σελ. 3
- “ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ: ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΑΝΩΜΑΛΙΑΣ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ”, 23/11/1980, σελ. 3
- “ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ: ΠΡΟΚΛΗΘΗΚΕ «ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ» Η ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ!”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Φταίνε οι οργανωτές της πορείας!!!”, 23/11/1980, σελ. 3
- “ΖΙΓΔΗΣ: ΝΑ ΔΙΑΛΥΘΟΥΝ ΤΑ ΜΑΤ”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Χ. ΦΛΩΡΑΚΗΣ: ΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΕΝΟΧΛΕΙ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Τ. ΜΑΥΡΟΣ: ΟΦΕΙΛΕ ΝΑ ΠΡΟΛΑΒΕΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Δεν χτυπάνε στο ψαχνό τα ΜΑΤ προτιμούν το κεφάλι”, 23/11/1980, σελ. 5
- “Μας χτυπούσαν ειδικά στο κεφάλι”, Ε. Ψαρέλλη – Δ. Μπάκα, 23/11/1980, σελ. 5
- “Πως εκπαιδεύονται, πως ντοπάρονται ...”, Μ. Γεωργούλας, 23/11/1980, σελ. 5
- “Από ελαφριά διάσειση μέχρι και θάνατο”, 23/11/1980, σελ. 5
- “Πέντε χρόνια γεμάτα με «γόνιμη» δράση”, Π. Βενάρδος, 23/11/1980, σελ. 5
- “Μια άγρια ανθρωποθυσία στην καρδιά της σύγχρονης ζούγκλας”, Θ. Παπαδόπουλος, 24/11/1985, σελ. 12

- “Αυτή η βία ... μας αφορά όλους”, Μ. Παπαπαναγιώτου – Κ. Τσαούσης, 24/11/1985, σελ. 12 & 21
- “Το άσυλο είναι κυρίως τόπος ασύλητος και απαραβίαστος ...”, Γ. Σαββίδης, 24/11/1985, σελ. 21
- “Χωρίς άσυλο ... οι ευθύνες”, 19/11/1995, σελ. 1
- “Όταν τα ΜΑΤ μπήκαν στο Πολυτεχνείο ...”, Π. Στεφανάκου, 19/11/1995, σελ. 5
- “Και ποινικά «διώκουν» τον Ν. Μαρκάτο”, Μ.Π., 19/11/1995, σελ. 5
- “Στο πανεπιστήμιο θέλει να ρίξει η κυβέρνηση τις ευθύνες”, 19/11/1995, σελ. 5
- “Εκατοντάδες συλλήψεις”, Σ. Σκούρτης, 19/11/1995, σελ. 5

(3) ΒΡΑΔΥΝΗ

- “Τα ΑΚΡΑ εν δράσει ...”, Σ. Σαραντάκος, 15/11/1975, σελ. 6
- “Προληπτικά Μέτρα Επαγρυπνήσεως”, 17/11/1975, σελ. 2
- “150 ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ”, 17/11/1975, σελ. 12
- “ΕΒΑΨΑΝ ΜΕ ΑΙΜΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟ”, 17/11/1980, σελ. 1 & 14
- “Περίεργοι τραυματισμοί με όπλα”, 17/11/1980, σελ. 1 & 14
- “Τα έκτροπα της πορείας”, 17/11/1980, σελ. 2
- “Τα έργα των αναρχικών: Καταστροφές, εμπρησμοί και λεηλασίες”, 17/11/1980, σελ. 6
- “Ποιοι και γιατί καπηλεύονται το «Πολυτεχνείο»”, 17/11/1980, σελ. 6
- “ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΩΜΑΛΙΑΣ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ”, 18/11/1980, σελ. 1 & 12
- “Δεν αντέδρασαν οι ομάδες «περιφρούρησης» της ΕΦΕΕ”, 18/11/1980, σελ. 1 & 12
- “Άγριες συμπλοκές χθες στο Πολυτεχνείο”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Στον εισαγγελέα για τα έκτροπα”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Βόμβες μολότωφ είχαν οι αναρχικοί”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Η Αστυνομία”, 18/11/1980, σελ. 2
- “Όργιο λεηλασιών”, Μπ. Μηλοπούλου, 18/11/1980, σελ. 5 & 12
- “Μέτρα ασφαλείας για τη ζωή αστυνομικών”, 18/11/1980, σελ. 5
- “Οι ζημιές κυρίως στο κέντρο”, 18/11/1980, σελ. 5
- “Τυαλιά-καρφιά οι βιτρίνες 100 καταστημάτων”, 18/11/1980, σελ. 5
- “«Πριν κινηθούμε δεχθήκαμε απρόκλητη επίθεσι...»”, 18/11/1980, σελ. 6
- “Κλινικώς νεκρός ο Κύπριος φοιτητής”, Δ. Γκουντούνα – Β. Νταγκουνάκη, 18/11/1980, σελ. 6
- “Αναστατώθηκε και η Θεσσαλονίκη”, 18/11/1980, σελ. 6
- “Οι αναρχικοί «πολιορκούν» τώρα το Πολυτεχνείο”, Δημ. Καπράνος, 18/11/1980, σελ. 7
- “Χιλιάδες συνόδευσαν την 20χρονη Σταματίνα στην τελευταία της κατοικία”, 18/11/1980, σελ. 7

- “«Λαός είμαστε όπως θέλουμε διαδηλώνουμε»”, 18/11/1980, σελ. 7
- “Εκτενείς ανταποκρίσεις των ξένων πρακτορείων”, 18/11/1980, σελ. 7
- “Τραυματίστηκαν 65 αστυνομικοί”, 18/11/1980, σελ. 12
- “Κόρη Τούρκου βιομηχάνου μέλος των Αναρχικών”, 18/11/1980, σελ. 14
- “ΤΡΩΓΟΝΤΑΙ ΟΙ «ΛΥΚΟΙ» ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ”, 19/11/1980, σελ. 1 & 12
- “ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ”, 19/11/1980, σελ. 1 & 2
- “Οι επικεφαλής έμειναν μόνοι χωρίς «ουρά!»”, 19/11/1980, σελ. 2
- “Ποια είναι η πολιτική ευθύνη των κομμάτων”, 19/11/1980, σελ. 1 & 12
- “Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ; ...”, 19/11/1980, σελ. 5
- “Σφοδρή επίθεση του ΚΚΕ εσ. Εναντίον ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ εξ.”, 19/11/1980, σελ. 5
- “Ανακρίσεις στη Γεν. Ασφάλεια”, 19/11/1980, σελ. 12
- “Νοσηλεύονται 20 τραυματίες”, 19/11/1980, σελ. 12
- “Αφελής αντιπερισπασμός”, 19/11/1980, σελ. 12
- “Καταδικάζουν τα έκτροπα”, 19/11/1980, σελ. 12
- “ΚΑΤΑΓΓΕΛΛΟΥΝ ΤΗΝ ΕΦΕΕ ΓΙΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ”, 20/11/1980, σελ. 1 & 15
- “Να αποζημιωθούν για τα έκτροπα οι καταστηματαρχές”, Τ. Αθανασιάδης – Τ. Σταματόπουλος, 20/11/1980, σελ. 3
- “ΠΑΣΟΚ – ΚΚΕ (εξ.) υπεύθυνοι για τα έκτροπα”, 21/11/1980, σελ. 1
- “Προφυλακίσθηκαν έξι ταραξίες”, 21/11/1980, σελ. 1
- “Διαψεύδεται δημοσίευμα”, 21/11/1980, σελ. 1
- “Οι καταστηματαρχές ζητούν αποζημίωσι”, 21/11/1980, σελ. 1
- “ΕΥΘΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΚΤΡΟΠΑ”, 22/11/1980, σελ. 1 & 14
- “ΚΑΤΑΓΓΕΛΛΟΝΤΑΙ ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ”, 22/11/1980, σελ. 1 & 14
- “ΥΠΟΛΟΓΟΙ ΣΤΟΝ ΛΑΟ ΠΑΣΟΚ - ΚΚΕ”, 24/11/1980, σελ. 1 & 14
- “Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥΣ”, 24/11/1980, σελ. 5
- “ΕΚΤΕΛΕΣΑΝ 15ΧΡΟΝΟ – ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ ΚΑΤΕΛΑΒΑΝ ΤΟ ΧΗΜΕΙΟ”, 18/11/1985, σελ. 1
- “Οι αναρχικοί τα ’καψαν και τα ’σπασαν στο κέντρο της Αθήνας”, 19/11/1985, σελ. 1
- “ΞΑΝΑΖΗΣΕ ΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ 60 τραυματίες - Άγρια επίθεση των ΜΑΤ με δακρυγόνα”, 19/11/1985, σελ. 1 & 3
- “Ν.Δ.: Ο Ανδρέας μας οδηγεί συνειδητά στην ανωμαλία ...”, 19/11/1985, σελ. 1
- “Βαρύτατες κατηγορίες και από το ΚΚΕ”, 19/11/1985, σελ. 3
- “Το Πολυτεχνείο τώρα ξαναζεί ...”, 19/11/1985, σελ. 6
- “Κτύπησαν δημοσιογράφους οι αστυνομικοί”, 19/11/1985, σελ. 6
- “Σπάνε, καίνε και εισβάλλουν σε Σχολές!..”, 19/11/1985, σελ. 6

- “Πυρπόλησαν δύο πολυκατοικίες, έκαψαν 30 αυτοκίνητα”, 19/11/1985, σελ. 7
- “Καταλύθηκε το Κράτος!”, Θ. Δρακάκης – Π. Κασιμάτης – Μ. Τσαγκαράκης – Λ. Αντωνίου – Γ. Σαραντάκος – Δημ. Ζήση – Πρ. Παπαηλιόπουλος – Στ. Λεύκοβιτς, 19/11/1985, σελ. 7
- “Άδικα έφυγε το «παιδί με το χαμόγελο»”, 19/11/1985, σελ. 8
- “«Πυροβόλησε για εκφοβισμό ο άνδρας μου»”, 19/11/1985, σελ. 8
- “Για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως ο αστυφύλακας”, 19/11/1985, σελ. 8
- “Διάλυση των ΜΑΤ ζητούν οι φοιτητές”, 19/11/1985, σελ. 8
- “Διάλογος ... επιπέδου με τον πρότανη”, 19/11/1985, σελ. 9
- “Νύχτα τρόμου και αίματος”, 19/11/1985, σελ. 9
- “Επιχείρηση – «θρίλλερ» η εισβολή στο Χημείο”, 19/11/1985, σελ. 9
- “ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΣ – Αττικάρχης της ΕΛ.ΑΣ ο υφυπουργός Εμπορίου!”, 20/11/1985, σελ. 1
- “37 αναρχικοί στο σκαμνί για κακούργημα”, 20/11/1985, σελ. 1 & 8
- “Φοβήθηκα και έριξα”, 20/11/1985, σελ. 7
- “Αντίο Μιχάλη”, 20/11/1985, σελ. 8
- “Από τον φόβο των αναρχικών δεν έγινε η πορεία των φοιτητών”, 20/11/1985, σελ. 8
- “«Πολιτοφύλακες» του ΠΑΣΟΚ κατά αναρχικών στη Θεσσαλονίκη”, 20/11/1985, σελ. 8
- “Καταλήψεις, φωτιές και πορείες αναρχικών”, 20/11/1985, σελ. 8
- “Πως αποφάσισαν να φύγουν οι «1000»”, 20/11/1985, σελ. 8
- “Μια ολόκληρη νύχτα στην κόλαση του Πολυτεχνείου”, Π. Κασιμάτης – Μ. Τσαγκαράκης – Έννυ Μαγιάση – Σίλα Αλεξίου – Λ. Αντωνίου – Γ. Σαραντάκος – Γ. Ευαγγελίδης – Δημ. Ζήση – Στ. Λεύκοβιτς – Βασ. Χατζημάρκου – Πρ. Παπαηλιόπουλος – Ανθή Καλομοίρη, 20/11/1985, σελ. 9
- “Και ξαφνικά όλα τέλειωσαν με μια ειρηνική πορεία ...”, 20/11/1985, σελ. 9
- “Επίθεση περιθωριακών στην Ένωση Συντακτών”, Π. Παπαηλιόπουλος, 22/11/1985, σελ. 3
- “Μια χούφτα αναρχικοί ξενοχτούν την ΕΛ.ΑΣ!..”, Μ. Τσαγκαράκης, 22/11/1985, σελ. 3
- “Άφησαν ελεύθερους οκτώ ταραχοποιούς”, Σ. Αλεξίου, 22/11/1985, σελ. 3
- “Πορεία 500 αριστεριστών παρέλυσε τη Θεσσαλονίκη”, 22/11/1985, σελ. 3
- “Δεν σταύρωσαν δεκάρα επί μία εβδομάδα!”, 22/11/1985, σελ. 7
- “Ελεύθερος ο αστυνομικός”, Ε. Μαγιάση, 23/11/1985, σελ. 14
- “Πορεία αριστεριστών την Πέμπτη”, 23/11/1985, σελ. 14
- “Δώδεκα αναρχικοί πήγαν σπίτι τους”, Σ. Αλεξίου, 23/11/1985, σελ. 14
- “Πορεία με μικροσυμπλοκές, προσαγωγές και μία σύλληψη”, Β. Παπακωνσταντόπουλος – Π. Οικονομίδης – Ζ. Καρφίδου, 18/11/2000, σελ. 16-17

(4) α. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

- “Αναρχική εκδήλωση ο ξεσηκωμός του λαού!”, Γ. Κρεμμυδάς – Μ. Γιομπαζολιάς – Β. Κουτουζής, 22/11/1975, σελ. 9
- “ΜΙΑ ΝΕΚΡΗ 100 ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ – Σφαίρες, βόμβα, λεηλασία”, 17/11/1980, σελ. 1 & 15
- “ΑΝΔΡΕΑΣ: Προβοκάτσια”, 17/11/1980, σελ. 1 & 15
- “Βαριά χτυπημένοι από τα ΜΑΤ 2 συντάκτες της «Ε»”, 17/11/1980, σελ. 1
- “Πολιτικές οργανώσεις καταγγέλλουν όργιο βίας της Αστυνομίας”, 17/11/1980, σελ. 15
- “Σκηνές φρίκης στα νοσοκομεία”, 17/11/1980, σελ. 15
- “ΣΤΟ ΨΑΧΝΟ πυροβόλησαν αστυνομικοί”, Σπ. Καρατζαφέρης, 18/11/1980, σελ. 1 & 16
- “Συγκρούσεις - τραυματισμοί”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Σπαραγμός για την 21χρονη εργάτρια”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Μακελειό: Μια μέρα μετά”, Γ.Α., 18/11/1980, σελ. 8
- “Οι από μέσα”, Κ.Κ., 18/11/1980, σελ. 8
- “Τι μετέδιδε ο ασύρματος”, Β.Β., 18/11/1980, σελ. 8
- “Τραυματίες αστυνομικοί”, 18/11/1980, σελ. 8
- “Εκλεψαν διαβατήρια την ώρα των επεισοδίων”, 18/11/1980, σελ. 8
- “«Θύμιζαν αναβίωση χουντικού παρακράτους»”, 18/11/1980, σελ. 8
- “Πορεία 2.000 στη Θεσσαλονίκη”, 18/11/1980, σελ. 8
- “ΣΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ”, 18/11/1980, σελ. 8
- “«Γης – μαδιάμ» 101 μαγαζιά”, Κ.Κ., 18/11/1980, σελ. 8
- “ΟΡΓΗ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ”, Τ.Μ., 18/11/1980, σελ. 15
- “Οι Αθηναίοι ανησυχούν για τη δημοκρατία”, Π.Μ., 18/11/1980, σελ. 15
- “Στα «πηγαδάκια» μιλούν για προβοκάτσια”, Γ.Α., 18/11/1980, σελ. 15
- “Εφτά στον εισαγγελέα”, 18/11/1980, σελ. 15
- “«Αντίο» στην 21χρονη εργάτρια”, 18/11/1980, σελ. 15
- “Οι αντιδράσεις για το μακελειό”, 18/11/1980, σελ. 16
- “Ευθύνες για τους πυροβολισμούς αλλά κάλυψη για τα επεισόδια”, 18/11/1980, σελ. 16
- “ΕΦΕΕ και σύλλογοι καταγγέλλουν”, 18/11/1980, σελ. 16
- “«ΚΡΥΒΟΝΤΑΙ» ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΚΑΙ ΣΦΑΙΡΕΣ”, 19/11/1980, σελ. 1
- “Τι αυτά τα θύματα ποιοι θα πληρώσουν;”, 19/11/1980, σελ. 1
- “Χουντικός ταγματάρχης επικεφαλής ομάδας κατά την πορεία”, 19/11/1980, σελ. 1
- “Ποιους βαρύνουν οι ευθύνες για τα έκτροπα”, Β. Φίλιας, 19/11/1980, σελ. 4
- “«Είδα πως τσάκισαν τον Κουμή»”, Ν. Στασινός, 19/11/1980, σελ. 7
- “Οι ξένοι μιλάνε για βαναυσότητα της αστυνομίας”, 19/11/1980, σελ. 7
- “Να μην καλυφθεί η ευθύνη της αστυνομίας”, 19/11/1980, σελ. 7

- “ΕΦΕΕ: Σχέδιο συνέχισης των ταραχών”, Λ. Γύρας, 19/11/1980, σελ. 7
- “Η ... μικρή Βουλή συνεδριάζει!”, Β. Βασιλαδιώτη, 19/11/1980, σελ. 7
- “Τα ΜΑΤ χτύπησαν για να διαλυθεί η πορεία”, Ντ. Νταϊλιάννα, 19/11/1980, σελ. 7
- “Δικάζουμε το πταίσμα χειροκροτούμε τον φόνο ...”, Σπ. Καρατσαφέρης, 19/11/1980, σελ. 7
- “Ηρεμία χτες”, 19/11/1980, σελ. 7
- “«Ναι, πυροβόλησα»”, Σπ. Καρατσαφέρης, 20/11/1980, σελ. 1
- “ΚΑΜΙΑ ΔΙΩΞΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΟΝΟΥΣ”, 20/11/1980, σελ. 1
- “Η αξιοπιστία της αστυνομίας”, 20/11/1980, σελ. 1
- “«Τους είδα να πέφτουν από τα πυρά αστυνομικών»”, Ν. Στασινός, 20/11/1980, σελ. 7
- “Παπαπολυμέρου: Με πυροβόλησαν αστυνομικοί από τη Στουρνάρα”, Π. Μακρής, 20/11/1980, σελ. 7
- “Αστυφύλακας των ΜΑΤ: «Νιώθω ένοχος»”, 20/11/1980, σελ. 7
- “Καταδικάζουν το αιματοκύλισμα”, 20/11/1980, σελ. 7
- “Ζήτησαν αποζημίωση μόνο για τα μαγαζιά”, 20/11/1980, σελ. 7
- “ΕΝΤΟΠΙΣΘΗΚΑΝ 10 «ΠΙΣΤΟΛΕΡΟ»”, Σπ. Καρατσαφέρης, 21/11/1980, σελ. 1
- “Χτυπήματα αστυνομικών σκότωσαν την 21χρονη”, 21/11/1980, σελ. 1
- “Με χτύπησε σφαίρα αστυνομικού ...”, Π. Μακρής, 21/11/1980, σελ. 7
- “Από το «σωρό» οι συλλήψεις”, Β. Κουτουζής, 21/11/1980, σελ. 7
- “ΣΦΥΡΟΚΟΠΟΥΝΤΑΙ κυβέρνηση-Αστυνομία”, 22/11/1980, σελ. 1
- “Μήνυση από τους γονείς της νέας”, 22/11/1980, σελ. 1
- “ΠΕΘΑΝΕ ΚΙ Ο ΦΟΙΤΗΤΗΣ”, 24/11/1980, σελ. 1
- “Αύριο η πορεία της ΕΦΕΕ στη Βουλή”, 24/11/1980, σελ. 1
- “Πήγε πιο ... Δεξιά μετά το 7ωρο σφυροκόπημα!”, 24/11/1980, σελ. 3
- “12 ΜΗΝΥΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΜΑΤ”, Β. Κουτουζής, 25/11/1980, σελ. 1 & 14
- “Στις 4.30 η πορεία της ΕΦΕΕ για το μακελειό”, 25/11/1980, σελ. 1
- “Εμπόδια στον ιατροδικαστή Ντουράντε”, 25/11/1980, σελ. 1
- “Τον σημάδεψε στον κρόταφο!”, Γ. Κανελλάκης – Β. Κουτουζής – Γ. Οικονομέας – Γ. Γεωργιάδης – Π. Σώκος, 18/11/1985, σελ. 16
- “Οι 48 ώρες που συγκλονίζουν την Αθήνα”, 19/11/1985, σελ. 4
- “Επίθεση με δακρυγόνα”, 19/11/1985, σελ. 5
- “Το παρασκήνιο των «παραιτήσεων» Μένιου-Τσούρα”, 19/11/1985, σελ. 5
- “Καταδικάζουν όλοι το φόνο”, 19/11/1985, σελ. 7
- “Εισβολή με όλα τα πυρά”, Γ. Γεωργιάδης – Γ. Οικονομέας – Π. Σώκος, 19/11/1985, σελ. 14-15
- “Το 12ωρο κατάληψης”, Γ. Κανελλάκης, 19/11/1985, σελ. 15

- “Κόντρα για το άσυλο”, Π. Ζαγοριανίτης – Α. Μάτση, 19/11/1985, σελ. 16
- “Ένα γελαστό παιδί ...”, Ε. Γλυκού, 19/11/1985, σελ. 17
- “ΕΝ ΨΥΧΡΩ! πυροβόλησε τον 15χρονο”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Πολιτικές νεολαίες: Τιμωρία παραδειγματική”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Πρόβλημα στις συγκοινωνίες”, 19/11/1985, σελ. 18
- “Οι ζημιές”, 19/11/1985, σελ. 18
- “«Να διαλυθούν τα ΜΕΑ-ΜΑΤ»”, 19/11/1985, σελ. 18
- “ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ το κέντρο της Αθήνας”, 19/11/1985, σελ. 19
- “ΠΟΡΕΙΕΣ-ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ-«ΜΟΛΟΤΩΦ» ΣΕ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ – ΠΑΤΡΑ – ΗΡΑΚΛΕΙΟ - ΚΟΜΟΤΗΝΗ”, 19/11/1985, σελ. 19
- “ΠΥΡ ΚΑΙ ΜΑΝΙΑ”, Γ. Καρέλιας – Γ. Παπαδάκου – Γ. Φιλιππάκης, 19/11/1985, σελ. 20
- “Θρήνος και αγανάκτηση”, 20/11/1985, σελ. 7
- “Το χρονικό των επεισοδίων που συγκλόνισαν την πρωτεύουσα από τη δολοφονία του 15χρονου ως την εκτόνωση”, Γ. Παπαδάκου – Π. Σώκος – Γ. Φιλιππάκης, 20/11/1985, σελ. 14
- “Ωρα προς ώρα το 2ήμερο”, 20/11/1985, σελ. 14
- “Κόλαση έξω, φρίκη μέσα”, Γ. Κανελλάκης, 20/11/1985, σελ. 15
- “Στα «πηγαδάκια» βρήκαν ποιος φταίει”, Τ. Παππάς – Μ. Δέδε, 20/11/1985, σελ. 15
- “Ειρηνικό φινάλε”, 20/11/1985, σελ. 16
- “105 στα νοσοκομεία από τις οδομαχίες”, Ε. Γλυκού, 20/11/1985, σελ. 16
- “Γιατί καταλάβαμε το Πολυτεχνείο”, 20/11/1985, σελ. 17
- “37 στον ανακριτή για κακούργημα”, Ε. Βασιλείου, 20/11/1985, σελ. 18
- “Αστυφύλακας: Παραπομπή για φόνο αλλά με ελαφρυντικά που οδηγούν μέχρι αθώωση”, Α. Καραλή, 20/11/1985, σελ. 18
- “Σύγκλητος: Σωστά τους έβγαλαν από το Χημείο”, 20/11/1985, σελ. 19
- “Αλληλοκατηγορίες των νεολαιών”, 20/11/1985, σελ. 19
- “ΕΦΕΕ: Ο φόβος για έκτροπα ματαίωσε την πορεία”, 20/11/1985, σελ. 19
- “Καμμένη γη”, Χρ. Κοραή – Χρ. Παπασταθοπούλου, 20/11/1985, σελ. 20-21
- “100 εκατ. ζημιές, ο πρώτος απολογισμός”, 20/11/1985, σελ. 21
- “Μολότωφ σε Τμήμα για το φόνο του 15χρονου”, 22/11/1985, σελ. 19
- “Τονάτισε, σημάδεψε κι έριξε ...”, Αθ. Καραλή, 22/11/1985, σελ. 21
- “ΦΥΓΑΔΕΥΤΗΚΕ ο αστυφύλακας”, 23/11/1985, σελ. 20-21
- “ΕΔΩ ΠΟΛΥ ... ΞΥΛΟ”, Α. Μάτση, 17/11/1990, σελ. 24-25
- “ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 17”, Μπ. Γιαννακίδης, 17/11/1990, σελ. 24
- “Το ραντεβού των κουκουλοφόρων”, 16/11/1995, σελ. 18
- “Ο Χυτήρης για τα επεισόδια”, 16/11/1995, σελ. 18

- “Αθώοι οι 8 του πετροπόλεμου”, 17/11/1995, σελ. 18-19
- “Το Σάββατο η δίκη των 4”, 17/11/1995, σελ. 18
- “Από τον Γκοτζαμάνη στους ... φουσκωτούς”, 17/11/1995, σελ. 19
- “Καλύπτουν τον αστυνομικό”, 17/11/1995, σελ. 19
- “Κρυφτούλι με το άσυλο”, Ε. Βαρίνου – Φ. Μπάρκα, 18/11/1995, σελ. 15
- “Ένα δακρυγόνο μπρος, δύο βήματα πίσω ...”, Γ. Μαρνέλλος – Κ. Κυριακόπουλος – Θ. Τσάτσης – Π. Μαρίτσας, 18/11/1995, σελ. 16
- “ΛΙΝΤΣΑΡΙΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛ.ΑΣ.”, Γ. Μαρνέλλος, 18/11/1995, σελ. 17
- “Από το νοσοκομείο και στην Ασφάλεια”, Ν. Βαγενά, 18/11/1995, σελ. 17
- “Άλλη μια ένστολη κτηνωδία”, Γ. Σταματόπουλος, 18/11/1995, σελ. 17
- “Η απάντηση ενός ανήλικου απελπισμένου”, 18/11/1995, σελ. 17
- “Ευθύνες σε Σύγκλητο, φοιτητές, καθηγητές”, Μ. Σελαμαζίδη, 18/11/1995, σελ. 18
- “Ωρα να ξαναδούμε το θεσμό του ασύλου”, Μ. Δέδε, 18/11/1995, σελ. 18
- “Κάτι κουρασμένα παλικάρια ...”, Ν. Γιαννίρη – Α. Ζαρακοβίτου – Α. Στεργίου, 18/11/1995, σελ. 19
- “Διασπάστηκε στη Θεσσαλονίκη”, Μ. Γιαννακίδης, 18/11/1995, σελ. 19
- “Τα παιδιά μας ήταν!”, Γ.Β., 20/11/1995, σελ. 8
- “Τον απέβαλαν!”, Αχ. Φ., 20/11/1995, σελ. 8
- “Ξεχάσαμε ... πονέσαμε”, Α.Ε.Μ., 20/11/1995, σελ. 8
- “Άγνωστοι με ταυτότητα, ερωτηματικά χωρίς απάντηση”, 20/11/1995, σελ. 12
- “Έψαχναν για κουκούλες, τους προέκυψε κίνημα”, Γ. Μαρνέλλος, 20/11/1995, σελ. 12
- “Σήμερα δικάζονται και οι 25 της Παρασκευής”, 20/11/1995, σελ. 12
- “Τα ονόματα των 394 συλληφθέντων μετά την εισβολή των ΜΑΤ στο Πολυτεχνείο”, 20/11/1995, σελ. 12-13
- “Εισαγγελέας: Να μας υποδείξουν τους πρωταίτιους και θα τους ελευθερώσουμε!”, 20/11/1995, σελ. 13
- “Μας χτύπησαν και μας εξευτέλισαν”, Κ. Κυριακόπουλος, 20/11/1995, σελ. 14
- “Μοίραζαν πεντακοσάρικα”, Γ.Ι.Μ., 20/11/1995, σελ. 14
- “Σχολή ... κακών Τεχνών”, 20/11/1995, σελ. 14-15
- “Μπερδευτήκαμε και τα παιδιά μας κολλάνε στον τοίχο”, 20/11/1995, σελ. 14-15
- “Δύσκολοι καιροί για δημοσιογράφους”, Ν. Βαγενά, 20/11/1995, σελ. 51
- “ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ: Να απελευθερωθούν όλοι”, 20/11/1995, σελ. 51
- “Μη φοβάσαι τίποτα”, Π. Μπουγάνης, 20/11/1995, σελ. 51
- “Σιωπή για το λιντσάρισμα”, Γ.Ι.Μ., 20/11/1995, σελ. 51
- “Συγκέντρωση Συμπαράστασης”, 20/11/1995, σελ. 51
- “«Κυρία, κρατήστε μου το χέρι, φοβάμαι»”, Ι. Σωτήρχου, 20/11/1995, σελ. 52

- “Δεν τους έδωσαν την τελευταία προθεσμία”, Ι.Σ., 20/11/1995, σελ. 52
- “Τι δεν είδαν οι κάμερες πίσω από τα κάγκελα”, Π. Μαρίτσας, 20/11/1995, σελ. 53
- “Ρήξη με τη γυάλινη πλήξη”, Ι. Σωτήρχου, 20/11/1995, σελ. 53
- “Συνηθισμένοι γονείς, ασυνήθιστα προβλήματα”, Θ. Τσάτσης, 20/11/1995, σελ. 53
- “Ωρες αποτίμησης και ευθύνης για όλους”, Ε. Βαρίνου – Φ. Μπάρκα, 20/11/1995, σελ. 54
- “Διχασμένες για τις ευθύνες οι πολιτικές νεολαίες”, 20/11/1995, σελ. 54-55
- “Μαρκάτος: Δεν είμαι υπηρέτης των πολιτικών”, 20/11/1995, σελ. 55
- “Ανδρέας: Άψογη η αστυνομική επιχείρηση”, 20/11/1995, σελ. 55
- “Τι λένε τα κόμματα”, 20/11/1995, σελ. 55
- “Βροχή καταγγελιών από τους συνηγόρους”, Ε. Βασιλείου – Κ. Κάτη – Ν. Γιαννίρη, 21/11/1995, σελ. 47
- “Βαριές ποινές στους 3 της Θεολογικής”, 21/11/1995, σελ. 47
- “Ξέσπασμα από τον πατέρα του 16χρονου”, Θ. ΤΣ., 21/11/1995, σελ. 47
- “ΕΔΕ ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΤΡΙΑ 24ΩΡΑ”, 21/11/1995, σελ. 47
- “Για το μοναχικό παιδί που καίει τη σημαία του”, Κ. Ζουράρις, 21/11/1995, σελ. 48
- “Τραγουδώντας στο κελί”, Ι. Σωτήρχου, 21/11/1995, σελ. 50
- “Επιτέλους, ποιος διατάζει;”, Π.Μ., 21/11/1995, σελ. 50
- “Φάρσα το τηλεφώνημα”, 21/11/1995, σελ. 50
- “Είμαστε όρθιοι και συνεχώς πληθαίνουμε”, 21/11/1995, σελ. 50
- “20 μήνες σε ναυτικό και δύο ... Ιταλούς”, Κ. Κάτη, 22/11/1995, σελ. 45
- “Σε διαθεσιμότητα ο υπαστυνόμος”, 22/11/1995, σελ. 45
- “Απεργία πείνας για την εξοντωτική ποινή”, 22/11/1995, σελ. 45
- “Διαδήλωση στην Αστυνομία”, 22/11/1995, σελ. 45
- “Νέα Πορεία Συμπαράστασης”, 22/11/1995, σελ. 45
- “Μας αγνόησαν για το άσυλο”, 22/11/1995, σελ. 46
- “Δεν έχουμε δικαίωμα να σιωπήσουμε”, 22/11/1995, σελ. 46-47
- “ΠΑΣΠ: Όλοι έχουν ευθύνες”, 22/11/1995, σελ. 47
- “«Είκοσι δύο χρόνια μετά νιώθω δικαιωμένος»”, 22/11/1995, σελ. 47
- “Συμπαράσταση ... εκ Σουηδίας”, 22/11/1995, σελ. 47
- “Σταματήστε τις διώξεις”, 22/11/1995, σελ. 47
- “Αλαλούμ στην Ευελπίδων και αναβολή για τους 130”, Κ. Κάτη, 23/11/1995, σελ. 22
- “Δύο διαφορετικοί ... εισβολείς στο ΕΜΠ”, Π. Μαρίτσας, 23/11/1995, σελ. 43
- “Εξουσιαστική γενετική και (ορισμένα) ένστολα ζόμπι”, Κ. Γρίβα, 23/11/1995, σελ. 43

β. ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

- “«Αι γενεαί αι πάσαι» απουσίαζαν”, Α. Μάτση – Ν. Βαγενά – Ε. Βαρίνου – Κ. Κυριακόπουλος – Γ. Μαρνέλλος – Π. Σώκος, 18/11/1990, σελ. 4
- “Βροχή τα δακρυγόνα στην πορεία”, Α. Μάτση – Ν. Βαγενά – Ε. Βαρίνου – Κ. Κυριακόπουλος – Γ. Μαρνέλλος – Π. Σώκος, 18/11/1990, σελ. 5 & 28
- “Τρυφερή ανακωχή”, Π. Μαρίτσας, 19/11/1995, σελ. 8
- “Σε απευθείας σύνδεση”, Γ. Μαρνέλλος, 19/11/1995, σελ. 8
- “... Και αναμνηστικές φωτογραφίες”, 19/11/1995, σελ. 8
- “Πένες στο βωμό των ... μολότοφ”, Κ. Κυριακόπουλος – Α. Μπουμπούκα, 19/11/1995, σελ. 67
- “Ειδήσεις που «καίνε»”, 19/11/1995, σελ. 67

(5) ΤΑ ΝΕΑ

- “Αναρχικοί όσοι ήθελαν ανατροπή της χούντας!”, 6/11/1975, σελ. 1 & 12
- “Δεν είμαστε αναρχικοί”, Α. Σκιαδόπουλος, 15/11/1975, σελ. 3
- “«Πανστρατιά» κήρυξε χθες η Αστυνομία!”, 18/11/1975, σελ. 1 & 14
- “ΔΥΟ ΝΕΚΡΟΙ – 5 ΚΙΝΔΥΝΕΥΟΥΝ ΚΑΙ 200 ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΘΗΚΑΝ”, 17/11/1980, σελ. 1 & 16
- “Θρήνος για τη νεκρή”, 17/11/1980, σελ. 1 & 3
- “Ξαναμάτωσε το Πολυτεχνείο!”, Γ. Δημαράς – Γ. Δουατζής – Κ. Μπακατσέλος – Α. Ρενιέρης – Σ. Στανωτάς – Γ. Σιάτιστας, 17/11/1980, σελ. 3
- “Η πορεία”, Μ. Παπάζογλου, 17/11/1980, σελ. 3
- “ΠΑΡΑΚΡΑΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΘΗΚΑΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΡΟΒΟΚΑΤΟΡΕΣ”, 18/11/1980, σελ. 1 & 3
- “Χειροκροτήματα πάνω στον τάφο της νεαρής νεκρής”, 18/11/1980, σελ. 1 & 3
- “Φοιτητές των πολιτικών νεολαιών απέκρουσαν επιθέσεις εξτρεμιστών”, 18/11/1980, σελ. 1 & 3
- “Η «Αποκάλυψη» της Κυριακής”, Α. Σκιαδόπουλος, 18/11/1980, σελ. 3
- “Η Ματίνα που αγαπούσε την ελευθερία και τη ζωή”, Β. Καββαθάς, 18/11/1980, σελ. 3
- “Οι ζημιές”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Ο απολογισμός του αίματος”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Αμέτοχες οι νεολαίες”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Ευθύνεται κι η κυβέρνηση καταγγέλλουν τα κόμματα και οι νεολαίες”, 18/11/1980, σελ. 20
- “Οι επτά στον Εισαγγελέα”, 18/11/1980, σελ. 20
- “ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΚΑΘΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΠΟ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ”, 19/11/1980, σελ. 1

- “Ανακρίσεις σε βάθος για τα επεισόδια”, 19/11/1980, σελ. 3
- “ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΟΝΤΑΙ ΤΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΟΙ ΣΚΛΗΡΟΙ”, 20/11/1980, σελ. 1, 7
- “Η σφαίρα από όπλο αστυνομικού”, 20/11/1980, σελ. 1
- “ΘΑ ΧΤΥΠΗΘΟΥΝ ΣΚΛΗΡΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ-ΚΟΜΜΑΤΑ”, 21/11/1980, σελ. 1 & 4
- “Σε αστυνομικούς και οι ευθύνες για την 20χρονη”, Γ. Δημαράς, 21/11/1980, σελ. 1 & 4
- “Προφυλακίσθηκαν έξι από τους επτά”, 21/11/1980, σελ. 4
- “ΒΑΡΕΙΕΣ ΕΥΘΥΝΕΣ ΕΧΕΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ”, 22/11/1980, σελ. 1 & 3
- “«Νεκρός» ο Κουμής-Δίωξη για την Κανελλοπούλου”, 22/11/1980, σελ. 11
- “ΠΕΘΑΝΕ ΚΑΙ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ - ΜΗΝΥΣΗ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΜΑΤ”, 24/11/1980, σελ.1
- “Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Υπάρχει ηθική ευθύνη”, 24/11/1980, σελ. 11
- “Αμφισβητεί ο Ντουράντε τη νεκροψία του Ι. Κουμή”, 26/11/1980, σελ. 1
- “Τραυματίστηκε φοιτήτρια με μπουκάλια στην πορεία”, 26/11/1980, σελ. 1
- “Μια σφαίρα στο κεφάλι”, Γ. Γιουκάκης – Λ. Νεσφυγέ, 18/11/1985, σελ. 14
- “Τυαλιά-καρφιά στο Χίλτον”, 18/11/1985, σελ. 14
- “Ανακρίθηκε ο αστυνομικός”, 18/11/1985, σελ. 14
- “Κατέλαβαν το Πολυτεχνείο”, 19/11/1985, σελ. 12-13
- “Τι μετέδωσε ο σταθμός των έγκλειστων του ΕΜΠ”, 19/11/1985, σελ. 13
- “79 τραυματίες”, 19/11/1985, σελ. 13
- “Εφοδος σε χρόνο ρεκόρ”, 19/11/1985, σελ. 14-15
- “Πολίτες εκτελούσαν χρέη αστυνομικών”, 19/11/1985, σελ. 14
- “Καταλήψεις και σε άλλες πόλεις”, 19/11/1985, σελ. 15
- “Πορεία της ΕΦΕΕ”, 19/11/1985, σελ. 16
- “Στη γωνία Μπόταση-Στουρνάρη”, 19/11/1985, σελ. 24
- “Θα μας λείψει το χαμόγελο του”, Αρετή Αθανασίου, 19/11/1985, σελ. 25
- “Εδρασαν οι προβοκάτορες”, Γ. Κογιάννης – Ελ. Καλογεροπούλου – Δ. Τζάθας, 20/11/1985, σελ. 12
- “Φωτογράφιζε τους αστυνομικούς για το αρχείο του ο βουλευτής κ. Σταθόπουλος”, 20/11/1985, σελ. 13
- “Πολιτικό θέμα στο ΚΚΕ εσ.”, Π. Καψής, 20/11/1985, σελ. 13
- “Το χρονικό της κατάληψης”, Ν. Ρούσσης – Κ. Μπακατσέλος – Γ. Γιουκάκης – Λ. Κομίνη – Λ. Σταφυλά – Η. Γεωργάκης, 20/11/1985, σελ. 14-15
- “ΘΑ ΑΠΟΖΗΜΙΩΘΟΥΝ ΟΣΟΙ ΕΠΑΘΑΝ ΖΗΜΙΕΣ”, 20/11/1985, σελ. 14
- “«Πόλεμος χαρακωμάτων» έξω από το Πολυτεχνείο”, 20/11/1985, σελ. 15
- “ΔΩΔΕΚΑ ΩΡΕΣ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ - Μια νύχτα που θύμιζε θέατρο του παραλόγου”, Κ. Χαρδαβέλλας, 20/11/1985, σελ. 17

- “ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΟΥ ΑΠΑΓΓΕΙΛΕ Ο ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑΣ ΣΤΟΝ ΑΣΤΥΦΥΛΑΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ 15ΧΡΟΝΟΥ – Ανθρωποκτονία από πρόθεση”, Νίκος Μάστορας, 20/11/1985, σελ. 18
- “10 αδικήματα βαρύνουν τους 37”, 20/11/1985, σελ. 18
- “Και 13χρονος στο Χημείο”, 20/11/1985, σελ. 19
- “Όχι άλλη μάνα τον πόνο μου”, 20/11/1985, σελ. 24-25
- “Προβοκάτορες ήταν οι βάνδαλοι”, 21/11/1985, σελ. 12
- “Είναι ένας διαδηλωτής”, 21/11/1985, σελ. 12
- “Αναβλήθηκαν δύο δίκες για επεισόδια στο Πολυτεχνείο”, 21/11/1985, σελ. 13
- “Σε απεργία πείνας οι 37”, 21/11/1985, σελ. 13
- “Στη φυλακή 10 αναρχικοί”, 22/11/1985, σελ. 19
- “Οι «αναρχικοί»”, 22/11/1985, σελ. 19
- “Ατιμώρητος;”, 23/11/1985, σελ. 13
- “Κρατούνται άλλοι 6”, 23/11/1985, σελ. 24
- “«Χτύπημα» στην επέτειο με πέτρες και ρόπαλα”, 17/11/1990, σελ. 16-17
- “Παπανδρέου: Κρίσιμη περίοδος”, 17/11/1990, σελ. 16
- “Πέντε οι τραυματίες”, 17/11/1990, σελ. 16
- “Δακρυγόνα κόντρα στις μολότοφ”, 19/11/1990, σελ. 24-25
- “Τα επεισόδια μέσα από τις κάμερες και τους ασυρμάτους”, 19/11/1990, σελ. 25
- “«Σιωπηρή» πορεία στη Θεσσαλονίκη”, 19/11/1990, σελ. 26
- “Πεδίο μάχης η Πατησίων με μολότοφ και δακρυγόνα”, 18/11/1995, σελ. 12-13
- “Γαϊτανάκι αστυνομικής βαρβαρότητας”, 18/11/1995, σελ. 13
- “Οι χρησμοί της Συγκλήτου”, Σ. Ράπτη – Κ. Χατζίδης, 20/11/1995, σελ. 33
- “Τα παιδιά της διπλανής πόρτας”, Δ. Τζάθας – Λ. Νεσφυγέ – Σ. Διανέλλος – Λ. Σταμάτη – Σ. Δημητρέλης – Ε. Ελευθεριάδου, 20/11/1995, σελ. 34
- “Πλάθονται μέσα σε μας”, 20/11/1995, σελ. 34
- “Η κόρη μου μού τηλεφώνησε μέσα από το Πολυτεχνείο”, 20/11/1995, σελ. 34
- “Πιστεύω ότι ο γιος μου εγκλωβίστηκε μέσα”, 20/11/1995, σελ. 34
- “Η Αστυνομία δεν φωτίζει τα πρόσωπα της αγριότητας εις βάρος των ανηλίκων”, Κ. Παπαπέτρου, 20/11/1995, σελ. 35
- “Δικάζονται σήμερα 25 νεαροί”, 20/11/1995, σελ. 35
- “Ελεύθεροι 85 ανήλικοι”, 20/11/1995, σελ. 35
- “Και η δημοσιογράφος Ιωάννα Σωτήρχου συνελήφθη”, 20/11/1995, σελ. 35
- “Από την κλούβα, με το κεφάλι σκυφτό”, Δ. Τζάθας – Λ. Σταμάτη, 21/11/1995, σελ. 16
- “Η ΠΑΣΠ για την άρση του ασύλου”, 21/11/1995, σελ. 16

- “Ελεύθεροι οι 30 από τους 137, δικάζονται οι 25 που συνελήφθησαν”, 21/11/1995, σελ. 16
- “Βαρύτατες ποινές σε φοιτητές στη Θεσσαλονίκη”, Γ. Χάτσιος, 21/11/1995, σελ. 17
- “Σε διαθεσιμότητα ο υπαστυνόμος Σκόπας για τη βάνανυση κακοποίηση του 16χρονου”, 21/11/1995, σελ. 17
- “Με την αυριανή πορεία κορυφώνεται ο εορτασμός για το Πολυτεχνείο”, 16/11/2000, σελ. 18

(6) α. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ

- “ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ η εξέγερση του Πολυτεχνείου”, 20/11/1975, σελ. 3 & 7
- “Απάντηση στην πρόκληση”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Λαός και νεολαία τίμησαν τον ξεσηκωμό του Νοέμβρη”, 18/11/1980, σελ. 1
- “Κυβερνητικές ευθύνες για το ματοκύλισμα”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Στη Θεσσαλονίκη”, 18/11/1980, σελ. 3
- “Η ΕΦΕΕ καταγγέλλει”, 18/11/1980, σελ. 3
- “ΠΟΡΕΙΑ - ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ”, 18/11/1980, σελ. 4
- “Ενοχή της κυβέρνησης”, 18/11/1980, σελ. 5
- “ΜΑΤΟΚΥΛΙΣΑΝ ΤΟ ΛΑΟ”, 18/11/1980, σελ. 5
- “ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΕΕ”, 18/11/1980, σελ. 5
- “Εφιαλτικές στιγμές στα νοσοκομεία”, 18/11/1980, σελ. 5
- “Πυροβολούν στο ψαχνό!”, 18/11/1980, σελ. 5
- “Μια συγκλονιστική μαρτυρία”, 18/11/1980, σελ. 5
- “ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΩΝ”, 18/11/1980, σελ. 5
- “ΦΡΑΓΜΟΣ ΣΤΑ ΑΝΟΜΑ ΣΧΕΔΙΑ”, 19/11/1980, σελ. 1
- “ΜΕΤΑΘΕΣΗ ΕΥΘΥΝΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ”, 19/11/1980, σελ. 1
- “ΟΙ ΜΕΤΑΝΟΟΥΣΕΣ ΜΑΓΔΑΛΗΝΕΣ”, 19/11/1980, σελ. 1 & 9
- “Η φωτιά και το λάδι ...”, 19/11/1980, σελ. 3
- “ΠΡΩΤΟΠΑΛΛΗΚΑΡΟ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ ΣΤΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ”, 19/11/1980, σελ. 3
- “Άρχισαν οι ανακρίσεις για τα επεισόδια στο Πολυτεχνείο”, 19/11/1980, σελ. 9
- “Προσπάθεια δικαιολόγησης του καιροσκοπισμού τους”, 19/11/1980, σελ. 9
- “Κατακραυγή για το ματοκύλισμα του λαού”, 20/11/1980, σελ. 3
- “Υποπτα σχέδια στο Πολυτεχνείο”, 21/11/1980, σελ. 1
- “ΠΡΟΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ”, 21/11/1980, σελ. 3
- “Πράκτορας επικεφαλής πορείας «αναρχοαυτόνομων»”, 21/11/1980, σελ. 3

- “ΠΟΙΟΣ ΜΠΗΚΕ ΣΤΟ ΖΤ 3854;”, 22/11/1980, σελ. 3
- “Με σακάτεψαν τα Μ.Α.Τ.”, Α. Αθανασίου, 22/11/1980, σελ. 3
- “Οι «αρχάγγελου» του κ. Ράλλη παίρνουν ... ζωές”, Α. Αθανασίου, 25/11/1980, σελ. 3
- “Πράσινο φως για νέες διώξεις”, Α. Λειβαδίτης, 23/11/1980, σελ. 3
- “Να ποιοι είναι οι παρακρατικοί”, 23/11/1980, σελ. 3
- “ΑΓΑΝΑΚΤΗΣΗ για τη δολοφονία και για τις τρομοκρατικές προκλήσεις «αναρχικών» και αστυνομίας”, 19/11/1985, σελ. 1
- “Λιθοβολισμοί και αψιμαχίες”, 19/11/1985, σελ. 2
- “Ανενόχλητοι δρούσαν οι «αναρχικοί» ...”, 19/11/1985, σελ. 2
- “Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ 15ΧΡΟΝΟΥ ήταν το «φυτίλι»”, 19/11/1985, σελ. 3
- “Εκκένωση του Χημείου με παραβίαση του ασύλου”, 19/11/1985, σελ. 3
- “«Σήμερα σκότωσαν το δικό μου παιδί, αύριο κάποιου άλλου...»”, 19/11/1985, σελ. 3
- “Αντρες των ΜΕΑ στους «καταληψίες»”, 20/11/1985, σελ. 10
- “Απομονώθηκαν οι προβοκάτορες”, 20/11/1985, σελ. 10
- “Προφυλακίστηκαν πέντε για το Χημείο”, 22/11/1985, σελ. 11
- “Νέες προκλήσεις των «αναρχικών»”, 22/11/1985, σελ. 11
- “Αδικαιολόγητα επεισόδια ...”, 17/11/1990, σελ. 30
- “Αύριο η πορεία στην αμερικανική πρεσβεία”, 16/11/1995, σελ. 18
- “Βάρβαρη επίθεση των αναρχοφασιστοειδών τα μεσάνυχτα”, 16/11/1995, σελ. 18
- “Απαντάμε βαδίζοντας στο δρόμο του Πολυτεχνείου”, 17/11/1995, σελ. 12-13
- “Οι «αγανακτισμένοι» είναι πάντα αθώοι ...”, 17/11/1995, σελ. 12-13
- “Ποιος έδωσε τα «Αρντάν» στην Μαρία;”, Μ. Τσουγκράνη, 17/11/1995, σελ. 13
- “Ανακοίνωση του ΚΣ της ΚΝΕ”, 18/11/1995, σελ. 18
- “Ο ύποπτος ρόλος των ΕΑΑΚ”, 18/11/1995, σελ. 18
- “Οι προβοκάτορες στο έργο τους”, 18/11/1995, σελ. 18
- “Ηθελαν νεκρό ...”, 18/11/1995, σελ. 18
- “Απάντηση, η ένταση των αγώνων της νεολαίας”, 21/11/1995, σελ. 18
- “Τα ασφυξιογόνα των ΜΜΕ”, 21/11/1995, σελ. 18-19
- “Συγκεκριμένοι κύκλοι ευθύνονται για τα επεισόδια”, 21/11/1995, σελ. 19
- “Φοιτητές καταδικάζουν τις προβοκάτσιες”, 21/11/1995, σελ. 19
- “Οι «Βλασσοπουλαίοι» ...”, 21/11/1995, σελ. 19
- “Ερωτηματικά για το συνολικό αριθμό των συλληφθέντων”, 21/11/1995, σελ. 20
- “Παραβιάστηκαν νόμοι και διεθνείς συμβάσεις”, 21/11/1995, σελ. 20
- “Βαριές ποινές σε τρεις”, 21/11/1995, σελ. 20
- “Οι προσπάθειες τρομοκράτησης θα πέσουν στο κενό”, 22/11/1995, σελ. 18
- “Είκοσι μήνες η πρώτη ποινή σε τρεις”, 22/11/1995, σελ. 18

- “Και το υπουργείο Παιδείας στους διώκτες της Συγκλήτου”, 22/11/1995, σελ. 18
- “Να αναζητηθούν οι πραγματικοί ένοχοι”, 23/11/1995, σελ. 17
- “Ζητάνε και τα ρέστα”, 23/11/1995, σελ. 17
- “Διαδικασίες - παρωδία”, 23/11/1995, σελ. 18
- “Προληπτική η σύλληψη αλλά ... πολυετής η φυλάκιση”, 23/11/1995, σελ. 18
- “Πολύ γνωστοί οι «άγνωστοι»”, 23/11/1995, σελ. 18
- “Ένταση της αστυνομοκρατίας”, 24/11/1995, σελ. 18
- “Αναπάντητα σοβαρά ερωτηματικά”, 25/11/1995, σελ. 20-21
- “Το χρονικό των γεγονότων στο Πολυτεχνείο”, 25/11/1995, σελ. 20-21
- “Θα υπερασπίσουμε το άσυλο με κάθε μέσο”, 25/11/1995, σελ. 21
- “Πολυτεχνείο 1973: Η αφύπνιση του φοιτητικού κινήματος”, 17/11/2000, σελ. 8
- “Έχουν θράσος”, 18/11/2000, σελ. 10

β. ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ

- “«ΟΧΛΟΚΡΑΤΙΚΗ» ΕΞΕΓΕΡΣΗ”, 16/11/1975, σελ. 3
- “Έργο των δυνάμεων της ανωμαλίας”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Ομιλίες της κυβέρνησης και των άλλων κομμάτων”, 23/11/1980, σελ. 3
- “Η ΠΡΟΒΟΚΑΤΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΕΟΣ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΕΡΩΝ”, Μ. Θεοδωράκης, 23/11/1980, σελ. 3
- “Τα σχέδια υπονόμευσης δε θα περάσουν”, 19/11/1995, σελ. 6
- “Συλλογική η ευθύνη της απόφασης”, 19/11/1995, σελ. 6
- “Τραμπούκος ή αστυνομικός;”, 19/11/1995, σελ. 6
- “Μόνη απάντηση, η ανάπτυξη των αγώνων”, 19/11/1995, σελ. 7
- “Βροντερό ΟΧΙ του λαού της Αθήνας στον ιμπεριαλισμό”, 19/11/2000, σελ. 10

-//-

- Παπασταύρου Κ. “*Σύντομη αναφορά στο αναρχικό ρεύμα στην Ελλάδα*”, Κυριακάτικος Ριζοσπάστης, 17/4/2005, σελ. 9 (αναδημοσίευση από την ΚΟΜΕΠ, τεύχος 4/2004)
- Κωνσταντίνου Ελένη “*Graffiti, η άλλη όψη*”, Εφημερίδα Χαραυγή, 15/10/2000

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Crabtree Brian, “The History of Anarchism” (1992)

<http://www.spunk.org/library/intro/sp000282.txt>

- IMC Athens - Independent Media Center

<http://athens.indymedia.org>

- Kropotkin Peter, “Anarchist Morality”

www.libcom.org

- Moglen Eben, “Anarchism Triumphant: Free Software and the Death of Copyright”,
Buchmann International Conference on Law, Technology and Information, May 1999

http://emoglen.law.columbia.edu_publications.htm

- Stinson George, “A Brief History of the Philosophy of Anarchism” (2003)

<http://redshiftvt.tripod.com/anarchismhistory.html>

- Αναρχικό Δελτίο Αυστραλίας

www.punk.gr/nogod-nomaster

- Αναρχική Σελίδα Αντιπληροφόρησης

www.geocities.com/anar_gr

- Αντιεξουσιαστική Κίνηση

www.resistance2003.gr

- Ελευθεριακή Κολεκτίβα Αντιεξουσιαστικής Επιθυμίας

www.vrahokipos.net

- Κατάληψη Λέλας Καραγιάννη 37

www.geocities.com/lelas_k

- Συνεργασία Αναρχικών Ομάδων για την Πολύμορφη Δράση (εφημ. Διαδρομή
Ελευθερίας)

www.anarchy.gr

- Συνθήματα

www.geocities.com/orestiadalibera/synthimata

- Συσπείρωση ενάντια στην κρατική τρομοκρατία

www.syspeirosi.gr

- Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Δομές και Δράσεις Κοινωνικής
Αλληλεγγύης)

www.mohaw.gr/gr/socialwelfare

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ας πεθάνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στο τόπο που γεννήθηκαν

ΟΥΤΕ Θεατής, ΟΥΤΕ Εθελοντής
στην Ολυμπιάδα της Ντόπας,
της Μίζας & της Καταστολής

Συγκέντρωση - Πορεία
19 Ιούνη, 11.00πμ, Μοναστηράκι

- Πρωτοβουλία Αναρχικών ενάντια στην Ολυμπιάδα • Συσπείρωση Αναρχικών
- Αναρχικός Πυρήνας Ηλιούπολης • Αναρχική Παρέμβαση • Αναρχική Ομάδα «Οτάνης»
- Σύντροφοι/σες από το Αντιεξουσιαστικό Στέκι Παντείου • Αναρχικός Πυρήνας Άρνηση
- Αναρχικός Πυρήνας Κοινωνικός Πόλεμος • Αναρχικός Πυρήνας Μαύρη Σημαία
- Αναρχικός Πυρήνας Οδοφράγματα Κοινωνικής Ανυπακοής • Σύντροφοι - Συντρόφισσες

ΑΓΩΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ - ΤΑΞΙΚΟΙ ΟΧΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ

ΕΝΑΝΤΙΑ

στην επιβολή Καθεστώτος
Έκτακτης Ανάγκης
με τρομονόμους,
έκτακτα στρατοδικεία
και «Λευκά Κελιά»

στις «κόκκινες ζώνες»,
τις επιχειρήσεις «σκούπα»
και την αστυνομοκρατία

στην ένταση
της εκμετάλλευσης
και τις δολοφονίες
εργατών

στον κοινωνικό
έλεγχο και
την απόσπαση
συναίνεσης
με την προώθηση
του «εθελοντισμού»
και του εθνικισμού

στη λεηλασία και
την καταστροφή
του περιβάλλοντος

**ΣΤΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΤΑ ΑΦΕΝΤΙΚΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΤΟΥΣ**

Σάββατο 19/6: Πορεία - Μοναστηράκι, 11 π.μ.

Σάββατο 26/6: Πορεία - Βόλος, Πλ. Ελευθερίας 6 μ.μ.

**Παρασκευή 9/7: Πολυτεχνείο, 7 μ.μ.
ΕΚΔΗΛΩΣΗ - ΠΡΟΒΟΛΗ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ**

Ανοιχτή Συνέλευση Αναρχικών - Αντιεξουσιαστών

ΑΣ ΠΕΘΑΝΟΥΝ ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ 2ΗΜΕΡΟ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΡΕΙΑ

ΤΡΙΤΗ 20 ΙΟΥΛΙΟΥ

Απο τις 11 το πρωί ως το βράδυ ΣΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΕΣ βίντεο ενάντια στην ολυμπιάδα

ΤΕΤΑΡΤΗ 21 ΙΟΥΛΙΟΥ 5:30 μ.μ.

ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ ΠΡΟΒΟΛΕΣ και ΣΥΖΗΤΗΣΗ
(Το 'μεγαλείο' της Ολυμπιακής Δημοκρατίας. Από τη Μακρόνησο στα
λευκά κελιά και από την πόλη-βιτρίνα στα στρατόπεδα 'φιλοξενίας')

ΠΕΜΠΤΗ 22 ΙΟΥΛΙΟΥ 6:30 μ.μ.

ΠΟΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ

αναρχικός πυρηνας πλίουπολης, συσπειρωση αναρχικων, αναρχικη παρεμβαση, αναρχικη
ομαδα "οιανες" αναρχικοι πυρηνες "κοινωνικος πολεμος" "αρνηση" "μαυρη σημαia"
"οδοφραγματα κοινωνικης ανυπακοης", πρωτοβουλια αναρχικων εναντια στην ολυμπιαδα,
συνηγοροι απο το αντιξουσιαστικο σκεπ ηανκειου, συνηγοροι και συνηγορινοες

Με τη μακροχρόνια γενοκτονία σε βάρος του ισλαμικού πληθυσμού, των ιρακινών, των παλαιστίνιων κ.ά., αλλά και πρόσφατα στον ελλαδικό χώρο, με τη διάχυση –μέσω EURO και Ολυμπιάδας– του ιδεολογήματος του «εθνικού μεγαλείου» που κατέληξε σε πογκρόμ εναντίον αλβανών μεταναστών με αφορμή ένα ποδοσφαιρικό παιχνίδι φαίνεται καθαρά ότι:

ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥΣ

**Σ' ΕΛΛΑΔΑ, ΤΟΥΡΚΙΑ, ΑΛΒΑΝΙΑ,
Ο ΕΧΘΡΟΣ ΕΙΝΑΙ
ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ Η ΕΞΟΥΣΙΑ**

**ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ - ΠΟΡΕΙΑ
ΣΤΗΝ ΠΛ. ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΣΤΙΣ 6 μ.μ.
ΤΗΝ ΠΕΜΠΤΗ 9 ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ**

*Ούτε «έλληνες», ούτε «αλβανοί»
άπιστοι, απάτριδες και αναρχικοί*

Στις 16 Απρίλη 2004, συλλαμβάνεται στη Θεσσαλονίκη ο Πολύκαρπος Γεωργιάδης με την κατηγορία της απόπειρας εμπερησμού αυτοκινήτου ιδιωτικής εταιρείας ασφάλειας.

Η σύλληψή του είναι το προϊόν της προσπάθειας της ασφάλειας Θεσ/νίκης να "παράξει" έργο για μια σειρά εμπερησμών που έχουν συμβεί στην πόλη. Ο ίδιος αρνείται τις κατηγορίες, δηλώνοντας πως ήταν από καιρό στο στόχαστρο της ασφάλειας λόγω της αναρχικής του δράσης.

Στις 20 Απρίλη του 2004 ο Π. Γεωργιάδης προφυλακίζεται και ύστερα από τον 10μηνο εγκλεισμό του στις φυλακές Κορυδαλλού, δικάζεται στις 16 Φλεβάρη 2005 στις Σέρρες.

Κάθε φυλάκιση και δίωξη αγωνιστή αποτελεί μέρος της συνολικότερης προσπάθειας των κυρίαρχων να εδραιώσουν το Καθεστώς Έκτακτης Ανάγκης με σκοπό την εγκληματοποίηση των αντιστάσεων, τον εκφοβισμό και τον έλεγχο της κοινωνίας

Να αντεπτεθούμε στο κράτος και τα αφεντικά σε κάθε μέτωπο που ανοίγουν

Να σταθούμε αλληλέγγυοι σε όλους όσοι αγωνίζονται στην κατεύθυνση της κοινωνικής ανατροπής, για την ελευθερία...

Να μην αφήσουμε κανέναν αγωνιστή μόνο του στα χέρια του κράτους

ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΣΤΟΝ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

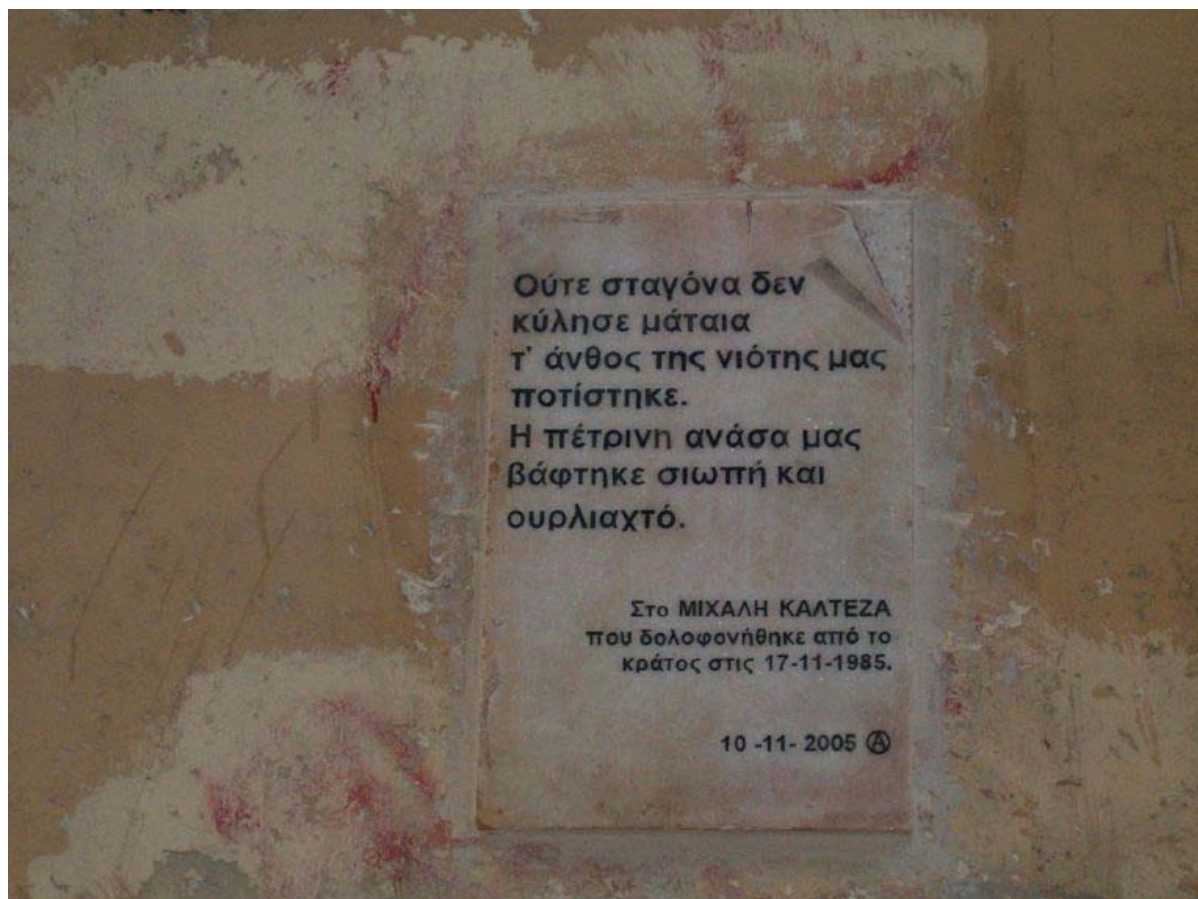
Δίκη 16 Φλεβάρη, Δικαστήριο Σερρών

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ - ΠΟΡΕΙΑ

Πλ. Μοναστηρακίου, Σάββατο 5 Φλεβάρη, 11:30 πμ.

Ανοιχτή Συνέλευση
αναρχικών-αντιεξουσιαστών

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ

ΒΡΑΔΥΝΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

ΤΑ ΝΕΑ

ΑΥΓΗ

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ